

Autoarea bestsellerului *Citind Lolita în Teheran*

POLIROM

Azar Nafisi
Lucruri nespuse

BIBLIOTECA POLIROM

Azar Nafisi

Lucruri nespuse

amintiri

Traducere din limba engleză și note
de Sânziana Dragoș

POLIROM
2018

Azar Nafisi, *Things I've Been Silent About*

Copyright © 2008, Azar Nafisi

All rights reserved

© 2018 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506

București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;

sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-7541-8

ISBN PDF: 978-973-46-7542-5

ISBN print: 978-973-46-7578-4

Coperta: Radu Răileanu

Foto copertă: din arhiva autoarei

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright și este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

AZAR NAFISI și-a câștigat notorietatea cu bestsellerul *Citind Lolita în Teheran*. Fiică de politicieni (tatăl ei a fost primar al Teheranului în anii 1961-1963, iar mama s-a numărat printre primele femei alese în Parlamentul iranian în anii 1960), Azar își va face primii ani de școală în Anglia și Elveția. Se reîntoarce în Iran, unde este martoră la arestarea tatălui său. După terminarea colegiului, va preda literatură engleză la Universitatea din Teheran și la Universitatea Allameh Tabatabai. În 1981, pentru că refuză să poarte vâl, este înlăturată de la Universitate. Din 1997, când emigrează în America, Azar Nafisi predă la Johns Hopkins University School of Advanced International Studies. A publicat, printre altele, *Anti-Terra: A Critical Study of Vladimir Nabokov's Novels*. *Reading Lolita in Tehran (Citind Lolita în Teheran)* s-a aflat timp de 117 săptămîni pe lista de bestselleruri a *The New York Times*. În prezent trăiește alături de familie în SUA.

*În amintirea părinților mei, Ahmad și Nezhat
Nafisi*

*Fratelui meu, Mohammad Nafisi și familiei
mele: Bijan, Negar și Dara Naderi*

Am respectat întâmplările atât cât mi-a permis memoria. Unele evenimente, nume și amănunte caracteristice au fost schimbate, iar unele scene dramatizate.

Prolog

Majoritatea bărbaților își înșală soțiile ca să aibă amante. Tata a înșelat-o pe mama ca să aibă și el o viață fericită de familie. Îmi era milă de el și, într-un fel, mi-am asumat eu sarcina de a umple golul din viața lui. I-am adunat poeziile, i-am ascultat necazurile și l-am ajutat să aleagă darurile cele mai potrivite, la început pentru mama, apoi pentru femeile de care se îndrăgostea. Mai târziu, el a pretins că cele mai multe dintre legăturile sale cu alte femei nu erau de natură sexuală, că el tânjea de fapt după sentimentul acela de căldură și aprobare. Aprobare! Părinții mei m-au învățat cât de fatală poate fi această dorință.

În familia noastră, tuturor ne plăcea să spunem povești. Tata ne-a lăsat o carte de memorii publicată și un manuscris nepublicat mult mai interesant, precum și peste o mie cinci sute de pagini de jurnal. Mama nu scria, dar ne spunea povești din trecutul ei, încheind de obicei cu următoarele cuvinte:

— Dar eu n-am scos nici o vorbuliță. Am tăcut.

Și chiar credea că nu vorbea niciodată despre viața ei, deși, în felul ei, nu vorbea aproape despre nimic altceva. Nu ar fi fost de acord ca eu să scriu o carte de amintiri, mai ales despre familia mea. Și nici eu nu mi-am închipuit vreodată că într-o bună zi am să mă apuc să scriu despre părinții mei. Una din caracteristicile cele mai pregnante ale culturii iraniene este să nu dezvălui chestiuni personale: nu ne spălăm rufele murdare în public, după cum ar fi spus mama, și, pe deasupra, viețile noastre nu sunt ieșite din comun și nu merită să se scrie despre ele. Cele care contează sunt poveștile de viață folositoare, precum amintirile publicate în cele din urmă de tatăl meu – o

viziune ca de carton asupra sa. Dar eu nu mai cred că putem păstra tăcerea. Căci, de fapt, nu o facem niciodată. Într-un fel sau altul, prin ceea ce devenim suntem întruchiparea a ceea ce ni s-a întâmplat.

Tata și mama, Nezhat și Ahmad Nafisi

Tata a început să țină un jurnal pe când eu aveam patru ani. Acest jurnal îmi este adresat mie. Iar el mi l-a dat câteva zeci de ani mai târziu, când aveam și eu propriii copii. În primele pagini vorbește despre cum să fii bun, înțelegător cu alții. Apoi începe să se plângă de mama. Se plânge că nu-și mai amintește că îl plăcuse cândva și se simțise bine în preajma lui. Scrie că, deși sunt doar un copil, îi sunt singura mângâiere și singurul sprijin. Mă sfătuiește ca, dacă am să mă mărit vreodată, să

încerc să-i fiu soțului meu un adevărat prieten și partener. Descrie o întâmplare când el și mama se certau, iar eu, ca un adevărat „înger al păcii“, am încercat să le distrag atenția și să îi distrez cu altceva. Empatia mea era la fel de periculoasă ca o activitate clandestină: un păcat de neiertat pentru mama. Fratele meu și cu mine voiam să le fim pe plac amândurora, dar oricât de mult încercam – și chiar ne străduiam –, ei nu erau niciodată mulțumiți. Mama își întorcea privirile, dând atotștiutoare din cap către un interlocutor invizibil, spunându-i parcă:

— E, nu ți-am spus eu? Ți-am spus! de parcă ar fi știut că tata o va înșela cu mult înainte ca lui să-i treacă prin cap una ca asta.

Și se purta ca și cum ar fi fost un fapt împlinit, părând să resimtă o bucurie perversă atunci când s-a întâmplat cu adevărat.

La câțiva ani după ce am plecat cu familia mea în Statele Unite, mi s-a povestit că, atunci când mama era foarte bolnavă, a refuzat mult timp să meargă la spital până nu avea să fie schimbată yala. *Omul ăla* și ștoarfa lui îi vor sparge casa, așa cum au făcut și altă dată, bombănea ea, și îi vor prăda și ce-a mai rămas din lucrurile ei.

Omul ăla și ștoarfa lui erau tatăl meu și cea de-a doua soție a lui, pe care îi învinuia pentru toate nenorocirile care i s-au întâmplat, inclusiv pentru dispariția misterioasă a colecției ei de monede de aur și a două cufere cu argintărie. Desigur că nimeni nu-i dădea crezare. Obișnuți cum eram cu fanteziile ei, o lăsam în pace, fără să-i acordăm prea multă atenție.

Pomenea de niște personaje misterioase care nu mai existau pentru ea – mama, tatăl, primul ei soț – socotindu-ne pe noi

vinovați pentru asta. În cele din urmă, nici unul dintre noi nu a putut să scape din lumea ei imaginară. Ne impunea să rămânem credincioși nu ei, ci poveștii sale.

Poveștile tatei erau mult mai simple, sau cel puțin așa am crezut eu mult timp. El comunica cu noi prin povestiri despre viața și familia lui, despre Iran – un subiect de care era absolut obsedat –, inspirându-se din texte clasice din literatura persană. Așa am descoperit eu literatura și am învățat despre istoria țării mele. El ne împărtășea și propria lui versiune a poveștilor mamei, așa că noi bâjbâiam întotdeauna între două lumi tenebroase.

Toată viața noastră, eu și fratele meu am fost prinși în poveștile spuse de părinții noștri – povești despre ei înșiși sau despre alții. Fiecare voia ca noi să-l judecăm pe celălalt prin prisma lui sau a ei. Câteodată mă simțeam trasă pe sfoară, de parcă nu ne îngăduiau să avem propria noastră poveste. De-abia acum înțeleg cât de mult îmi aparținea povestea lor.

Când ne mor cei apropiați, lumea noastră se rupe în două. Pe de o parte e lumea celor vii, căreia ne lăsăm pradă, într-un fel sau altul, iar pe de alta e tărâmul celor morți care ne cheamă întruna, asemenea unui prieten (sau dușman) închipuit sau unei tainice iubite, reamintindu-ne de pierderea pe care am suferit-o. Ce altceva e memoria decât o nălucă ce adastă în ungherele minții, întrerupându-ne cursul firesc al vieții, tulburându-ne somnul ca să ne amintească o durere sau plăcere intensă, ceva înăbușit sau neluat în seamă? Ne lipsește nu numai prezența lor sau felul în care țineau la noi, ci – până la urmă – felul în care ne lăsau să ne referim la ei sau la noi înșine.

Cum ne lăsa mama să ținem la ea? Această întrebare e singura modalitate în care pot să fac față pierderii ei. Uneori m-am întrebat dacă nu cumva o pierdusem dintotdeauna, dar în timpul vieții ei eram prea ocupată să-i țin piept ca să-mi dau seama de asta. Felul în care vorbea despre ea și despre trecutul ei era emoționant, de parcă ea însăși ar fi fost o născocire, hălăduind în trupul altei femei care ni se dezvăluia, amăgindu-ne, abia sclipind ca un licurici. Iar acum eu caut acele pâlpâiri de licurici. Ce ne dezvăluie ele despre mama și despre noi?

În ultimii ani petrecuți în Iran, începuseră să mă urmărească amintirile mamei. Mi-am însușit chiar și unele dintre fotografiile ei. Mi se părea singura cale de a pătrunde în trecutul său. Așa am devenit un hoț de amintiri, adunând fotografii cu ea și imagini din vechiul Teheran în care crescuse, se căsătorise și-și născuse copiii. Curiozitatea mea devenea obsesivă. Dar nimic din toate acestea nu mi-a fost pe de-a întregul de folos. Fotografiile, descrierile, la un moment dat chiar faptele sunt insuficiente. Ele dezvăluie anumite amănunte, dar rămân fragmente lipsite de viață. Ce caut eu sunt intervalele dintre ele – tăcerile. Așa văd eu trecutul: ca o excavare. Scormonești prin dărâmături, iei o bucată de ici, alta de acolo, o etichetezi, notând unde ai găsit-o, ora și data descoperirii. Eu nu caut doar temelii, ci ceva mai mult sau mai puțin concret totodată.

Nu intenționez ca această carte să fie un comentariu politic sau social ori o poveste de viață folositoare. Vreau să spun povestea unei familii, desfășurată pe fundalul unei epoci tumultoase din istoria culturală și politică a Iranului. Sunt atâtea istorisiri despre vremurile acelea, între nașterea bunicii

mele la începutul secolului al XX-lea și nașterea fiicei mele, la sfârșitul lui, marcate de două revoluții care au plămădit Iranul, producând atât de multe disensiuni și contradicții, încât singurul lucru durabil a fost turbulența trecătoare.

Bunica mea s-a născut când Iranul era condus de o monarhie absolută destabilizată, pe baza unor legi religioase rigide care consfințeau lapidarea, poligamia, căsătoria fetelor de numai nouă ani. Femeilor li se permitea rareori să iasă din casă și, când o făceau, trebuiau să fie însoțite și acoperite din creștet până-n tălpi. Nu existau școli pentru femei, deși unii nobili aveau profesori particulari pentru ficele lor. Și totuși a existat și o altă fațetă a acestei povești, scipiri palide ale unui viitor care se întrevedea prin criza culturală și politică ce avea să răstoarne toate aceste legi vechi. Bunica mea a fost martora Revoluției Constituționale din anii 1905 – 1911, prima de acest fel din Orientul Mijlociu, care a ajutat la crearea Iranului modern, mobilizând diversele categorii sociale, care cuprindeau clerici progresiști, minorități, intelectuali, unii membri ai nobilimii și femei, dintre care unele au început să sprijine revoluționarii, înființând grupări clandestine și cerând dreptul la educație. La 1912, Morgan Shuster, un consultant financiar american din Iran, se minuna de progresul femeilor iraniene, de faptul că, într-un interval atât de scurt, au adoptat libertăți noi pentru care femeilor occidentale le trebuiseră ani, chiar secole întregi, ca să le atingă. „Începând din 1907, femeile persane deveniseră – aproape neîndoielnic – cele mai progresiste, dacă nu radicale, din lume“, spunea el. „Nu are importanță că această afirmație răstoarnă o idee seculară. Este un fapt concret.“

Cum aş putea descrie natura conflictuală și fragilitatea copilăriei și tinereții mamei mele de la mijlocul anilor 1920 și din anii 1930, când tendințele, inițial timide, deveniseră atât de predominante, încât putea să apară în public fără vâl, să meargă la o școală franceză, să-și întâlnească primul soț și să se îndrăgostească de el în timp ce dansau la o nuntă – lucruri imposibile cu două decenii în urmă. Și totuși exista și un alt aspect al vremurilor aceleora, refuzul de a se despărți de trecutul învins. Când, în 1936, în efortul său de a grăbi procesul de modernizare, șahul Reza Pahlavi a decretat că femeile sunt obligate să nu mai poarte vâl și a interzis bărbaților să mai poarte haine tradiționale, asemenea altor femei iraniene, bunica mea paternă a refuzat să iasă din casă. Edictul șahului Reza a fost abrogat în cele din urmă în anul 1941, deși amintirea lui stârnește încă întrebări și disensiuni.

Fiica mea, Negar (a doua de la stânga), cu colegile ei de clasă la Teheran. După revoluție, toate elevele au fost obligate să poarte vâl.

În vremea copilăriei mele din anii 1950 – 1960, consideram că educația, cărțile, petrecerile și filmele sunt ceva normal. Vedeam femei active în toate domeniile, conducând în Parlament – printre ele, pentru scurt timp și mama mea – și devenind miniștri. Dar apoi, în 1984, propria mea fiică, născută la cinci ani după Revoluția Islamică, va fi martora reînțoarcerii la aceleași legi desființate pe vremea bunicii și mamei mele. Fiica mea va fi nevoită să poarte vâl în clasa întâi și va fi pedepsită că și-a lăsat părul la vedere în public. Generația ei își va descoperi, în cele din urmă, propriul curaj și propriul mod de a se împotrivi.

Ce mă interesează pe mine în această carte nu este înșiruirea generală a întâmplărilor istorice, ci mai degrabă acele intersecții delicate, unde aspectele din personalitatea și viața privată a cuiva consonează și reflectă o poveste mult mai cuprinzătoare și mai universală.

Tocmai acele intersecții între viața privată și cea publică mă interesau atunci când am început să-mi scriu prima carte despre Vladimir Nabokov, pe când mă aflam încă în Iran. Voiam să analizez romanele lui Nabokov prin prisma momentelor diferite în care le citisem. Dar aceasta nu era cu puțință, nu numai pentru că nu puteam scrie cinstit despre realitățile politice și sociale ale vieții în Republica Islamică Iran, dar și pentru că statul considera trăirile personale și intime drept tabuuri.

Cam în acea perioadă am început să fac în jurnalul meu o listă intitulată „Lucruri nespuse“, în care am notat: „Să te îndrăgostești în Teheran. Să mergi la petreceri în Teheran. Să vezi filme cu Frații Marx. Să citești *Lolita* în Teheran“. Scriam

despre legi represive și execuții, despre grozăvii publice și politice. În cele din urmă m-am apucat să scriu despre trădări personale, implicându-mă atât pe mine, cât și pe cei apropiați așa cum nu mi-aș fi închipuit niciodată.

Există mai multe feluri de tăcere: aceea pe care statul opresiv o impune cu forța cetățenilor săi, furându-le amintirile, rescriindu-le istoria și impunându-le o identitate aprobată de el. Sau tăcerea martorilor care aleg să nu ia în seamă sau să nu rostească adevărul și cea a victimelor care, uneori, devin complice la crimele comise împotriva lor. Apoi sunt tăcerile în care ne cufundăm când e vorba de noi înșine, mitologiile personale, poveștile pe care ni le impunem în viețile noastre adevărate. Cu mult înainte de a-mi da seama cum un regim politic necruțător poate să-și impună propria sa imagine cetățenilor, furându-le identitățile și individualitatea, trăisem astfel de obligații în propria mea viață – cea petrecută alături de familia mea. Și, cu mult înainte de a înțelege ce înseamnă ca o victimă să devină complice la crimele statului, descoperisem, în termeni mult mai personali, rușinea complicității. Și, într-un anumit fel, această carte este o reacție împotriva propriului meu cenzor și inchiuzitor interior.

Poate că cea mai banală povestire este cea despre absența părinților și despre nevoia imperioasă de a umple golul creat de moartea lor. Acest proces nu duce la o încheiere – nu pentru mine, cel puțin –, ci la înțelegere. O înțelegere care nu aduce cu sine neapărat liniștea, ci poate sentimentul că această povestire ar putea fi singurul mod prin care să le fim recunoscători părinților noștri și să-i aducem într-o oarecare măsură înapoi la viață, acum că suntem, în fine, liberi să trasăm hotarele propriei noastre povești.

Partea întâi

Povești de familie

„Palida puțință de-a avea aripi
Veșmântul ce îl port îl înjosește.“

Emily Dickinson

Capitolul 1

Saifi

M-am întrebat adesea cât din povestea mamei despre întâlnirea ei cu primul soț era o plăsmuire a imaginației sale. Dacă nu ar fi fost fotografiile, m-aș fi îndoit că el a existat vreodată. O prietenă îmi vorbea cândva despre „admirabila rezistență a mamei față de tot ceea ce era nedorit“ și cum pentru ea, o mare parte a vieții nu fusese dorită, și-a inventat povești despre ea însăși în care ajunsese să creadă cu atâta convingere, încât noi am început să ne punem la îndoială propriile certitudini.

În mintea ei, idila lor a început cu un dans. Mie mi se părea mai verosimil ca părinții lui să-i fi cerut mâna tatălui ei – o căsătorie de conveniență între două familii de vază, așa cum era obiceiul în Teheranul anilor 1940. Dar, peste ani, mama nu și-a schimbat povestea, așa cum făcea cu multe alte relatări de-ale ei. Îl întâlnise la nunta unchiului ei. Avea grijă să precizeze că în dimineața aceea purta o rochie de *crêpe-de-chine* și seara una din satin și că au dansat până târziu.

— După ce a plecat tatăl meu, preciza ea, adăugând imediat: pentru că nimeni n-ar fi îndrăznit să danseze cu mine de față cu tata.

A doua zi, a cerut-o în căsătorie.

Saifi! Nu-mi aduc aminte să-i fi auzit pomenit în casă numele de familie. Cu respectul cuvenit, ar fi trebuit să-l numim „primul soț al mamei“ sau să-i înșirăm numele întreg Saif ol Molk Bayat, dar pentru mine el a fost întotdeauna Saifi, o parte blândă a vieții noastre de zi cu zi. S-a strecurat în viețile noastre cu aceeași ușurință cu care apărea în spatele ei în fotografiile de la nunta lor, așa, pe neașteptate, smulgând-o cu viclenie de lângă noi. Am două fotografii din ziua aceea – mai multe decât am avut vreodată de la nunta părinților mei. Saifi pare relaxat și jovial, cu părul deschis la culoare și ochi căprui, în timp ce mama – în mijlocul grupului – stă țeapănă ca o statuie solitară. Pare degajat, încrezător și vesel. Dar poate că mă înșel și ceea ce văd pe chipul lui nu este speranță, ci o deznădejde cumplită. Pentru că are și el secretele sale.

Încă de când eram mică, ceva din povestea ei mi-a dat întotdeauna de gândit. Mi se părea nu atât de neadevărată, cât de nelalocul ei. Majoritatea oamenilor au un fel de a-și proiecta potențialul, nu atât prin ceea ce sunt, ci mai ales prin ceea ce ar putea deveni. Nu vreau să spun că mama nu avea talent la dans. Mai rău decât atât. Ea refuza să danseze, chiar dacă, după cum se spunea, se pricepea de minune. Dansul ar fi implicat plăcere, iar ea își făcea un titlu de glorie din a-și refuza plăcerea sau orice fel de răsfăț.

În toată copilăria și tinerețea mea, chiar și acum, în acest oraș atât de îndepărtat de Teheranul pe care mi-l amintesc eu, umbra acelei femei fantomatice care dansa, zâmbea și iubea îmi tulbură amintirile despre cea pe care o știam a fi mama mea. Am senzația că dacă aș putea cumva înțelege când a încetat să mai danseze – când a încetat să mai vrea să danseze – aș desluși taina mamei și aș putea în fine să ne împăcăm. Căci,

dacă ar fi să dau crezare celor spuse de ea, eu m-am împotrivit
ei încă de la bun început.

Nunta mamei cu Saifi

Am trei fotografii ale mamei cu Saifi. Două sunt de la nuntă, dar pe mine mă intrigă cea de a treia, mult mai mică, cu ei doi la un picnic, așezați pe o piatră. Amândoi se uită direct în obiectiv și zâmbesc. Ea se cuibărește lângă el cu degajarea celor ce sunt atât de apropiați, că nu au nevoie să se țină prea strâns în brațe. Trupurile lor par a se atrage firesc. Privind această poză, văd o femeie relaxată, care poate nu era încă frigidă.

Mama și Saifi la un picnic

Descopăr în imagine senzualitatea pe care n-am deslușit-o niciodată la mama mea în viața ei reală. Când, o întrebam eu, când ai absolvit liceul? La cât timp după asta te-ai măritat cu Saifi? Ce s-a întâmplat cu el? Când l-ai întâlnit pe tata? Întrebări simple la care nu răspundea niciodată de fapt. Era prea cufundată în propriul ei univers ca să-și bată capul cu astfel de amănunte. Indiferent ce aș fi întrebat-o, ea îmi depăna aceleași povești răsuflete pe care le știam aproape pe dinafară. Mai târziu, după ce am plecat din Iran, am trimis o studentă de a mea să o intervieveze și am pus-o să o întrebe anumite lucruri, dar am primit aceleași răspunsuri. Fără date, fără fapte concrete, nimic în plus față de repertoriul ei standard.

Acum câțiva ani la o reuniune de familie, am dat peste o austriacă drăguță, soția unei rude îndepărtate, care fusese la nunta mamei cu Saifi. Unul din motivele pentru care își aducea aminte atât de clar această nuntă era panica și confuzia stârnită de dispariția certificatului de naștere al miresei. (În Iran, căsătoriile și copiii sunt trecuți pe certificatul de naștere). Și mi-a povestit, zâmbind amuzată, că s-a descoperit ulterior că mireasa era cu câțiva ani mai mare decât mirele. Ultimul certificat de naștere al mamei nu conține nici o mențiune despre prima ei căsătorie. În conformitate cu acest document, care îl înlocuia pe cel ce pretindea că îl pierduse, era născută în 1920. Dar ea susținea că s-a născut de fapt în 1924 și că tatăl ei o făcuse cu patru ani mai mare pentru că voia să o dea mai repede la școală. Însă tata ne-a povestit că de fapt mama declarase că avea cu patru ani mai puțin decât vârsta ei reală atunci când își scosese un nou certificat de naștere de care avea nevoie pentru carnetul de șofer. Atunci când faptele nu-i conveneau, mama se dădea peste cap să le reformuleze pe de-a întregul.

Unele fapte sunt cunoscute oficial. Socrul ei, Saham Soltan Bayat, era un moșier bogat care fusese martorul înlocuirii dinastiei Qajar (1794–1925) cu dinastia Pahlavi (1925–1979). El reușise să supraviețuiască și chiar să prospere în timpul acestei schimbări. Uneori mama se lăuda că se înrudește cu Saifi dinspre mamă și că amândoi se trag din regii Qajar. În copilăria mea, în anii 1950–1960, nu era nici o mândrie să te înrudești cu familia regală Qajar, care reprezenta vechiul sistem absolutist, după cum scria în cărțile oficiale de istorie. Tata ne reamintea cu oarece venin că toți iranienii erau înrudiți într-un fel sau altul cu familia Qajar. De fapt, adăuga el, adevărații privilegiați

erau cei care nu aveau nici o legătură cu această dinastie. Qajarii domniseră în Iran timp de o sută treizeci și unu de ani și avuseseră numeroase neveste și copii. Asemenea regilor dinaintea lor, se părea că ei își aleseseră soțiile din toate categoriile sociale, după cum avuseseră chef: prințese, fiice de grădinari, țăranți sărace, toate făceau parte din colecția lor. Se spune că unul dintre regii Qajar, șahul Fath Ali (1771–1834), avusese o sută șaizeci de neveste. Fiind foarte înțelept, tata preciza de obicei că asta era doar un aspect al poveștii și, cum – mai ales în țara noastră – istoria este scrisă de învingători, nu trebuie să credem tot ce se spune despre familia Qajar, căci la urma urmei, în timpul lor Iranul a început să se modernizeze. Ei fuseseră învinși și, prin urmare, se putea spune orice despre ei. Chiar și atunci când eram mică îmi dădeam seama că mama pomenea despre înrudirea ei cu familia Qajar mai mult ca să deplângă viața ei cu tata decât ca să se laude cu trecutul ei. Snobismul ei era arbitrar și prejudecățile ei se limitau la rânduierile și legile universului personal.

Saham Soltan, socrul mamei, este menționat în diverse cărți de istorie și lucrări memorialistice – într-un rând colo, într-un paragraf dincolo – o dată ca deputat și vicepreședinte al Parlamentului, de două ori ca ministru de finanțe la începutul anilor 1940, și ca prim-ministru timp de câteva luni, din noiembrie 1944 până în aprilie 1945, chiar în perioada când mama pretindea că ar fi fost măritată cu Saifi. În ciuda faptului că Iranul își declarase neutralitatea în timpul celui de al Doilea Război Mondial, șahul Reza Pahlavi făcuse greșeala să țină cu nemții. Aliații, în special britanicii și sovieticii, care stăteau cu ochii pe avantajele geopolitice, au ocupat Iranul în 1941, forțându-l pe șahul Reza să abdice și exilându-l la

Johannesburg. L-au înlocuit cu fiul lui, Mohammad Reza, tânăr și mai maleabil. Cel de al Doilea Război Mondial a stârnit o tulburare atât de mare în Iran, încât între 1943 și 1944 s-au perindat patru prim-miniștri și șapte miniștri de finanțe.

Mama știa prea puțin și părea să-i pese și mai puțin despre ce fel de prim-ministru fusese socrul ei. Important pentru ea era că părea să joace rolul zânei bune în prezentul ei umil. Și așa am făcut eu cunoștință cu multe personalități publice, nu din cărțile de istorie, ci din povestirile părinților mei.

Cât de minunată fusese într-adevăr viața mamei cu Saifi e ceva ce poate fi pus la îndoială. Locuiau în casa lui Saham Soltan, în intervalul scurt dintre moartea primei sale soții și căsătoria cu o femeie mult mai tânără și odioasă, după spusele mamei. În absența unei stăpâne a casei, mama juca rolul de amfitrioană.

— Ochii tuturor erau ațintiți asupra mea în acea primă seară, ne povestea ea, descriindu-ne cu de-amănuntul rochia pe care o purta și impresia pe care o stârnise franceza ei impecabilă.

Copil fiind, mi-o imaginam cum cobora scara în rochia ei roșie de șifon, cu ochii negri strălucitori și părul coafat perfect.

— În prima seară a apărut doctorul Millspaugh... să-l fi văzut!

Domnul Millspaugh, șeful misiunii americane din anii 1940, fusese trimis de guvernul lui Roosevelt și al lui Truman să ajute Teheranul să înființeze instituții financiare moderne. Mama nu a socotit necesar să ne spună cine era omul acela, așa că mult timp, nu știu din ce pricină, am fost convinsă că era belgian. Mai târziu, când am rememorat relatările ei despre acele cene festive, am fost surprinsă că Saifi nu era niciodată prezent.

Tatăl lui era întotdeauna acolo, ca și domnul Millspaugh sau alți oameni importanți ca personalități publice, dar insignifiante în sine. Dar Saifi unde era? Asta fusese tragedia vieții ei: nu avusese niciodată lângă ea bărbatul pe care și-l dorise.

Ca să ne mituiască să nu protestăm împotriva pedepselor mamei și poate ca să compenseze propria lui supunere, tata ne tot povestea cum ea fusese întemnițată în casa socrului ei, unde adevărata stăpână era Khoji, menajera cea despotică. Până și cheia de la cămară era ținută de neclintita Khoji, pe care mama trebuia să o flateze și să o lingusească ca să scoată de la ea până și o bucată de cârpă, să-și facă o rochie mai acătării. Tata nu contenea să ne spună că era tratată mai degrabă ca un oaspete nedorit decât ca stăpână a casei socrului său.

Mama ni se înfățișa ca tânără și fericită proaspăt căsătorită, o eroină mândră, curtată de Făt-Frumos, în timp ce tata o descria ca pe o victimă a cruzimii meschine a altora. Și amândoi voiau ca noi să le întărim propriile versiuni. Mama ne trântea în față trecutul ei ca și cum ne-ar fi învinuit pentru prezent, iar tata trebuia să-i justifice toate asprimile stârnindu-ne compasiunea. Era foarte greu să concureze cu Saifi, mort și frumos pe deasupra, fiu de prim-ministru, care ar fi putut să devină orice își închipuia ea. Inteligența tatei, firea lui blândă, perspectivele și aspirațiile lui ca director promițător în Ministerul de Finanțe, chiar și faptul că amândoi proveneau din ramuri diferite ale aceleiași familii, păreau calități de mâna a doua față de ce credea mama că ar fi putut să-i ofere Saifi. Mai târziu, ea părea să fie invidioasă pe succesul tatei în viața publică, de parcă n-ar fi fost parteneri, ci dușmani neîmpăcați.

Mama

Problema nu era ceea ce povestea, ci ceea ce omitea să spună. Tata completa spațiile libere: Saifi, fiul cel mare și mult iubit, suferea de o boală incurabilă – numită nefrită – și doctorii nu-i mai dădeau nici o șansă. Unul chiar îi recomandase să fie lăsat să facă ce dorește în acei ultimi ani de viață. Răsfățați-l, lăsați-l să-și facă de cap. Oferiți-i orice distracție și-ar dori, pentru că mai are atât de puțin timp să se bucure de viață. Atunci când familia lui a cerut-o pe mama de nevastă, le-a convenit să treacă sub tăcere faptul că era bolnav, lucru pe care

ea l-a descoperit în noaptea nunții. După spusele tatei, căsătoria lor nu a fost consumată vreodată. În schimb, timp de doi ani, ea și-a îngrijit soțul bolnav, văzându-l cum se stinge pe zi ce trecea. Asta era aventura romanțioasă a vieții ei, omul cu care ne scotea ochii, ca să ne reproșeze propriile noastre lipsuri.

Uneori, când ne împuia capul cu Saifi, privindu-ne cu ochii pierduți, îmi venea să o scutur și să-i spun: „Nu, nu a fost așa!“, dar bineînțeles că nu am făcut-o niciodată. I-a păsat lui ce avea să se întâmple cu ea când va descoperi de ce boală suferea, sau după ce va muri? Dar mama era prea mândră și prea încăpățânată ca să o intereseze adevărul. Și așa a transformat un loc și o istorie reală într-o închipuire plămădită de mintea ei. De când mă știu pe lume, fratele meu, tata și cu mine am încercat să aflăm ce anume voia de la noi. Ne-am străduit să trecem, alături de ea, pe celălalt tărâm care părea că o ademenește, atrăgându-i mereu privirile pierdute peste zidurile propriului său cămin. Ceea ce mă înspăimânta pe mine nu era furia ei, ci locul acela înghețat din sufletul său în care noi nu puteam pătrunde niciodată. Cât timp a trăit, eu am fost prea ocupată să fug de ea și să o urăsc ca să îmi dau seama cât de dezamăgită și cât de singură trebuie să se fi simțit, cât de mult se asemena cu multe alte femei despre care prietena ei cea mai bună, Mina, spunea cu un zâmbet ironic:

— Încă o femeie deșteaptă și irosită!

Capitolul 2

Gene putrede

Mama spunea adesea că m-am împotrivit ei din clipa când m-am născut. Se pare că imediat după naștere am scuipat sânge și m-au considerat moartă. Îi plăcea să povestească cum, de mică, am refuzat să sug și, mai târziu, nu voiam să mănânc nici în ruptul capului, cedând doar când eram amenințată cu acele doctorului sau cu înspăimântătoarea sabie a unui prieten colonel. Nu știu din ce pricină nu mă lăsa să mănânc castraveți sau nuci. Odată mi-a dat atâta untură de pește că am făcut urticarie. Când eu și fratele meu am avut scarlatină, ne-a ținut într-o încăpere întunecată timp de patruzeci de zile, pentru că era convinsă că lumina produce orbire la copiii suferinzi de scarlatină. Mai apoi, pe când eram deja om mare, povesteam din când în când cum mi-a dat într-o dimineață atât de mult suc de struguri că am vomitat. Drept care timp de treizeci de ani nu m-am mai atins de struguri, până când, aflându-mă în vizită la o prietenă, nu știu ce m-a apucat și am azvârlit două boabe de strugure în paharul cu vin și așa am descoperit plăcerea de a-i zdrobi în dinți.

Ne certam adesea din pricina jucăriilor care erau de obicei închise într-o debara. Ea îmi alegea întotdeauna jucăriile și, din când în când, aveam voie să mă joc puțin cu ele, după care le

încuia la loc. Aveam o păpușă micuță care mergea de-a bușilea și un iepuraș care-mi plăcea nespun, adus de la Paris de prietena ei Monir joon¹. Avea și o tobă, era alb și pufos, dar nu puteam să-l strâng cum trebuie în brațe din cauza tobei. Cât de mult am iubit eu blănița albă și moale a iepurașului aceleia inaccesibil! Mult timp după ce am plecat de acasă, mama a continuat să îmbogățească colecția de păpuși, pretinzând că într-o bună zi va fi a mea. Când a murit, păpușile au fost de negăsit. Dispăruseră, împreună cu covoarele ei vechi și prețioase, cu cele două cutii cu argintărie, monedele de aur, porțelanurile din prima căsătorie și majoritatea bijuteriilor.

Prima dată când mi s-a dat voie să mă joc cu una din păpușile mele preferate, de porțelan, cu ochi albaștri, cu păr lung, blond și cu o rochie turcoaz, am aruncat-o în sus și-am prins-o de atâtea ori până când a căzut pe jos și i s-a zdrobit fața în mii de bucăți. De-a lungul timpului, am pierdut sau am stricat obiecte care mi-au fost dragi, mai ales dintre cele dăruite de mama. Cercei, inele, lămpi vechi, bibelouri – parcă le văd și-acum dinaintea ochilor. Oare ce să însemne pierderea acestor obiecte? Așa să fi fost eu făcută, nepăsătoare, să pierd obiecte și oameni?

Tare mi-a plăcut această păpușă de porțelan, dar am spart-o imediat ce mi s-a permis să mă joc cu ea.

Îmi amintesc de prima noastră confruntare serioasă, pe când aveam cam patru ani. Disputa se referea la poziția patului meu. Eu voiam să stea la fereastră – îmi plăcea fereastra aceea, cu pervazul ei lat pe care puteam să-mi așez păpușile și serviciul de porțelan de jucărie. Mama voia să-l pună la perete, lângă dulap. Și ori de câte ori ceda, peste o zi sau două, îl puneam iar la loc. Într-o seară, când m-am întors acasă de la fetița unor vecini armeni cu care mă jucam – o copilă timidă, de patru ani, de care eram nedespărțită –, mama îmi mutase patul la loc la perete. În seara aceea am plâns mult de tot și n-am mâncat nimic. Altădată m-ar fi obligat să mănânc, dar în seara aceea a făcut o excepție și am adormit plângând.

A doua zi dimineață, m-am trezit în colțul camerei, pe care îl uram, și am plâns în ciudată. Tata a venit zâmbind la marginea patului. Eu și cu tata începusem să ne facem obiceiul ca în

fiecare seară să-mi spună o poveste înainte de culcare. Dar în dimineața aceea, el m-a răsfățat altfel. Punându-mi pe noptieră o farfurioară de porțelan cu bomboane de ciocolată, mi-a spus că dacă sunt cuminte și îi zâmbesc cât pot eu de tare, o să-mi spună un secret. Ce secret? Păi, el nu poate dezvălui secrete unei fetițe supărate și încruntate. Dar eu m-am încăpățânat și n-am vrut să-l ascult. Va trebui să-mi spună secretul fără să obțină nimic în schimb. Bine, atunci, a spus el, dar pun rămășag că ai să zâmbești când o să auzi ce plan am.

Eu la cinci ani

— Hai să facem ceva nou, mi-a spus el cu un aer conspirativ.
Hai să ne inventăm propriile noastre povești.

— Ce povești? am întrebat eu.

— Povești de-ale noastre, putem născoci orice.

— Dar eu nu știu să fac asta, am spus.

— Ba da, știi! Gândește-te la ce-ți dorești tu cel mai tare și apoi fă o poveste despre asta. Ce-ți dorești tu cel mai mult

acum?

— Nimic, i-am răspuns eu.

— Poate că, a urmat el, chiar în clipa asta vrei să ai patul la loc lângă fereastră, dar știi tu ce vrea patul tău?

Eu am ridicat din umeri.

— De ce să nu născocim noi o poveste despre o fetiță și patul ei... Ai mai pomenit vreodată un pat care să vorbească?

Și-uite așa ne-am făcut un nou obicei: din ziua aceea, tata și cu mine am inventat un limbaj secret. Născoceam povești prin care ne exprimam sentimentele și dorințele, clădindu-ne propriul nostru univers. Uneori poveștile pe care le cream erau foarte obișnuite. Când făceam ceva ce nu-i plăcea, își exprima dezaprobarea sub forma unei povești, spunând, de pildă: „Era odată un om care-și iubea fiica foarte mult, dar a fost atât de mâhnit când i-a promis că nu o să se mai împotrivescă bonei...“. Cu timpul, am inventat alte modalități secrete de comunicare: ori de câte ori făceam ceva rău când eram în lume, tata își ducea degetul arătător la nas ca avertizare. Când voiam să-mi aduc aminte de vreo sarcină importantă, îmi atingeam nasul cu degetul de șapte ori la rând, repetând ceea ce trebuia să fac, obicei pe care l-am păstrat până în ziua de azi. În lumea asta tainică a noastră, mama nu-și avea locul. Așa ne răzbunam noi pentru asprimile ei. În timp, aveam să descopăr că puteam oricând să mă refugiez în universul meu închipuit, în care nu numai că puteam să-mi mut patul la fereastră, dar putem să și zbor cu el pe geam către zări unde nimeni, nici măcar mama, nu putea pătrunde, darămite să le controleze.

La începutul anilor 1990, tata a publicat trei cărți pentru copii, bazate pe texte clasice. Una dintre ele a fost o povestire

după *Şah-Namè*, cunoscută drept *Cronica şahilor*, scrisă de poetul epic Firdoûsi. În prefaţa cărţii sale, tata arată că la început ne-a spus aceste poveşti nouă, copiilor lui, când aveam vreo trei-patru ani şi că a continuat să ne îndrume, familiarizându-ne cu alte mari capodopere clasice persane: *Masnavi* a lui Rumi, *Gulistan* şi *Bustan* de Saadi, precum şi *Panchatantra*. Şi scrie că, mai târziu, noi am continuat să le citim de unii singuri. Ce vrea el să sublinieze în prefaţă este că iranienii timpurilor noastre ar trebui să înveţe mai multe despre strămoşii şi valorile lor printr-o lectură aprofundată a *Cronicii şahilor*. El spune că este bucuros că în felul acesta „Iranul este văzut, auzit şi simţit în casa noastră acum şi ne încălzeşte sufletele...”.

Vocea tatălui meu se umplea de respect ori de câte ori vorbea despre Firdoûsi. Ne-a învăţat că poezilor le datorăm un respect special, diferit de cel pe care-l avem pentru profesorii şi strămoşii noştri. Odată, când eram foarte mică, să fi tot avut vreo patru ani, l-am rugat pe tata să îmi povestească mai mult despre acest domn Firdoûsi.

— Nu-i spunem „domnul“, m-a corectat el. El e Poetul Firdoûsi şi atât.

Mult timp după aceea i-am cerut să-mi spună poveşti despre Poetul Firdoûsi. Primele mele noţiuni despre Iran s-au format din poveştile pe care mi le spunea tata din *Cronica şahilor*.

De când mă ştiu, părinţii mei şi prietenii lor vorbeau despre Iran ca despre un fiu rătăcitor mult iubit, pentru binele căruia se ciorovăiau neîncetat. Cu timpul, Iranul a căpătat pentru mine o identitate paradoxală: era un loc concret, era spaţiul unde mă născusem şi trăiam, limba pe care o vorbeam, mâncarea pe care o mâncam, fiind în acelaşi timp o noţiune mitologică,

caracterizată prin numeroase calități și valori, un adevărat simbol al rezistenței și trădării.

Pentru mama nu exista altă țară. Uneori vorbea despre locurile unde călătorise. Le admira, dar Iranul reprezenta căminul ei. În timp ce tata se frământa și pune mereu la îndoială identitatea sa iraniană, mama nu avea astfel de probleme. Pentru ea, anumite lucruri erau imuabile. Identitatea iraniană era în genele ei – la fel ca ochii ei frumoși și închiși la culoare, atât de închiși că păreau negri, sau ca nuanța ușor măslinie a pielii. Îi critica pe iranieni așa cum îi dezaproba pe unii membri ai clanului său, dar nu le transfera niciodată defectele asupra țării.

Ca toți iranienii, mama îl respecta pe Firdoûsi, dar disprețuia preocuparea noastră pentru literatură, considerând-o o pierdere de timp. Mai târziu, am găsit o explicație mai deosebită pentru ostilitatea ei față de cei care scorneau povești: mi-a trecut prin minte că nu voia să aibă rivali. Ea își crease propriul univers și propria mitologie și nu avea nevoie de alții care să-și câștige existența dintr-o astfel de îndeletnicire.

Când mă gândesc la tata, primul lucru care-mi vine în minte este vocea lui. Oriunde m-aș afla, mergând pe stradă, stând în grădină, conducând, seara la culcare, tot mai retrăiesc calmul care mă năpădea atunci când îmi spunea o poveste. Eram mult mai atentă la acele povești și mi le însușeam mai bine decât orice altă întâmplare din viața reală. Mai apoi însă, tata mi-a zdrobit inima și, pentru că îl iubeam și aveam încredere în el ca în nimeni altul, l-am rănit și eu și i-am zdrobit inima. Și ce-l reabilitează parțial în mintea mea acum sunt poveștile sale.

Doar acele momente trăite împreună au rămas neîntinate de rănirile și trădările ce ni le-am produs unul altuia.

Deși mă temeam de izbucnirile reci ale mamei și de pretențiile ei insistente, resimțeam o groază adâncă și permanentă că aș putea să-mi pierd tatăl. Îmi amintesc câte nopți am stat la fereastră așteptându-l să vină acasă, ciulind urechile să-i aud pașii în holul de la intrare, înainte să adorm în cele din urmă. Cu timpul i-am devenit cel mai credincios aliat și apărător. Simțeam că el, ca și mine, era o victimă a tiraniei mamei, fiind astfel absolvit de vreo vină. Ea nu putea să sufere această înțelegere reciprocă a noastră și, din când în când, răbufnea mânioasă:

— *Voi*, amândoi sunteți făcuți din aceleași gene putrede ca taică-tău, ne spunea la mânie mie și fratelui meu. Așteptați cu toții să mor ca să puneți mâna pe averea mea.

Uneori chiar mă întrebam dacă nu cumva avea dreptate: Nu eram și eu făcută din aceleași gene putrede?

Dacă mama ne comanda și ne poruncea, tata ne momea și ne vrăjea, așa cum Tom Sawyer și-a ademenit prietenii să-i vopsească gardul. Legătura mea cu el avea ceva din intimitatea unui secret împărtășit, fie că mergeam pe stradă ascultându-l cum spune povești, fie că plănuiam cum să-i intrăm în voie mamei sau să o îmbunăm. Tata și cu mine eram legați prin universul nostru tainic și prin apropierea creată de momentele petrecute împreună spunând povești care mă scoteau din realitatea din jurul meu, transportându-mă în același timp într-o altă lume, alcătuită din închipuiri ademenitoare zămislite de vocea sa.

Vineri dimineața, tata mă trezea devreme și mă lua la o plimbare lungă. Ca să-mi stăvilească nemulțumirile legate de

lungimea acestor perindări, mi-a cumpărat o cană anume în care turna apă dintr-o fântână preferată de pe drum. El spunea că acestea sunt momentele noastre speciale – când îmi spunea povești și uneori se oprea și îmi cumpăra înghețată. Cu timpul, personajele din *Cronica șahilor* mi-au devenit la fel de cunoscute ca membrii familiei noastre. Nu-mi puteam închipui viața fără ei, iar cartea aceea a devenit un loc pe care îmi plăcea la nebunie să-l vizitez, știind că pot bate la ușa aceea la orice ora din zi și din noapte și că pot cutreiera prin el fără opreliști și inhibiții. Apoi a devenit un obicei pe care l-am păstrat până în ziua de azi, să o deschid la întâmplare și să citesc o poveste de aici, de colo. Niciodată nu am studiat *Cronica șahilor* cum se cuvine, și nu mi-a dat prin cap să scriu vreun studiu serios despre ea, poate și pentru că voiam să păstrez acea senzație de uimire ce m-a năpădit când l-am auzit prima dată pe tata povestindu-mi din ea.

Cu peste o mie de ani în urmă, Firdoûsi a scris o povestire mitologică despre Iran, urzită parțial din fragmente istorice. Epopeea lui se întindea de la crearea lumii până la cucerirea arabă din secolul al VII-lea, o înfrângere dintre cele mai umilitoare care a marcat sfârșitul vechiului Imperiu Persan și trecerea de la religia zoroastră la islamism. Scopul lui Firdoûsi era să le reînvie concetățenilor săi mândria față de trecutul lor și să le redea sentimentul de demnitate și dragoste față de moștenirea înaintașilor. Tata ne amintea mereu, mie și fratelui meu, că istoria patriei noastre era sfâșiată de războaie și cuceriri – persanii se luptaseră cu grecii, romanii, arabii, mongolii – și, mai apoi, după Revoluția Islamică, spunea că am fost supuși de cei mai răi cuceritori pentru că erau dușmani dinăuntru, care îi tratau pe iranieni ca pe un popor cucerit.

Arabii au fost niște cuceritori absoluți. Legenda spune că au vrut cu tot dinadinsul să anihileze cultura persană, mai ales pe cea scrisă. Sătui de domnia depravată a regilor sasanizi și a preoților lor puternici – ultimul rege sasanid, Yazdegerd al III-lea, a fost ucis în 651 de un morar în casa căruia se refugiase –, mulți persani au ajuns să-i accepte pe cei pe care-i considerau niște barbari sălbatici. Îmi aduc aminte, copil fiind, că auzeam povești despre califul arab Omar, care le-a poruncit soldaților săi să ardă toate cărțile pe care le găseau în Iran, considerând că singura carte de care aveau nevoie oamenii era Coranul. Tata ne-a învățat că o mare parte a naționalismului iranian se baza pe sentimentele antiarabe. Și spunea că noi, iranienii, ne preocupăm prea mult de buna noastră imagine și vrem să apărem fără pată în ochii lumii. Așa că mulți dintre noi îi învinuim pe arabi. Prea puțini ne întrebăm dacă nu cumva am avut și noi un rol în înfrângerea noastră. La urma urmei, cine le-a deschis acelor barbari porțile împărăției, cine le-a ușurat cucerirea?

În poemul său epic, Firdoûsi a căutat să păstreze și să chestioneze trecutul irecuperabil, onorând și deplângând dispariția unei mari civilizații. A readus la viață vechea Persie², reconstituindu-i mitologia în prima parte a *Cronicii șahilor* și istoria ei adevărată până la cucerirea arabă în cea de a doua parte, adunând fragmente vitregite ale culturii și istoriei noastre, oferindu-le un adevărat cămin în poezia sa. Realizarea uimitoare a lui Firdoûsi nu a fost atât alcătuirea biografiei unei întregi nații, ci prezicerea viitorului său. După victoria Revoluției Islamice, reciteam din când în când din poezii noștri – mai ales din acest poet – ca să regăsesc firul invizibil care a dus la crearea statului islamic.

Când eram mică, povestirea mea preferată din *Cronica șahilor* era cea despre frumoasa Rudabé și dragostea ei pentru războinicul Zal, cel cu părul cărunt. Tatei îi plăcea povestea lui Fereidun și a celor trei fii ai săi – de care era la fel de legat precum eram eu de cea a lui Rudabé. Era ca și cum prin această poveste putea transmite ceva despre el însuși cum altfel n-ar fi putut mai bine.

Indiferent de câte ori spunea tata o anumită poveste, era atât de însuflețit de fiecare dată, încât aveam senzația că el o depăna ca și cum o auzea pentru prima oară. Parcă-l văd și acum, ținându-mă de mână pe când înaintam pe largul bulevard Shemiran, ce se întinde spre nord către munții acoperiți de zăpadă a căror formă mi s-a întipărit în minte și mi-o pot reprezenta în gând oriunde m-aș afla în lume, așa cum pot să-mi amintesc poveștile tatei.

Fereidun era împăratul lumii, începea el să povestească, și scăpase omenirea de Zohhak, regele demonic de origine arabă, care îi ucisese tatăl cu ajutorul lui Satan și cucerise Persia. Din locul în care Satan îl sărutase pe umeri, lui Zohhak îi ieșeau doi șerpi înveninați care trebuiau zilnic hrăniți cu creierul a doi tineri persani. Fereidun a organizat o răscoală împotriva lui Zohhak, l-a înfrânt și l-a înlănțuit la poalele Damavandului, cel mai înalt munte al Persiei.

Fereidun avea trei fii, Salm, Tur și Iradj. Când a îmbătrânit și a venit vremea să le cedeze împărăția, el a hotărât să le încerce vitejia și i-a atacat pe rând în timpul nopții. Cei doi feciori mai mari au rupt-o la fugă, dar cel mai mic, Iradj, s-a pregătit de luptă, invocând numele părintelui său. Aflând ce voia să știe, Fereidun s-a făcut nevăzut în întunericul nopții.

Fereidun s-a hotărât să-și împartă ținuturile fiilor săi.

— Îți aduci aminte ce i-a dat fiecărui fiu? mă întreba tata, întorcându-se spre mine.

— Da, răspundeam eu avântată, încercând să-i reproduc cuvintele. Celui mai mare, Salm, i-a dat Tărâmul de la Miazănoapte, celui mijlociu, Tur, i-a dat China și Ținutul Turcilor, iar mezinului, Iradj, i-a dat Persia.

— Așa e, spunea tata încuviințând din cap, lui Iradj i-a dat averea lui cea mai de preț, Persia, ținutul războinicilor.

Cei doi fii mai mari îl invidiau pe Iradj că primise pământul cel mai roditor și nutreau o furie pizmașă pe zi ce trecea. Așa că au trimis un sol la părintele lor cerându-i să „smulgă“ coroana de pe creștetul lui Iradj și să-i „dea și lui departe un ungher pe acest pământ“³. Fereidun le-a răspuns mânios, dându-le următoarea povață:

*...când din inimă s-a stins
Patima învăpăiată, atunci pulberi de pe drum
Și-ale șahilor haznale sunt la fel, același preț⁴*

Când tatăl s-a plâns despre pizma fraților săi, Iradj i-a răspuns:

*O, tu, șahinșah, gândește ce lipsită-i de temeii
Viața noastră ce va trece peste noi precum un vânt!
Omul cu-nțeleaptă minte poate, oare,-a se mâhni?⁵*

Tare îi mai plăceau tatei aceste versuri și le recita adesea, mai degrabă pentru sine decât pentru mine.

Iradj s-a hotărât să plece la frații săi să stea de vorbă cu ei. Dar, orbiți de gelozie și lăcomie, Salm și Tur au refuzat

încercarea de pace a lui Iradj.

— Îți amintești ce le-a spus Iradj? întreba tata întorcându-se spre mine și strângându-mă ușor de mână.

— Le spune să nu-l omoare, răspundeam eu.

— Nu chiar așa, zicea tata, „*Nu te face ucigașu-mi*“, s-a rugat Iradj când ei și-au exprimat clar intenția. „*Ai primit viață, ca altuia să o iei?*“⁶ Dar frații nici nu au vrut să audă. Tur și-a tras jungherul și a spintecat în două trupul lui Iradj. Salm și Tur au umplut capul lui Iradj cu camfor și mosc și i l-au trimis tatălui lor cu un mesaj șugubăț, bucurându-se că se stinsese stirpea regală a lui Iradj.

Pentru tata, adevăratul erou al poveștii acesteia nu era Fereidun, ci Iradj.

— Să nu uiți că Iradj a fost unul dintre cele mai mărețe personaje din *Cronica șahilor*, îmi spunea el, depănând povestea mai departe. Iradj a fost dispus să renunțe la coroana Iranului nu pentru că se temea de luptă, ci pentru că simțea că nu merită ca bunurile lumești să stârnească răutate și vrajbă între frați. El are nu numai curaj fizic, dar și moral, ceva la care este mult mai greu să ajungi.

Mai târziu, când am recitit Firdouși din proprie inițiativă, am înțeles de ce prima poveste pe care alesese tata să ne-o citească din *Cronica șahilor* a fost cea a lui Iradj. El era unul dintre puținele personaje care nu căuta răzbunare. El nu era numai viteaz și drept, ci, mult mai important, era bun.

Tata avea o slăbiciune pentru bunătate, așa cum mama era obsedată de corectitudine. Când fratele meu era mic, tata i-a scris o poveste pe care a intitulat-o „Omul care a vrut să fie bun“. Era de fapt povestea vieții tatei, care fusese întotdeauna obsedat de nedreptate și se străduise să fie om bun. Cât a trăit,

tatăl nostru ne-a tot reamintit că datoria noastră primordială este să fim buni, o noțiune ce-și închipuia că se explică de la sine, deși era, desigur, imposibil de definit.

— Frații lui Iradj nu au înțeles că lumea poate fi la fel de crudă față de cei nedrepti. Soția lui Iradj, Mahafèrid, a adus pe lume o preafrumoasă fiică ce a dat naștere nepotului lui Iradj, Manucehr. Într-o luptă fără asemănare, Manucehr i-a retezat mai întâi capul lui Tur, apoi pe cel al lui Salm. Pe acesta din urmă l-a înfipt într-o suliță și i l-a trimis lui Fereidun cu solie ce anunța victoria, încheia tata, privindu-mă pieziș să vadă cum reacționez.

Auzind Fereidun că a fost răzbunată moartea lui Iradj, i-a cedat tronul lui Manucehr și și-a trăit restul zilelor plângându-și fiii morți.

*Bătrânul mai rămase-ndurerat
Cu obraji scâldați în lacrimi, până duhul i s-a stins...
O, tu, lume pământeană, amăgire ești și vânt!
Nu se reazimă-nțeleptu-n veselia ta nicicând.
...Fericit e cel ce lasă-n urma lui
O aducere-aminte binecuvântată-n veci,
Fie că a fost în viață falnic șah sau jalnic rob.⁷*

În clipa aceea ar fi trebuit să fiu fericită pentru că binele învinsese în cele din urmă, dar aproape de fiecare dată când îmi spunea tata povestea aceasta adăuga că, deși numele și avuția lui Iradj fuseseră recuperate, din acel moment tărâmul Iranului nu a mai cunoscut pacea.

— Așa a luat naștere Iranul, a conchis el, și conflictul durează până în ziua de azi. În *Cronica șahilor* iranienii erau în

principal oameni buni, urmașii lui Iradj, curajoși și drepecți. Aș dori să pot spune același lucru despre Iranul de acum, căci de fapt, țara noastră este în prezent mai degrabă țărâmul lui Salm și al lui Tur decât al lui Iradj.

Și mergeam mai departe tăcuți, până când tata mă întreba:
— Ce-ai zice de o înghețată?

Iranul lui Firdouși era paradisul minunat în care ajunseseam să cred în copilărie. Era verdea pășune nesfârșită, populată cu eroi și regine. O vreme am trăit cu iluzia că țara mea era la fel de superbă ca monumentele pe care poeții ei clasici le înălțaseră din cuvinte.

În mintea mea stăruie nu numai piscul Damavand cu vârful său înzăpezit, dar și toți acei munți către care mă îndreptam eu cu tata aproape în fiecare vineri în copilărie, asociindu-se cu figurile pe care le născocea el. Și lumea aceea de dincolo de munți nu a dispărut niciodată, acolo hălăduiau laolaltă Fereidun cu cei trei fii ai săi, Demonul Alb, pasărea legendară simorgh și preafrumoasa Rudabè, reînviind mereu aceleași povești.

1. Joon (lb. persană): dragă, apelativ adresat în semn de afecțiune persoanelor apropiate (părinți, copii, prieteni).
2. Denumirea Iran, care înseamnă ținutul arienilor, există de sute de ani. Grecii au dat numele de Persia regiunii în care se afla, în timpuri străvechi, Imperiul Persan. Și britanicii au numit această zonă tot Persia. În 1931 șahul Reza, fondatorul dinastiei Pahlavi, a schimbat oficial numele în Iran (n.a.).

- [3.](#) Firdouși, *Şah-Namè (Cronica şahilor), Culegere din epopeea persană întocmită și tălmăcită de George Dan*, ESPLA, București, 1969, p. 53.
- [4.](#) *Ibidem*, p. 55.
- [5.](#) *Ibidem*, pp. 55-56.
- [6.](#) *Ibidem*, p. 60.
- [7.](#) *Ibidem*, p. 78.

Capitolul 3

Cum am învățat să mint

Cu mulți ani în urmă, un psihiatru mi-a spus că problema mea se poate trage de la nașterea fratelui meu Mohammad. Spunea că, distrăgându-i atenția mamei de la mine, acest eveniment m-a făcut să trăiesc „moartea“. El era adeptul școlii de psihiatrie a lui Melanie Klein și pe mine m-a cam iritat cum, asemenea altor cercetători, Klein reducea totul la un singur element – moartea, în cazul ei. Cum am putea să ne vindecăm de moarte? Curând am început să-l contrazic, răzbunându-mă pe Melanie Klein în loc să mă concentrez pe propriile mele probleme.

Oricum, nașterea fratelui meu trebuie să fi fost traumatică. Nu aveam nici cinci ani, dar îmi aduc aminte noaptea în care au dus-o pe mama la spital. Pe mine m-au lăsat cu menajera, pe care mama o iubea și o respecta și căreia îi spuneam cu toții Naneh. Ea mă dusesse pe treptele de la intrare, unde am rămas până în zori, așteptându-l pe tata să vină acasă să ne aducă vestea. Naneh își făcuse bagajele și era pregătită să plece dacă copilul era fată. Ea ura fetele și timp de un an m-a făcut să simt acea ură. Umbla prin casă spunând:

— O fată e ca o lumânare în lumina zilei, dar un băiat e ca o lampă în toiul nopții.

Nu mă striga nici în ruptul capului pe nume, ci îmi spunea doar „fata“. Mama îi era atât de credincioasă, încât nu băga niciodată în seamă nemulțumirile mele, luându-i întotdeauna partea lui Naneh.

Cred că mama l-a iubit pe Mohammad cum nu m-a iubit pe mine vreodată. Deși a negat mai târziu, spunea că atunci când el s-a ivit pe lume, a simțit că are în cele din urmă un fiu care s-o ocrotească. M-a uimit întotdeauna că mama, care a avut atâta de suferit din pricina bărbaților, putea avea atâta încredere în ei.

De atunci rareori am mai fost noi două singure sau apropiate. Nu putea suferi ceea ce numea la mine încăpățănare, iar eu eram ofensată de pedepsele ei. Ea mă ținea la distanță și eu încercam să rămân insensibilă la nemulțumirile sale.

Fratele meu mai mic, Mohammad

Îmi doream cu tot dinadinsul încuviințarea ei pentru ce făceam, dar în zadar. Mă lăuda pentru realizările mele, pentru note și altele, dar simțeam că, într-un fel imposibil de descris, o dezamăgisem. Voiam să mă iubească. Eu mă împotriveam ei, dar mă dădeam peste cap să-i atrag atenția. Odată, pe la vreo șapte ani, m-am aruncat pe scările ce dădeau din casă în grădina din spate. Altădată, la puțin timp după asta, am auzit-o vorbind cu o prietenă despre cineva care se sinucisese tăindu-și venele, așa că am încercat și eu să mi le tai cu lama de ras a tatei, în dormitor, dinaintea oglinzii, dar a apărut nesuferita de Naneh și, în loc să mă oprească, a ieșit din cameră ca să o

cheme pe mama. Neimpresionată de fapta mea disperată, mama m-a pedepsit să stau în camera mea tot restul zilei.

Pe când aveam vreo cinci ani, iar Mohammad doar câteva luni, ne-am mutat într-o casă nouă. Ferestrele sunt acoperite și în încăperea de la parter e răcoare, semiîntuneric și liniște deplină. Mama mă pune pe podea și se așază și ea dinaintea mea. Acum, zice ea, spune-mi unde ai fost tu cu taică-tău joia trecută. Am fost la film, i-am răspuns. Cu cine ați mai fost? Cu nimeni. Dar ea îmi repetă aceeași întrebare, iar și iar. Și-mi spune cât de mult urăște ea mincinoșii. Singurul lucru, zice, singurul lucru pe care m-am străduit întotdeauna să vă învăț este să nu cumva să mințiți vreodată. Eu îi răspund că nu mint. Mi-era frig și frică. Voiam să mă ia în brațe și să mă sărute, dar ea mă privea cu asprime. Spunea că lumea m-a văzut cu tata și cu o femeie. Spune-mi, a urmat ea, spune-mi: cine era femeia aia?

Dar nu era vorba de nici o femeie. Ne dusesem să-l vizităm în secret pe unul dintre prietenii apropiați ai tatei, care se căsătorise de curând cu o femeie pe care mama nu o plăcea. Așa că ea a decis că nu voia să mai aibă de-a face cu ei. Dar tata ținea la prietenul lui și continua să se întâlnească cu el pe furiș.

Mohammad și cu mine când el avea cam doi ani.

Câteva zile după asta nu a mai vorbit cu mine. Îmi aduc aminte că, pentru prima dată, se certau altfel. Strigau fără să le pese că-i auzim, eu sau servitorii. Eu ascultam la ușă. Auzeam ce vorbea pe șoptite cu prietenele ei sau convorbirile telefonice conspirative. „Femeia“ cu care bănuia că ne-am întâlnit era de fapt soția prietenului tatei. Femeia asta, Sima Khanoom¹, era foarte atrăgătoare, cu o senzualitate pe care mama n-a avut-o niciodată. Cândva, se pare că fusese aproape logodită cu tata și, dintr-odată, când era plecat într-o călătorie de afaceri, s-a logodit și apoi s-a căsătorit cu prietenul lui cel mai bun. Aceasta a fost prima dezamăgire adevărată a tatei. Bănuind că secretara tatei a acționat ca intermediar, mama mă tot întreba și despre ea și voia să știe dacă ieșisem vreodată în oraș cu tata și Sima Khanoom.

Aud vocea înveninată a mamei fără să înțeleg despre ce e vorba. Am cinci ani. Nici măcar acum nu știu dacă am înțeles în

ce consta trădarea de care ea îl acuza pe tata. Ce mă tulbură pe mine sunt certurile lor fără ocolișuri, privirile dușmănoase ale mamei, felul în care tata îmi mângâia părul cu mintea aiurea și vocea lui încordată când îmi spunea povești seara la culcare. Apoi într-o bună zi l-a luat pe fratele meu, lăsându-mă cu tata și cu oribila Naneh. Mă simt părăsită și neglijată. Tata este neatent și uneori când vorbește cu mine mi se pare că vorbește singur. Uneori mă ia cu el la birou, unde o privesc pe secretara cea vicleană cu alți ochi.

Atunci cred că i-am spus mamei prima mea minciună. Era o minciună mică, dar mi-a trebuit o oarecare iscusință. Ea se dusesse să stea la o prietenă și eu mă aflam acolo în vizită. Nu mai era supărată. Într-un fel, asta era și mai rău. M-a asaltat cu întrebări, hotărâtă să adune dovezi. Întrebările ei nu erau directe, ci viclene. Din când în când, schimba priviri cu prietena ei. M-am simțit îngrozitor de singură și lăsată de izbeliște. Încercarea ei de a smulge mărturii de la mine, privirile ei conspirative erau mult mai înspăimântătoare decât acuzațiile directe din camera aceea rece, întunecată. Doream atât de tare să fie din nou mama mea, să-mi zâmbească, să mă țină de mână, încât am hotărât să mint ca să o fac să vină din nou acasă. Așa că am inventat o poveste despre cum tata s-a supărat pe doamna Jahangiri – secretara lui – spunându-i la birou că nu voia să o mai audă vreodată pomenind de prietena ei. Oare nu și dădea ea seama că el o suporta pe Sima Khanoom doar de dragul prieteniei cu soțul ei?

E uimitor cum ne putem prezice viitorul, mai ales când sunt implicați și alții – dar și cum le influențăm comportamentul față de noi. Când mama m-a acuzat de minciună și complicitate cu

tata, eram nevinovată. Dar nu avea să treacă mult timp până când spusele ei să se împlinească. Într-un fel, nu ne-a dat de ales. Oricât de loială aş fi fost, nu era niciodată de ajuns. De fapt, ea îşi dorea ceva ce noi nu-i puteam oferi. Curând s-a întors acasă, dar nimic nu a mai fost ca înainte. Eu continuam să merg cu tata la prietenul lui acasă, iar mai târziu îl întovărăşeam la întâlnirile lui secrete. Am devenit complicele lui cel mai de nădejde, legătura noastră fiind întărită de suferinţa pe care ne-o producea mama.

N-am să uit acea primă dată când m-a luat deoparte, ziua aceea mi-a rămas întipărită în minte. Nu i-am purtat pică – cred că eram prea mică să o fac. Nu a ridicat mâna asupra mea, dar m-am simţit totuşi lovită. Îmi aduc aminte că-mi venea să plâng. Nu ştiam cum să mă apăr şi aveam vaga senzaţie că sunt oarecum vinovată. Şi că, dacă aş fi mărturisit ceea ce ar fi vrut ea să audă, dacă aş fi început să-l vorbesc de rău pe tata, spunându-i, de exemplu, că m-a dus cu forţa în vizită la Sima Khanoom, mi-ar fi fost mai bine. Dar nu i-am făcut pe plac. Cu vremea, am început să nu mai iau în seamă ce spunea – şi a devenit un obicei. Mă prefăceam pur şi simplu că ascult şi încuviinţam din cap fără să aud vreun cuvânt. Îi percepeam vocea, dar i-o împingeam înapoi şi începeam să stau de vorbă cu un prieten imaginar, povestindu-i istorii pe care le auzisem sau le citisem, ori născoceam poveşti noi. În închipuirea mea descoperisem singurul loc unde puteam fi regina propriului meu tărâm întins şi schimbător.

Am aproape cinci ani. E pe la începutul serii. Tata tocmai s-a întors de la lucru. Se ceartă cu mama în salon, cu uşa închisă, şi eu mă strecor în hol, ştiu că se ceartă din pricina mea. Mai

devreme, în cursul zilei, avusesem o dispută cu mama. Diavolul despre care adulții pretind că-i ademenește pe copii se pare că-și găsisese sălaș în mine, îmboldindu-mă să nu mă dau jos din leagănul în care mă aflam și să nu merg la masă când mă chemase mama. Știam că nu fac bine și că voi plăti pentru asta, dar nu mă puteam stăpâni.

Simt și acum satisfacția acelor puține momente de nesupunere când mă lăsam pe spate în leagăn, bucurându-mă de vântul care-mi adia blând pe față, legănându-mă înainte și înapoi, înainte și înapoi. Când am intrat în casă în cele din urmă, m-am spălat pe mâini și mi-am făcut apariția la masă, mama era furioasă. Nu l-a mai lăsat pe prietenul meu, fiul vecinilor, să mănânce cu mine, deși îi îngăduise de mai multe ori. L-a izgonit acasă. M-am așezat umilită la masă și am refuzat să mănânc. Cu cât insista mai mult să mănânc, cu atât nu eram în stare să o ascult. Mă jucam cu lingura și cu furculița. Făceam figurine din pâine. Când m-am îndreptat spre ușă, mi-a poruncit să mă întorc, iar apoi m-a trimis în camera mea.

— Așteaptă până vine taică-tău acasă, a spus, și o să rezolvăm problema asta o dată pentru totdeauna, dacă înălțimea ta refuză să mă asculte. Cine sunt eu ca să-ți spun ce să faci și ce să nu faci?

Am stat toată ziua în camera mea. Am încercat să născocesc povești ca să mă mai înveselesc: a fost odată ca niciodată o fată care era foarte necăjită...și apoi ce-a mai făcut? A fost odată... Și curând m-am lăsat păgubașă. Și-am început să plâng și am plâns și m-am uitat pe cărțile cu poze.

Când iese tata din salon, are chipul tare mânios. Dar, ca de fiecare dată, simt că în sufletul lui e alături mine, că ia înfățișarea asta ca să o împace pe mama.

— De ce nu ai ascultat-o pe mama? mă întreabă el.
Eu nu răspund.

— Trebuie să-ți ceri iertare, zice el mai departe.
Și totuși eu nu scot o vorbă.

— Fă ce-ți spun, dacă nu, o să te închidem în pivniță.

Mama nu se arăta, dar ușa rămăsese întredeschisă și știam că aude. Nu am spus nimic. Așa că el mă împinge spre scări.

— Nu am nevoie de o răzvrătită în casa mea, spune el cu voce tare, dar cam stângaci. După tot ce-a făcut mama pentru tine... De ce? întreabă el. De ce? Coborând pe scări, vocea i se îmblânzește, devenind aproape rugătoare.

— Dacă-ți ceri scuze, atunci e o altă poveste, spune el încetisor. Haide, Azi, fii înțeleaptă.

El știe cât de frică îmi este de pivniță. E rece și umedă, cu foarte puțină lumină. O folosim ca să depozităm diferite lucruri, și iarna uscăm rufe pe o frânghie. Mai în fund e locul unde păstrăm cărbunele și acolo îmi închipui că mă pândește cineva rău, amenințător. Tata mă pune să stau cu spatele la locul cu cărbune. Eu simt că sunt pândită, deși nu văd pe nimeni. Ai să stai aici până vin să te iau, îmi spune el. Eu rămân încremenită și ceva din sufletul meu consemnează neînțelesul act de abandon al tatei, așa cum se va întâmpla în multe alte momente de trădare din viitor.

Cele mai frumoase amintiri cu mama sunt perindările noastre pe străzile din Teheran. Există o stradă anume care va reprezenta pentru mine Teheranul pe care îl iubesc și la care tânjesc să mă întorc, chiar și acum când stau la masa mea de lucru, într-un oraș care a fost mult mai generos cu mine și despre care, ca dovadă, am mult mai puține amintiri.

Aducându-mi aminte de acea stradă, mă uimește faptul lipsit de însemnătate că poartă numele de familie al soțului meu: Naderi.

Se pare că mi-am petrecut mare parte a copilăriei pe strada Naderi și pe puzderia de străzi lăturalnice care se desprindeau din ea. Acolo se afla magazinul de piroști și prăvălia cu nuci și mirodenii, piața de pește, un magazin de parfumuri numit Jilla, de unde își cumpăra mama L`Air du Temps de la Nina Ricci. Proprietarul păstra întotdeauna câteva mostre gratuite pentru mine (*échantillons*, cum le spuneam noi, astfel de lucruri trebuiau neapărat să fie franțuzești). Și magazinul de cafea, care purta un nume străin (uite că brusc mi l-am adus aminte: Aibeta) și de unde mama cumpăra bomboanele de ciocolată. Dintre toate mirosurile și aromele acelei străzi minunate, cel care mi-a rămas cel mai pregnant în memorie este cel al ciocolatei, cuvânt pe care noi îl pronunțam ca în limba franceză: *chocolat*. Lângă cabinetul medical unde îmi făceam vaccinurile, se afla o mică fabrică de ciocolată și, după fiecare vizită acolo, mama mă răsplătea cu bomboane delicioase. Așa am descoperit eu ciocolata albă, care îmi plăcea nespun pentru că avea gust mai bun, ci pentru că era atât de neașteptată.

Strada Naderi dădea în strada Istanbul, care se ramifica la stânga în Lalehzar – Bulevardul Lalelelor. Pe vremea regilor Qajar, la sfârșitul secolului al XIX-lea, pe locul acela se întindea o grădină uriașă de lalele. Guvernul a deschis un bulevard de-a curmezișul grădinii, care s-a transformat într-una dintre cele mai aglomerate artere comerciale din Teheran, presărat cu teatre și cinematografe. Ce nume pentru o stradă atât de comercială! Pe Lalehzar predomina întotdeauna mirosul de

piele. Mama și cu mine intram și ieșeam din magazine aglomerate de lenjerie, de metraje sau de marochinărie. În fiecare dintre ele, schimba amabilități și bârfele cu patronii în timp ce eu umblam prin magazin, băgându-mi nasul în încăperile din spate, curioasă să zăresc atelierelor unde bucățile de materiale și de piele erau transformate în sutiene, capoate, pantofi și poșete.

Intersecția bulevardului Lalehzar cu strada Istanbul, în anii 1940
© Tom Fitzsimmons / AP Images

O dată pe lună mergeam la un magazin de jucării de pe strada Naderi numit Iran, despre care mama credea că este cel mai bun magazin de jucării din Teheran. Alegea câte o jucărie nouă sau vreo păpușă pe care o încuia apoi în debaraua de

acasă, alături de celelalte. Îmi aduc bine aminte firma de neon de deasupra intrării magazinului: un Moș Crăciun mare și hâtru, mânându-și sania cu reni. Asta nu ne uimea, așa cum nu ne miram nici de numele atâtor restaurante și cinematografe: Riviera, Niagara, Rex, Metropole, Radio City, Moulin Rouge, Chattanooga. Pentru mine, Moș Crăciun îmi era la fel de apropiat ca Iranul, îi spuneam Baba Noel. Noi acceptam toate acestea ca parte a Iranului modern – „modern“ fiind un alt cuvânt străin adoptat. Cu o notă de sarcasm, tata spunea că aceasta este surprinzătoarea flexibilitate a limbii persane, pe care o asemuia nefericitei flexibilități a poporului iranian. Dar cât de flexibili eram noi de fapt și ce preț urma să plătim pentru toată această flexibilitate?

Majoritatea negustorilor de pe strada Naderi și din zona învecinată erau fie armeni, fie evrei, fie azeri. Mulți armeni au fost mutați forțat în Iran în secolul al XVI-lea, în timpul domniei puternicului rege safavid, șahul Abbas. Unii armeni și evrei au migrat din Rusia după revoluție, alții au venit din Polonia și din alte state satelit ale Uniunii Sovietice după cel de-al Doilea Război Mondial. Așa cum era firesc să cumperi dulciuri și înghețată de la negustori armeni, sau materiale și parfumuri din magazine evreiești, părea la fel de normal ca unele familii să se țină departe de aceste minorități pentru că ar fi fost „spurcate“. Copiii le băteau în ușă, strigându-le:

— Armeni, câini armeni, măturători ai iadului.

Se credea despre evrei nu numai că sunt spurcați, dar și că beau sânge de copii nevinovați; că zoroastrienii se închinau la foc și că erau necredincioși, în timp ce Baha'i – o ramură a credinței islamice – erau nu numai eretici, dar și agenți britanici și spioni care puteau și trebuiau să fie uciși. Pe mama

nu o prea interesau aceste chestiuni; în ciuda multor altor prejudecăți, ea își urma regulile propriului univers, în care oamenii erau judecați după felul în care acceptau sau nu obiceiurile și închipuirile ei. Mai toată lumea părea să-și cunoască locul în această orânduială stratificată a existenței, deși din când în când mai ieșeau la suprafață tensiunile, până când, câteva decenii mai târziu, după Revoluția Islamică din 1979, natura sângeroasă a acestei discordii ascunse a ieșit pe deplin la iveală. Atunci islamiștii au atacat, au întemnițat și au ucis mulți armeni, evrei și Baha'i și au obligat restaurantele care nu erau deținute de musulmani să afișeze anunțuri care să avertizeze că proprietarii lor erau „minorități religioase“. Dar nu putem învinui Revoluția Islamică pentru tot, căci într-un fel ea a scos pur și simplu la suprafață și a amplificat un fanatism preexistent.

În serile de joi – când începe sfârșitul nostru de săptămână – cutreieram străzile cu tata. De obicei ne opream la uriașul magazin de delicatose de lângă cele de marochinărie ca să cumpărăm cârnați sau uneori șuncă sau mortadella pentru micul dejun special de vinerea². După aceea, o porneam în căutarea unui film sau a unei piese de teatru. Priveliștea și sunetele acelor străzi se schimbau la căderea nopții. Străzile Naderi, Lalezar și Istanbul erau presărate cu o puzderie de restaurante, teatre, cinematografe, cabarete în stil persan, fiecare cu clientela ei aleasă, variind după clasa socială și nivelul cultural. Noi mergeam cel mai des la Café Naderi, ținută de un armean. Avea o grădină frumoasă, unde vara era muzică și se dansa. Acolo ne duceau adesea părinții noștri, chiar și când eram mici. Nu-mi aduc aminte ca părinții mei să fi dansat, deși uneori mama ne reamintea ce dansatoare minunată fusese. Dar

noi, copiii, ne alăturam din când în când adulților pe scenă și ne mișcam în ritmurile de cha-cha sau ale dansurilor mai lente, precum tangoul.

La câteva intersecții mai încolo, se afla o cafenea mai tradițională al cărei nume l-am uitat; clienții erau în majoritate bărbați, iar muzica era persană, uneori arabă sau azeră, și era mult mai erotică decât cha-cha-ul sau tangoul de la cafeneaua Naderi. Această cafenea și altele asemenea erau veșnic pline, servind mai ales bere și vodcă cu chebab. Clienții erau admiratori ai anumitor cântărețe, dintre care unele își căpătaseră o faimă legendară. Imagini de-ale lor ne îmbie acum pe YouTube, amintindu-ne de un trecut învins, dar nu irosit. Cu toate acestea, la câteva străzi mai spre sud, se deschidea un alt Teheran – religios, cucernic, nemulțumit de ceea ce considera a fi un exces de cultură păgână.

Zgomotul strident, dar ademenitor al străzii se topea încet în tonul molcom al vocii tatei pe când începea să-mi depene vreuna din poveștile lui. Zburam către un alt univers unde eroii și demonii lui Firdoûsi, eroinele sale cu părul ca pana corbului conviețuiau alături de năstrușnicul Pinocchio, de Tom Sawyer, de animalele lui La Fontaine și de biata fetiță cu chibrituri a lui Hans Christian Andersen, al cărui spirit încă dăinuie după atâția ani, pentru că eu nu am putut accepta nicicând ca toată durerea și suferința ei de pe pământ să fie răsplătită doar prin moarte.

Odată, pe când aveam vreo patru ani, m-am pierdut de mama la întoarcerea de la lecția de balet. A zăbovit pe la tot felul de magazine și, nu știu cum, la una dintre opriri, eu am mers mai departe și, când m-am întors, ea dispăruse. Am mers înainte, plângând înfundat. Cunoșteam toate străzile, fiecare

magazin era asemenea unei firimituri de pâine care mă ducea spre adăpost: magazinul de jucării, magazinul de ciocolată, pescăria, magazinul de pantofi, cinematograful, bijuteria, până când am ajuns la locul meu preferat, patiseria Noushin. Îmi plăcea totul acolo, mai ales înghețata învelită în ciocolată, numită Vita Crème. De fiecare dată când intram aici, eram întâmpinate de veselul patron armean căruia îi plăcea să mă necăjească spunând că a pus ochii pe mine să mă mărite cu fiul lui. De data aceasta, înainte de a apuca el să mă salute, am izbucnit în plâns, spunându-i că m-am pierdut de mama. A încercat să mă liniștească și mi-a oferit o Vita Crème, dar eu eram o fetiță bine crescută și nu primeam nimic fără încuviințarea părinților și, oricum, eram prea speriată ca să-mi mai ardă de înghețată.

Spaima din ochii mamei i-a anulat bucuria din voce atunci când mi-a strigat numele: „Azi!“. Nu o să uit vreodată panica din privirea ei pentru că, în deceniile ce urmau să vină, aveam s-o revăd în împrejurări mult mai puțin grave: când eu sau fratele meu veneam prea târziu acasă, când tata nu suna la ora stabilită, sau când nu ne găsea acasă când se întorcea ea de la vreo petrecere. Mai târziu, nepoții ei aveau să fie supuși la aceeași manifestare de anticipare a tragediei, pe care eu mi-am însușit-o fără să vreau.

Când m-am întors la Teheran, după revoluție, una din primele plimbări pe care le-am făcut a fost pe străzile acelea. M-am simțit de parcă aș fi pășit într-o poveste din *Cronica șahilor* a lui Firdoûsi – într-una din acele numeroase scene în care protagonistul ce se așteaptă la un ospăț copios nimereste în vizuina unei vrăjitoare. Nici în visele mele cele mai urâte nu mi-aș fi închipuit că strada Naderi și Lalehzar ar putea deveni

vreodată scena unor demonstrații sângeroase și că eu aș putea să fug – fără să mai am răgaz pentru amintiri – de poliție și de voluntari radicali, chiar pe lângă magazinul de jucării, pe lângă cel de ciocolată, nuci și mirodenii, pe lângă ce mai rămăsese din cinematograful unde am văzut primul film.

1. Khanoom (lb persană): apelativ pentru femei, denotând afecțiune.
2. În Iran, ziua de vineri reprezintă sfârșitul săptămânii, echivalentul zilei de duminică.

Capitolul 4

Întâlniri la cafea

De când mă știu, mama avea obiceiul să invite tot felul de lume în casa noastră din Teheran, uneori pentru prânz, dar cel mai adesea la cafea și prăjituri. Avea mai multe servicii de cafea, din care alegea ceștile în funcție de ocazie: pe cele viu colorate cu margini mai groase pentru membrii familiei și prietenii apropiați, altele mai delicate – cu desene florale crem sau din porțelan alb cu marginile aurii – pentru ocazii mai protocolare. La orice oră soseau ziariști, persoane mondene, șoferi de taxi, chiar și coafeza ei, iar mama prezida maiestuosă asupra micii ei cafetiere. Conversația varia în funcție de anturaj, într-un ritual care mă fascina, cum stăteam eu acolo, într-un colț al încăperii, privind-o pe mama cum împarte cafeaua tuturor celor prezenți, inclusiv mie. Mai apoi le servea cafea și copiilor mei chiar când aveau patru ani, ridicând din umeri și neluând în seamă protestele mele.

— Te rog, te rog, obiecta ea, să nu mă-nveți tu cum se hrănesc copiii! Apoi se întorcea spre odraslele mele amuzate, oferindu-le cafea, care nu le plăcea, și ciocolată, după care erau înnebuniți, spunându-le: N-o ascultați pe mama voastră. Haide, luați! Beți-vă cafeaua și mâncați-vă ciocolata.

Când eram mică, mă ghemuiam undeva, mai în spate, jucându-mă uneori cu păpușile mele de hârtie, iar mai târziu citind vreo carte sau o revistă. În zilele când mama era mulțumită de mine, îmi arunca din când în când câte un zâmbet sau îmi oferea o prăjiturică, spunându-mi cât de nefiresc e ca o fată să-și irosească timpul citind. Dar chiar și în zilele când nu-i eram pe plac nu mi se interzicea să particip la aceste întâlniri. Cred că, de fapt, îi făcea plăcere să mă știe acolo. Ea nutrea acel fel de mânie care are nevoie de un public constant. Nu se simțea bine decât când se dădea în spectacol.

Cel puțin de două ori pe săptămână, în jurul orei zece, își invita prietenele la bîrfă, să mai povestească și să-și ghicească în cafea. Fiind o persoană diurnă, înghesuia cât mai multe activități sociale în cursul dimineții. La aceste ocazii nu se vedea nici urmă din tirania cu care eram eu obișnuită. Întâlnirile la cafea organizate de mama aveau o aură spectaculoasă, de parcă toate doamnele se adunaseră acolo să dezvăluie secrete extrem de importante. „Nu se poate să se fi culcat cu el!“ sau „Merita *ea* să se mărite atât de bine?“ „Cum pot bărbații să fie atât de răi și de proști?“ Toate erau cam pe aceeași temă: necazurile unei soții, un divorț scandalos, vestea unei morți, toate povestite în așa fel încât durerea și scandalul păreau îndepărtate sau cel puțin suportabile. Uneori aruncau priviri pline de înțeles spre mine și coborau vocea. Câte cineva arăta în direcția mea și repeta un proverb persan – să nu uităm că pereții au ochi și urechi¹ – atrăgând atenția că trebuie să fie atente ce vorbesc de față cu mine.

Eu și mama la nunta unei rude

Unele din cele mai vii amintiri ale mele o au în centru pe mama tricotând. Împreună cu Monir joon – o prietenă și fostă vecină – sporovăiau, bârfind și schimbând modele totodată. Ea tricota în orice anotimp, chiar și vara, deși rezultatul strădaniilor ei era întotdeauna incert. Rareori respecta modelele, preferând să-și alegă propriile culori și să-și inventeze propriile modele, care făceau rezultatele și mai imprevizibile.

La aceste adunări participa adesea și coafeza mamei, o femeie tânără, divorțată, pe nume Goli. Una dintre atribuțiile ei

era să ghicească în cafea, îndeletnicire după care mama se dădea în vânt. După ce terminau cafeaua, femeile își întorceau ceștile cu gura în jos – îndreptându-le spre inimă – și le lăsau pe farfurioară până când se usca zațul. Goli le lua pe rând și, concentrându-se peste măsură, transpunea liniile și vârtejurile formate de zațul cafelei în necazuri sau cuceriri trecute, prezente și viitoare. Avea fața pătrătoasă, cu ochi mari și buze subțiri. În timp ce răsucea ceașca în mână, își sugea buzele în așa fel încât îi dispăreau de-a binelea în cutele din jurul gurii. Tare-mi mai plăcea să mă uit cum îi dispar buzele, așteptând să se ivească la loc.

Privirile-mi trec iute peste Monir joon, o fată bătrână slabă, cu nasul ascuțit, ochi albaștri și păr creț roșu spălăcit, care vorbește în propoziții scurte, sacadate. O văd și pe apatica Fakhri cea grăsană, și ea o ghicitoare neîntrecută, care sucea și răsucea ceașca de cafea cu degetele ei neașteptat de lungi, și pe cucernica Shirin Khanoom, a cărei prezență stârnea de obicei ostilitatea celorlalte, căci prea puține puteau respecta sentințele ei aspre. Vreau să mă opresc la mătușa mea Mina, care-și alegea întotdeauna un scaun într-un loc cât mai ferit și rareori scotea vreun cuvânt. După plecarea celorlalte musafire, rămânea de obicei la masă. Eu și cu fratele meu le spuneam „unchiul“ și „mătușa“ rudelor și prietenilor apropiați ai părinților noștri, dar pe mătușa Mina o iubeam cel mai mult.

— Ea e sora cea adevărată pe care n-am avut-o niciodată, spunea mama, deși ea chiar avea o soră – vitregă ce-i drept –, Nafiseh, cu care avea o relație șubredă, ba se urau, ba se împăcau.

Mama și mătușa Mina fuseseră colege de clasă la liceul Jeanne d'Arc, una dintre puținele școli de fete din Teheran,

condusă de călugărițe franceze. Erau amândouă premiante, în mare competiție una cu cealaltă. Asta s-a transformat, în timp, într-un respect măcinat de invidie; au început să învețe împreună și au devenit prietene nedespărțite. Ani de-a rândul, o vedeam pe mătușa Mina aproape zilnic, până când s-au certat. Luam cina fie la ea acasă, fie la noi și la fiecare sfârșit de săptămână plănuiam activități împreună.

Mama, în primul rând, în centru, în fotografia cu clasa ei. Ozra Khanoom stă în spatele ei, îmbrăcată cu un pulover alb. Mama fusese trimisă la școală fără jachetă, cum se cădea pentru fotografie, și a trebuit să împrumute una de la fata din capătul rândului.

Mătușa Mina era cam grăsană, corpul ei contrastând cu picioarele subțiri și elegante. Își purta părul lung, de cele mai multe ori strâns cu grijă pe ceafă într-un coc franțuzesc. Dar nimic din toate acestea nu-i strica aura pe care-o răspândea în

jur. Părea că se ferește permanent de lovituri neașteptate. Copil fiind, își pierduse ambii părinți și fusese luată, împreună cu sora și cei doi frați ai ei, de către un unchi mai vârstnic, un politician renumit care fusese ambasador în Rusia și avea și el două fete. Din când în când, mama spunea, plină de compasiune, că Mina e urmărită de ghinion. Verișoarele ei au urmat universitatea și au avut cariere academice strălucite, dar ea nu a putut să-și continue studiile mai departe de liceu. La vremea aceea nu a avut bani. Apoi a fost căsătorită cu un bărbat mult asemănător unchiului ei: ambițios, inflexibil și distant, dar căruia îi lipsea voința unchiului și acea calitate inefabilă numită tărie de caracter. Sora ei mai mare și fratele i-au murit de tineri, abia împliniseră douăzeci de ani, și cel de al treilea frate douăzeci de ani mai târziu, în urma unui atac de cord. La moartea fratelui ei cel mai mic, mătușa Mina a moștenit toată averea. Doar că era prea târziu.

Soțul ei nu-și prea împlinise aspirațiile și poate din această pricină își exercita autoritatea acasă. Mama îl admira foarte mult și, în ciuda atitudinii lui condescendente față de tata, se arăta încântată de orice spunea el, atitudine ce nu-i scăpa mătușii Mina care râdea de atracția mamei pentru bărbații cu autoritate.

— Nezhat nu le vede și slăbiciunile, spunea ea.

Cât despre mine, îmi displăcea profund pentru că avea o prea mare slăbiciune pentru mine. Ori de câte ori mă găsea singură, trăgând un pui de somn după-masă sau vorbind la telefon în hol cu vreo prietenă, încerca să mă ia în brațe și să-mi spună ce fată minunată sunt și cât de mult mă iubește. Nu aveam cum să mă plâng părinților mei despre atenția pe care mi-o acorda, încercam doar să îl evit. Câteodată simțeam o

satisfacție ciudată când îmi dădeam seama cât de nefondată era admirația mamei pentru el.

Mult mai târziu, acest personaj autoritar avea să se ducă într-o dimineață în garaj, să-și pună un pistol la tâmplă și să se sinucidă. În scrisoarea pe care a lăsat-o soției și copiilor luați prin surprindere le explica că nu mai putea suferi povara greutăților financiare. În ultimii lui ani de viață, ajunsese să aibă încredere în tata și să i se confeseze. După moartea lui, tata s-a ocupat de înmormântare și a încercat să-și folosească influența de primar ca sinuciderea să nu figureze în actele de deces.

Deși fusese orfană, mătușa Mina avusese o copilărie mai bună decât a mamei mele, căreia îi murise mama când ea era destul de mică, lăsând-o la mila și la mofturile unei mame vitrege și în grija superficială a unui tată care confunda disciplina cu afecțiunea. În timp ce frații ei vitregi duceau o viață de lux și confort, mama era surghiunită în pod, nevoită să se spele pe dinți cu săpun și apă. Dar ce-i otrăvea cu adevărat viața era că o tratau ca pe o rudă săracă în propria ei casă. Singurul mod în care putea să-și stăpânească resentimentele profunde și ura împotriva familiei sale era să cultive un sentiment neînfrânat de mândrie. Mătușa Mina mi-a povestit odată că ea își împărțea cărțile de școală cu mama (bunicul uita să-i dea mamei bani de cărți) și așa au ajuns să învețe împreună.

— Uite-așa am devenit atât de apropiate! mi-a spus ea. Nezhat era întotdeauna prima la învățătură, era extrem de ambițioasă. Nu putea să se ia la întrecere cu celelalte fete la îmbrăcăminte sau la alte posesiuni. Singurul mod în care le

putea întrece – și o făcea cu strălucire – era la carte, mai ales la matematică.

În timp ce frații ei erau trimiși la studii în străinătate, mama a fost nevoită să nu-și mai continue studiile după liceu.

— Voiam să mă fac doctoriță, ne spunea ea. Eram cea mai bună din clasă, cu perspectivele cele mai strălucite.

Mereu ne reamintea mie și fratelui meu cum își sacrificase ea cariera ca să stea acasă. Părea a fi foarte mândră că eu nu eram genul de „gospodină“ obișnuită și când m-am căsătorit se lăuda soțului meu că eu nu știu nici măcar să-mi fac patul.

— Fiica mea, i-a adus ea la cunoștință la prima lor întâlnire, a fost crescută ca o intelectuală, nu ca un cal de povară.

Dar nu a conținut niciodată să-mi reproșeze că muncesc prea mult și că nu-mi petrec mai mult timp acasă cu copiii.

După moartea mamei, am aflat cu surprindere de la aceeași doamnă austriacă ce participase la nunta ei, că mama a lucrat o vreme ca funcționară la bancă. Austriaca mi-a povestit cât de impresionată fusese ea de mama, care părea atât de diferită de alte femei din categoria ei socială. Nezhat era inteligentă, avea un discurs articulat, vorbea fluent franceza și cel mai impresionant era că lucra într-o bancă. În vremurile acelea, dacă o fată de condiția ei lucra, atunci era cel mult profesoară sau, uneori, doctoriță. Se pare că, după moartea lui Saifi, nedorind să depindă doar de tatăl ei și de oribila mamă vitregă, mama preferase să muncească. Dar ea, care vorbea cu atâta mândrie de ambiția ei de a deveni doctoriță și de dorința ei de a fi independentă, nu a pomenit asta niciodată. Pomenea însă destul de des despre un prieten de familie, domnul Khosh Kish, devenit mai târziu șeful Băncii Centrale a Iranului, care o curtase asiduu.

Cred că neliniștea permanentă a mamei se datora parțial sentimentului de adâncă deșănădăcinare. Nu doar pentru că nu s-a simțit niciodată acasă, ci și pentru că nu aparținea nici categoriei de femei care se mulțumeau să stea acasă, nici celei a femeilor de carieră. Asemeni multora dintre femeile din vremea sa, era undeva la mijloc, simțind că talentul și aspirațiile îi sunt înăbușite de condiția ei. Când ne povestea despre notele pe care le avea și despre viitorul strălucit pe care i-l preziceau profesorii, încheia adesea clătinând din cap și spunând:

— Dacă aș fi fost bărbat!

Sindromul Alice James, cum l-aș numi eu, gândindu-mă la sora inteligentă, dar bolnavă a lui Henry James – talentele și aspirațiile sale erau mult deasupra condiției ei.

Și mătușa Mina era grozav de inteligentă. Cum nu avusese mijloace să-și continue studiile, s-a măritat.

— Altă femeie deșteaptă și irosită.

Mătușa Mina nu-și ridică vocea niciodată, nu râdea tare și nici nu-și trăda emoțiile. Spre deosebire de mama, nu se lua la hartă și nu se implica în conflicte deschise. Se ținea departe până și de cei apropiați ei, de parcă ar fi vrut să ascundă ceva prețios de lumea care i-a refuzat atât de multe. Își alegea intenționat supapele: juca cu încăpățănare jocuri de noroc și fuma. Mama – care se lăuda că îi plac amândouă, dar că alesese să se abțină pentru că erau nocive (deși uneori nu se dădea în lături de la câte o partidă de remi) – a pornit o adevărată cruciadă ca să-și determine prietena să se lase de aceste vicii. Mătușa Mina arbora un zâmbet pe jumătate ironic, spunând: „Eu nu sunt masochistă ca tine, Nezhat“. Și se cam supăra când mama îi lua partea soțului ei, Mahbod, în privința asta. Evita

orice conflict pe față și își vedea de treaba ei, chiar dacă asta însemna să se ascundă de cele două persoane cele mai importante din viața ei: soțul și prietena ei cea mai bună.

Între tata și mătușa Mina s-a creat o legătură bazată pe îngrijorări și resentimente comune. Și totuși tata nu a putut să o momească cu farmecul lui.

— Ahmad Khan, eu nu sunt dintr-alea pe care ai vrea să le cucerești tu, îi spunea ea.

Îl plăcea foarte mult și mai târziu avea să apeleze și ea la ajutorul lui, dar nu acorda prea mare atenție nemulțumirilor sale.

Pe măsură ce creșteam, mama repeta necontenit că „pe vremuri“ se obișnuia ca doar fetele ce nu se puteau mărita să-și continue educația. Femeile învățate erau considerate urâte și lumea râdea de ele. În unele familii se credea că scrisul și cititul „deschid ochii și urechile fetelor“, prefăcându-le în „destrăbălate“. Bunicul meu era suficient de progresist ca să nu ia în seamă astfel de prostii. Nafiseh, sora vitregă mai mică a mamei, a fost trimisă la studii în America, dar mamei nu i s-a oferit niciodată o astfel de șansă.

— Eu n-am avut pe nimeni să mă apere, spunea ea, n-am avut o mamă căreia să-i pese ce se întâmplă cu mine.

Mama și mătușa Mina nu au putut uita niciodată că nu și-au realizat potențialul, ceea ce Emily Dickinson numea „palida putință de a avea aripi“. Poate că asta le-a și făcut să rămână împreună atâta vreme, în ciuda deosebirilor enorme de temperament și a faptului că, în unele privințe, nu erau de acord sau, mai bine spus, nu se tolerau una pe cealaltă.

Mamei îi plăcea să se dea în spectacol. Se lăuda că îi plăcea să fie „pe de-a întregul dreaptă și deschisă“. Uneori, sufocată de

frustrare, o acuza pe mătușa Mina că e vicleană.

— Se pare că așa îi stă ei în fire, spunea mama, să ascundă unele lucruri. Știe cât de mult pun preț pe cinste, și totuși minte sau pur și simplu nu-mi spune adevărul.

— Maică-ta e cu capul în nori, habar nu are cum să-și trăiască viața, spunea mătușa Mina. Femeia asta e o idealistă fără leac. E naivă ca un copil de doi ani.

Mătușa Mina nu avea răbdare să asculte amintirile alintate ale mamei despre primul ei soț atât de perfect.

— Când te gândești cum mă trata Saifi, spunea ea. Din clipa când ne-am cunoscut n-a avut ochi decât pentru mine. Și-acum... urma ea cu vocea tărăgănată.

— Și-acum, ce? o repezea mătușa Mina cu un zâmbet pe jumătate ironic, pe jumătate indulgent. Acum ai un bărbat bun și doi copii sănătoși, minunați. Nezhat, tu o să trăiești veșnic cu capul în nori?

În zilele de vineri, în salonul nostru se adunau alt fel de oameni. Erau chestiuni mai serioase. Musafirii începeau să vină de obicei în a doua parte a dimineții, și aceste întruniri erau prezidate de amândoi părinții mei. Numărul oaspeților varia, dar unii veneau permanent. Câteodată participa și mătușa Mina, dar rareori vorbea. Cred că venea parțial din curiozitate, parțial din loialitate. Din când în când mai lăsa să-i scape câte un cuvânt, prin care de obicei se opunea sau contrazicea vreo afirmație sau vreo presupunere.

Mi-l amintesc pe domnul Khalighi, un coleg de serviciu al tatei, mai mare decât el ca rang și ca vârstă. El îl văzuse pe tata progresând, în timp ce el însuși rămăsese pe același post de mărunț funcționar guvernamental, până la pensie. Cred că se

cunoscuseră când tata era director în Ministerul de Finanțe și și-au păstrat prietenia și după ce tata s-a mutat, devenind director adjunct al Organizației de Planificare și Buget. Cu o rară generozitate, el se bucura de succesul public al tatei. Domnul Khalighi avea obiceiul să scrie poezioare umoristice pentru diferite ocazii, pe care insista să le recite în timpul vizitelor sale la noi. Venea de obicei mai devreme decât ceilalți și rareori lipsea la vreo întâlnire. Mie mi se părea că nu îmbătrânește niciodată – doar se împuțina și se stafidea până când, într-o bună zi, a dispărut și mi s-a spus că murise.

Un alt personaj nelipsit de la acele întruniri de vineri era un colonel de armată care se pensionase mai devreme pentru că voia să se bucure de viață. Era un bărbat arătos ca un actor de cinema, cu o mustață ca a lui Clark Gable, pe care și-o vopsea, la fel ca părul, în negru. Spre deosebire de domnul Khalighi, colonelul era de obicei tăcut, cu un zâmbet nelipsit mijindu-i pe sub mustață. Asculta disputele, uneori aprinse, fără a vădi vreun interes să participe.

Soția lui, Shirin Khanoom, a început să vină și ea, mai întâi ca să se asigure ca nu cumva colonelul să se încurce cu vreo „destrăbălată“, după cum se exprima ea, și apoi pentru că era atrasă de discuții. Spre deosebire de soțul ei, pe ea o interesa serios tot ce se vorbea. Ea o femeie trupeșă – osoasă, cum se spune –, mult mai robustă decât soțul ei. Avea o voce groasă care, de câte ori vorbea, se auzea ca o bubuitură, poate și pentru că, încărcat de atâta revărsare de energie și personalitate, trupul ei masiv nu putea să-i mai țină laolaltă chemările și nevoile. Colonelul nu era înstărit, și Shirin Khanoom trebuia să muncească. Avea o școală de croitorie, unde chinuia biete tinere care veneau la ea să învețe o

meserie și să-și câștige traiul. Unele erau folosite și ca servitoare, deși, după câte știu, nu erau niciodată plătite pentru această onoare. Shirin Khanoom și mătușa Mina nu se sufereau, fiind ambele, fiecare în felul ei, prea sincere, și nu se fereau să-și ascundă sentimentele.

Mai veneau la aceste întâlniri și câțiva tineri ambițioși, niște rude îndepărtate care sperau să cultive niște legături mai sus-puse și niște foști funcționari care ieșiseră din grații. Tot acest amestec de foști și viitori oameni importanți o făcea pe Shirin Khanoom să se simtă stânjenită. Ea nu avea încredere în nimeni și pretindea că mama e prea bună, prea încrezătoare în intențiile celorlalți. Haimanale, așa le zicea cu o hotărâre pe care nici mama nu o contrazicea.

— Nezhat Khanoom, zicea ea, are o inimă prea bună. Necazul e, urma ea, ce anume atrage inima asta.

1. Expresie adaptată după textul original în limba engleză: zidurile au șoareci și șoarecii au urechi.

Capitolul 5

Legături de familie

Ani de-a rândul, tata și-a scris memoriile. Prima variantă era presărată cu întâmplări din copilăria sa. Povestea cum sora lui de patru ani a fost ucisă în timp ce se împotriva unui om care îi smulgea cerceii de aur din urechi. Ca să-i înăbușe strigătele, a înjunghiat-o. Această întâmplare l-a determinat pe tata, încă de la o vârstă fragedă, să se revolte împotriva nedreptății elementare a vieții. Era o poveste sfâșietoare, spusă cu talent, dar la vremea publicării amintirilor sale, tata a fost sfătuit să scoată referirile personale – căci, la urma urmei, în viață nu omorârea surorii tale e importantă, ci faptele mărețe pe care le-ai realizat în viața publică. Mai târziu, când i-am citit cartea publicată în anii 1990, am băgat de seamă cât de săracă și artificială părea fără acele povestiri personale. Plină de evenimente politice importante, cartea e lipsită de vocea care domină amintirile sale nepublicate. Oferă multe informații despre cariera lui politică, dar prea puține imagini mai profunde despre sine.

Îmi pare rău că nu am acordat mai multă atenție memoriilor tatei pe când era încă în viață. După revoluție, mi-a dat o primă variantă. La vremea aceea, nu prea le-am băgat în seamă, privindu-i eforturile literare cu oarecare condescendență. Doar

după moartea sa, când fratele meu mi-a trimis jurnalele sale și copii ale manuscrisului original, mi-am dat seama cât de mult am pierdut. În manuscrisul nepublicat, vorbește cu o surprinzătoare sinceritate despre derapajele educației sale, inclusiv despre experimentările sexuale cu fetița vecinilor, pe când avea nouă ani. Mai târziu, povestește fără părere de rău despre numeroasele sale aventuri cu femei care, în ciuda restricțiilor sociale și religioase, își dezvăluiau fără opreliști impulsurile și dorințele.

Cartea începe cu o genealogie care reconstituie istoria familiei cu șase sute de ani în urmă, până la doctorul Ibn-Nafis, un înțelept – *hakim*¹. Timp de paisprezece generații, bărbații din familie au fost doctori care învățaseră și filozofie, și literatură, dintre care unii au scris tratate importante. Tata face o descriere amănunțită a realizărilor diverșilor noștri strămoși în domeniul științei și literaturii. (Când am început să predau la Universitatea din Teheran, mi-a sugerat ca portretul lui Ibn-Nafis de pe peretele Facultății de Drept și Științe Politice să-mi amintească de dificila mea sarcină de profesor și scriitor). Eu n-am prea știut cum să mă raportez la acești distinși strămoși ai mei. Fratele meu și cu mine aparținem unei generații care nu dă importanță trecutului și consideră moștenirea strămoșilor mai degrabă o povară și o sursă de stânjenală decât un privilegiu. Doar după revoluție trecutul familiei a devenit brusc important pentru mine. Dacă prezentul era fragil și schimbător, atunci trecutul putea deveni substitutul unui cămin.

Bunicul meu patern, Abdol Mehdi Nafisi

Tatăl tatălui meu, Abdol Mehdi, a fost doctor și un om care nu a manifestat nici o ambiție politică sau lumească. Legenda din familie spune că, după ce i-a murit primul pacient, s-a lăsat de meserie, s-a apucat o vreme să predea, ca apoi să facă o alegere dezastruoasă: s-a apucat de comerț. Se spunea că a fost un doctor bun, dar un negustor groaznic, câștigând abia cât să-și poată întreține numeroasa familie. S-a căsătorit cu bunica mea, o tânără dintr-o familie foarte religioasă, care avea nouă ani la nuntă și a născut primul copil la vârsta de treisprezece ani.

Abdol Mehdi era un om aspru. Atitudinea lui severă față de lume pare să fi fost formată de pretențiile neînduplecate față de

el însuși. Într-o fotografie pe care o am, apare retras și impenetrabil: un om care nu dezvăluie lumii nimic din ceea ce este. Familia tatei era shaykhi – membri ai unei secte disidente care se opuneau šiismului ortodox, religia oficială a Iranului. Bunicul meu era mentorul intelectual al grupării din Isfahan. Legătura lui cu această sectă a marginalizat familia, făcând-o astfel să devină o comunitate intelectuală strâns unită și aparent independentă, care nutrea iluzia că astfel va fi imună la decadența și ispitele lumii exterioare.

Isfahanul bunicului meu era un loc auster, bântuit de teamă și de emoții înăbușite, dar în manuscrisul lui nepublicat, tata dezvăluie un alt Isfahan, cu un alai de excese sexuale. Un înalt oficial doarme între cele două frumoase soții ale sale, un altul seduce băieți tineri, printre care și pe tatăl meu, invitându-i la el în grădină să înoate. Tata face aici o digresiune ca să descrie impactul privațiunii sexuale în Iran, în special în rândul tinerilor, care – după cum vedea el – ducea în cele din urmă la pedofilie.

El descrie cu duioșie sărbătorile religioase pline de culoare, mai ales Muharram², când šiitii comemorează uciderea imamului Hussein la Karbala, în Irak. În timpul acestor ceremonii, lumea se înghesuie pe străzi ca să vadă procesiunea a sute, poate mii de bărbați care defilează pe străzi, biciuindu-se pe spate cu lanțuri subțiri, asemenea imamului martir și a discipolilor săi. Unii purtau cămăși negre, sfâșiate pe spate acolo unde loveau lanțurile. Alții purtau veșminte albe. Aceasta era una din rarele ocazii când se puteau amesteca bărbații cu femeile în public fără teamă de pedeapsă. A plânge un om care era mort de o mie trei sute de ani poate părea un mod depășit de exprimare a dorințelor neîmplinite, dar toți se îngărădeau

pe străzi să vadă ceremoniile și scenetele care redau martirajul lui Hussein. Yusuf, vărul tatei, susținea că acela era momentul cel mai propice să flirtezi cu fetele, și-l regala pe tata cu povestiri despre cuceririle sale, care uneori se reduceau doar la o atingere furișă de mână. Tata ne spunea că, până la începutului secolului al XX-lea, clericii erau nu numai paznicii religiei și ai moralității, ci și ai simțurilor și vieții noastre private.

Cum am fi putut noi anticipa, se întreba el, ce se va întâmpla când alte priveliști, sunete, miresme și gusturi, când vinul și restaurantele, dansul, muzica străină și legăturile deschise între sexe vor ajunge să concureze și chiar să înlocuiască vechile ritualuri și tradiții?

În manuscrisul lui, tata îi descrie pe cei care populau universul său – tânăra și sfoasa lui mamă, care rareori își privea copiii în ochi, unchiul lui fanatic care se străduia permanent să-și salveze nepotul năstrușnic de la flăcările iadului, pedofilii pioși care propovăduiau în public modestia și își molestau în taină propriii nepoți și nepoate. Ce mă uimește pe mine acum sunt nu atât numeroasele contradicții ale unui oraș ca Isfahanul – ce oraș nu are contradicții? –, nici ipocrizia fanaticilor religioși, ci faptul că tata intenționa serios să publice aceste povești. Era nevoie de ceva curaj – sau inocență, puteți să îi spuneți cum doriți – ca un personaj public din generația lui să vrea să se dezvăluie în felul acesta.

Bunica mea dinspre mamă stând de vorbă cu unchiul Hassan, în anii 1980

Dacă mama ar fi acordat mai multă atenție povestirilor lui, poate ar fi descoperit în el câte ceva din lucrurile după care tânjea ea. Viața lui mi se părea mult mai romantică decât ceea ce aflasem eu despre viața lui Saifi. În familia aceea numeroasă, tata era răzvrătitul. Abu Torab, fratele lui mai mare, foarte deștept și răsfățat de părinți, a îmbrățișat cariera de medic, s-a căsătorit după cuviință și și-a iubit soția, pe Batoul, o femeie bună și cucernică, provenind din familia mamei sale. Tata era cel de-al doilea copil, la mijloc între Abu Torab și Karim, care era ascultător și supus în copilărie și care a ajuns să fie cel mai

religios și mai inflexibil dintre toți cei nouă copii. Tatăl meu era fiul neastâmpărat, veșnic pedepsit pentru micile lui năzbâtii. În varianta nepublicată a memoriilor sale descrie revolta sa împotriva unchiului ultrareligios, împotriva profesorului său aspru și chiar împotriva tatălui și mai târziu a guvernului. Ajunsesse, nu se știe cum, să asocieze o conștiință adevărată cu rebeliunea. Ne povestea că, atunci când s-a hotărât la optsprezece ani să plece din Isfahan, se săturase de societatea închistată de acolo și de învățăturile înguste ale tatălui său. I-a declarat în scris unchiului său fanatic că nu poate crede într-un Dumnezeu care nu primește în rai decât câteva sute de musulmani shaykhi. Și că nici nu voia să se însoare cu o femeie într-un mariaj aranjat de alții. Probabil că ideile sale despre căsătorie au luat naștere atunci când a încercat să reconcilieze educația puritană, religioasă, cu aspirațiile sale mai romantice. Părinții îi găsiseră deja o soție „potrivită“. El nici nu a băgat-o în seamă, iar mai târziu aceasta s-a căsătorit cu fratele lui mai mic.

Ironia a făcut ca viața tatălui meu să fie complet schimbată datorită tatălui mamei mele, Loghman. Bunicii mei materni și paterni erau veri de-al doilea și purtau același nume de familie. Loghman Nafisi a ajuns la Isfahan cu treburi, în calitate de șef al unei agenții guvernamentale speciale. La vremea aceea, tata lucra în prăvălia tatălui său, iar familia trecea printr-o perioadă de greutate financiară. Impresionat de inteligența și energia tatei, bunicul l-a încurajat să candideze pentru un post la sediul local al agenției sale. Spre deosebire de bunicul meu patern, Loghman era sociabil, deși destul de nervos, dar bogat și ambițios, și avea o nevastă tânără și frumoasă. Juca jocuri de noroc și bea, dar se considera un bun musulman care își îndeplinește îndatoririle religioase și-și face regulat rugăciunile.

Stilul său de viață trebuie să fi fost o alternativă atractivă la viața aspră și ascetică din Isfahan. Spre dezaprobarea propriului său părinte, tata i-a urmat sfatul. Și nu după mult timp, s-a lăsat convins de colegii săi că viitorul lui era la Teheran, nu în Isfahan. Așa că și-a cerut transferul, sperând să poată să lucreze și să-și continue studiile la Teheran. A plecat de acasă la optsprezece ani, împotriva voinței părinților, fără nici un ban, lăsând în urmă o viață sigură și liniștită, fără să știe ce-l așteaptă.

La Teheran, a locuit mai întâi la o mătușă a mamei lui. Muncea toată ziua ca să-și câștige existența și a învățat de unul singur franceza și engleza. Învăța noaptea, forțându-se până la limita puterilor. Ca să poată sta treaz noaptea, se așeza uneori în bazinul de adâncime mică din grădina mătușii, ținând cartea cât putea de sus și citind la lumina slabă din curte. În cele din urmă, Loghman l-a invitat la el acasă. Dar nu acolo a început el să-i facă mamei curte. După moartea lui Saifi, mama a plecat din casa tatălui lui, dar simțind că nu era iubită de mama ei vitregă, s-a mutat la niște rude care, neavând copii, au adoptat-o. În casa acestora a văzut-o tata prima oară. A fost ademenit de frumusețea și tristețea ei și poate și de perspectiva pe care o căsătorie cu ea i-ar fi putut-o oferi unui tânăr ambițios ca el.

Ambele familii au fost nemulțumite de hotărârea mamei și a tatei de a se căsători. Părinții lui speraseră o noră mai tradițională, iar Loghman, care putea fi foarte imprevizibil, s-a opus și el, poate din pricina soției sau poate pentru că nu socotea că un văr sărac era cea mai potrivită partidă pentru fiica sa. În cele din urmă, a refuzat să participe la nunta care urma să aibă loc în casa lui Ameh Turi, ruda care le făcuse cunoștință.

Abu Torab, fratele tatei, a trimis o telegramă de la Isfahan în care spunea că tatăl lor consultase Coranul despre această căsătorie și răspunsul fusese negativ. Unchiul adăuga însă că, în ciuda acestui fapt, familia va accepta orice decizie va lua tata și îi va da binecuvântarea. Telegrama a sosit chiar în ziua nunții. Pentru ca o căsătorie să fie legală era nevoie de consimțământul tatălui miresei și, cum ei nu obținuseră semnătura lui Loghman, tata a declarat că acea telegramă – semnată tot de un Nafisi – provenea de la Loghman. Și așa viața lor împreună a început cu o minciună.

1. Înțelept, doctor care folosește remedii tradiționale în țările musulmane.
2. Muharram: prima lună din calendarul islamic, în care are loc comemorarea morții lui Hussein, nepotul lui Mohamed. În calendrul islamic, spre deosebire de cel gregorian, lunile nu sunt fixe.

Capitolul 6

Sfântul

Hagi Agha Ghassem era un om atât de sfânt încât numele pe care-l purta era o dovadă a credinței sale. Toată lumea din Isfahan îl știa drept Hagi Agha, apelativ care se acordă celor care au făcut pelerinajul la Mecca. Se înrudea pe departe cu unchiul tatălui meu și îi era asociat apropiat în orașul Shiraz. Ascetic și slab, asemenea unui cărturar, avea un fel de a vorbi care părea să confere noi înțelesuri celor mai neînsemnate vorbe. Pronunța cuvintele cu un scop anume și cu un oarecare dispreț față de interlocutor. Nu era acel gen de intelectuali asemenea multora dintre unchii mei care analizau islamul, căutând să găsească legături între credință, filozofie și viață. Hagi Agha nu-și pierdea vremea cu lucruri oculte, ci își cruța energia pentru deseale sale sentințe aspre: să nu se audă nici o muzică acasă, Baha'ii sunt sămânța diavolului, Revoluția Constituțională a fost un complot britanic.

Cu buze subțiri și o bărbuță rară (nelipsită la bărbații musulmani credincioși), purta costume cafenii ca noroiul cu cămașă albă închisă până la gât. El nu era de acord cu purtările tatei și nu o privea niciodată în ochi pe mama, aceasta fiind un alt semn de pioșenie. Odată, când am mers în bazar cu el, și verii mei au văzut niște linguri de argint pe care au vrut să le

cumpere, el le-a reamintit cu asprime că islamul interzice să mănânci cu tacâmuri de argint. În ciuda pioșeniei sale ieșite din comun, el părea – și poate chiar era – înșelător de blând.

Mi-l aduc aminte așa cum l-am văzut prima dată când am mers la Isfahan. I-a vorbit mamei despre religie, despre Fatima, fiica Profetului, felul în care ea își asculta tatăl și profetul, despre moartea acesteia la optsprezece ani și despre modestia ei. Cred că ești de acord, spunea el încetișor, dar ferm, că modestia nu împiedică nici o femeie să fie folositoare sau importantă. Datoria femeii este să se dedice islamului. Surprinzător, mama este de acord. Ceea ce o atrage la el este amestecul de atenție și inflexibilitate – asta și tendința reprimată de a-l contraria pe tata, care nu-și poate stăpâni disprețul față de astfel de prostii. Este într-un tot de acord cu Hagi Agha: în zilele noastre, nimeni nu știe să aprecieze povara responsabilităților unei soții, în special copiii ei. Dar nu ai tăi, adăuga el cu o îngrijorare care-o făcea să-l îndrăgească și mai mult. Ea clătina din cap. La vremea aceea, eu aveam șase ani, fratele meu doar unu, dar mama întrevedea deja un viitor întunecat.

Madrasa Chahar Bagh, Isfahan

© Roger Viollet / Getty Images

Tata îl tachina cu cinism pe Hagi Agha. Dacă religia înseamnă dragoste pentru omenire, atunci de ce evreii, creștinii zoroaștri, Baha'ii, budiștii – chiar și ateii, dacă ne gândim – sunt considerați spurcați? Chiar este adevărat că numai noi, shaykhii, suntem singurii care vor fi primiți în rai? Îl sâcâie pe preacucernicul bătrân cu o perseverență aproape copilărească. Dar nu-l poate clinti. I se alătură și unchiul meu mai mic, în timp ce mama încearcă din priviri să-l facă pe tata să tacă. Înainte de a pleca din Isfahan, spre uimirea tatei, ea l-a invitat pe Hagi Agha să stea la noi în luna următoare când venea la Teheran cu treburi.

Când eram mică, Isfahanul căpătase dimensiuni uriașe în imaginația mea. Chiar și acum îmi amintesc străzile sale largi, prăfuite, mărginite de copaci, precum și minunatele poduri filigranate peste Zayandeh Rud – cunoscut drept Râul Nașterii. Isfahanul a fost cândva capitala Dinastiei Safavide și căminul celui mai puternic conducător, șahul Abbas, care a înălțat splendide monumente, moschei și poduri, precum și largile bulevarde umbroase care au dus faima orașului. O mărturie a puterii și strălucirii safavide, orașul era cunoscut drept Isfahan, adică Jumătate a Lumii. Ca să se distanțeze de dușmanii otomani, Dinastia Safavidă a decis în secolul al XVI-lea să schimbe religia oficială a Iranului de la sunnism la šiism.

Isfahanul era la fel de diferit de Teheran ca familia tatei de cea a mamei. În Isfahan coexistau într-un fel de armonie asimetrică straturi ale trecutului îndepărtat: ruine ale unui templu zoroastru, desăvârșitul dom albastru al unei moschei, un monument al bravilor regi safavizi. Spre deosebire de Tabriz, Shiraz sau Hamedan, Teheranul nu se putea lăuda cu o istorie prea bogată. Până în secolul al XVIII-lea, când Agha Mohammad Khan, fondatorul dinastiei Qajar, l-a ales drept capitală, Teheranul era un sătuc cunoscut mai degrabă pentru livezile de pomi fructiferi și pentru aprigii săi locuitori. Teheranul nu purta amintirea cuceririlor sau înfrângerilor străvechi și a fost transformat într-un oraș modern de-abia în vremurile noastre de către șahul Reza Pahlavi și fiul său Mohammad Reza. Teheranul nu era împovărat de greaua strălucire a Isfahanului și dădea iluzia că, neavând un trecut la care să se raporteze, ar putea fi transformat după imaginația oricui. Față de frumusețea austeră a Isfahanului era asemenea unui vagabond sfidător.

Șase dintre cei șapte frați ai tatei locuiau în Isfahan (singura lui soră se afla în Shiraz). Noi eram mai apropiați de Abu Torab, care avea nouă copii – cinci fii și patru fice –, și stăteam și la el, și în căsuța bunicii, împrejmuită de viță de vie și de rodii. Pe bunicul, care murise în 1948, nu mi-l amintesc de loc. Îmi amintesc o fântână cu plăcuțe de teracotă albastră în subsolul casei unchiului, unde vara eram obligați să dormim după-amiaza.

Familia tatei se complăcea într-un ascetism complicat, la fel de intimidant în felul lui ca și insistența familiei mamei asupra bunelor maniere și a prestigiului social. Mama nu a fost niciodată acceptată pe de-a întregul de familia tatei, care avea un fel de a fi umil și ospitalier, rămânând totuși distanți. Nu era tratată rău – de fapt se purtau toți cu mare curtoazie –, dar nu avea cum să nu vadă dezaprobarea lor tăcută. La rândul său, ea îi trata cu o condescendență ascultătoare. Intrase în viața lor cu băgare de seamă, dar și cu oarecare nesupunere.

Aveți aceleași gene putrede, îi plăcea mamei să ne reamintească mie și fratelui meu când era supărată pe noi sau pe tata. Iar când ne aflam în Isfahan, era clar ale cui gene alesesem noi să avem. Numărul mare al unchilor și verilor – nu era neobișnuit să fie la masă și câte douăzeci odată – îi slăbeau autoritatea. Cu timpul, vizitele mamei la Isfahan au devenit tot mai rare, în timp ce ale noastre acolo s-au îndesit, în ciuda protestelor ei.

Aveam șase ani când Agha Ghassem a venit la noi la Teheran pentru prima dată. Mă urmărea cu privirea prin casă.

— Iartă-mi neobrăzarea, i-a spus el mamei, politicoș, pe ocolite, dar eu te socotesc ca pe propria mea soră.

Mama i-a zâmbit îndatoritoare, oferindu-i o ceașcă de cafea turcească.

— Copila asta, a urmat el, întorcându-se spre mine, se află la o vârstă periculoasă și mulți oameni nu sunt ca noi, cu frica Domnului. Văd că ai mulți servitori bărbați, și poate ar fi bine ca fata să poarte haine mai modeste, care s-o acopere mai bine.

Mama a fost vădit surprinsă. Dacă ar fi fost vorba de altcineva, nu i-ar fi permis o astfel de purtare, dar i-a spus lui Hagi Agha să nu-și facă griji, să fie sigur că mai întâi de toate m-a învățat cum să am grijă de mine („Să te păzești de bărbați străini. Să nu-i lași să te atingă. Niciodată.“). Părinții mei s-au purtat exemplar. În calitatea lui de gazdă, tata arboră o atitudine politicoasă, presărată pe ici, pe colo cu câte o privire ironică, pe când Hagi Agha își debita cu seninătate preceptele. Mama e surprinzător de docilă.

— Mi-ar plăcea să aibă toată lumea convingeri atât de ferme.

Ea confundă inflexibilitatea cu forța și devoțiunea religioasă extremă cu principiul. Nici măcar Abu Torab, care e profund credincios, dar are o minte științifică, nu îi este complet pe plac.

El stă în spatele meu în timp ce-mi fac lecțiile și se apleacă să se uite în caietul meu.

— Ce scrii tu acolo, mă întreabă, și întinde mâna să ridice caietul, aranjându-mi fusta și atingându-mi coapsele, în același timp, ca din întâmplare.

În seara aceea părinții mei merg la o petrecere. Hagi Agha se retrage devreme în camera lui. Fratele meu în vârstă de un an doarme în camera lui Naneh, iar eu m-am culcat în patul părinților – așa cum obișnuiesc când sunt plecați undeva. Acesta e un obicei pe care l-am deprins după nașterea fratelui meu. Când părinții noștri nu sunt acasă, el doarme întotdeauna

în camera lui Naneh, iar eu mă simt singură și părăsită. Așa că, dacă adorm în camera lor și sunt dusă în brațe de ei când se întorc acasă, mă simt mai în siguranță. Îmi place să stau în patul lor mare și spațios și să-mi întind picioarele goale în locurile răcoroase de sub cearșaf.

Brusc, sunt trezită de sunetul unei respirații neregulate la urechea mea. Cineva mă apucă ușor pe după spate, atingându-mă mai jos de talie. O pijama moale îmi atinge picioarele goale. Mai mult decât atingerea mă sperie respirația, care pare să devină tot mai rapidă, precum și gâfâitul ce crește pe măsură ce atingerea devine strânsoare. Încerc să stau nemișcată, aproape ținându-mi respirația și strângându-mi tare pleoapele. Poate că dacă le țin strânse și nu mă mișc, o să plece. Nu știu cât mă ține așa în brațe, dar nu mă mișc și brusc se ridică. Îl aud călcând o vreme foarte ușor, de parcă ar da roată pe covorul moale, după care părăsește încăperea. Dar nici atunci nu deschid ochii, de frică să nu vină înapoi.

Din noaptea aceea nu am mai putut să dorm singură pe întuneric. Părinții mei cred că încerc să atrag atenția asupra mea și se asigură întotdeauna că sting luminile în dormitorul meu noaptea. Dorm prost. El mai rămâne la noi încă o noapte. Nu le pot spune nimic părinților mei, dar încerc să-l evit. Când mă întreabă dacă mai am lecții de făcut, mă prefac că nu-l aud. Când vine vremea să plece, mama mă cheamă să vin să-mi iau rămas-bun, dar eu mă duc în baie și încui ușa. Ea mă ceartă că sunt nepoliticoasă.

— Ce te-am învățat eu? întreabă ea exasperată. Hagi Agha Ghassem este un om tare cumsecade. M-a rugat să-ți spun la revedere din partea lui. Zice că ești un copil deștept.

După asta, a mai venit de două ori în casa noastră. De fiecare dată am încercat să scap de el, chiar când erau și alții de față. Ce mă uimește acum este că niciodată nu și-a recunoscut faptele cu vreo privire sau vreun gest măcar. Arbora întotdeauna aceeași expresie distantă și blajină. Odată m-a luat prin surprindere. Mă aflam în ascunzișul meu, în fundul grădinii, lângă un pârâiaș. Tare-mi mai plăceau floricelele sălbatice care creșteau pe malurile lui. În ziua aceea eram acaparată de îndeletnicirea mea preferată: să culeg pietricele și să văd cum își schimbă culoarea dacă le pun în apă. S-a apropiat pe tăcute și s-a ghemuit în spatele meu, întrebându-mă încetișor:

— Ce faci? N-ar trebui să înveți?

Eu m-am speriat și am dat să mă ridic, dar el m-a prins de talie, întinzând mâinile să atingă pietrele.

— O, ce frumoase sunt! a spus el, plimbându-și mâinile peste picioarele mele goale.

Când în cele din urmă m-am ridicat, a făcut și el la fel, continuând să mă mângâie cu gesturi pe care îmi este și acum prea greu să le descriu. La început m-am gândit să inventez un personaj imaginar în locul meu, căruia să i se întâmple toate acestea. Dar jocul pe care l-am inventat tata și cu mine nu se potrivea cu povestea asta. Rămânea prea multă rușine. Mai apoi am aflat că nu e ceva neobișnuit ca victima să se simtă vinovată, mai ales când devine complice prin tăcere. Și se mai adaugă și vinovăția de a simți o vagă plăcere senzuală dintr-un act care îi este impus și pe care îl consideră reprobabil.

„Să nu lași pe nimeni străin să te atingă.“ Și totuși rareori străinii sunt aceia care îți fac rău, după cum aveam să aflu înainte de a deveni adolescentă. Cei care-ți fac rău sunt

întotdeauna dintre cei mai apropiați nouă: șoferul amabil, fotograful priceput, blajinul profesor de muzică, onorabilul soț al celei mai bune prietene, care nu se îmbată niciodată, cucernicul om al lui Dumnezeu. Ei sunt cei în care părinții noștri au încredere și despre care nu vor să audă nici o vorbă rea.

În memoriile sale, tata descrie persistența unei anume forme de pedofilie în societatea iraniană, care derivă din faptul că, după părerea lui, „se interzice contactul între bărbați și femei, iar adolescentul nu poate să se apropie de nici o altă femeie în afară de mama, sora sau mătușile sale“. El continuă să explice că astfel de deviații nu se întâlnesc doar în Iran sau în societățile musulmane, ci apar oriunde există represiune sexuală, cum ar fi de exemplu în comunitățile catolice severe.

Eu nu pot fi chiar atât de îngăduitoare. La nivel intelectual, pot înțelege complexitatea – știu că pe vremuri căsătoria fetelor de nouă ani era o regulă și nu un tabu, că ipocrizia în astfel de comunități închise nu era un viciu, ci un mod de supraviețuire. Dar nici una dintre aceste explicații nu oferă vreo consolare. Nu șterge rușinea. Sunt foarte recunoscătoare că societățile, oamenii, legile, tradițiile pot fi schimbate, că putem pune capăt arderii femeilor pe motiv că sunt vrăjitoare, sclaviei, uciderii oamenilor cu pietre, că acordăm acum atenție protejării copiilor împotriva agresorilor. Generația părinților mei a trăit la începutul acestei epoci de tranziție, dar generația mea a crescut într-o lume diferită de cea pe care o reprezenta Hagi Agha Ghassem. Modul lui de viață a căpătat dimensiunea unui tabu așa cum incestul – cândva un obicei acceptat în societățile străvechi – a devenit o crimă.

Hagi Agha a fost prima și cea mai dureroasă experiență de genul acesta, următoarele au fost accidentale și mai ușoare, deși fiecare dintre ele mi-a sporit sentimentul de rușine, mânie și neajutorare. Părinților nu aveam cum să le povestesc despre asta, căci erau și ei, la urma urmei, adulți, la fel ca agresorii mei. Pe cine să creadă, pe mine sau pe Hagi Agha, pe care mama îl asculta și îl respecta? Pe măsură ce am crescut, am învățat să mă distanțez de această trăire plasând-o într-un context mai larg. Considerând-o mai degrabă ca pe un rău social decât ca pe ceva personal, i-am conferit un efect terapeutic: m-a făcut să mă simt ca și cum aș fi avut vreo putere asupra realității pe care nu o puteam controla. Era deopotrivă liniștitor și tulburător să știi că cea ce ți se întâmplase ție e ceva obișnuit nu numai în țara ta, dar peste tot în lume, că împărtășeai aceleași taine cu o fată sau cu un băiat care trăia în locuri numite New York sau Bagdad. Dar asta nu diminua durerea și uimirea de a fi trăit așa ceva. Mult timp nu am vorbit cu nimeni despre asta. Nici nu am scris vreodată ceva despre Hagi Agha în jurnalul meu, deși m-am gândit la acea întâmplare de atâtea ori, încât toate detaliile îmi sunt și acum atât de vii în minte.

Peste mai mulți ani, mi-am făcut curaj și am vorbit cu un văr al meu despre asta. El mi-a spus că era bine știut că Hagi Agha obișnuia să pipăie copii, dar că – dacă asta ar fi putut fi o scuză – erau atâția alții care făceau la fel. Cu băieții era și mai rău, mi-a spus el, căci îi putea aborda mult mai ușor. Te lua pe genunchi, la masă, își punea o carte dinainte, și, sub pretextul că face o lecție cu tine, începea să te pipăie, ținându-te captiv în

poală. Asta am aflat-o la două decenii după întâmplarea din dormitorul părinților mei.

În memoriile sale, tata povestește cum acest comportament era caracteristic în Iran celor care lucrau cu tinerii, mai ales proprietarilor de magazine care închiriau biciclete băieților. El pomenește de un anume Hussein Khan, care avea în bazar un magazin de biciclete lângă prăvălia tatălui său. Hussein Khan și-a continuat activitățile pedofile până la mijlocul anilor 1970, cât timp a avut acel magazin.

Mi-a luat ceva timp să accept că familia tatei își avea secretele și neadevărurile ei. Aveau deopotrivă un spirit intelectual îndrăzneț, dar erau și extrem de puritani. Când i-am spus fratelui meu că mi se pare greșit să-ți înăbuși atât de mult sentimentele, el mi-a răspuns:

— Poate că așa creștem.

— Ce vrei să spui?

— Ne definim nu prin ceea ce dăm la iveală, ci prin ceea ce ascundem.

Avea dreptate, dar mie mi s-a părut întotdeauna că ceea ce nu se spune nu există de fapt. Însă la un moment dat, lucrurile nespuse – ținute sub tăcere sau înăbușite – devin la fel de importante ca și cele spuse, dacă nu chiar mai mult.

Groaznic era nu doar că astfel de lucruri se întâmplă. Sunt conștientă că abuzul sexual și ipocrizia sunt universale, la fel ca dragostea și gelozia. Dar ceea ce le face și mai intolerabile până în ziua de astăzi este că nu se vorbește despre ele și nu sunt recunoscute public. Se spune că rufele murdare se spală în familie. În particular, la întâlnirile lor la cafea, prietenele mamei povesteau întâmplări cu fete care, înainte de căsătorie, își „refăceau“ virginitatea, fiind cusute la loc. Se pomeneau

mereu tot felul de scandaluri, dar la suprafață era un lustru neted, acoperit de vorbe frumoase. Invențiile protectoare erau mai importante decât adevărul.

Zeci de ani mai târziu, îmi era mai ușor să înfrunt milițienii care patrulau străzile din Teheran decât să dorm singură noaptea. Dacă ar mai trăi acum Hagi Agha Ghassem, aş fi oare în stare să îl înfrunt? Temerile și emoțiile noastre sunt uneori mai puternice decât pericolul public. Tăinuindu-le, păstrăm puterea lor malefică. Trebuie să fii capabil să descrii ceva dacă dorești să scapi de el, și pentru a face asta trebuie să recunoști că există. Puteam să fac față și să vorbesc despre nedreptatea politică, dar nu și despre ceea ce s-a întâmplat în după-amiaza aceea în grădina părinților mei. Decenii de-a rândul, după ce am devenit matură, am considerat sexul un act de conformare, ca un fel de calmare imaterială. Și decenii la rând am nutrit o mânie nedefinită față de părinții mei, mai ales față de mama, că nu m-au protejat. Mânia aceasta nu era lipsită de oarecare ironie: ea încercase să mă protejeze împiedicându-mă să mă întâlnesc cu băieți de vârsta mea, având mai degrabă încredere în acei bărbați pe care-i admira pentru tăria lor de caracter, și care de fapt mi-au făcut atâta rău.

Capitolul 7

Un deces în familie

Ani de-a rândul după moartea tatălui mamei, părinții mei s-au tot gândit – fiecare din perspectiva lui – cât de diferit ar fi putut fi totul dacă el ar fi trăit mai mult. Mama își îndeplinea câteva îndatoriri evidente față de tatăl ei, pe care îl iubea și-l detesta în același timp: să-l vadă o dată pe săptămână, să-l sune la două zile, să fie politicoasă cu cea de a doua soție a lui și să-și arate amărăciunea doar prin tăceri ostentative. Și dintr-odată s-a dus.

A murit pe neașteptate, în zori, în urma unui atac de cord. Avea șaizeci și doi de ani, iar eu vreo doisprezece. Tata era plecat în Germania, cu treburi oficiale. La micul dejun, în ziua aceea, eram bosumflată pentru că în seara dinainte mă certasem tare cu mama pentru un pulover pe care mi-l croșetase ea. Mă obligase să îl port, deși nu-mi venea bine și nu-mi plăcea culoarea deloc. Cam pe la mijlocul mesei, mama a fost chemată la telefon. Cine putea să sune la ora aceea?

Ea nu s-a mai întors la masă, dar a venit servitoarea agitată.

— Să fiți cuminți, copii, ne-a spus ea. Conița e ocupată acum.

Noi am ridicat privirile, ne-am foit, am aruncat cu bucățele de pâine unul în celălalt, ne-am băut suculele de portocale și ne-am dus sus să o căutăm pe mama. Am văzut cu uimire că avea

chipul scăldat în lacrimi. Și ne-a spus, fără să lase telefonul din mână:

— Duceți-vă s-o așteptați pe mătușa Mina.

Ceea ce am și făcut, fără să mai punem întrebări ca de obicei, uimiți de lacrimile sale.

Cum îi spui unui copil că i-a murit o rudă apropiată? Îi sunt recunoscătoare mătușii Mina că a fost atât de sinceră și de directă. Ne-a spus, cu blândețe, că bunicul nostru a murit și că mama e foarte supărată. Trebuia să ne gândim la ea și să fim înțelegători, mai ales că tata nu era acasă să dea o mână de ajutor. Am întrebat dacă putem să o vedem.

— Nu chiar acum, trebuie să mergeți la școală.

— Dar am întârziat deja, ne-am plâns noi.

— N-aveți voi grijă de asta, o să-i trimitem directoarei o scrisoare.

Emoția împrejurărilor neobișnuite, sentimentul unei tragedii neasimilate încă se amestecă în mintea mea cu senzația nerușinată de importanță de sine: îngâmfarea de a te lăuda cu rănilile tale. Am întârziat în dimineața asta pentru că a murit bunicul, o să le pot spune profesorilor și colegilor mei de clasă, stârnindu-le compasiunea și curiozitatea. Mai târziu am scris o compunere pe tema asta („Întâmplarea care mi-a schimbat cel mai tare viața“) și până în ziua de azi mi-e oarecum rușine de laudele primite. Oare l-am iubit? Oare m-a întristat moartea lui? Am învățat ceva din ea? În compunere, răspunsul la toate trei întrebările era afirmativ. Profesoara m-a pus să-mi citesc compunerea în fața clasei. Mult timp, mama a păstrat caietul în care o scrisesem. Uneori îl mai scotea la iveală și citea compunerea prietenelor sale și i se adunau lacrimi în ochi pe măsură ce rostea cuvintele mele alese cu grijă.

În ziua aceea nu ne-am mai dus acasă. După școală am mers la mătușa Mina, unde fiicele ei, Mali și Layla, s-au străduit să ne distreze. Eu eram un pic impresionată de ele. Mama îmi reproșa adesea că nu semăn mai mult cu ele. Căci ele reprezentau tot ceea ce nu făceam eu: cântau la pian și erau bine educate, fiind în același timp foarte corecte și convenționale. Citiseră foarte mult, dar fără să fie pedante, erau independente, dar și bucătărese iscusite și gospodine fără cusur.

Am mâncat o grămadă de înghețată. Am spus tot felul de glume prostesti. L-am fardat pe fratele meu cel drăgălaș și ascultător, i-am pus pe cap o pălărie cu flori și panglică roz și l-am pus să se plimbe prin casă cu o poșetă în mână. Când s-a întors mătușa Mina, imediat după cină, ne-am revenit în fire. Ea ne-a spus:

— Nezhat e tot acolo, încearcă să dea o mână de ajutor.

— Nu face altceva decât să-și facă datoria, a spus soțul ei.

— Nezhat nu-și neglijează niciodată îndatoririle..., a urmat mătușa Mina. Doar că și le îndeplinește cu asupra de măsură...

Apoi s-a oprit și s-a întors spre fiica ei:

— Layla, du copilul acesta la baie și spală-i mizeria de pe față.

Și privindu-l pe fratele meu, i s-a adresat cu vocea îmblânzită:

— Să știi că nu trebuie să rabzi toate astea! Nu ești jucăria lor!

Când, după câteva zile, am văzut fotografia bunicului într-un ziar pe masa din casa mătușii Mina, am izbucnit în lacrimi.

— Cam târziu să plângi, nu? a spus Layla.

Am încercat cu stângăcie să-i explic că nu am conștientizat moartea lui decât când am văzut-o pomenită în ziar, alături de

fotografia lui. Asta era la fel de adevărat, pe cât de îndoielnică fusese compunerea mea sentimentală, dar bănuiala ei mi-a stârpit orice manifestare a durerii.

La două zile după moartea lui, ne-am dus cu toții acasă la bunicul. Era dimineața devreme și casa era destul de liniștită. Mai erau acolo sora mai mică a bunicii mele vitrege – o femeie bună la care mama ținea mult – cu fiica ei și cu un domn mai în vârstă, o rudă îndepărtată a bunicii vitrege. Am stat cu toții o vreme în salonul întunecat. Eu îmi tot netezeam fusta. Fratele meu stătea cuminte lângă mine și, când ni s-au oferit prăjiturile, am luat fiecare câte una și am pus-o pe farfurie, fără să ne atingem de ea. Mohammad își lovea ușor picioarele de scaun. Eu rămăsesem cu ochii la fotografiile de pe polița de deasupra șemineului. Acestea îl înfățișau pe bunicul într-un costum închis la culoare, cu papion, pe frumosul meu unchi Ali zâmbind larg, pe mătușa Nafiseh, cu părul lăsat pe umeri, îmbrăcată în rochie neagră cu o broșă cu diamante. Apoi altă fotografie, tot cu ea purtându-l în brațe pe vărul meu și o alta cu bărbatul ei. Mi-a căzut privirea pe o fotografie veche de-a bunicii mele vitrege, făcută cu mulți ani în urmă, când avea încă părul castaniu deschis, lăsându-și umerii goi la vedere, cu capul dat pe spate, râzând cu toată gura. Nicăieri nu se afla nici o fotografie de-a mamei sau de-a noastră, care eram familia ei.

După câteva încercări sporadice de conversație, bunica mea vitregă – care îi tot povestea domnului mai în vârstă „cum s-a întâmplat“ – s-a ridicat și ne-a condus la etaj, în camera unde murise bunicul. Ea o luase înainte, iar noi o urmam înșiruiți ca într-o procesiune, de parcă ni se făcea un tur al casei. Se pare că bunicul nu se simțise prea bine în zorii zilei. A ieșit din dormitor și s-a dus într-o cămăruță lângă camera lor – sau o fi

fost dormitorul lui și ei să fi dormit în camere separate? În încăperea aceea, inundată de soare, se afla un pat mic lângă perete. Ea povestea că a strigat-o, spunându-i că nu se simte bine. Bunica insista că venise în camera ei și o trezise și ea a chemat doctorul și că el murise chiar acolo, în camera aceea, în patul acela îngust, cu aparatul de tensiune pe braț.

Mama vitregă a mamei mele. Mama ei naturală a murit când Nezhat era foarte mică.

Câteva zeci de ani mai târziu, mi-am amintit scena aceasta – se întâmpla chiar a doua zi după moartea tatei. Am telefonat la Teheran ca să-i transmit condoleanțe celei de-a doua soții a lui. Ea mi-a acceptat cuvintele de consolare, dar nu a spus nici o

clipă că i-ar fi părut rău că murise tata, că i-ar fi fost milă de mine sau de fratele meu. În schimb, s-a pornit să-mi descrie pe larg cum o ținuse el de mână și-i spusese să nu-și facă griji și cât de recunoscător îi era pentru toată grija și sprijinul ei. Îmi descria cum o privise, cât de îndurerată era. Vocea îi era încărcată și de altceva pe lângă durere, lăcomie poate. Punea astfel stăpânire nu numai pe posesiunile lui lumești, ci și pe el. *Ea fusese cea care stătuse lângă el.* Încăperea aceea, ultimele lui cuvinte, neputința lui, toate îi aparțineau ei. Noi ceilalți nu contam, eram niște străini dați la o parte.

Tata s-a întors și el după câteva zile, dar chiar și atunci el și cu mama au fost ocupați cu pregătirile pentru înmormântare, așa că noi am fost lăsați la mătușa Mina. Eu umblam dintr-o încăpere într-alta, punând cap la cap crâmpeie de discuții.

— Era el om bun, dar naiv și impresionabil, la fel ca Nezhat, l-am auzit pe tata spunându-i mătușii Mina. S-a lăsat influențat de nevastă-sa, dar în ultima vreme ajunsese să-i pară rău că s-a purtat așa cu Nezhat și încerca să-și repare greșeala.

— Maică-ta se implică în povestea asta cu atâta dăruire, spunea mătușa Mina. Ea fost întotdeauna prea mândră ca să recunoască, dar nu a avut parte niciodată de un cămin adevărat. Au tratat-o ca pe o rudă săracă. Dar vremurile alea au trecut, nu mai are nevoie de ele acum. Poate că dacă și-ar fi manifestat mânia, taică-său i-ar fi acordat mai multă atenție. Hai, mănâncă-ți mărul! a urmat ea zâmbind hâtru. Să nu crezi că dacă maică-ta nu-i aici poți să-ți faci de cap.

Abia mai târziu am înțeles câtă dreptate avea mătușa Mina. La fiecare răscruce a vieții sale, mama și-a irosit ocaziile de a-și schimba sau de a depăși relația cu familia ei vitregă, nu atât din pricină că ei refuzau să-și schimbe atitudinea față de ea, ci mai

ales pentru că ea nu-și putea schimba propria atitudine. Așa că până la urmă le-a oferit cu bună știință posibilitatea de a-i face rău. Astfel, resentimentele și mândria adunate în sufletul ei deveniseră o entitate haină și malignă.

La câteva săptămâni după moartea bunicului, în timp ce ne îndreptam cu mașina spre casa lui, mama a pomenit ceva despre cum și-a pierdut ea singurul protector din lumea asta, iar mătușa Mina a răbufnit. Bunicul ajutase în taină câteva familii sărace, fără știința familiei. Această descoperire întărise și mai mult stima mamei și o convinsese cât de altruist fusese. Mai apoi, aruncându-ne o privire mânioasă, avea să susțină că „lumea“ profita de credulitatea ei, așa cum profitaseră de generozitatea lui.

— Dar ce-a făcut tatăl tău pentru tine după moartea lui Saifi? s-a răstit mătușa Mina la ea. O fi fost el om bun, dar nu a fost un tată bun. Las-o baltă!

— N-am cum s-o las baltă, i-a răspuns mama, îi datorez totul. El m-a ocrotit când eram mică. Acum nu mai am pe nimeni pe lumea asta.

Mătușa Mina și-a dat ochii peste cap.

— Sper că tu ai să-ți trăiești propria viață, mi-a zis ea după ce a lăsat-o pe mama și ne îndreptam mai departe spre casă. Lui Nezhat parcă i s-a șters totul din minte. Tatăl acesta așa de bun o trimitea la școală cu șoferul, dar uita să-i cumpere haine ca lumea. Mi-amintesc că odată trebuia să ne fotografiem cu toată clasa și maică-ta era singura fată din clasă care nu avea jachetă. A trebuit să împrumute una de la altcineva ca să facă fotografia. S-a dat ea vitează, dar îmi aduc aminte cât de umilită s-a simțit.

Altădată, tata mi-a povestit că în anul când s-a prăpădit, bunicul se simțea tot mai vinovat pentru purtarea sa față de mama. Un sentiment întârziat al datoriei îl determina să se revanșeze. Se oferise să transfere anual o sumă de bani în contul părinților mei și a finanțat chiar și construirea noii noastre case, căci ai mei nu avuseseră niciodată o casă a lor.

— Nezhat n-are noroc, spunea tata, dacă el ar mai fi trăit, altfel ar fi stat lucrurile.

Cât timp tatăl ei a fost în viață, resentimentele mamei aveau o țintă concretă și istorisirea ei preferată era povestea de dragoste cu Saifi. El era prințul care o salvase. Își iubea tatăl, dar între ei se căsca o prăpastie de neîncredere și suferință. Ea era fiica virtuoaasă și oropsită care nu-i cerea niciodată nimic. Dar atâta timp cât a trăit el, se găsea o cameră în casa lui și pentru ea, însă acum, că s-a dus, ce avea să se întâmple?

— Casa aia, îi spunea ea mătușii Mina, nu mai e a mea.

— Nezhat, ia-ți partea și vezi-ți de treaba ta, o îndemna mătușa Mina. Deși ei n-o să-ți dea ce crezi tu că ți se cuvine.

După ce-a murit, tatăl mamei a căpătat o aură de sfânt și nu-l mai putea învinui pentru toate nenorocirile ei trecute, așa că-și învinuia bărbatul.

În vinerea de după moartea lui, s-a adunat mai multă lume la noi acasă să-l comemoreze. I-au lăudat dărnicia, iar activitățile lui politice eșuate au fost pomenite ca exemple ale integrității sale. Firea lui arțăgoasă era semn al firii sale directe, al refuzului de a tolera vreo formă de ipocrizie. Mama povestea ce tată bun fusese, cum acordase creșterii ei mai multă atenție decât celei a fraților ei vitregi. Nu o să pot uita emoția cu care pomenea de pedepsele aplicate doar ei, ca dovadă a dragostei lui, și cum chiar acum un an o chemase să vorbească între

patru ochi și să-i spună că va plăti el casa pe care voiau să o construiască. Să nu te zgârcești la nimic, i-ar fi spus. Vreau să ai căminul pe care-l meriți.

— Acum, a urmat ea printre lacrimi, n-o să pot locui niciodată în casa aia. N-aș putea îndura.

Casa devenise o metaforă pentru legătura mamei cu cei apropiați. Întreaga familie a petrecut ore nesfârșite plănuiind cum să o facem. Dezbăteau fiecare colțișor, fiecare încăpere era discutată și răsdiscutată de părinții mei între ei, apoi cu tânărul arhitect. Ne făcusem obiceiul de a vizita casa neterminată ca și cum ne-am fi dus să vedem un vechi prieten. Eu îmi puneam chiar o anume bluză ca să-i arăt zugravului culoarea exactă pe care mi-o doream în camera mea. Îmi aduc aminte cum stăteam pe marginea bazinului de înot proaspăt vopsit, vrăjită de un șoarece alb înghesuit într-un colț, intoxicat cu vaporii vopselei. Dar după ce casa a fost terminată, mama a inventat orice scuză ca să nu se mute în ea. Când a pretins că nu poate trăi acolo pentru că i-ar aduce aminte de tatăl ei, tata i-a spus că are mai multe amintiri despre el în casa în care locuim la vremea aceea. Ea motiva că noua casă e incomodă pentru că e prea departe de centrul orașului. Până la urmă au închiriat-o și în final au vândut-o, așa că noi nu am apucat să ne mutăm niciodată acolo.

La vremea aceea, în vara anului 1960, tata nu prea stătea acasă. Era un tânăr ambițios, care avea încă o carieră în administrație și fusese numit de șah viceprimar al Teheranului. Eu și mama ne certam în fiecare zi. Nu voia în ruptul capului să mă lase să ies cu prietenele mele. Jurnalul meu e plin de frustrare, de sentimentul că sunt dată deoparte. Pe data de 21 martie, chiar înainte de Anul Nou persan, când trebuia să

plecăm în vacanță într-un loc numit Sefid Rud cu familia mătușii Mina, eu notam: „Când mă spălam pe dinți în baie, am auzit-o pe mama spunându-i fratelui meu: «Nu mai suport! Îmi distruge reputația. N-am să plec cu ea la Sefid Rud. Ea nu ține nici un pic la mine, așteaptă doar să mor.»“.

Partea a doua

Lecții și învățăminte

„Nu-s oare Faptele doar Vise, de-ndată ce
rămân în urma noastră?“

Emily Dickinson

Capitolul 8

Plecarea de acasă

Dacă acasă eram obligată să mă supun, la școală mi-am câștigat rapid reputația de copil dificil. Aveam mereu uniforma pătată de cerneală. Primeam note bune, dar îmi plăceau literatura, istoria și algebra și nu acordam atenție celorlalte materii. Împreună cu câteva prietene am creat un grup secret numit Diavolii Roșii, a cărui menire era să ne răzbunăm pe profesori. Am organizat o grevă împotriva profesoarei de engleză atunci când, absorbită de propriile probleme, ne-a vorbit toată ora doar despre soțul ei.

Prietenele mele și cu mine născocim cântece despre doamna Parsay, directoarea aspră, cu nasul cârn, pe care le cântam prin curtea școlii în timpul recreațiilor și la ora prânzului. În fiecare dimineață stătea la intrarea în școală și ne inspecta pe măsură ce intram. Elevele ale căror uniforme erau prea scurte sau care purtau ciorapi de nailon în loc de șosete albe, erau machiate sau date cu oje erau certate ori trimise acasă. Noi râdeam de înfățișarea ei și ne întrebam dacă o fi având vreun fel de viață sexuală despre care să vorbească cu soțul ei. Cum ar fi putut s-o iubească cineva? Odată, când o prietenă de-a mea a fost dată afară din clasă, eu și cu Diavolii Roșii am boicotat orele de curs. Revolta noastră nu a durat mai

mult de două zile. Tata era chemat la școală aproape în fiecare săptămână, dar de data asta fusese prea de tot. Ni s-a spus că puteam fi exmatriculate.

Multă vreme numele doamnei Parsay mi-a stârnit aceleași sentimente de ranchiună. La fel ca mama, ea era o persoană autoritară față de care mă simțeam instinctiv provocată să mă împotrivesc. Îmi amintesc de expresia ei aspră, de atitudinea inflexibilă, de tonul poruncitor care mă făceau să deranjez orele și să le ațâț pe celelalte fete la nesupunere. Doar după moartea ei, mult mai târziu, în 1979, a început să mă intereseze viața ei. Am aflat că mama ei fusese una dintre primele femei care luptaseră pentru drepturile femeilor din Iran, drept care fusese agresată și chiar exilată o vreme. Doamna Parsay avea să devină una dintre primele femei care au intrat în Parlament. A fost senator o vreme și în anii 1970 a devenit ministrul educației. Ei i se datora preschimbarea manualelor din care scosese toate reprezentările insultătoare ale fetelor și femeilor. După revoluție, a fost arestată și, după o judecată sumară, a fost condamnată pentru corupere, hulire a lui Dumnezeu, răspândire a prostituției și uneltire în favoarea imperialismului. Se zvonea că, datorită faptului că era femeie – nedemnă de a fi atinsă – a fost pusă într-un sac. Cum a fost omorâtă nu e clar, unii spun că s-au tras gloanțe în sac, alții că a fost omorâtă cu pietre. Într-o biografie recentă se precizează că a fost spânzurată alături de o prostituată, dar certificatul de deces spune „motivul bolii: împușcături“. Oare acesta să fie sfârșitul ce le aștepta pe femeile deștepte care nu voiau să se irosească?

Directoarea Parsay © Mansoureh Pirnis,
Mehriran Publishing Company Ltd.

Asemenea multor momente esențiale din viață, decizia părinților mei de a mă trimite în Anglia a venit într-o doară. Tata mi-a spus că doamna Parsay îi recomandase să mă trimită în străinătate ca să mă ferească de „anturajul prost“ de la școală. Mai târziu, mi-a spus că voia să mă protejeze de ostilitatea mamei, de mânia și disprețul ei permanent. De fapt, trebuie să fi fost mai multe motive pentru decizia lor de a mă trimite în străinătate. Evident că voiau să am parte de „cea mai bună educație“, dar subliniau că au alte motive decât cei din familiile bogate, care își trimit copiii la școli cu internate la modă din Anglia și Europa. Țineau însă să mă asigure că – deși le-ar fi surâs această idee – ei nu aveau bani pentru așa ceva.

Oricum făceau un mare sacrificiu. A nu avea bani devenise un simbol al valorii în familia noastră. Iar eu nu voi afla niciodată ce însemna, de fapt, să avem destui bani.

Ideea studiilor mele în străinătate a apărut prima dată când eram în clasa a opta și în fiecare zi se dezbătea unde ar fi bine să merg. O vreme s-au gândit la America. Tatei îi plăceau Statele Unite. El fusese trimis, la începutul anilor 1950, când lucra la Ministerul Finanțelor, la o universitate americană din Washington DC, să facă un masterat în contabilitate și finanțe. Fusese impresionat de jovialitatea și ospitalitatea oamenilor pe care-i întâlnește și, mai ales, de libertatea de a fi orice doreau să fie. Simțea că America e un loc potrivit pentru o fată ca mine.

Mama s-a împotrivit: spunea că acolo lumea e rea și că e o țară prea îndepărtată. S-au gândit apoi la Elveția, dar au renunțat, că era prea scumpă. Din când în când, ea spunea:

— Ce păcat că Azi nu știe franceză, fratele meu Ali ar fi putut să aibă grijă de ea.

Acesta locuia la Paris, unde absolvise medicina. Mie mi se părea că, de fapt, ea nici nu voia ca eu să merg la Paris sau să învăț franceza pentru că simțea că asta era specialitatea ei.

— Te rog, taci din gură, a protestat ea când am început în fine să învăț franceză la liceu. Nu cu accentul *acesta!* Ori vorbești franceză cu accentul potrivit, ori nu mai vorbești deloc.

Apoi repeta ce povestise de atâtea ori: când fusese la Paris, cu doi ani în urmă, toată lumea fusese atât de impresionată cât de bine stăpânea limba, încât o luau drept vorbitoare nativă. Prin urmare, franceza era o rețută pe care nu am putut-o cuceri vreodată. Când mă întâlneam cu vreun francez, mă înroșeam și mă fâstâceam toată: nu m-am simțit niciodată

suficient de stăpână pe mine ca să răspund la cea mai simplă propoziție.

Francezii erau rudele noastre cele mai bune, mai ales personaje ca Napoleon și de Gaulle, dar de admirat pe britanici îi admira cel mai mult. Erau șireți, politicoși, dar și dibaci, nelăsând să se citească niciodată ce aveau în minte. Altfel cum ar fi putut ei să cucerească lumea, de acolo, din mica lor insulă? Îmi amintesc și acum o dispută între părinții mei după o recepție în onoarea lui Lyndon Johnson, pe atunci vicepreședinte al Statelor Unite ale Americii. Când au fost invitați la acest eveniment de către Ministerul de Externe, tata era primar al Teheranului. Mama l-a întrebat pe Johnson dacă i-ar putea recomanda vreo școală bună din America unde s-ar putea dobândi o educație britanică serioasă.

— Dar tu nu-ți dai seama că asta sună jignitor pentru vicepreședintele Statelor Unite, a admonestat-o tata exasperat.

— Ba ar trebui să se simtă privilegiat, i-a întors-o mama. E foarte probabil ca și el să fi fost trimis la o școală britanică bună.

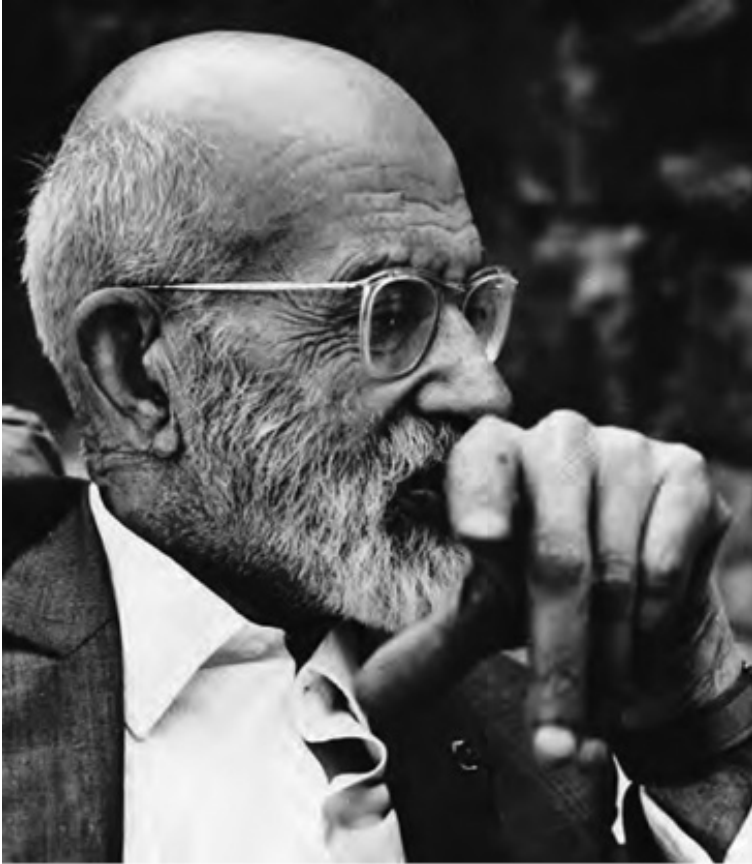
S-ar putea ca pasiunea mamei pentru corectitudinea britanică să o fi convins că numai în Marea Britanie aș fi putut să fiu îndrumată pe calea cea dreaptă. În cele din urmă, problema a rezolvat-o iubita noastră verișoară Ameh Hamdam. Copiii soțului ei fuseseră trimiși în gazdă la un englez respectabil, un domn Cumpsty, care avea o casă mare, numită Scotforth House, în orașul Lancaster. Eu aș fi putut să locuiesc acolo sub oblăduirea lui și să merg la o școală din oraș. S-au înțeles ca mama să stea cu mine acolo trei luni ca să vadă dacă totul e în bună rânduială și să hotărască dacă e un loc potrivit pentru mine.

Într-o după-amiază, pe când ne plimbam încă și încolo pe terasa spațioasă a mătușii Nafiseh, tata mi-a spus cu mândrie că sunt tare norocoasă, căci el și cu mama nu avuseseră niciodată o asemenea șansă, că nu avuseseră pe nimeni care să se ocupe de viitorul lor până în cele mai mici amănunte. Voia ca eu să fiu educată și independentă – părinții mei țineau amândoi la educație și independență. Mi-a povestit din nou cum se hotărâse și el să plece din Isfahan fără nici un ban și nici un ocrotitor.

— Poziția ta în societate și respectul pe care ți-l vei câștiga nu trebuie să aibă de-a face cu ce-ai moștenit. Tu te duci acolo să înveți, dar te așteptăm să te întorci să-ți slujești patria – locul tău este aici, în țara asta care ți-a oferit atât de mult.

Poziția în societate, serviciul în slujba țării – totul era încărcat de semnificații în familia noastră.

Săptămânile dinaintea plecării au trecut într-un vârtej de petreceri de rămas-bun. Am vizitat o mulțime de rude și vârstnici ca să le aducem omagii. Într-o seară pe care nu o să o uit niciodată, părinții m-au dus să-l vizităm pe fratele mai mare al lui Ameh Hamdam, Said Nafisi, căruia noi îi spuneam Amu Said sau unchiul Said. El învățase în Europa și știa bine atât literatură, cât și istorie și devenise unul dintre cei mai cunoscuți intelectuali moderni ai Iranului. Pe lângă numeroase lucrări de istorie și literatură iraniană, era autorul câtorva romane, a unui dicționar francez-persan, precum și a numeroase traduceri, printre care *Iliada* și *Odiseea* lui Homer. Cea mai mare slăbiciune a sa era talentul său prolific, căci putea fi deopotrivă profund și superficial, meticulos și neglijent.

Amu Said

Părinții mă duceau adesea să-l văd la el acasă, la capătul Aleii Nafisi, o străduță ce părea pierdută de lume, străbătută de vadul unui pârâu secat. Casa era cam rece și umedă iarna. Parcă ar fi fost mânjită cu funingine, căci, indiferent de momentul zilei, părea a fi veșnic seară. Mobila părea că se contopește cu fundalul, dând impresia că sofalele și scaunele dărăpănate sunt obiecte fantomatice, la fel de evanescente ca și tainele despre care îmi închipuiam că stau pitite prin umbrele acelei case minunate.

Singura încăpere bine luminată era biblioteca, cu maldăre de cărți care umpleau rafturile sau stăteau stivuite pe podea într-un echilibru precar. Cărțile îmi păreau că au viață, asemenea broaștelor țestoase cu carapacele lor pătrătoase și

picioare invizibile. Ori de câte ori mergeam să-l vedem, Amu Said mă trimitea, la un moment dat, cu un zâmbet ascuns în barba lui bogată, să-i aduc o carte dintr-un loc pe care mi-l indica anume. Poate și datorită acestui fapt mi-am închipuit întotdeauna locurile fermecate nu ca pe niște clădiri magnifice, ci ca pe niște ruine adumbrite, măreția lor fiind adevărată de tainele ascunse în ungherele lor întunecate.

Amu Said era potrivit să joace rolul de vrăjitor, căci îmi spune tot felul de ghicitori pe care abia așteptam să le dezleg. Era înalt și subțire, cu trupul ciudat de alungit – părea a fi aproape elastic. Chipul nu-i era nici blajin, nici rece, ci receptiv, cu ochi mari, căprui care, de după ochelarii cu rame de os, păreau neconținut atrași către un punct sau o destinație necunoscută sau invizibilă. Cum rareori privea pe cineva direct în față, eram mereu uimită cât de atent era.

Amu Said avea cu vreo douăzeci de ani mai mult decât tata. Era tânăr când a avut loc Revoluția Constituțională, care redusese radical puterea monarhului absolut și a clerului ultrareligios. Fusese martorul răsturnării dinastiei Qajar de către un ofițer cazac ce s-a încoronat ulterior sub numele de șahul Reza Pahlavi. Șahul Reza și-a propus să clădească un stat național unitar, creând instituții moderne, înființând un sistem judiciar laic, centralizând puterea cu ajutorul unei rețele de căi ferate și îmbunătățind armata. Iranul a fost împins înainte, dar vechiul absolutism nu a dispărut niciodată pe deplin: a reapărut prefăcut într-o dictatură politică modernă care și-a subminat permanent instituțiile consacrate, în special Parlamentul și sistemul judiciar.

În 1921, Amu Said și o mână de colegi scriitori și intelectuali au înființat Iran-e Javan (Clubul Tânărului Iran) – o grupare al

cărui scop era să creeze un Iran democratic. Militau pentru desființarea tuturor privilegiilor legale și judiciare ale cetățenilor străini, construirea de căi ferate în diferite zone ale țării, interzicere opiului, educație publică obligatorie, îmblânzirea restricțiilor, ca tot mai mulți tineri iranieni să poată învăța în străinătate, construirea de muzee, biblioteci, teatre, emanciparea femeilor, pentru ceea ce era îndeobște cunoscut drept „adoptarea aspectelor progresiste ale civilizației occidentale“ și, în fine, pentru înființarea unui stat laic și separarea legilor civile de cele religioase. Ca exemplu al felului în care se schimbă lucrurile, generația următoare de iranieni – generația părinților mei – erau membri ai aceluiași club, dar la vremea aceea se transformase dintr-o societate culturală și politică vibrantă într-un club la modă pentru socializare și jocuri de noroc.

Amu Said constituia un motiv permanent de dispute în familia noastră. El devenise celebru când a publicat un roman cu tâlc, intitulat *Halfway to Paradise*¹, în care demasca decadența și incompetența politică a elitei iraniene și fidelitatea lor dubioasă față de puterile străine, mai ales față de omniprezenții britanici. Iranienii de vază care fuseseră primiți în ordinul francmasonilor erau prezentați ca agenți ai guvernului britanic. Din pricina acestei cărți și-a stricat relațiile cu fratele său – ministru de finanțe – ai căror prieteni erau criticați în carte (unii chiar pe nedrept). Părerile sale în această privință erau de multe ori exagerate, învecinându-se cu paranoia.

Amu Said era un personaj greu de suportat. Familia era mândră de faima lui literară, dar îi exasperau atacurile acestuia asupra prietenilor și colegilor lor. Mai apoi a fost nevoit să-l

laude pe șah și să-și retracteze criticile ca să i se mai permită să scrie și să-și poată câștiga amărâta lui existență. În ciuda tuturor acestor probleme și a faptului că și-a trăit mai toată viața înfruntând greutăți financiare (care au dus la conflicte în familie și neînțelegeri în căsnicie), toată lumea din familia noastră vorbea cu mult respect și admirație despre Amu Said, iar stilul său de viață era prezentat ca o alternativă la bogăția și puterea pe care părinții mei le râvneau și le respingeau deopotrivă. Nici una din problemele sale financiare, personale sau politice nu mi-au risipit impresia de vrăjitor pe care mi-o formasem despre el.

În seara când am mers să-i prezentăm omagiile noastre, Amu Said s-a întors spre mine, cu privirile plecate și mi-a spus:

— Poate că nu știi, dar când m-au trimis pe mine în Europa, îi numărai pe degete pe cei care merseseră vreodată în străinătate. Lumea, lumea asta a noastră de aici, era mult mai mică. Iar noi eram însetați după educație. Sper să nu crezi că ți se cuvine tot ce ai căpătat, a spus el, urmând fără să aștepte un răspuns: ei bine, vei rămâne de una singură de-acum încolo. Te-ai gândit ce vrei să te faci?

Voiam să-i spun: aș vrea să fiu ca tine, dar asta mi se părea prea lingușitor, așa că i-am răspuns că nu știu.

— Dar trebuie să ai și tu un model în viață, a zis el mai departe.

Iar eu am răspuns în șoaptă că nu am. Și chiar înainte de a da răspunsul acesta, mi-am dat seama că am dat de bucluc.

— Ei, trebuie totuși să existe cineva pe care să-l admiri, cineva cu care să vrei să semeni.

— Rudabè! am spus eu în cele din urmă, gândindu-mă la personajul din *Cronica șahilor*.

— Ia te uită! nu Rostam, ci Rudabè! Nu-i rău! a exclamat el. Ciudat că te-ai gândit la ea. Du-te în bibliotecă, m-a îndemnat el și mi-a indicat unde să caut o carte anume.

— Țsta e darul meu de plecare, a spus el oferindu-mi cartea. Ai s-o citești într-o zi și ai să-mi mulțumești pentru ea. Ți-o dau pentru că o admiri pe Rudabè. Cartea pe care mi-o dăruia era *Vis și Ramin* de Fakhredin Gorgani, care trăise cam în același timp cu Firdoûsi.

În seara aceea, pe când ne îndreptam spre mașină pe aleea îngustă și șerpuitoare cu pârâiașul ei secăt, am simțit iritarea mamei. Ar fi trebuit să spun că ea e modelul meu. Ea nu era niciodată capabilă să facă diferența între lucrurile importante și cele mărunte. În mașină a rămas tăcută, și eu la fel, ea din pricina mâniei, iar eu pentru că știam că eu sunt cauza acelei mâinii. Tata s-a străduit să risipească tensiunea în felul lui împăciuator.

— Să știi că atunci când Amu Said era mic, a început el pe tonul lui moralizator, nu existau școli ca lumea în țară. Copiii celor sus-puși erau educați fie acasă, fie în *maktab*, niște încăperi mici unde elevi de vârste diferite stăteau înghesuți de dimineață până seara și învățau cu niște clerici începători. Amu Said a fost primul care a mers la o școală modernă. De fapt, tatăl lui, care era doctorul personal al regelui, a fost printre primii care au întemeiat o astfel de școală.

Nici eu și nici mama nu am scos un cuvânt, dar el a vorbit mai departe degajat, de parcă noi l-am fi ascultat:

— Mama gândește foarte înțelept când spune că ar trebui să înveți istoria țării tale. Ai ajuns la vârsta când trebuie să iei în serios aceste chestiuni. Nu e de ajuns să cunoști *Cronica șahilor*

va trebui să începi să acorzi mai multă atenție istoriei adevărate.

Mi-era tare urât când aborda tonul acela doar ca să-i facă mamei pe plac – și rareori reușea. Ea i-a aruncat o privire plină de ură și și-a întors capul spre geam.

În seara aceea, când am încercat să o sărut înainte de culcare, mama și-a întors fața spunând:

— Du-te s-o săruți pe Rudabè, modelul tău imaginar!

M-am dus în camera mea, abia ținându-mi lacrimile, cu cartea primită de la Amu Said în mână. Era povestea a doi îndrăgostiți fără noroc, la fel ca cea a lui Rudabè. Ce aș fi putut face cu un poem de câteva sute de pagini scrise cu câteva sute de ani înainte? Am încercat să-l citesc când am mers la culcare. Dar era greu și curând m-am apucat de altceva. A trebuit să treacă două decenii și o revoluție ca să-mi dau seama ce dar prețios îmi dăduse el atunci.

1. *La jumătatea drumului spre Paradis* (engl.).

Capitolul 9

Povestea lui Rudabè

Ascultam cu atenție toate poveștile tatei, dar la unele îmi țineam răsuflarea și stăteam nemișcată așteptând să văd ce se întâmplă. Așa simțeam – și mai simt încă – la povestea lui Rudabè. La vremea aceea nu-mi dădeam seama de implicațiile mai adânci, dar asemenea unor teme ce se repetă, Rudabè și-a tot făcut apariția în diferite momente ale vieții mele. Până să încep să scriu cartea aceasta, uitasem că o alesesem drept prietenă imaginară, și amintirea ei mi-a apărut brusc, lipsită de vreo semnificație anume, solicitându-mi pe de-a-ntregul atenția.

Rudabè și Zal sunt părinții lui Rostam, personajul principal din *Cronica șahilor* și poate cel mai important erou mitologic din întreaga literatură persană. Rostam trăiește patru sute de ani, posedă curajul lui Ahile și șiretenia lui Ulise, fiind mult mai însemnat decât regii ale căror imperii le înfrânge sau le ocrotește. Și cu toate astea nu el mi-a stârnit interesul, ci mai degrabă părinții lui, Zal cel cărunt și Rudabè.

„...Mirhab ține după vâl,

O copilă-a cărei față-ntrece Soarele chipos!

...Ochii negri, doi narcisi

Înfloriți într-o grădină, genele-i cu împrumut

Au luat întunecime de la pana unui corb,

...Dacă Luna vezi, e chipu-i; dacă moscul amiroși,
 Buclele-i sunt miresmate. E un rai împodobit
 De-orice parte, toată-i haruri, toată-i farmece și nuri.“¹

Sprâncenele îi erau ca „arcu“, nasul „trestie de-argint“, iar gurița-i „ca inima strânsă a omului la necaz“. Îl silisem pe tata să-mi spună povestea îndrăgostiților Zal și Rudabè de atâtea ori, că o știam aproape pe dinafară. Rudabè este poate prima dintr-un lung șir de personaje literare care m-au obsedat și cu care m-am identificat într-un fel sau altul.

Ilustrație a lui Zal și Rudabè, din ediția pentru copii a tatălui meu, realizată de Mohammad Ali Davorpanah

Când tata îmi depăna povestea, începea cam așa: Sam, fiul lui Nariman, era cel mai puternic războinic din ținutul Iranului. Soția lui a adus pe lume un prunc la fel de frumos ca orice alt copil, cu chipul „strălucitor ca soarele“, dar cu părul coliliu ca al unui bătrân. Sam a fost atât de dezamăgit de părul fiului său, că

a poruncit să fie azvârlit în pădure. Mama lui a încercat să-l scape, lăsându-l la poalele unui munte înalt unde-și avea sălașul simorghul, uriașa pasăre mitologică. Acesteia i s-a făcut milă de Zal și l-a crescut ca pe propriul fiu. Zal a ajuns un voinic zdravăn și neînfricat. Caravanele care treceau prin munți l-au zărit și curând i s-a răspândit faima peste tot.

Și, pentru că, așa cum spune Firdouși, „nici răul și nici binele ascunse nu rămân“, într-o noapte, Sam, pe care-l încercau remușcările, a visat că fiul lui părăsit se află încă în viață. În noaptea următoare, a visat că pe vârful unui munte s-a ridicat un steag și că un flăcău venea în fruntea unei armii, cu un preot călare de-a dreapta și-un înțelept de-a stânga. Sam s-a căit de fapta sa nesăbuită și, după ce s-a sfătuit cu înțelepții săi, a pornit în căutarea fiului. L-a descoperit pe tărâmul simorghului fermecat și l-a poftit înapoi la curte, cerându-i iertare. Lui Zal îi părea rău să se despartă de simorgh. Dar minunata pasăre i-a dat câteva pene și i-a spus că, ori de câte ori ar da de necaz, să azvârle o pană în foc ca să o cheme și ea va sări de îndată în ajutorul lui, sub înfățișarea unui nor negru.

Când regele Manucehr, nepotul lui Iradj, i-a poruncit lui Sam să pornească la război, acesta l-a lăsat pe Zal să cârmuiască țara în locul său. „Bucură-te de viață și fii darnic“, l-a povățuit Sam. „Caută înțelepciune și fii drept.“ Zal a urmat povața tatălui său și a adunat înțelepți din toată împărăția și a învățat îndelung alături de ei. Apoi s-a hotărât să dea ocolul ținuturilor pe care le stăpânea. În călătoria sa a ajuns în cele din urmă la Kabul (în Afganistanul de astăzi), care era capitala ținutului ocârmuit de regele Mihrab.

Fiica regelui Mihrab, frumoasa prințesă Rudabè, a tras cu urechea la ce vorbeau părinții ei despre Zal și așa a aflat cât era

de chipeș, de curajos, ce fapte viteze făcuse, și s-a îndrăgostit de el. „Da, aflați că sunt nebună de iubire și mă zbat / precum marea ce-n furtună zvârle valuri către cer“², le-a mărturisit ea roabelor sale. „Chiar și-n somn îl văd și gândul mi-i la el neîncetat! ...Inimă și gând și suflet pline mi-s de dorul lui, / zi și noapte doar la chipu-i, doar la ochii-i mă gândesc. / Trebuie s-aflăm un mijloc cugetu-mi și inima-mi să le scap de suferință“.³

„...N-ai de tatăl tău rușine, cuviință n-ai deloc? / Vrei să-l strângi la sân pe-acela ce-l azvârli din brațe-acum, bunu-ți tată, vrei pe-acela care-a fost crescut în munți de o zgriptoră, pe-acela care este înfierat cu-a blestemului pecete de toți oamenii!“⁴

Roabele sale i-au reamintit că poate avea orice bărbat și-ar dori și că nu trebuie să tânjească după un venetic care pare atât de bătrân și de ciudat.

Ciudățenia lui Zal era unul dintre lucrurile care mă atrăgeau foarte mult la el și a făcut-o pe Rudabè să crească în ochii mei că alesese un astfel de om. S-ar cuveni poate să adaug și că felul în care rostea tata povestea m-a făcut să o îndrăgesc. Și, până când am ajuns s-o citesc de una singură, eram deja vrăjită de ea. Tata spunea:

— Era greu ca o fată să nu se supună voinței părinților ei. Să nu-ți intre cine știe ce idei în cap. Trebuie să ai motive foarte temeinice ca să te împotrivești părinților.

Dar Rudabè era hotărâtă și nimic nu o putea descuraja, nici prejudecăți și nici amăgeli. „Nu vroi nici pe împăratul din Kitai, nici vreun Chezar, / nici vreun prinț de prin Iran, doar pe Zal, fiul lui Sam, / cu el semăn la statură; are umăr, braț de leu. / Spuneți-i bătrân sau tânăr, cugetu-mi și inima-mi doar în el își află-odihnă.“⁵

Știam pe dinafară scena în care Zal s-a dus s-o vadă pe Rudabè la palat. Îmi construise scena în minte cu atâta precizie, încât am fost un pic dezamăgită când am fost în stare să o citesc pentru prima dată singură în cuvintele lui Firdoûsi. De la fereastra de sus a palatului, Rudabè l-a auzit pe Zal afară și și-a despletit părul „deznodându-și de pe creștet bucle negre, negre nopți lung desfășurându-și plete / într-o mreajă, cum astfel nu putea-vei țese moscul. Și-i căzură pe grumaz: bucle negre peste bucle, șerpi pe șerpi și fir pe fir. Și făcu să se pogoare buclele-i de pe serai“⁶. Și i-a spus: „Hai acum, vino degrabă... prinde-mi buclele mlădii. Pentru tine trebuie-am într-o mreajă să mă schimb“⁷. Zal ia privit uimit chipul și părul, dar a refuzat să facă ce i se poruncise. A apucat, în schimb, un arcan de la slujitorul lui, l-a învârtit și l-a azvârlit în sus fără să mai rostească vreo vorbă. Arcanul s-a prins de metereze și Zal a urcat cu repeziciune zidul înalt de șaizeci de coți. S-au îmbrățișat, s-au sărutat și au băut vin.

„...Clipă după clipă ei / și iubirea lor creștură, judecata-i părăsi, / patima-i cuprinse până ziua albă-mboboci, / ...Șahu-atunci lăsându-și luna, trupul natră și-l făcu/ iar din sânul dragei sale spată de țesut.“⁸

Toți s-au împotrivit acestei împerecheri. Deși regatul tatălui lui Rudabè se afla acum sub stăpânirea Iranului, acesta se trăgea din dușmanul cel mai de temut al Iranului, regele-diavol Zahak, și nici unii nu aveau încredere în ceilalți. Regele Manucehr și Sam, tatăl lui Zal, l-au certat că vrea să se căsătorească cu cineva din stirpea lui Zahak. Îndrăgostiții aveau să întâmpine multe piedici, uneltind și reușind să treacă nenumărate opreliști până au reușit în cele din urmă să se căsătorească.

Curând după nuntă, Rudabè a rămas însărcinată. A avut o sarcină grea ce i-a întunecat chipul, făcându-l ca șofranul. Ea s-a plâns mamei sale că îi e teamă că nu va putea duce povara din pânțele și că simte că i se apropie sfârșitul. Într-o bună zi a leșinat și nici un doctor nu a mai putut-o reînvia. Disperat, Zal și-a amintit de penele pe care i le dăduse simorghul ca să o cheme la nevoie. Așa că a dat foc unei pene și simorghul s-a ivit pe dată. I-a spus că trebuie să se bucure că în curând va avea un fiu fără pereche pe lumea asta prin curajul și bunătatea lui.

Rostam a trebuit să fie alăptat de zece doici, și când l-au înțărcat, mânca deodată cât zece voinici. Era chipeș și puternic asemenea viteazului său bunic și avea aceleași îndemnări de războinic. Și peste patru sute de ani, Rostam a fost apărătorul și protectorul Persiei fără de care nici un rege nu putea avea o domnie tihnită. Curajul lui era neasemuit în toată lumea, asemenea vicleniei sale.

Mai târziu, când am citit singură *Șah-Namè*, m-am gândit că tata mi l-a înfățișat pe Rostam ca fiind aproape fără cusur, dar el avea o singură slăbiciune fatală: se implica prea mult în problemele statului ca să mai aibă răgaz și de problemele mai trainice ale sufletului. Din greșeală l-a ucis într-o bătălie pe fiul său Sohrab. Îmi place să cred că refuzul său de a-și îngădui un răgaz pentru suflet l-a costat scump. Dar aceasta e o altă poveste.

Bărbații din *Șah-Namè* erau caracterizați în primul rând prin înfățișarea curajului fizic, erau războinici, deși cei mai înțelegători, așa cum era Iradj, erau mai complicați și mai sensibili, înzestrați cu tărie morală și integritate. Dar femeile, asemenea lui Rudabè, aveau un altfel de curaj, mai personal, dar nu mai puțin important. Rudabè a adus în poveste

sentimente și emoții individuale de care Rostam s-a ferit sau le-a ignorat. Ce deșartă e gloria războinicilor dacă e lipsită de dragostea pentru care Rudabè a fost în stare să-și dea viața!

Rudabè este unul dintre numeroasele personaje feminine importante din *Şah-Namè* care au origini străine. Ea a rămas cunoscută mai ales ca mama lui Rostam. Socrul, soțul ei și, mai târziu, fiul ei sunt personajele care săvârșesc fapte de vitejie, merg la război și dobândesc victorii spre faima ținutului lor. Personajele feminine ale lui Firdoûsi aspiră la nemurire prin menirea lor de mame, soții sau iubite. Ele dau dovadă de un alt fel de curaj, afirmându-și personalitatea, în ciuda tuturor dificultăților, și alegându-și bărbații pe care îi iubesc. În lumea paralelă a imaginației, Firdoûsi a creat personaje care înfruntă normele societății lor și le sfărâmă interdicțiile. Aceste femei lipsite de orice fățarnicie, cu senzualitatea lor fățișă și neînfrânată, cu tenacitatea lor neabătută, mi se păreau mult mai romantice și mai atractive decât oricare alt erou masculin.

Există în *Şah-Namè* femei, asemeni frumoasei Gurd Afrid, care a dat dovadă de curaj și a îmbrăcat veșminte bărbătești ca să meargă pe câmpul de luptă. Dar femeile de felul lui Rudabè mi-au sădit în minte ideea unei altfel de femei, una al cărei curaj este intim și personal. Fără să se laude peste măsură, fără să aspire la salvarea omenirii sau la înfrângerea forțelor lui Satan, aceste femei s-au antrenat într-o răzvrătire tăcută, plină de curaj nu de dragul laudelor, ci pentru că nu puteau trăi altfel. Chiar dacă erau limitate și vulnerabile, vulnerabilitatea lor era plină de curaj, depășind misoginismul creatorului lor și epoca lui.

Pe măsură ce am crescut, modelele mele au fost femeile imaginare din poveștile spuse de tata – nu eroinele pasive din

basme, fetele „bune“ răsplătite din belșug pentru bunătatea lor, ci mai degrabă femeile erotice și voluptoase ale lui Firdoûsi. Mai târziu, când am citit, în cele din urmă, *Vis și Ramin*, cartea pe care mi-o dăruise Amu Said la plecare, am descoperit încă o poveste extraordinară care m-a impresionat foarte mult. În toate aceste opere, găseam parfumul discret al senzualității reprimate care învăluia figurile feminine idealizate. Povestea *Vis și Ramin*, scrisă la patruzeci de ani după *Şah-Namè* a lui Firdoûsi, datează și ea din epoca Iranului preislamic zoroastrian și pare a fi o nouă încercare de a slăvi și reconstitui cultura trecută a Iranului. Este povestită mai ales din perspectiva frumoasei și îndrăzneței eroine, Vis. Ea era înzestrată cu calități evident pământene, cu o sexualitate normală, ceea ce conferea substanță abstracțiilor poetice. Uită-te la femeile acestea, mă gândeam eu, create într-o societate atât de misogină și ierarhizată, și totuși ele sunt punctele subversive în jurul cărora se înfiripă acțiunea. Se presupune că totul se concentrează în jurul eroului masculin. Dar tocmai prezența activă a acestor femei schimbă cursul evenimentelor și abate viața bărbaților de la cursul ei tradițional, determinându-i să-și schimbe propria existență. În narațiunile clasice iraniene, femeile active domină povestea, ele determină anumite întâmplări. Pe măsură ce am început să citesc poezie iraniană, nu m-a mirat să descopăr că după aproape o mie de ani de când Gorgani a immortalizat-o pe Vis în poemul său, există o femeie numită Forugh Farrokhzād care își cântă iubitul în versuri de o uimitoare senzualitate și sinceritate. Poezia noastră cea mai bună a fost întotdeauna nonconformistă, redefinind și reconstruind întotdeauna realitatea și felul cum o percepem. Aveam să găsesc influențe ale acestor femei nesupuse în poetele

moderne. Nu doar la Forugh Farrokhzād, ci și la Alam Taj și Simin Behbahani, și în literatura occidentală la Catherine Earnshaw a lui Emily Brontë, Elizabeth Bennet a lui Jane Austen, Dorothea Brooke a lui George Eliot, Jane Eyre a lui Charlotte Brontë, Madame de La Mole și Mathilde a lui Stendhal. Până și Sophia Western, cea cuminte, din *Tom Jones*, și plicticos de pioasa Clarissa de Richardson s-au remarcat prin respingerea autorității părinților, societății și normelor, cerând să se căsătorească cu bărbatul ales de ele. Poate tocmai pentru că erau atât de năpăstuite în viața reală femeile au devenit atât de rebele în literatură, respingând autoritatea impusă, descătușându-se de vechile structuri, nesupunându-se.

Săptămânile dinaintea plecării mele în Anglia au trecut iute. La vremea aceea era un cântec foarte cunoscut al unui cântăreț faimos despre plecarea iubitei sale. Numind-o „primăvara mea abia sosită“, el deplânge plecarea ei și speră că îi va rămâne credincioasă. De fiecare dată când îl auzea, mama se uita la mine, cu ochii înotând în lacrimi. De-acum era prea ocupată cu pregătirile de călătorie ca să se mai certe cu mine, deși aveam și momente dintr-astea, ciorovăindu-ne ce haine să luăm, cât de mult aveam voie să ies cu prietenele mele. Ea și Monir joon împletiseră fulare și pulovere care aveau să-mi ajungă vreme îndelungată în Anglia. Acolo e frig și o să am nevoie de toate. Fratele meu declarase un armistițiu la ciorovăielile noastre permanente și chiar încetase să mai tragă cu urechea când vorbeam cu prietenele. În ciuda puternicii afecțiuni dintre noi, a existat întotdeauna o rivalitate frățească între mine și Mohammad. În ceea ce mă privește, aceasta era combinată cu gelozia pentru atenția pe care i-o acorda mama. Dar rivalitatea

lui era mai blândă: deși eu îl loveam uneori și mama îl încuraja să mă pârască, el nu se plângea niciodată de mine. Poate că de fapt nici nu voia atât de mult să concureze cu mine, ci mai degrabă să ia și el parte la activitățile mele, căci eram – la urma urmei – sora lui cea mare. Trăgea cu urechea la ce vorbeam cu prietenele mele și mă imita scriindu-și propriile gânduri în jurnalul meu – păstrez și acum paginile cu scrisul lui copilăresc: „Dragă jurnalule, sunt un băiat de nouă ani și scriu în caietul surorii mele...“. Dar era și foarte inventiv, încerca să-și încropească un laborator de chimie sau o bibliotecă, cu ajutorul unui unchi. Cu timpul, această rivalitate s-a domolit, transformându-se într-o comuniune sinceră de interese.

Din ziua plecării îmi amintesc urările zgomotoase de rămas-bun, amestecate cu lacrimi lipsite de rușine, proteste isterice și tăcerea bruscă din avion care anunța faptul de netăgăduit că toată văicăreala nu putea schimba mersul evenimentelor. M-am așezat docilă la fereastră și m-am simțit dintr-odată de parcă eu și cu mama am fi fost singurele persoane de pe lumea asta. Ea mi-a arătat cum să-mi leg centura de siguranță și m-a ținut de mână în timp ce mă străduiam să-mi înghit lacrimile. După o vreme, a început să-mi vorbească foarte blând. Eram norocoasă, zicea ea, că aveam părinți care să aibă grijă de mine, care să mă iubească într-atât încât să accepte să se despartă de mine, căci ea nu avusese niciodată bucuria și mângâierea de a avea o mamă.

— Vreau ca tu să ai tot ce n-am avut eu, mi-a spus.

După o vreme, vocea i-a devenit și mai moale și, pe un ton cântat, mi-a spus o poveste pe care avea să mi-o repete de multe ori în anii ce au urmat.

— Aveam patru ani, a început ea, ținându-mă de mână de parcă aş fi putut să mă furişez de lângă ea, şi locuiam într-o casă cu o grădină foarte mare în Kerman – acolo locuiam –, acum au mai rămas atât de puţine grădini persane ca aceea, cu copaci înalţi şi pârâiaşe cu floricele sălbatice pe maluri. M-am trezit în puterea nopţii în plânset de femei. Am dat fuga în salon şi am găsit-o pe mătuşa mea, pe Naneh şi toate servitoarele adunate acolo. Era şi tata. Nimeni nu mi-a dat nici o atenţie. Tata a ieşit pe terasă şi eu m-am dus după el. Cred că ieşise luna, dar era totuşi foarte întuneric. Îmi era teamă de copaci şi de umbrele lor şi trebuia să alerg ca să ţin pasul cu tata, pe când o luase de-a lungul pârâiaşului care traversa grădina. Apoi s-a oprit brusc şi m-am oprit şi eu. Acolo, pe pământul de lângă pârâu, se afla trupul mamei.

Şi aceasta era singura amintire a mamei mele despre propria ei mamă. Mai târziu, relatând această poveste din nou, a scăzut vârsta ei de la patru la trei ani şi apoi, în cele din urmă, la doi. Bunica mea vitregă avea să-mi spună că mama era destul de mare când a murit bunica mea adevărată, avea cel puţin şapte sau opt ani, dar mătuşa paternă a mamei – o aliată împotriva bunicii vitrege – o contrazicea spunând că mama era foarte mică atunci când îi murise mama. Chiar şi vârsta mamei ei era la fel de variabilă: în primele poveşti bunica murise la optsprezece ani, dar mai târziu mama s-a decis că avea şaisprezece. Dar asta chiar nu are importanţă, ceea ce contează e că murise foarte tânără, când mama era copil.

Ce mă uimeşte e că de fiecare dată când mama povestea istoria asta o spunea în aceeaşi ordine. Ori de câte ori îşi scotea la iveală amintirile în care noi nu aveam nici un rol, aborda tonul acela visător şi mecanic. Şi e ciudat că asta făcea ca

povestea să devină și mai impresionantă. În vreme ce femeia care dansa cu Saifi îmi era total necunoscută, aceasta, înghețată de spaimă la vederea cadavrului mamei sale, îmi era atât de aproape.

Povestea ei se oprea întotdeauna la clipa când a descoperit cadavrul. În vremurile acelea, bogații își spălau morții în pâriiașele din propriile grădini, înainte de a le duce la morgă. Am încercat adesea să îmi închipui scena, urmând-o pe mama la pâriu, unde a dat peste cadavrul mamei sale. Am încercat să-mi închipui ce s-a întâmplat după aceea. O fi înțeles ea ce însemna asta? O fi văzut-o taică-său în cele din urmă și o fi luat-o de acolo? O fi strâns-o în brațe?

Morții încremenesc în sicriile strâmte pe care noi înșine le creăm. Și se schimbă pe măsură ce ne schimbăm și noi, mai ales cei ce mor tineri, asemenea lui Saifi sau bunicii mele. Ceea ce devine foarte ciudat acum nu e că bunica a murit, ci că nimeni nu-și mai amintește prea multe despre ea, nimeni nu poate spune: aceasta era felul de mâncare preferat al bunicii tale sau asta-mi amintește de Shamoluk Khanoom. Bunicul nu a pomenit-o nici măcar o singură dată. Nici nu știam unde e îngropată. Mă îndoiesc că mama a fost la mormântul ei sau că știa măcar unde este. Mă durea îngrozitor și îmi era milă de mama, chiar și când eram furioasă pe ea, pentru că singurul lucru pe care și-l amintea despre bunica era moartea ei și nu-și putea aduce aminte nici o singură dată cum fusese ea când era în viață.

Zborul acela spre Londra a rămas de neuitat din mai multe motive, dar îmi stăruie în minte cele câteva minute în care mi-a spus povestea aceea, strângerea mâinii ei, liniștea care a urmat. La vremea aceea nu-mi prea păsa de bunica moartă despre care

nu știam nimic. Doar după ceva vreme am ajuns să mă interesez de ea. Dar povestea morții sale a avut un efect miraculos asupra sentimentelor și atitudinii mele față de mama. M-a făcut să-mi fie milă de ea; constituia oarecum o explicație a mâniei sale. Cât mi-aș fi dorit să o reînvii pe bunica și să le eliberez pe amândouă de scena aceea din noaptea morții ei. Mă făcea să vreau să o alin pe mama. Acum îmi pare atât de rău că nu am făcut-o niciodată. În schimb, am întrebat-o nepăsătoare:

— Și după aia ce-ați făcut?

Nu mi-a răspuns. Spre deosebire de tata, care ne istorisea povești lungi despre el însuși și le comenta întotdeauna, mama își alcătua poveștile în așa fel încât nu aveau nici început și nici sfârșit. Erau de obicei alcătuite dintr-o singură întâmplare, o ocazie importantă menționată ca o enigmă, lăsând loc la tot felul de interpretări.

Absența bunicii, la fel ca aceea a lui Saifi, o făcea să fie și mai prezentă în viața noastră. Cu trecerea timpului ne dădeam tot mai mult seama cum moartea ei influențase devenirea mamei. În *Cenușăreasa*, ca și în *Albă ca Zăpada*, mama răposată este o scuză, absența ei fiind mai importantă decât prezența ei. Poveștile au nevoie de conflict și durere, de spaima de a pierde și de speranța de a regăsi. Dacă bunica ar fi trăit, atunci n-ar mai fi fost nevoie de mama vitregă. Iar mama vitregă este personajul mai colorat, mai viu și mai atractiv – răutatea ei declanșează o serie de acțiuni și reacții. La rândul ei, și mama pune în scenă o variantă a unui basm, doar că Făt Frumos al ei îi făcuse figura și murise. Și nici nu fusese răsplătită pentru răbdare cu pace și fericire veșnică.

Până și Cenușăreasa a trebuit să se poarte într-un anume fel ca să-și atragă prințul, dar mama nu avea astfel de talente. Cu trecerea timpului, amărăciunea ei față de trecut se prefăcea într-o nemulțumire tot mai generalizată față de prezent. Într-un fel, noi eram cei care o dezamăgisem. Cu timpul, fantomele ei aveau să devină mai concrete, iar noi, familia ei, aveam să devenim tot mai inaccesibili și mai distanți.

Nu știu ce s-ar fi întâmplat dacă nu aș fi petrecut acele trei luni la Lancaster cu mama. Nu mi-am dat seama atunci, dar acea senzație avea să dăinuie, dând naștere unui sentiment nou, unei călduri, dacă vreți, care avea să-mi dirijeze felul în care am reevaluat-o mai târziu. Era ca un pârâiaș ce promitea să se prefacă într-un râu larg și bogat, a cărui forță, odată dezvăluită, nu mai putea fi dată uitării.

1. Firdoûsi, *Şah-Name* (*Cronica şahilor*), ed. cit., pp. 87-88.

2. *Ibidem*, p. 90.

3. *Ibidem*, p. 90.

4. *Ibidem*, p. 90.

5. *Ibidem*, p. 91.

6. *Ibidem*, p. 99.

7. *Ibidem*, p. 99.

8. *Ibidem*, p. 101.

Capitolul 10

La Scotforth House

Am sosit în gara Lancaster într-o zi înșelător de însorită. După cum aveam să descopăr curând, ploaia nesfârșită și cerul întunecat care o să mă facă să-mi fie dor de casă erau răspunzătoare, în egală măsură, și de pajiștile verzi, strălucitoare și de fermecătoarele viorele. La gară am fost întâmpinați de un bărbat trupeș și rotofei, în cârje, însoțit de menajarea sa, Ethel.

Se spunea că domnul Cumpsty, căruia i se mai zicea și Skipper, fusese rănit într-un accident pe când era căpitan de vas, probabil în timpul războiului. Dar circula o poveste și mai interesantă despre idila lui cu proprietăreasa adevărată a imobilului numit Scotforth House, o femeie bogată care se îndrăgostise de el și pentru care el își părăsise soția și copiii. Când a murit, el i-a moștenit casa și averea. Singura dată când i-am văzut familia dintâi a fost când a murit, trei ani mai târziu, și i-a lăsat lui Ethel tot ce posedea. Atitudinea lui morală destul de îndoielnică ar fi putut stârni oarecare întrebări despre cât era el de potrivit să-mi fie mie tutore, dacă nu ar fi fost recomandat de sora lui Amu Said, impecabila Ameh Hamdam.

Mama venise să mă ajute să mă instalez, dar din clipa în care a pășit în casa aceea a stârnit iadul pe pământ pentru a-mi

crea confortul de care își imagina ea că am nevoie. Era atât de scandalizată de condițiile din Scotforth House pe cât erau de șocați locuitorii casei de purtarea ei. Mama găsea cusururi peste tot: baia nu avea duș, vasele nu erau niciodată spălate ca lumea. În bucătărie, umbla tot timpul după Christine, servitoarea timidă, luându-i vasele din mâinile tremurânde și forțând-o pe biata femeie să le clătească de nenumărate ori fără a le atinge. Skipper promitea că va face ceva cu baia, dar era clar că nu avea de gând să instaleze un duș pentru chiriașa lui temporară, așa că, în cele din urmă, mama a cumpărat un duș manual de plastic pe care m-a obligat să-l folosesc, interzicându-mi să fac baie în cadă.

Ethel ne aduce micul dejun, după care Christine strânge masa. Cereale, două ouă-ochi, pe care le strivesc imediat cu pâine prăjită, plus unt, dulceață și ceai. În prima zi de școală, pe când ne așezam să luăm micul dejun, mama se uită la mine și izbucnește în râs. Eram îmbrăcată în uniformă: fustă bleumarin, cămașă albă, pulover și jachetă bleumarin, cu emblema școlii pe piept, și o beretă bleumarin care nu-mi plăcea deloc. Îmi ia bereta care îmi tot cădea într-o parte și mi-o pune pe un scaun lângă ghiozdan.

Domnul Cumpsty, „Skipper“ – mama m-a lăsat în grija lui cât timp am făcut școala în Anglia.

— Chiar nu ai nevoie de ea la masă, îmi spune, dar ai face bine să te obișnuiești cu asta, adaugă punându-mi la gât cravata, după care se uită din nou la mine și izbucnește iar în râs. Biata Azi, zice apoi cu o milă neobișnuită.

Zâmbea sau râdea atât de rar – noi îi știam mai ales zâmbetele amare, care ne aminteau faptele noastre rele – încât sunt luată prin surprindere.

— Ce? întreb eu un pic nedumerită.

Mi se umplu ochii de lacrimi și ea mă bate ușor pe mână.

— Haide, haide! mă mângâie ea, râzând încă.

În timp aveam să învăț să profit de faptul că eram „străină“, ba uitându-mi pălăria, ba pierzându-mi cravata sau venind la școală fără jachetă, ca din întâmplare.

Mama avea mare încredere în exercițiile fizice. De când o știam, sărea în fiecare dimineață o coardă imaginară. În Lancaster, singurul loc unde putea să-și facă acest ritual era un mic loc pavat din grădină, sub geamul dormitorului meu de la etajul al doilea. În fiecare dimineață, înainte de micul dejun, cobora în grădină și sărea coarda ei imaginară – o mie de sărituri pe zi, se lăuda ea. Uneori stăteam la geam și o priveam, iar ea își ridica ochii spre mine zâmbind, bucuroasă că are cine să o vadă. Această imagine se suprapune peste o alta, când aveam vreo trei sau patru ani și, într-o dimineață însorită de iarnă, stăteam la fereastra dormitorului părinților mei uitându-mă la mama care sărea coarda pe terasă. Pentru o clipă, ni s-au întâlnit privirile și ea mi-a surâs. Parcă îi văd și acum zâmbetul pe când ochii mei îi urmează coarda imaginară care urcă și coboară.

Seara mă întorceam în dormitorul imens, unde mama îmi oferea negreșit o farfurie cu portocale decojite, bucăți de ciocolată, fistic, cu chipul hotărât strălucind. Seara îi dă-deam o serie de cuvinte englezești și până a doua zi ea le căuta în dicționar și găseam lista pe masă. După cină, timp de o oră-două, mă ajuta să le învăț. În anii de pe urmă, îmi reamintea cu amar că dacă nu ar fi fost ea, nu aș fi învățat engleza niciodată. Și poate că avea dreptate. Când am început să învăț engleza în clasa întâi, ea nu știa o boabă (limba străină pe care o cunoștea era franceza). Cu toate acestea, făcea în fiecare zi cu mătușa Nafiseh lecțiile din manualul meu de engleză și mă asculta în fiecare seară. Dacă își pune în minte ca noi să facem ceva,

atunci se ținea de acel lucru cu o energie și concentrare uimitoare.

Scotforth House, în Lancaster

Deși un ochi neexperimentat le-ar fi perceput ca foarte bine țintite, ideile ei fixe, hotărârea ei energică nu erau direcționate spre un scop precis. Ea părea întotdeauna că este mânată obsesiv de imaginea a ceea ce nu voia să fie. I-ar fi plăcut să fumeze, dar nu fuma niciodată, îi plăcea jocul de cărți, dar nu juca aproape deloc, era o dansatoare talentată, dar nu dansa niciodată. Și ne făcea să simțim că noi nu ne facem treaba atât de bine cum s-ar fi convenit.

Această pornire negativă o îmboldea să se implice în proiecte care nu se asemănau unul cu altul. Oricât ar fi fost de importante sau neînsemnate, ea li se dăruia cu toată inima. Când eram mică, vreme de câțiva ani, scopul ei a fost să învețe să vorbească fluent engleza. S-a dus chiar la Londra timp de cinci luni, a stat la o pensiune și și-a petrecut ziua întreagă la

cursuri și apoi învățând acasă. După o vreme, s-a apucat de cursuri de aranjamente florale și umplea casa cu creațiile ei prețioase – până când, într-o bună zi, s-a plictisit și n-am mai auzit de asta de atunci. Ea insistase cu aceeași hotărâre să-și ia carnet de șofer, lucru la care tata se opunea, din nu se știe ce motiv. (Și chiar nu bătea câmpii când susținea că tata a încercat să-și folosească influența ca să-l împiedice pe funcționarul respectiv să-i elibereze permisul.)

Dintre toate proiectele sale, poate cel mai ambițios a fost să-și creeze o familie model. Nimănui nu-i păsase de bunăstarea ei când era mică: dacă mânca, dacă făcea gimnastică, dacă avea cu ce se îmbrăca. De aceea își dorea acum ca noi să avem toate acestea. Pe mama o obseda perfecțiunea: familia perfectă, prietenii perfecți, patria perfectă. O concepție totalitară te distruge nu numai prin ceea ce-ți impune, ci și gesturile sale neașteptate de bunătate. Dacă ar fi continuat să facă numai acte de cruzime, mi-ar fi fost mult mai ușor să rup relația cu ea. Dar ne simțeam legate cu forța una de cealaltă, căci, deși ne dirija viețile, era în același timp atât de vulnerabilă și, deși uneori mă ura, a sacrificat atât de multe pentru mine. Voia ca eu să fiu frumoasă, educată, sofisticată, inteligentă, fiică ascultătoare, femeie de carieră învățată și plină de succes. Iar eu am fost probabil dezamăgirea ei cea mai mare.

Mă gândesc acum cu durere că atunci când se uita la mine, poate că se vedea pe sine când era tânără – neglijată, nedorită. Asta ar fi putut să explice de ce uneori, rar, se uita la mine cu ochii aproape scăldați în lacrimi și-mi spunea, clătinând din cap:

— Biata Azi, biata Azi!

În cea de-a trei zi de școală, când m-am întors în camera mea și am văzut farfuria cu portocale și fistic, am început să plâng. Mă simțeam neajutorată. Prima oră la școală fusese literatura engleză și trebuia să citim *Mult zgomot pentru nimic* de Shakespeare. Eu nu putusem urmări vocea răgușită a doamnei Weaver. Și asta nu se întâmplase doar cu Shakespeare. Drăgălașa profesoară de biologie, profesorul țâfnos de muzică, șoferul de autobuz, toți erau deopotrivă greu de înțeles. Nu aveam eu acasă cea mai mare notă la engleză? Atunci de ce nu-i înțelegeam pe oamenii ăștia? Mama mi-a spus să mă așez și mi-a murmurat cuvinte de alint. Mi-a mângâiat părul, m-a ajutat să-mi scot uniforma și să mă îmbrac cu alte haine și, vârându-mi bucățile de portocală decojită în gură, mi-a spus:

— Să știi că nu trebuie să faci asta dacă nu vrei. Pot să-l anunț pe tata și plecăm înapoi la Teheran săptămâna viitoare.

— Dar am crezut că tu ai vrut să vin aici să iasă ceva din mine, i-am răspuns eu.

I se înmuiaseră ochii în timp ce continua aproape mecanic să-mi vâre în gură bucăți de portocală și fistic.

— Am vrut ca tu să ai tot ce n-am avut eu, a răspuns ea. Știi că eu am fost prima în clasă la învățătură. Ozra Khanoom mă iubea mai mult decât pe oricare dintre elevele ei. Ea se aștepta ca eu să învăț mai departe, ca alte femei din familia noastră, ca Ameh Hamdam sau Mah Monir...

Ea spunea aceste lucruri mai ales ca să mă liniștească pe mine, dar și ca să-și răscolească propriile amintiri. Ameh Hamdam era unul dintre modelele mamei. Aceasta se număra printre primele iranience care fuseseră trimise în Europa la studii în anii 1920. După ce s-a întors, nu s-a măritat, ci s-a angajat imediat, mai întâi ca profesoară, apoi ca directoare a

unui liceu faimos de fete din Teheran. Mi-o aduc bine aminte, căci arăta atât de diferit de toate celelalte femei care veneau în casa noastră. Nu se machia prea tare și purta haine în tonuri de maro deschis. Uneori, când mergeam la ea acasă și mă scufundam în fotoliul moale, maro deschis, ascultându-i vocea calmă și autoritară, întreruptă de interjecțiile aspre ale mamei, mă întrebam ce mă impresionează atât de tare la ea. Să fi fost poveștile ei despre femeile de vârsta bunicii mele care ascunseseră puști sub veșmintele lor lungi și negre ca să-i ajute pe constituționaliști? Îmi spunea că le datorez mult acelor femei, căci ele construiseră primele școli publice pentru fete din Iran. Pentru strădaniile lor fuseseră bătute, ostracizate și uneori chiar alungate din orașele natale.

La nunta lui Ameh Hamdam. Mireasa, care s-a căsătorit abia la patruzeci de ani, se află în centru îmbrăcată în rochie albă, îl are

în dreapta pe tatăl mamei mele, Loghman Nafisi. Mama și cu mine stăm în rândul întâi.

— Femeile, spunea ea cu vocea calmă, tărăgănată, trebuie să se lupte întotdeauna ca să dobândească ceea ce vor. Și asta nu numai în țara asta. Nu demult și englezoaicele erau nevoite să dea toți banii și proprietățile bărbaților lor.

Și mereu îi spunea mamei:

— Copila asta trebuie să prețuiască șansa pe care o are, să nu creadă că totul e de-a gata.

Abia după mult timp am înțeles ce avea ea cu adevărat romantic: într-o societate unde „feminitatea“ era definită în baza unui tipar, refuzul ei de se conforma noțiunilor convenționale despre rolul femeii era deopotrivă curajos și ieșit din comun. Femei ca ea erau deschizătoare de drumuri – foarte învățate, de obicei necăsătorite, care se dedicau muncii lor și aveau un stil deliberat nefeminin.

Și totuși lui Ameh Hamdam i se plângea de milă. Se considera că aparținea acelei categorii de femei irosite, pentru că erau nefeminine. Deși i se recunoșteau toate realizările, nu era privită ca fiind atractivă din punct de vedere fizic. Ca în toate societățile puritane, în cazul femeilor sexul și respectul nu mergeau bine împreună. Când au început discuțiile despre trimiterea mea în străinătate, unele dintre prietenele mamei au avertizat-o să nu mă încurajeze să devin ca Ameh Hamdam, care se măritase în cele din urmă la patruzeci de ani cu un farmacist cu patru copii. Asta era sorta femeilor prea învățate, ni se spunea: să fie nevoite să aibă grijă de copiii altcuiva. Eu nu găseam prea multe motive să-i deplâng soarta. Soțul ei o iubea și o respecta, iar ea era devotată copiilor ei vitregi, care la

rândul lor o iubeau. Doar mult mai târziu mi-am dat seama cu cât era ea mai fericită decât toate bârfitoarele și pisăloagele acelea.

Dați-mi voie să revin la ziua aceea în Lancaster, când mama și cu mine stăteam în dormitorul imens, cu tapetul lui vesel pe pereți, covorul tocit, patul impunător și plapuma înflorată. Ea mi-a mărturisit că cea mai fierbinte dorință a ei în viață fusese să devină doctoriță – ca fratele, unchii și mulți alți membri ai familiei ei. Dar tatăl ei nu o lăsase să-și continue studiile după liceu. Eu eram convinsă că datorez educația căpătată tatălui meu, istorisirilor sale și spațiului intelectual creat de el și de familia lui. Dar în ziua aceea, dacă nu ar fi fost mama atât de înțelegătoare, dacă nu ar fi fost poveștile ei, nu aș fi fost în stare să merg mai departe. Începeam să cred că a deveni o femeie educată nu avea prea mare legătură cu a fi o bună iraniancă sau cu a-ți face familia mândră. În schimb, puteam să-i fac ei un dar. Voiam să devin o femeie ca aceea care pretindea ea că își dorise să fi fost.

Călătoria în Anglia și cele trei luni petrecute împreună întruchipează pentru mine tot ceea ce am ajuns să iubesc la mama și după care să tânjesc. Ori de câte ori Mohammad și cu mine aveam nevoie de ea, se îmbuna și devenea grijulie, de parcă duhul ei bun se trezea brusc dintr-un somn adânc. În multe momente, mama mă privea și mă trata așa cum ea nu fusese niciodată tratată când era copil și adolescentă. Mi-a acordat toată atenția de care ea nu avusese parte. Ironia face ca, pentru a ajunge ceea ce voia ea să devin, eu să fiu nevoită să mă distanțez de ea. Nu puteam fi marioneta ei. Și când, mai târziu, am învățat să fiu pe picioarele mele, nu și-a dat niciodată seama cât de mult a realizat.

Mama și cu mine luându-ne rămas-bun în gara Lancaster, în decembrie

Ea a plecat din Lancaster într-o după-amiază, la începutul lui decembrie. Era o zi friguroasă și înnorată, după cum se vede și în fotografia noastră de pe peronul gării. Eu purtam un balonzaid maro de care eram amândouă foarte mândre, iar ea un pardesiu negru cu roșu. Ea se înclina ușor către mine, zâmbind. Deși nici una dintre noi nu ne uitam în obiectivul aparatului de fotografiat, se vede clar că eram conștiente de existența lui. Ea mă privea, ținând o mână pe spatele meu, de parcă m-ar fi apărat de ceva. Atât gestul, cât și expresia chipului ei sunt tipice pentru felul în care voia ea să apară în fotografii, unde te așteptai să radieze de căldură și iubire.

— Nu vreau să fii tristă, mi-a spus.

M-a privit cu atâta milă, de parcă aș fi avut o boală în fază terminală.

— Nici n-o să-ți dai seama când o să treacă vreme și ai să vii
acasă în vacanța de vară. Haide, haide! m-a încurajat zâmbind.
Voi ce-ați fi făcut în locul meu?

Capitolul 11

Politică și intrigă

Mult timp după plecarea mamei m-am simțit atât de deznădăcinată. Nu erau doar diferențele de limbă, cultură și mediu înconjurător care separau Lancasterul de Teheran, sau dorul de familie și prieteni, ci șocul unei schimbări atât de bruște a modului de viață, la fel de diferit cum erau cerul întunecat și ploaia din Lancaster în comparație cu cerul albastru și însorit al Teheranului și munții săi acoperiți de zăpadă. Viața mea în Teheran fusese ocrotită și îngădită; dădeam socoteala pentru fiecare mișcare, mama avea grijă ce mănânc, eram întotdeauna dusă și adusă de la școală cu mașina și nu ieșeam nicăieri fără îngăduința părinților. Acum eram singură, cu un tutore care habar nu avea și nici nu-i păsa ce făceam. Fusesem lăsată mai mult sau mai puțin de capul meu.

Majoritatea iranienilor care erau trimiși în străinătate mergeau la școli cu internat, dar eu am fost trimisă la o școală obișnuită, într-un oraș mic unde cei mai mulți nici nu auziseră vreodată de Iran. Eram singura elevă străină din școală. Profesorii erau răbdători și prudenți cu mine, iar colegii se amuzau mai degrabă. Îmi puneau întrebări vădind o oarecare curiozitate, pe un ton indulgent și batjocoritor deopotrivă: câte cămile au părinții tăi? Ai fost sărutată vreodată? S-au amuzat

nespus că nu știam ce înseamnă când un băiat îți lasă semne sau că am întrebat-o într-o zi pe una dintre ele ce gust are sărutul. Dar curând m-am adaptat și eu, sau aproape. În clasă erau multe fete excentrice, iar eu am devenit una dintre ele. Mi-am făcut câteva prietene: Sheila, o artistă sensibilă, Elizabeth glumeața, Dianna cea studiosă și, cea mai bună prietenă a mea, Barbara. Cred că Barbara și cu mine am devenit prietene nu numai pentru ceea ce aveam în comun, ci și pentru ceea ce ne deosebea. Barbara avea ochii albaștri, părul scurt și castaniu și era oricând gata să zâmbească. Prietenia ei era o mare alinare pentru că, la suprafață – și cred că în mare măsură și în realitate –, viața ei era mult mai puțin complicată decât a mea. Ea știa ce vrea. Avea părinți buni, care trăiau modest, dar se bucurau unii de alții și păreau să fie buni prieteni între ei și cu copiii lor. Era foarte inteligentă, dar la paisprezece ani își găsisese deja un prieten stabil care o ceruse de nevastă, numai că fusese alungat de tatăl ei. Fără să simtă vreo obligație forțată față de familia sau de țara ei, spre deosebire de mine, era fericită și fără griji. Eu mă simțeam întotdeauna un pic vinovată și speriată dacă eram fericită. Barbara avea o fire directă și lipsită de complicații și asta îmi plăcea la ea. Bineînțeles că viața nu e simplă, dar mie așa mi se părea că e viața ei.

În timpul zilei eram ocupată cu școala și cu prietenele mele, dar seara eram tare singură. După cină, pe la șase și jumătate, mă retrăgeam în camera mea, care era uriașă. Trăgeam perdelele și lăsam lumina aprinsă chiar și când dormeam. Adesea mă simțeam groaznic de singură, tristă și uneori destul de speriată. Așa că citeam, citeam orice carte îmi pica în mână. În cameră era frig, și ca să încălzești trebuia să bagi monede de un shilling în caloriferul care frigea dacă stăteai lângă el și nu

încălzea deloc dacă stăteai mai departe. Așa că m-am deprins să citec în pat, simțindu-mă încălzită și protejată sub plapumă, cu sticla de apă caldă lângă mine (cam la vremea aceea citeam o carte numită *How to be an Alien*¹; îmi amintesc și acum unul dintre citate care spunea că cei de pe continent au viață sexuală, dar englezii au sticla de apă caldă). Veșnic pe noptiera mea stăteau două cărți: poeziile lui Hafez și cele ale lui Forugh Farrokhzād, poeta contemporană feministă. Dar în principal citeam romane. Așa mi-am încropit un cămin în locul acela frumos, întunecat, umed, umplându-mi camera cu cărți de Dickens, Dostoievski, Austen și Stendhal.

Nu eram nicidecum pregătită pentru scena care mă întâmpina la aeroport în vara aceea, când am ajuns, în cele din urmă, acasă în vacanță. În marea de chipuri se aflau câteva figuri străine ciudate. În cele din urmă am dat cu ochii de mama și de mătușa Nafiseh, care stăteau lângă un bătrânel zdrențaros, vesel, cu un buchet uriaș de gladiole de un roz intens în mână. Goli, coafeza mamei, stătea și ea în spatele acestui bărbat, și-mi făcea cu mâna zâmbind. Dar nu mă puteam opri să-mi întorc privirile spre omul cu gladiole care radia tot, asemenea unui străin care vrea cu tot dinadinsul să ți se bage pe sub piele.

— Să ți-l prezint pe domnul Zia, mi-a spus mama, sărutându-mă pe ambii obraji. Lucrează cu tata.

Mătușa Mina și fiica ei Layla stăteau lângă tata și fratele meu; l-am zărit și pe unchiul Reza, unul dintre frații mai mici ai tatei, care se înscrișese recent la Universitatea din Teheran și locuia la noi acasă, dar mai erau și alții pe care nu i-am recunoscut, toți părând că dețin un fel de secret. Asta citeam și în gesturile mamei și în zâmbetul lingușitor al domnului Zia,

care s-a dovedit a fi șeful de cabinet al tatei. Aceasta urma să fie viața noastră, infestată de noua funcție a tatălui meu – cel mai tânăr primar al Teheranului. De atunci încolo, oriunde mergeam, aveam să fiu înconjurată de străini care se purtau de parcă ar fi fost cei mai apropiați prieteni ai noștri – asta până în 1963, când tata a fost arestat și lucrurile s-au inversat.

— Bun venit în Teheranul tatălui tău, mi-a șoptit sarcastic la ureche unchiul Reza.

„Mamei tale îi este atât de dor de tine“, îmi scrisese tata, „că ne învinuiește mereu nu ne pasă de soarta ta. Spune că facem cald în casă, în timp ce «acolo, în Anglia, biata Azi tremură de frig zi de zi în casa aia mare.»“ Mama îmi scria scrisori compătimitoare, îngrijorată de sănătatea și bunăstarea mea, și îl bătea pe tata la cap să-mi trimită tăieturi din revistele pentru femei despre binefacerile sucului de struguri și al curățării tălpilor cu piatră ponce. Îmi tot trimitea cireșe, prune și caise uscate, împreună cu șosete, mănuși și pulovere tricotate de mână care îmi erau de obicei ori prea mari, ori prea mici. Și așa s-a instalat un obicei în anii care au urmat: cât timp eram departe, ne era dor uneia de cealaltă, dar după câteva zile sau cel mult o săptămână petrecută împreună, reveneam la vechile obiceiuri.

Firoozeh-e Bu-eshagi Khosh Derakshid vali dowlatah mostajaal bud. Când am intrat în salon în prima vineri după sosirea mea din Anglia, am auzit o voce cunoscută care rostea acest vers din poetul nostru clasic Hafez, despre Eshagh, un rege a cărui domnie s-a încheiat repede din pricina uneltirilor dușmanilor săi. Hafez deplânge viața strălucită dar prea scurtă a lui Eshagh.

În dimineața aceea în casă se aflau mulți cunoscuți de-ai noștri: vechiul prieten al tatei, domnul Khalighi, Goli, coafeza mamei, colonelul înstărit, precum și unchiul Reza, care mi-a șoptit că îi era atât de rușine de noua funcție a tatei, încât nega că este rudă cu el. Mulți iranieni credeau că dacă ai o poziție înaltă în guvern înseamnă că ți-ai vândut sufletul diavolului. Era acolo și mătușa Mina, care mi-a făcut semn să mă așez lângă ea, când am intrat în cameră.

Erau însă și câteva fețe noi: domnul Zia, cel cu gladiolele cumplit de roz, s-a așezat pe un scaun cu spătar înalt, care nu-l împiedica însă să stea gârbovit. Lângă el se afla un tânăr subțirel, care – am descoperit eu mai târziu – era domnul Meshgin, ziarist. Mai era și un om șters, cu un zâmbet slugarnic, pe care tata l-a prezentat drept domnul Esmaili, unul din adjuncții săi, care răspundea de parcuri și spații verzi.

Vocea pe care o auzisem recitând din Hafez aparținea domnului Khalighi, care, după ce m-a salutat cu căldură, a continuat să vorbească:

— Hafez a trăit cu șapte sute de ani în urmă, dar ceea ce spune el despre Eshagh, regele nefericit, este valabil și în ziua de azi. Scumpul nostru Ahmad este tânăr și ambițios. Minunatele sale aspirații sunt bine intenționate. Dar nu-și dă seama că în acest guvern nu-și au locul bunele intenții. Nu se poate supraviețui cu bunăvoința.

— Îmi acordați prea mare importanță, i-a răspuns tata, râzând. Eu am ambiții modeste și nu reprezint nici o amenințare pentru acei domni din jurul șahului. Dar nici nu le dau lor socoteala.

L-am ascultat îndoită, gândindu-mă la ce îmi șoptise unchiul mai devreme.

— Și ceea ce e mai important, a continuat tata, e că șahul știe asta și nu are nici un motiv să se simtă amenințat de mine.

— Șahul, dragul meu, i-a tăiat-o domnul Khalighi, se simte amenințat de toată lumea. Și poate pe bună dreptate. După Mossadegh, șahul și-a pierdut și bruma de încredere pe care o avea în loialitatea altora. Acum e convins că oricine știe cât de cât să vorbească public și se bucură de notorietate îi vrea răul. Așa că, vezi, a urmat el, înclinându-se spre tata, nu-ți poți lăsa soarta în mâinile cuiva care nu are încredere în el însuși.

Se referea la Mossadegh, încăpățânatul prim-ministru iranian din anii 1950, care devenise faimos pentru că se opusese șahului și forțase naționalizarea industriei petroliere iraniene, care era controlată la vremea aceea de britanici. Asta a condus la o confruntare acerbă și tensionată între Iran și Marea Britanie și la un boicot al industriei iraniene instigat de englezi, care a dezechilibrat economia Iranului, și așa destul de tulburată. Șahul a fost nevoit să părăsească țara pentru o scurtă perioadă de timp. Sprijinit de sovietici, Partidul Tudeh de sorginte comunistă, care avea reprezentanți în Parlament și se infiltrase și în rândul armatei, a profitat de această criză ca să producă tulburări. Ayatollahul Kashani, unul dintre mentorii ayatollahului Khomeini, l-a sprijinit la început pe prim-ministrul Mossadegh, ca apoi să se întoarcă împotriva lui și să se împace cu regaliștii care-l sprijineau pe șah. Totul a culminat cu lovitura militară din 1953 împotriva lui Mossadegh, sprijinită de americani și de britanici, și cu reîntoarcerea șahului. Mossadegh și lovitura de stat care l-a înlăturat au rămas un subiect sensibil, veșnic dezbătut: cine a greșit, cine a avut dreptate, cine pe cine a trădat și ce preț am plătit noi toți pentru aceste trădări?

Mossadegh a fost și, după părerea celor mai mulți, continuă să fie cel mai popular personaj politic. Părinții mei erau simpatizanții lui și mamei îi plăcea să povestească despre ziua loviturii de stat care a dus la procesul lui atât de controversat și la exilul la Ahmad Abad, un sat pe care-l avea în proprietate. Mandatul lui eșuat de prim-ministru ajunsese să întruchipeze aspirațiile democratice încă nerealizate ale iranienilor. El purta amprenta farmecului acid al viselor neîmplinite. Și cu toate acestea, mult mai târziu, în 1978, când am avut ocazia să alegem ca prim-ministru numit de șah un urmaș al lui Mossadegh, pe Shahpoor Bakhtiar, un cunoscut liberal și naționalist, oamenii nu l-au ales pe Bakhtiar, ci pe ayatollahul Khomeini, un personaj mult mai despotic decât șahul însuși. Așa că ne putem întreba, privind în urmă, câtă încredere poți avea în oameni care plâng după Mossadegh, dar îl votează pe Khomeini?

În acea primă dimineață după întoarcerea mea s-a discutat mult despre soarta poporului iranian. Se afirma că toate nenorocirile noastre se datorează susținerii cu încăpățănare a cultului personalității creat în jurul șahului. Cineva zicea că nu poți nici să bei un pahar cu apă fără aprobarea șahului.

— Nu e vina lui, a ripostat domnul Meshgin, reporterul brunet. E în sângele nostru, așa reacționăm noi în fața conducătorilor noștri. Îi numim șahii șahilor, Umbra Domnului pe Pământ. Cum să nu înceapă să creadă asta până și cel mai cumpătat dintre oameni? Chiar și Mossadegh avea multe apucături autocratice, a urmat el, întorcându-se spre tata: dumneata, prietene, clădești castele de nisip dacă te încrezi în șah. Știi bine ce spune Firdouși. Adu-ți aminte cât de des regii își trădează sfetnicii.

Înainte ca tata să apuce să răspundă, domnul Khalighi s-a adresat mamei:

— Nezhat Khanoom, sper că ești de acord cu mine. Mulți bărbați de treabă din familia dumitale au plătit deja scump pentru serviciile aduse șahului.

Mama, care fusese ciudat de tăcută în timpul acestei conversații, a încuviințat din cap, cu un zâmbet amar.

— De mine nu ascultă nimeni. Eu doar plătesc oalele sparte. Amu Said a încercat să-i sună același lucru.

Indiferent cât s-ar fi bucurat mama de noua ei poziție de soție de primar, nu uita nici o clipă nedreptățile suferite de o serie de alți membri ai familiei Nafisi, recunoscuți pentru încăpățănarea lor, care, într-un moment sau altul, decăzuseră din pozițiile de favoare și fie merseseră la închisoare, fie

fuseseră dați afară din slujbele lor în guvern și trimiși în exil. Despre aceste întâmplări se vorbea cu mândrie, în ciuda greutăților ce se abătuseră peste viețile noastre, încât vreun străin care ar fi auzit din întâmplare discuțiile noastre putea fi iertat dacă credea că ne refeream la cine știe ce onoruri și promovări.

— Ei, lucrurile nu sunt așa de complicate, se apăra tata. Eu nu sunt Mossadegh, acum sunt alte vremuri, facem și noi ce putem.

În jurnalul intim al tatei din vremea aceea descopăr același entuziasm stăpânit pe care-l sesizasem atunci la el. După cum aveam să descoper mai târziu, acest entuziasm nu se datora gândului că totul mergea bine, ci numeroaselor lucruri care puteau fi făcute mult mai bine, iar lui i se încredinșaseră puterea și misiunea de a le îndrepta. Într-o astfel de situație, aveam să aflu eu mai târziu, simți că ești util, ești fericit de parcă ai avea posibilități infinite, asemenea unui copil cu numeroase piese de Lego, copleșit de perspectiva tuturor acelor castele care așteaptă să fie construite. Acesta este desigur un miraj. Iar responsabilitatea pentru deziluzia care urmează nu poate fi pusă doar pe seama șahului sau a lui Khomeini.

Jurnalele tatei abundă în descrieri entuziaste ale planurilor pe care le avea pentru Teheran – să construiască parcuri, să alcătuiască prima hartă completă a orașului, să înființeze primele consilii orășenești, să lupte împotriva corupției – și de numeroase discuții cu șahul, care părea a fi politicoș și fermecător. Textul este efervescent: verbele sunt pozitive și proza e concretă și încărcată de energie. Așa mi-l și amintesc în vremurile acelea. Era cuprins de o energie pe care avea s-o mai

întâlnesc doar rareori în anii lui de pe urmă, când își făcea de lucru cu plantele prin grădină. Avea toată încrederea în încrederea pe care i-o acorda șahul. Fiecare gest de apropiere din partea acestuia părea că-i sporește încrederea în sine și se mândrea că e o voce cinstită printre cei pe care-i considera a fi o șleahță de lingușitori. Îmi amintesc cum se lăuda când refuza câte o favoare din partea șahului, cum ar fi, de exemplu, o bucată de pământ lângă Marea Caspică.

— Nu mă feresc să-mi exprim părerile critice, spunea el. Eu spun pe față când nu sunt de acord cu ceva.

De la bun început au existat neînțelegeri între tata și alți înalți oficiali, mai ales cu prim-ministrul Assadollah Alam și cu ministrul de interne Sayyed Mehdi Pirasteh.

— Viclean ca o vulpe, după cum îl caracteriza mama pe Alam. Nu am putut niciodată să am încrede în omul acela!

Era renumit pentru duritatea sa. Circulau multe povești despre felul cum se debarasa de dușmani și despre favorurile cu care îi copleșea pe cei care se conformau.

Deși tata era sincer când susținea că nu e ambițios în sensul obișnuit al cuvântului, era de fapt mult mai ambițios decât prim-ministrul sau acoliții săi. Cred că, într-un fel, dorea să le dovedească cât de neînsemnați erau aceia și că ceea ce râvneau ei – poziții și avuție – nu însemnau nimic pentru el. De fiecare dată când refuza o favoare din partea șahului, le șubrezea poziția în ochii acestuia. Dar își submina și propria sa poziție, pe care o iubea și o disprețuia deopotrivă. Mama se mândrea și ea cum îi respinsese pe unii membri ai familie regale și pe unii oficiali ostili. De fapt asta era problema familiei mele: ei doreau să aibă posibilitatea de a-și îndeplini idealurile, dar nu doreau să fie atinși de politică. Aceasta explică parțial afecțiunea

obsesivă a părinților mei față de cei decăzuți din atenția elitelor conducătoare, chiar și atunci când ei înșiși făceau parte din această elită.

În ciuda încrederii tatălui meu, în decursul acestei perioade de euforie, am detectat o adâncă temere care s-a extins și în visele mele. Câteodată, când neînțelegerile politice deveneau extrem de virulente, el ne spunea:

— Mi-am înaintat demisia, dar șahul a refuzat-o.

Și deși mama avea să susțină ulterior de nenumărate ori că prevăzuse întorsătura dezaastroasă a carierei tatei, el i-a ascuns problemele pe care le avea. Iar ea era, de fapt, prea stăpânită de o spaimă generalizată ca să mai fie capabilă să întrevadă o amenințare reală. Dacă tata ajungea acasă cu zece minute mai târziu, dacă suna telefonul pe neașteptate, dacă arborai o anume mimică de îngrijorare, se repezea să te întrebe: *Ce-i? Ce s-a întâmplat?* cu o intensitate atât de mare, încât îngrijorarea îi devenea aproape o chestiune de mândrie.

Vechea ei rivalitate cu tata și nemulțumirea funciară față de viață nu o lăsau să aprecieze pe de-a întregul noua sa poziție, dar îi plăcea puterea care deriva din ea. Chiar și în această perioadă nu uita să ne reamintească de viața minunată cu Saifi în casa socrului ei – ca și cum, dacă ar fi recunoscut că ducea o viață bună cu tata, i-ar fi fost necredincioasă lui Saifi.

— În casa lui Saham Soltan se întâmpla mereu câte ceva, oamenii politici erau altfel pe vremea aceea, aveau coloană vertebrală, spunea ea.

Odată, fiind binedispus, tata a spus ușor în glumă, dar cu o amărăciune distinctă:

— N-ați băgat de seamă că ori de câte ori mama voastră vorbește de gloria ei trecută, Saifi nu apare nicăieri? Ce

realizări avea el? În afară de faptul că era fiul tatălui său, făcuse el ceva? Când o auzi vorbind, ți se pare că greșeala mea principală e că nu mă aflu pe patul de moarte!

Cred că uneori devenim atât de dependenți de imaginile pe ni le creăm despre noi înșine, că nu mai putem scăpa de ele. De la bun început, mama decisese că mariajul ei cu tata fusese o greșeală, o alegere de mâna a doua în comparație cu viața alături de Saifi și în ciuda dovezilor că nu era așa, ea nu avea să-și schimbe această primă părere. Mătușa Mina pretindea că mama chiar îl iubea pe tata, dar că nu știa cum să-i arate dragostea, așa că și-o manifesta îngrijorându-se pentru siguranța lui, apărându-i cu furie acțiunile politice și preocupându-se permanent de sănătatea lui. Doar că furia ei era prea adâncă și greu de domolit.

1. *How to be an Alien (Cum să fii străin)*, 1946, de George Mikes, o ilustrare clasică a umorului și autoironiei engleze.

Capitolul 12

Primar al Teheranului

Aproape în fiecare dimineață, tata pleca de acasă în jurul orei cinci. Înainte de a se duce la birou, trecea pe la unitățile de pompieri și pe la echipele de gunoieri, controlând regulat marea piață de fructe și legume a Teheranului și pe conducătorul neoficial al ei, Hagi Tayeb, care era cunoscut pentru modul în care stabilea prețurile, printr-o combinație de hărțuire și intimidare. Tata era mândru de felul în care se înțelegea cu Tayeb, determinându-l să acționeze în cadrul regulilor și reglementărilor municipale.

Mama avea propria garnitură de iscoade cu ajutorul cărora reușea să se amestece în chestiunile orașului, pe care, în multe privințe, îl cunoștea mult mai îndeaproape decât tata. Toată viața ei de adult cutreierase străzile Teheranului, căutând materialele de cea mai fină calitate, prețurile cele mai bune, tocmindu-se, glumind, ciorovăindu-se și împrietenindu-se cu vânzătorii. Știa că negustorii de fructe obișnuiau să ascundă marfa mai bună ca să o vândă la prețuri umflate clienților mai avuți și primea telefoane de la prietene și cunoștințe care îl pârau pe cutare sau cutare măcelar sau brutar. Toată senzualitatea care-i lipsea în relațiile personale ieșea la iveală în incursiunile ei zilnice prin piață, unde putea stârni ba o

ceartă, ba o mângâiere. Nu era ceva neobișnuit să stea și jumătate de oră de vorbă cu câte un negustor de fructe, cu un măr sau o portocală în mână, mirosindu-le, cercetându-le coaja, dându-și cu părerea despre gustul lor. Însoțind-o în aceste aventuri, mă simțeam cumva mai aproape de ea, așa cum mi se întâmpla când eram mică și când, ținându-mă de mână, cu gândul aiurea, mergea dintr-o prăvălie într-alta, părând că se simțea în largul ei în acel univers al ciocolatei, pieilor și mirodeniilor.

Concepția părinților mei despre Iran era ilustrată de viziunea diferită pe care o aveau asupra Teheranului. Tata iubea orașul, era curios să-i afle trecutul, dar dorea în același timp să-l facă să progreseze și să-și lase amprenta asupra lui. Mama iubea Teheranul cu obiceiurile și ritualurile sale, cu aleile lui prăfuite, care gemeau de tradiții pe care ea se simțea obligată să le păstreze cu orice preț. Uneori, când umblam din magazin în magazin, privind și pipăind mărfurile, simțeam că într-un fel ea se asigura că toate erau așa cum și le imagina ea. Sigur că își făcea dușmani și că lumea o vorbea pe la spate, dar cel puțin aici, spre deosebire de acasă, era ascultată și respectată.

Îi plăcea să submineze regulile și reglementările tatei și adesea invita la noi acasă prăvăliașii ei preferați. Vineri dimineața, alături de reporteri, îl puteai găsi pe băcan sau pe brutarul armean așezați politicos pe marginea scaunului. Exasperat, tata îi atrăgea atenția că lucrul acesta ar putea fi interpretat ca un semn de favoritism.

— O să mă acuze că mituiesc și că iau mită, îi spunea el. Nu poți face așa ceva.

Ajunsesse chiar și să-i roage, fără știrea ei, să nu mai vină la noi acasă, așa cum îi mituia pe servitori să nu plece și să nu ia în seamă toanele stăpânei lor.

La vreo trei săptămâni după ce m-am întors de la Lancaster, am mers cu părinții să-l vizităm pe Amu Said. Mohammad a insistat să vină și el. Îi trecuse dragostea de chimie și acum avea un proiect mai ambițios în minte: începuse să-și alcătuiască o bibliotecă. Avea deja un sigiliu și o denumire, Iranul Prosper, după o revistă pe care o înființase și o editase tata când lucra la Organizația pentru Planificare și Buget. Fără nici o rușine – după părerea mea –, Mohammad cerea contribuții de la rude și prieteni. Ceea ce era îndeobște încurajat. Mama, care ne pisălogea mereu pe amândoi că citim prea mult, trăsese concluzia că proiectul lui e foarte inteligent și se lăuda cu el peste tot. Una e să stai tolănit pe jos, cufundat într-o carte și alta e să faci o bibliotecă întreagă, unde cărțile sunt organizate pe categorii. Mohammad s-a hotărât să vină cu noi ca să-i ceară sprijinul lui Amu Said – și de la el avea să primească, pentru strădania sa, două romane și o carte despre misticismul persan, pe lângă o mare atenție și încurajare.

În ziua aceea, nici măcar farmecul casei lui Amu Said nu reușise să-mi risipească amărăciunea și starea de spirit jalnică. Mă certasem cu mama toată dimineața. Eu voiam să merg în seara aceea acasă la o foarte bună prietenă. Ea urma să plece peste o săptămână și ne invitase, pe mine și alte două prietene, să stăm la ea peste noapte.

— Nu e o petrecere, i-am spus eu mamei. Suntem doar fete.

Și dintr-odată voia să stau cu ea acasă, îi era dor de mine. Nu era drept ca copiii să-și neglijeze familia, odată reîntorși acasă

în vacanță, să nu petreacă nici o clipă cu ai lor.

— Te rog, mamă, te rog! m-am milogit eu.

— Am spus nu, mi-a replicat ea, Și cu asta basta! Să nu mai aud nici o vorbă!

Și s-a terminat așa cum se termina adesea: cu plânsete, reproșuri și o tăcere îndelungă, adâncă.

Nici nu ne așezasem bine în salon, că Amu Said a început să mă tachineze pentru apariția mea recentă la televizor. Cu câteva zile mai înainte, îl însoțisem pe tata într-o vizită în oraș cu niște americani care veniseră la Teheran cu o delegație a USAID. Vizita a făcut subiectul unei știri și eu am apărut în obiectivul aparatului de filmat.

— De obicei când străinii vizitează orașul, li se arată cele mai frumoase locuri, le-a spus tata. Dar noi am început cu zonele cele mai sărace ca să le dăm acestor americani o temă de gândire. Ei au fost un pic surprinși să constate cât de tânăr e orașul nostru. Nici propria mea fică nu își dădea seama de asta, așa că mă gândesc că avea și ea nevoie de o lecție de istorie.

— Păi drept e asta? m-a întrebat Amu Said în glumă. Nu te-ai fi așteptat la așa ceva de la o domnișoară atât de cultivată!

La care mama a scos un geamăt aproape imperceptibil. Iar el a continuat să ne povestească cum, înainte de a fi numit capitală în secolul al XVIII-lea de către regii din dinastia Qajar, Teheranul fusese un sătuc cu grădini frumoase, ai cărui locuitori trăiau în peșteri pentru a se păzi de năvălitori.

— N-a mai rămas cine știe ce din vechiul oraș, a intervenit tata sever, prefăcându-se că nu observă mânia ce mocnea între mama și mine.

— Așa e, a continuat să spună Amu Said. E mai ușor să ne lăudăm cu trecutul glorios decât să-l păstrăm. N-a trecut nici un

secol de la abdicarea dinastiei Qajar, că a și dispărut majoritatea clădirilor de pe vremea lor din pricina planului de modernizare.

Tata le-a explicat că până atunci nici nu existase o planificare adevărată a orașului. Se dezvoltase la întâmplare. El se lăuda că angajase un inginer neamț conștiincios care să facă un plan de dezvoltare cu obiective pe următorii cinci ani și un alt plan mai cuprinzător, pentru următorii douăzeci și cinci de ani.

Pe când tata și Amu Said vorbeau, adresându-se din când în când direct mamei, care încuviința din cap fără să arate prea mult interes, eu le ascultam discuția pe sărite. La un moment dat vorbeau despre Teheran în timpul Revoluției Constituționale din perioada 1905-1911.

— Toate parcurile și grădinile din orașul acesta poartă câte-o amintire despre acea revoluție, ne-a spus Amu Said. Să sperăm că sufletele strămoșilor noștri nu au lăsat de izbeliște acest oraș.

În ziua aceea au vorbit o grămadă despre grădinile Teheranului – care deveniseră loc de refugiu, dar și de îngropăciune pentru constituționaliști –, dar pe mine mă interesa mai mult ceea ce pierdeam în seara aceea dacă nu mergeam la prietena mea. Pe când ne pregăteam să plecăm, mă hotărâsem ca, de îndată ce o să ajungem acasă, să plec cât mai repede din Teheran.

Ne aflăm pe terasa unuia dintre cele mai frecventate restaurante din Teheran – tata, mătușa Nafiseh și cu mine. Asemenea locurilor celor mai la modă din Teheran, restaurantul are un nume străin: Sorento. Nu știu unde este mama. În ultima vreme tata și mătușa Nafiseh au devenit foarte

apropiați. De când și-a preluat funcția de primar, între ei s-a creat o legătură mult mai apropiată. Ei îi plac petrecerile și admirația bărbaților puternici și știe să flirteze.

Prins între dorința de a o înțelege și ajuta pe mama și resentimentul față de felul cum îl trata ea, tata își mărturisea altora frustrările. Cred că nu o făcea intenționat, dar reușea, în felul acesta, să primească compasiune. Era fermecător și sociabil și o companie mult mai plăcută decât mama, care părea să fi făcut un jurământ să nu se simtă bine niciodată. Mătușii Nafiseh îi plăcea să râdă și să bea, să joace cărți și să meargă la teatru și la cinema. Se bucura de viața cea bună la care tata tânjea când s-a însurat cu mama, viața cea bună pe care familia lui austeră din Isfahan o renega cu atâta vehemență. Așa că, în timp ce o compătinea pe mama, povestindu-ne cum fusese prădată de moștenirea ei de către mama vitregă cea rea, o flata pe mă-tușa mea și era, la rândul lui, măgulit de atențiile ei.

Tata, mătușa Nafiseh și eu

Ei stau în fața mea. Iar eu mă simt onorată să îmi pe-trec seara cu doi dintre oamenii pe care îi iubesc cel mai mult. Bunica mea vitregă nu mi-a plăcut niciodată, căci era rece și meschină din fire, dar îmi plăcea să merg acasă la mătușa Nafiseh și muream să-i fiu pe plac. Ochii le sclipesc și se uită țintă la mine, iar eu mă încălzesc în lumina complimentelor lor. Dar în acel schimb de replici, se petrece și altceva, care nu are nimic de-a face cu mine. Este o emoție nerostită care îi cuprinde doar pe ei doi: un bărbat tânăr, atrăgător și plin de succes și o femeie, simțindu-se bine, admirându-se reciproc.

Deși nu cred că facem ceva rău, mă bântuie un sentiment de vinovăție după aceea. Relația lor nu a mers dincolo de camaraderie și flirt, ce o făcea însă suspectă era absența mamei din peisaj. Cu mult înainte ca tata să-i fie necredincios mamei, părinții mei deschiseseră deja calea trădărilor emoționale. Mătușa Nafiseh avea să fie înlocuită de chipurile altor femei – secretara tatei, o prietenă de familie – care îmi vor zâmbi de peste masă, făcându-mi tot felul de complimente. Ciudat e că în amintirea mea toate arată la fel: stau dinaintea mea, lângă tata, zâmbind și vorbind despre mine la persoana a treia, folosindu-mi numele de alint, Azi. În astfel de momente, deși încercam să-i fac pe plac tatei și femeii de lângă el, simțeam întotdeauna absența mamei ca pe o povară.

La câteva zile după cina de la Sorrento, mama, mătușa Mina și slăbănoaga de Monir joon s-au adunat în salonul nostru. Mama ține cafetiera pe flacăra de gaz și vorbesc despre mătușa Nafisi. Mătușa Mina spune:

— Nezhat, nu i-ai cerut socoteala niciodată lui Nafiseh în legătură cu problemele din familie, nu i-ai reproșat cum te-a

tratat ea sau mama ei. Dar acum e altă poveste. E vorba de soțul tău și nu e cazul să taci din gură.

— E sub demnitatea mea chiar și să observ, spunea mama. Cel mai bun răspuns este să mă prefac că nu bag de seamă.

— OK, OK, se repede mătușa Mina, dar nu are nici un rost să te și lauzi cu tăcerea ta încăpățânată.

Mama alungă comentariul mătușii Mina cu o fluturare a mâinii și se pornește să ne relateze o poveste pe care ne-o spusese de mai multe ori până atunci. E vorba despre o presupusă poveste amoroasă a mamei ei vitrege. Se pare că Ferdows, mama ei vitregă, și-a dat drumul la gură în fața mamei și a fratelui mai mic al bunicului meu, care a amenințat-o că o va spune soțului ei. După câte susținea mama, mama ei vitregă a răstălmăcit totul și a pretins că totul fusese o scorneală a cumnatului ei pentru că ea îi refuzase avansurile amoroase. Aceste acuzații au dus la înstrăinarea soțului ei de fratele lui mai mic.

Mama toarnă cafeaua în trei ceșcuțe și, în timp ce dă câte una mătușii Mina și lui Monir joon, povestește cum o după-amiază întreagă tatăl ei s-a tot plimbat prin grădină cu ea, cerându-i să-i spună ce știe despre aceste acuzații, dar ea n-a scos o vorbă. Era atât de mândră de lucrul acesta. Am tăcut mâlc, spune ea. N-am dezvăluit nimic. Și spune asta cu același ton de laudă cu care avea să susțină mai târziu că-i place mirosul fumului de tutun, dar că nu a fumat niciodată vreo țigară. De ce? De ce nu a spus nimic? Dacă a ținut acest lucru secret față de tatăl ei, ar vrea să vorbească acum despre el în fața altora? Uneori mândria ei nu se deosebea de amărăciune.

Mă întreb dacă, scriind acum despre ea, rupând această tăcere la care ea ținea atât de mult, nu mă las pradă unei ultime

forme de rezistență. Cred acum că nu putem păstra tăcerea în privința lucrurilor adevărate pe care le știm. Nici ea nu a tăcut de fapt; în felul ei, ea a dezvăluit secretul lor, repetând de nenumărate ori cum nu l-a spus niciodată. Dar ce s-ar fi putut întâmpla dacă nu ar fi simțit nevoia să păstreze aparențele și ar fi înfruntat-o pe mama ei vitregă? Și ce s-ar fi putut întâmpla dacă l-aș fi înfruntat și eu pe tata?

Un singur loc nu părea să fi fost afectat prea mult de slujba tatei: Isfahanul. Nimic nu părea a se fi schimbat când ne-am vizitat rudele pentru câteva zile. Toată lumea ne-a sărbătorit pe mine și pe Mohammad și ne-a invitat la masă pe măsură ce mergeam de la o rudă la alta. Verii și unchii mei mai tineri își editau propriile reviste, pe care le scriau și le ilustrau de mână. Elaboraseră un sistem complicat de biblioteci care aveau sucursale în casele bunicii și ale altor doi unchi mai vârstnici și organizau întruniri săptămânale în care discutau cu mare aprindere chestiuni literare și filozofice. Când am fost noi în vizită la Isfahan, aceste întruniri aveau loc aproape zilnic. Stăteam de vorbă, recitând poezii și dezbătând tot felul de chestiuni la micul dejun, la prânz, pe străzi, în timp ce mergeam de la un loc istoric la altul, seara pe terasa răcoroasă, noaptea pe balconul de la etaj, sub cerul înstelat. Acestea sunt amintirile mele de la Isfahan: stând pe treptele de jos ale terasei care dădea în grădină, cu vărul Mehdi, recitând cu voce tare poezii de Forugh Farrokhzād, plimbându-mă pe bulevardul larg cu vărul Majid, vorbind despre poezia lui, stând la micul dejun cu verișoara Nassrin, în timp ce mama ei se tot foiește spre bucătărie, discutând despre Sartre, Camus, Dostoievki, în vreme

ce încercam să alung o ușoară senzație de vinovăție că nu o ajut să servească micul dejun.

Doi ani mai târziu, pe aceeași terasă, unchiul va convoca o întrunire de familie ca să le arate un articol de Mehdi publicat în ziarul făcut de el. „Ca să trăim trebuie să avem speranță“, scrisese Mehdi. „Dar noi nu avem nici o speranță...“ Și scria mai departe despre atmosfera înăbușitoare din Isfahan, care împiedica dezvoltarea tinerilor, lipsindu-i de bucuria tinereții și de posibilitatea de a trăi altfel. Unchiul s-a întors spre mine și mi-a spus cu o undă de sarcasm:

— Să începem cu domnișoara noastră modernă din Teheran. Poate oare să fie înăbușitor un loc în care astfel de scrieri pot fi publicate și dezbătute liber?

Mama este de cele mai multe ori absentă din aceste amintiri. Ea socotea ofensatoare obsesia mea pentru familia tatei. O vedea într-un fel ca pe un afront la adresa ei. Mai târziu se plângea că eu și fratele meu nu i-am acordat niciodată familiei ei același respect și aceeași dragoste pe care le-am arătat pentru familia tatei. Dar mi-a rămas în minte o scenă anume. Se întâmpla în timpul unei scurte vizite la Isfahan, în vara aceea. După cină, mama a venit din sufragerie după mine, pe terasă, cu o farfurioară plină cu bucăți de pere oprindu-se din când în când să îmi îndese câte o bucată în gură cu furculița. Eu sesizez privirile piezișe ale unchilor și verilor mei. În cele din urmă, cu un gest teatral, proclam:

— Observați, vă rog, ce soartă am și aveți milă!

Mă predau și mă așez în fața ei, ca într-o piesă de teatru, în timp ce ea îmi îndeasă pere în gură. Îmi amintesc zâmbetul ei triumfător, furculița care se mișca înainte și înapoi. Într-un

jurnal care a supraviețuit miraculos timp de treizeci de ani, am găsit o jumătate de pagină plină cu:

Urăsc perele

Urăsc perele

Urăsc perele

Urăsc perele

Urăsc perele...

Și altă jumătate de pagină plină cu:

Mănânc pere

Mănânc pere

Mănânc pere

Mănânc pere

Mănânc pere

Amintirea este ștearsă de alte amintiri: valuri de compasiune și înțelegere din partea unchilor și verilor mei. Ne certăm – despre purtarea vălului, despre relațiile între femei și bărbați, despre dragoste...

Cu o săptămână înainte de a mă întoarce în Anglia, la școală, familia mea merge la un doctor psihiatru. De fapt el nu e chiar psihiatru, ci neurolog care are cunoștințe de psihiatrie – unul dintre cei mai buni din țară, după câte se spune, prieten al unchiului Ali, fratele vitreg al mamei. L-am ales din motive de discreție – în primul rând, nimeni nu are nici o problemă, în al doilea rând, nu folosește la nimic și, în al treilea rând, de ce ar trebui să ne spălăm rufele murdare în public?

Ne aflăm cu toții, împreună cu unchiul Ali, la cabinetul doctorului. Suntem după orele de program și ne cam grăbim (părinții mei trebuie să meargă la o recepție oficială în seara aceea). După numeroase consultări disperate, tata a ajuns la

concluzia că doar un sfat medical ar putea-o ajuta pe mama. Cred că noua lui funcție de primar, convingerea lui că poate produce schimbări pe scena politică i-au dat forța să creadă că își poate schimba și viața de familie. Ne aflăm acolo toți patru, pentru că altfel mama nu ar fi acceptat să meargă de una singură, e și unchiul meu, pentru că e prieten cu doctorul și l-a rugat mama să vină. Noi am convins-o să meargă spunându-i că poate discuția cu doctorul ar putea ajuta la rezolvarea problemelor noastre comune.

— Știi și tu cum sunt adolescenții... spune unchiul, stânjenit, lăsând restul frazei pradă imaginației noastre.

— Pe vremea mea adolescenții nici nu existau, răspunde ea agitată, aruncând o privire superficială la peisajele oarecare de pe pereții sălii de așteptare. Noi dădeam ascultare celor mai bătrâni, indiferent de vârstă.

— Dar când soțul tău e atât de ocupat...

— Crezi că *el* e ocupat? spune ea. Dar eu? El măcar se bucură de faimă, pe când eu încasez toate criticile. Plus gospodăria și copiii.

— Toate astea se adună, spune bunul nostru unchi, cu calmul lui Zen, de asta ne aflăm aici.

Acesta îi spune Nessi, diminutivul cu care i se adresează și el, și mătușa Nafiseh. Mama îl iubește tare mult pe fratele ei vitreg, și el e tare drăguț. Îi tratează pe toți cu aceeași detașare și înțelegere.

Doctorul ne cheamă pe rând. Mai întâi intră tata. De îndată ce iese, mama îl trage într-un colț și intru eu. Asemenea tatei și fratelui meu, eu mă aflu acolo ca doctorul, deja lămurit, să poată înțelege relațiile noastre cu mama. Durează cam zece minute. Eu sunt cuprinsă în mrejele conspirației. Misiunea

secretă în care suntem implicați cu toții mă determină să-mi deschid prostește inima față de doctor, povestindu-i toate nemulțumirile, ținându-i partea tatei. Dumnezeu știe ce fel de mariaj o fi având și doctorul. Am două iluzii: că el ar putea face ceva și că subterfugiul nostru ar putea da roade.

Când termină cu fratele meu și o cheamă înăuntru pe mama, ea îi cere doctorului să iasă el afară din cabinet.

— Vedeți, spune ea, poate că ei au probleme pe care doresc să le discute cu dumneavoastră, dar eu nu am nimic de ascuns. Ei, Ahmad Khan este o figură publică foarte importantă, urmează ea zâmbind sarcastic. Iar domnișoara aceasta – adică eu – și fratele ei se află la începutul vieții. Au tot felul de spaime legate de studii, de viitor și mai trebuie să se gândească la tatăl lor atât de important – care a fost întotdeauna în centrul vieții lor. Dar eu, a spus ea mai departe, eu sunt doar o biată gospodină. Eu sunt nimeni. Eu nu am spaime, nu am de ce să-mi fac griji. Și n-am simțit niciodată nevoia să mă plâng doctorilor despre problemele mele.

Și întinde mâna, mulțumindu-i doctorului cu un zâmbet dulce, dar plin de otravă, și iese. Noi o urmăm docili.

În mașină, tata încearcă să justifice această încercare de a se adresa unui doctor. Îi înșiruie toate motivele și scuzele cunoscute, încercând să o convingă că nu are dreptate, că ar fi bine pentru toată familia să mergem la doctor. Din când în când, se întoarce spre noi ca să-i confirmăm că are dreptate, iar noi mormăim aprobator. Trebuie să ne lase pe noi acasă, înainte de a merge mai departe la recepție. Mă aștept ca mama să facă gălăgie, dar surprinzător, nu se întâmplă nimic. Ne răspunde rece la salutul speriat, abia rostit și o pornesc mai departe.

Ca o metodă de apărare împotriva mamei, Mohammad și cu mine am început să folosim un ton persiflant, prefăcându-ne frustrările în jocuri, mici glume. Atașamentul nostru mai mare față de tata ne-a făcut să ne simțim mai apropiați unul de celălalt. În seara aceea, la cină, am analizat vizita la doctor.

— A mers bine, spune el umplându-și farfuria cu orez.

Eu îi smulg farfuria din mână.

— Hei, mai lasă-mi și mie!

— Și acum? întrebă el.

— Acum ce? mă rățoiesc eu.

— Ce facem cu ea acum?

În sera aceea încropim câteva planuri: am putea s-o drogăm punându-i Valium în cafea, am putea să-l invităm pe doctor să ne facă o vizită prietenească și să o diagnosticheze pe furiș. Ar putea să o hipnotizeze...

— Otrava, ce zici de otravă? întreb eu.

— Dar ce, vrei s-o omorâm?

— Nu, îi dăm doar puțină otravă și apoi o salvăm, poate așa ar aprecia mai mult viața. Ah, va spune ea atunci, nu mi-am dat niciodată seama cât de prețioasă e viața! Sau ce-ar fi dacă toți trei, tata, tu și cu mine, ne-am sinucide?

— Asta ar învăța-o minte, am spus eu entuziasmată. Da, asta ar putea fi soluția cea mai bună!

Capitolul 13

Repetiție pentru revoluție

Până la sfârșitul verii aceleia, jurasem să nu mai vin acasă în nici o vacanță. În ultima săptămână, m-am certat cu mama aproape în fiecare zi, din pricina faptului că ieșeam cu prietenele sau că ele veneau pe la mine, din pricina drumurilor mele la Isfahan, din pricina lipsei mele de respect în toate împrejurările. Dar reîntoarsă după o săptămână la Lancaster, plănuiam deja drumul înapoi acasă. Într-o scrisoare drăgăstoasă, mama mă informa că îmi trimisese un pachet cu cireșe uscate, nuci, șosete de lână (pentru iernile alea groaznice din Anglia), și un pulover (albastru, culoarea mea preferată). Mai voiam și altceva? O prietenă de-a ei avea să vină în Anglia și îmi trimitea prin ea un lăntișor de aur pentru ziua mea.

În vara următoare, m-am pomenit la Teheran cu puțin înainte de sfârșitul anului școlar. Nu-mi mai aduc aminte exact din ce pricină, dar trebuie să fi fost ceva legat de agitația care cuprinsese Iranul în timpul iernii și primăverii din 1962 și 1963, culminând în luna sfântă Muharram, care în anul acela începea la mijlocul lui mai. Revolta fusese dezlănțuită de adoptarea unei noi legi a consiliului pentru alegeri care permitea pentru prima dată femeilor să voteze și înlătura obligația ca toți candidații să fie musulmani. Legea, anunțată pe 8 octombrie 1962, a dat

naștere unei mari tulburări în cercurile religioase, instigată mai ales de ayatollahul Ruholla Khomeini.

Privind în urmă la istoria noastră, ce mi se pare surprinzător acum nu este cât de mare era puterea autorităților religioase în Iran, ci cât de iute au acaparat obiceiurile laice moderne o societate atât de dominată de ortodoxie religioasă și absolutism politic. Dinastia Pahlavi a înlocuit legile religioase cu un sistem judiciar modern, dar prejudiciul adus instituțiilor religioase a fost mult mai substanțial decât sugerează actul în sine. Înainte de Revoluția Constituțională, clericii nu numai că au controlat sistemul legal, ci au impus modul de a concepe universul. Și, în timp ce unii clerici doreau să păstreze vechiul sistem și poate au sesizat corect că prin înlăturarea lui li se va diminua influența, alții au optat pentru schimbare și au participat activ la luptă.

De la Revoluția Constituțională până în zilele revoltei din 1963 și până la Revoluția Islamică din 1979, lupta sângeroasă și violentă care a divizat Iranul nu a fost doar de natură politică, ci și culturală și ideologică. Într-un anume sens, a fost existențială. Opoziția tradiționalistă provenea din repulsia instituțională și personală deopotrivă față de acțiunile de modernizare demarate de șahul Mohammad Reza Pahlavi și de tatăl său, șahul Reza. Adevărul este însă că mișcarea de modernizare fusese pornită înaintea dinastiei Pahlavi și nu a încetat după ea. Drepturile femeilor, ale minorităților și cultura au devenit principalele motive de discordie. De mai multe ori în vara fatală a anului 1963, ayatollahul Khomeini și partizanii săi au considerat că opresiunea politică și dominația străină sunt cauzate de stilul de viață al șahului, de faptul că tatăl său a obligat femeile să dea jos vălul, de pasiunea șahului pentru

cluburi de noapte și de obiceiul lui de a avea câini (considerați în Iran ca spurcați) drept animale de companie. Ei s-au raliat împotriva filmelor, muzicii și literaturii și au ridiculizat noțiunea de drepturile omului.

Confruntat cu revolta, guvernul s-a repleat și a respins legea care fusese adoptată în octombrie. Dar șahul nu avea de gând să cedeze. Avea să avanseze curând o propunere nouă și mult mai cuprinzătoare, numită Revoluția Albă, pe care s-a hotărât să o supună unui referendum popular.

Revoluția Albă cuprindea o serie de măsuri de modernizare: redistribuirea pământului pentru țărani, acordarea dreptului de vot femeilor și dreptului de a candida pentru un loc în parlament sau în consiliile locale, naționalizarea resurselor naturale, înființarea unor comisii de alfabetizare pentru orașele și satele îndepărtate și un proiect de împărțire a profiturilor prin care muncitorii să poată beneficia de profiturile fabricilor. Unii oponenti ai șahului au făcut mare caz că aceste măsuri aveau aprobarea și sprijinul puternic al președintelui Kennedy. Alții au sprijinit Revoluția Albă, considerând că principiile sale de bază erau progresiste, în timp ce alții credeau că o revoluție pornită de sus nu va putea rezolva numeroasele probleme ale țării.

Referendumul a fost stabilit pe 26 ianuarie 1963. În vreme ce naționaliștii și stângiștii fuseseră slăbiți de lovitura din 1953 care-l răsturnase pe Mossadegh și-l reinstaurase pe șah, clericii adunaseră pe tăcute sprijinul *bazaari*-ilor (oamenilor de afaceri tradiționali) și a seminariilor religioase. Pe 23 ianuarie, susținătorii lui Khomeini au închis prăvăliile din bazar în semn de protest. Această mișcare a fost urmată de marșuri și predici provocatoare din amvoane. Au izbucnit confruntări între poliție

și mulțime, ducând la proteste și mai violente în orașul religios Qom. Aceste proteste au condus, la rândul lor, la închiderea seminariilor.

Ce ciudată e diferența între a trăi un moment istoric și a reflecta ulterior asupra lui. În mintea mea, numeroasele evenimente din primăvara și vara aceea par a fi concentrate în primele câteva zile din iunie, culminând cu ceea ce s-a numit mai târziu revolta din 5 iunie. Aceia dintre noi care au trăit în această perioadă nu pot desigur să înțeleagă pe de-a întregul ce avea să însemne mai târziu. Acele zile îmi revin în minte ca niște momente frenetice, ca niște imagini întâmplătoare, încremenite, care au nevoie să fie retușate și organizate ca să capete sens. Chiar și atunci era clar că se întâmpla ceva important. Pentru prima dată puteam distinge prăpastia între lumea tradițională și cea modernă, a căror existență paralelă o socotisem firească. Iar acum se pare că toate întâmplările Revoluției Islamice din 1979 se desfășurau în avanpremieră, la o scară mai mică.

Imaginea mea despre musulmanii tradiționali provenea din familia tatălui meu, cu practici religioase stricte și bine înrădăcinate, dar suficient de flexibile ca să tolereze experimentele intelectuale ale copiilor lor. Bunica mea paternă îi înconjura cu aceeași dragoste și compasiune pe toți copiii ei, credincioși sau necredincioși deopotrivă. Verișoarele mele din Isfahan nu aveau nimic împotriva ca femeilor să li se acorde dreptul să voteze. Se confruntau zilnic cu paradoxurile vieții lor ca femei moderne, educate, care aleseseră să fie legate de modul tradițional de viață. Cine erau atunci cei care foloseau

vorbe atât de aspre, socotindu-le prostituate pe femeile asemenea mamei mele?

Întrunirile din casa noastră din Teheran aveau loc în aceeași atmosferă tensionată care învăluia întreg orașul. Tata era mai ocupat decât de obicei. Pe lângă responsabilitățile sale ca primar, fusese numit la conducerea Congresului Bărbaților și Femeilor Libere, un grup ce trebuia să asigure sprijinul popular pentru reformele șahului și să alcătuiască o listă cu candidați pentru noul guvern. Aceasta i-a îndepărtat și mai tare pe tinerii mei unchi și veri, care, chiar dacă nu se revoltau pe față, nu împărtășeau părerile șahului despre ocârmuire. Întrunirile la cafea ale mamei erau bânuite de persistentele frământări din afara căminului nostru.

În discuțiile dintre părinții mei și prietenii lor, apărea frecvent chestiunea Iranului *adevărat*. Ce era mai legitim: tradițiile străvechi cu care șahul își întărea puterea sau principiile islamice stricte ale ayatollahului Khomeini? Și, pe măsură ce reproduc acele întrebări pe care îi auzeam pe părinții mei și pe prietenii lor repetându-le în diverse momente al vieții mele, aș dori să adaug câteva dintre propriile mele gânduri: Dar ce facem cu Firdoûsi, cu femeile sale senzuale, cu eroii și regii preislamici? Sau cu Iradj Mirza, poetul satiric de la începutul secolului, cu satirele sale erotice despre clerici și ipocrizia religioasă? Ce facem cu Omar Khayyam, poetul astrolog agnostic care ne îndemna să înfruntăm trecerea vieții bând vin și făcând dragoste, sau cu marii poeți mistici Rumi și Hafez, care se revoltau în poemele lor minunate împotriva rigidității religioase.

— Să nu vă încredeți vreodată în clericii vicleni, existența lor se bazează pe înșelăciune, spuneau vocile care se întretăiau în

salonul nostru. Cum poți să-l crezi pe șah când spune că vrea să le dea femeilor libertatea de a vota? Dar bărbații au libertatea de a vota? Câte alegeri libere am avut în ultimii zece ani?

Și tot așa se dezbăteau aceste chestiuni, revenind la problema încrederii și a nestatorniciei poporului iranian care acum susținea cu ardoare un conducător, ca mai apoi să-l susțină pe inamicul lui cel mai înverșunat. Mulți erau surprinși de violența susținătorilor ayatollahului Khomeini, care păreau să-și fi organizat propriile grupuri de voluntari care băteau femeile ce nu purtau văl și incendiau diverse instituții guvernamentale.

Ce-mi amintesc cel mai bine din vara aceea – poate și pentru că adevărul mi s-a revelat cu mulți ani mai târziu – este o observație al domnului Meshgin, reporterul:

— Uimitor este nu cât de puternici sunt clericii, spunea el, ci cum, într-o perioadă atât de scurtă de timp, laicii au reușit să ne acapareze imaginația.

Domnul Meshgin nu a trăit să vadă adevărul spuselor sale – a murit de cancer câțiva ani mai târziu –, dar chiar după Revoluția Islamică, lumea academică și cea culturală erau puternic dominate de elita laică și nereligioasă. În aceste domenii clericii au rămas vulnerabili și au făcut posibilă reîntoarcerea secularismului, adesea prin intermediul acelorași islamiști care au luptat împotriva lor cu atâta perseverență.

În timpul unei astfel de întâlniri și discuții aprinse, am întâlnit pentru prima dată un nou personaj din cercul părinților mei, un om care te șoca, cu început de chelie și o voce joasă, puternică, ce răsuna înainte ca el să intre într-o încăpere. Mi-a fost antipatic de cum l-am cunoscut. Era obez. Burta îi pocnea sub cămașa albă, boțită, și cravata îi părea legată prea

strâns în jurul gâtului. Ce-mi aduc aminte cel mai bine la el sunt ochii, ieșindu-i din orbite, privindu-mă cu o lăcomie lascivă. Întreaga lui ființă părea încărcată cu o energie demonică, de parcă un spirit malefic se lupta să iasă din trupul lui. Mi-a fost prezentat drept domnul Rahman.

Era negustor de covoare și pretindea că are puteri supranaturale: invoca duhuri, ghicea viitorul și, după cum aveam să descopăr curând, a devenit confidentul numărul unu al mamei. Părinții mei îl cunoscuseră prin intermediul unei rude a mamei. Când dădea cu ochii de el, chipul mamei înflorește de un zâmbet plin de bunăvoință. Tata aborda o expresie batjocoritoare. Când domnul Rahman a venit să mă salute, mi-a ținut mâna cu ambele lui palme pentru un interval de timp stânjenitor de lung.

— Așa deci, aceasta este micuța domnișoară! a exclamat el. Remarcabilă, într-adevăr remarcabilă!

Avea mâinile jilave. Nu mă speria atât de mult pe cât îmi stârnea repulsie.

În următorii zece ani din viața noastră, domnul Rahman va apărea și va dispărea asemeni pisicii din Cheshire. Este pomenit de câteva ori și în memoriile tatei: „Rahman m-a privit drept în ochi și a rămas cu privirile pironite asupra lor o vreme, apoi s-a uitat la palma mea“, scrie tata. „A spus câte ceva despre trăsăturile mele personale și apoi a început să-mi vorbească despre problemele de la lucru. Mi i-a înșiruit pe cei ce-mi erau dușmani declarați și a urmat spunând că șahul îmi ținea încă partea, fără să plece urechea la bârfele, minciunile și zvonurile false despre mine. Dar toată această luptă se va încheia prin victoria dușmanilor mei și m-a sfătuit să demisionez.“ Tata îl trata cu precauție pe domnul Rahman, bănuind că informațiile

sale nu erau rezultatul puterilor lui profetice, ci se datorau faptului că era agent SAVAK, serviciul de securitate. În memoriile sale, a arătat că încercase de două ori să demisioneze din pricina neînțelegerilor sale cu prim-ministrul și cu Pirasteh, ministrul de interne, care îl acuzau, printre altele, că le făcea pe plac mulahilor. Dar șahul refuzase categoric să-i accepte demisia și-l silise pe Pirasteh, care era rivalul principal al tatei, să-i ceară iertare tatei dinaintea ministrului curții.

Nu-mi aduc aminte cu precizie când s-au încins lucrurile între mama și domnul Khalighi, tocmai el dintre toți prietenii lor. Se vorbise despre includerea ei pe lista primelor candidate femei pentru Parlament la următoarele alegeri, programate pentru toamnă. Ea avea să candideze în provincia Kerman, unde se născuse și de unde se trăgea neamul Nafisi. Brusc, mama se îndrăgostise de șah și nu răbda să audă nimic rău la adresa lui.

— Dumneata, draga mea Nezhat Khanoom, i-a spus domnul Khalighi, ești chiar mai puțin înzestrată decât soțul dumitale ca să pășești pe terenul acesta.

Mama nu a sesizat bunăvoința acestor vorbe și le-a interpretat drept un semn limpede de dispreț. Nici o rugămintă nu i-a putut schimba părerea. Mai târziu, în seara aceea, încercările tatei de a o îmbuna au rămas fără nici un rezultat. De atunci și până în ziua când tata a fost dus la închisoare, câteva luni mai târziu, nu l-am mai văzut pe domnul Khalighi – nici vinerea și nici în alte zile. Deși tata a continuat să se întâlnească cu el pe furiș, așa cum făcea cu alți prieteni și cunoscuți interziși.

Tata se împăca bine cu mulți clerici, mai ales cu cei pe care îi considera progresiști. El a nesocotit „recomandarea“ prim-ministrului de a se ține deoparte și s-a dus la ceremonia de doliu ce a avut loc în casa mult respectatului ayatollah Behbehani, unde un tânăr cleric a făcut multe remarci denigratoare despre șah și guvernul său. Prim-ministrul i-a spus tatei că guvernul decisese să ia măsuri aspre împotriva protestatarilor și l-a sfătuit pe tata să nu se amestece. Îi sugerase că ar fi fost avantajos să se dea la fund și i-a poruncit să închidă magazinele pe 5 iunie, când Khomeini și adepții săi decisese să dezlănțuie proteste și demonstrații ample. Tata nu i-a luat ordinul în seamă și a hotărât să lase magazinele să deschidă mai devreme decât de obicei, în așa fel încât lumea să-și poată aduna provizii. A înființat și centre de urgență în diferite părți ale orașului ca să se ocupe de protestarii răniți.

Tata, în spatele șahului, la întâlnirea cu un cleric

În dimineața zilei de 5 iunie, ne-am sculat cu toții foarte devreme. Tata plecase în zori și mama era tot mai îngrijorată

pentru că nu-l putea prinde la telefon. Cândva, în timpul dimineții, a venit un șofer al municipalității care i-a spus că tata era bine, dar că se mișca atât de mult de colo-colo încât îi era greu să sune acasă. Se îndrepta către stația de pompieri, care devenise unul din sediile sale.

Mama avea și ea cartierul ei general în salon, unde dădeau năvală pe tot parcursul zilei tot felul de oameni care îi spuneau pe nerăsuflăte veștile. Cafetiera aburea neîncetat. Fratele meu și unchiul Reza plecaseră dis-de-dimineată să vadă ce se întâmpla în oraș. Eu am rămas acasă. Cu o carte în mână, intram și ieșeam din salonul în care mama prezida cu calm, reușind totuși să lase să se vadă că era toată un car de nervi, plină de îngrijorare pentru tata, pentru oraș, pentru oameni. Ce altceva ar fi putut face în acele împrejurări decât să se țină tare pe poziție și să fie pregătită pentru orice urgență? Și e drept că era îngrijorată pentru el. Căci, așa cum spusese mătușa Mina cea perspicace, ea mai pomenise femei care pretindeau că-și iubesc soții când de fapt nu-i iubeau nicidecum, dar nu mai văzuse vreodată un caz ca cel al lui Nezhat, care insista cu încăpățânare că nu-i pasă de soțul ei, când de fapt ținea la el foarte mult.

Gândindu-mă la cei care au venit în ziua aceea, mă minunez și acum cât de diferiți erau. Și toți se adunaseră acolo datorită mamei. Asta era o ciudățenie a ei: nici o recomandare nu ar fi convins-o să angajeze pe cineva, sau să meargă la un anumit doctor sau coafeză, decât dacă ei i-ar fi plăcut persoana respectivă. Ei îi plăceau acești oameni, pe de o parte pentru că erau de acord cu ea și pe de cealaltă parte, cred, pentru că știau să o manipuleze și să o facă să creadă că erau de partea ei. Asta era valabil nu numai în cazul oamenilor pe care-i cunoștea,

erau și mulți străini care ne băteau la ușă spunând că se întâlniseră cu doamna Nafisi într-un magazin, în taxi, în autobuz și că ea îi invitase să vină să bea o cafea cu ea.

Deși nu toți se pricepeau la politică, în salonul nostru se implicau cu pasiune în dezbateri politice. În familia noastră, noi eram politicieni dezastruoși, dar foarte interesați de problemele civice. Aș putea chiar generaliza spunând că asta era valabil pentru aproape toate familiile iraniene – statul se băgase atât de brutal în viețile noastre, încât nici un cetățean iranian nu-l putea ignora. Dar părinților mei le plăcea să cumpănească și să analizeze evenimentele ca nimeni alții. Dacă mătușa Mina era credincioasă familiei ei și unui mic grup de prieteni, mama, pe de altă parte, era din fire un personaj public și îi plăcea să se amestece în politică. Pe ea nu o interesa să facă schimb de rețete.

Cam pe la jumătatea dimineții, am primit o vizită neașteptată. Ameh Hamdam, care nu venea niciodată neanunțată, a trecut pe la noi fără veste. Ne-a spus că nu poate sta mult, dar că trebuie să vorbească cu mama. Prezența ei mă intriga întotdeauna. M-am străduit să mă fac cât mai invizibilă, dar să rămân în preajmă. Ele vorbeau încet, așa că nu am auzit decât crâmpie din conversația lor.

— Dar nu e din cauza lui, a spus Ameh Hamdam.

— Ba da, îți spun eu, i-a răspuns mama clătinând capul atotștiutoare. El n-a vrut niciodată ca eu să realizez ceva. Ți-aduci aminte când am vrut să-mi iau permisul de conducere? Chiar și atunci mi-a pus piedici.

Începeam să bănuiesc că tata o trimisese pe Ameh Hamdam ca să o convingă pe mama să nu candideze pentru Parlament.

El știa prea bine că nu poate cu nici un chip să-i controleze purtarea și limba ascuțită.

— Tu știi mai bine decât oricine, a insistat ea, eu am fost făcută să fiu o femeie de carieră, voiam să mă fac doctoriță.

— Asta e altceva, a spus domol Ameh Hamdam. Ția sunt niște șacali, n-o să aibă milă de tine.

Mama își urma propriul raționament. Spunea că Ali, fratele ei, se făcuse doctor și că ea avea medicina în sânge.

— Eram atât de potrivită pentru asta, a urmat ea mânănită, dar nu mi s-a îngăduit să fac medicina. Vezi tu, Saifi era atât de bolnav, n-aș fi putut să-l las. Și după aceea, a oftat ea, a fost prea târziu. Acum, că pot face ceea ce vreau, *el* nu mă lasă.

Și în tot acest timp și-a ținut ochii ațintiți la cafetieră, evitând să o privească pe Ameh Hamdam.

— Eu nu ți-am vrut decât binele, a urmat Ameh Hamdam, acceptând o ceașcă de cafea. Dar treaba asta n-o să-ți ducă decât necazuri.

— Cum poți spune una ca asta? s-a răstit mama, întorcându-se spre ea. Tu mi-ai fost model întotdeauna.

Ameh Hamdam s-a împotrivit, susținând că a fost doar o simplă profesoară și n-a avut nici o legătură cu politica. Celelalte candidate fuseseră persoane publice de un fel sau altul.

— Crede-mă, Nezhat jan¹, n-aș fi venit aici dacă n-aș fi convinsă că treaba asta o să-ți aducă numai necazuri.

— Ar fi trebuit să mă fi născut bărbat, a urmat mama înțepată, clătinând din cap atotștiutoare. Aș fi fost liberă să fac tot ce vreau. O să vină oare vreodată vremea când să pot face ceea ce mi-a fost sortit?

— Asta n-are nimic de-a face cu faptul că ești femeie, i-a spus răbdătoare Ameh Hamdam. Familia noastră nu e făcută pentru politică. Tare mi-ar plăcea ca Ahmad să iasă din chestia asta. Uită-te la fratele meu, Said. E în dizgrație și și-a pierdut slujba. Biata lui familie nu are decât de suferit. Politica ne aduce ghinion.

În momentul acela eram cu totul de partea lui Ameh Hamdam. Tata îmi mărturisise exasperat că îi era imposibil să o convingă pe mama să nu candideze. Dar acum numele ei fusese înaintat pe lista candidaților propuși pentru Senat și Parlament și aprobat de șah. Nimeni nu putea candida fără să treacă prin asta. În memoriile sale, tata motivează că se opunea din pricina lipsei de experiență a mamei și a irascibilității ei. Totuși, mama vedea lucrurile altfel: aceasta era singura ei ocazie să-și arate valoarea în domeniul public. Mai târziu, avea să uite cât de mult dorise să candideze pentru Parlament, susținând că tata o fortase să accepte nominalizarea. Și cum nu a spus nimănui că se duse în audiență la șah ca să-l roage să o elibereze, dar șahul – deși foarte amabil – i-a arătat că aceasta era dorința soțului ei. Când noi o mințeam, o făceam cu bună știință, dar ea rareori mințea conștient. Așa că, în sensul acesta, ea spunea adevărul când se lăuda cât de mult prețuia adevărul cu orice preț.

Discuția lor a fost întreruptă de sosirea unui mesager trimis de tata, de la stația de pompieri, de data asta. Mama l-a poftit emoționată înăuntru, i-a făcut o cafea și l-a copleșit cu întrebări. Ameh Hamdam s-a scuzat și a plecat. Pe la ora trei a apărut și dentistul nostru. Fusese nevoit să închidă cabinetul mai devreme.

— Și-acum o să se dezlănțuie iadul pe pământ, a spus el agitat. L-au arestat pe Hagi Tayeb.

Șeful pieței de legume participase activ la organizarea protestelor. După cum s-a dovedit, a fost nevoie de încă șaisprezece ani ca iadul să se reverse de-a binelea pe pământ, dar în ziua aceea ne-am putut face o idee despre ce urma să se întâmple.

Cam pe la vremea prânzului, au apărut Goli și, mai târziu, Shirin Khanoom. După o vreme au plecat. Ziua părea că nu se mai sfârșește. Eu intram și ieșeam din salon și, de câte ori se auzea soneria, altcineva dădea buzna cu vești. Protestatarii atacaseră ministerul justiției și pe cel de interne și se îndreptau spre postul de radio. Casa prim-ministrului fusese înconjurată de peste două sute de bărbați cu bâte. Protestatarii incendiaseră Zoorkhaneh, unde se practicau sporturile tradiționale. Băteau femeile care nu purtau vâl și atacaseră stația de pompieri înainte ca tata să ajungă acolo. Guvernul deschisese focul asupra protestatarilor și spitalele erau pline cu morți și răniți și cu rudele acestora.

La un moment dat, în după-amiaza aceea, a venit și mătușa Mina, ciufulită și emoționată (ceva foarte neobișnuit pentru ea).

— Mi-a trebuit o oră să ajung de la Parlament până aici, i-a spus ea mamei, acceptând o ceașcă de cafea. N-o să-ți vină să crezi ce agitație e afară, a urmat, privind prin încăpere. Nu știți pe unde este Ahmad Khan? Sunt îngrijorată pentru el. Pe stradă lumea vorbește că cei ce sunt de partea clericilor și protestează împotriva guvernului sunt înarmați cu toții. Umblă cele mai ciudate zvonuri, am auzit că englezii au înarmat pe furiș un grup de mullahi ca să asasineze politicieni cunoscuți.

Mama era răbdarea întruchipată. Și-a strâns buzele și a spus:

— Ei, sunt sigură că e doar un zvon, dar sunt într-adevăr îngrijorată. Dar ce? Crezi că mă ascultă cineva?

După o vreme, cu toată gravitatea momentului, nu s-au putut abține să nu înceapă să clevetească despre o cunoștință comună. *Aceasta* fusese văzută alături de colonel într-o situație compromițătoare.

— Cât de orb e soțul ei!

— Ce proști pot fi unii bărbați!

— Așa e, a oftat mama.

Din când în când, mama ridica telefonul și forma câte un număr, străduindu-se să dea de tata. De fiecare dată revenea cu aceeași expresie de suferință plină de răbdare. La un moment dat s-a speriat foarte tare pentru că i se spusese că tata s-a dus să vadă spitalele și zonele din jurul lor și al stației de pompieri, care erau foarte periculoase. Bombănea ceva despre cum se rugase de el să nu accepte slujba aceasta, dacă nu de dragul ei, atunci măcar de dragul copiilor.

— El îi iubește, asta e limpede, a oftat ea. Orice am putea spune despre el, dar știm cât de mult își iubește copiii.

Până s-a înserat, mama a devenit vizibil agitată. Nu primise nici un telefon de la tata, iar lui nu-i prea stătea în fire să nu sune. S-a auzit soneria și, câteva minute mai târziu, a apărut domnul Rahman, cu ochii bulbucați și cu veșnicul lui costum gri șifonat, îmbrâncindu-l pe servitor. M-a prins pe hol, cu o carte în mână, îndreptându-mă încet către camera mea.

— Stai așa! m-a oprit el, repezind-se să-mi apuce mâinile într-ale sale.

Atenția pe care mi-o acorda mă speria întotdeauna. Pe Mohammad nu-l băga în seamă, dar întotdeauna reușea să mă prindă pe mine.

— Am de lucru! am spus eu.

— Ba nu ai! Citești tot felul de prostii, știu eu. Dar eu am nevoie să mă ajuți, mi-a șoptit el al ureche. M-a trimis tatăl tău să o conving pe maică-ta și am nevoie de ajutorul tău.

Iar eu i-am răspuns fără să mint:

— Dar ea nu mă ascultă niciodată.

— Nu pentru ea, ci pentru mine, a urmat el. Prezența ta îmi aduce noroc. O să-mi întărească puterile.

În clipa aceea mama a deschis ușa salonului.

— A! Rahman, a exclamat ea, încântată. Ce cauți aici?

— M-a trimis Ahmad Khan. Vin de la el. Ce noroc că n-ați văzut tot ce s-a întâmplat azi!

Mama zâmbea și Rahman a urmat-o în salon, fără să-mi dea drumul la mâna pe care mă tot străduiam să mi-o retrag.

— Lasă că uiți totul după o cafea bună.

— Draga mea Nezhat Khanoom, a început el de îndată ce s-a așezat pe scaun. Ne așteaptă vremuri grele. Ai un soț viteaz... Apoi, văzând expresia dezaprobatore a mamei, a adăugat: Dar nesăbuit. Mi-e milă de dumneata. Mama dumitale, a urmat el întorcându-se spre mine, e sprijinul acestei familii. Ce v-ați face voi fără ea?

Plecând capul, cu ochii ațintiți în carte, m-am străduit să nu-l bag în seamă. După care s-a întors către mătușa Mina cu aceeași întrebare, dar nici ea nu avea chef de asta și a bombănit ceva despre faptul că se făcuse târziu, luându-și iute rămas-bun și plecând.

— Nu vă poate telefona, a explicat Rahman, pentru că nu te poți bizui pe telefoane. Atâția răniți! Clericii au venit pregătiți. Protestul acesta, draga mea Nezhat Khanoom, a fost plănuit și bine orchestrat. Clericii au avut propriile grupuri de voluntari cu bâte și cuțite. Au incendiat o groază de locuri. Au aliați în bazar și printre oameni. Sute de bărbați în veșminte albe au pornit-o către oraș din satul Varamin. Au atacat deja stația de poliție de acolo, iar armata e pregătită să-i înfrunte cu arme. Vreau să știi că el e în siguranță – pentru moment, a adăugat enigmatic. De câte ori nu l-am rugat și eu, și dumneata să lase slujba asta?

Mama a spus pe șoptite că ea nu a vrut de la bun început ca el să facă asta.

— Da, tocmai asta i-am spus și eu azi. Numai pericole peste tot, asta văd, numai pericole.

Mama mi-a întins o ceașcă de cafea, clătinând din cap.

— Asta ai citit în Carte? l-a întrebat ea, referindu-se la Coran, de unde Rahman pretindea că-și primește mesajele de pe lumea cealaltă.

— Da, în Carte, dar am vorbit și cu oameni care mai știu câte ceva. Noroc că mai e în familia asta cineva care încă are capul pe umeri. Așa că i-am spus soțului dumitale că dumneata, cel puțin, ai bunul simț să nu candidezi pentru Parlament.

Mama i-a aruncat o privire plină de amărăciune și, din clipa aceea, mi-a fost stârnit interesul.

— Asta nu are nimic de-a face cu mine, a spus ea rece. Eu provin dintr-o familie cu activitate politică. Tatăl meu a candidat pentru Parlament și a fost înfrânt pentru că l-au trădat așa-zișii lui prieteni. Soțul meu... soțul meu, Saifi, s-a bâlbâit ea, era fiul prim-ministrului. Eu am trăit printre oameni ca

doctorul Millspaugh încă de când... apoi s-a oprit, după care a spus mai departe: încă de când aveam doar optsprezece ani. Aș fi putut să mă fac și eu doctoriță, dar asta nu se mai poate acum.

— Știu, știu, dar acum trăim vremuri primejdioase. Avem nevoie de dumneata, crede-mă, avem nevoie de dumneata. Soțul dumitale nu aparține nici unei grupări. E de unul singur.

— Dar de ce să plătesc eu întotdeauna pentru greșelile lui? a întrebat ea mânioasă, după care a adăugat mai potolită: Ai aflat ce te-am rugat?

Apoi s-au întors amândoi spre mine, iar eu, deja interesată la culme să aud ce urmează, m-am prefăcut că citesc.

— Azi, a început mama, aș vrea să stau de vorbă cu domnul Rahman între patru ochi.

— Dar eu nu deranjez pe nimeni, am spus, dar eram conștientă că nu aveam de ales decât să plec.

Așa că mi-am luat cartea și, târâindu-mi picioarele, l-am ocolit de domnul Rahman și am ieșit lăsând ușa deschisă în urma mea.

Până când s-a întors tata acasă, pe la zece noaptea, eram atât de obosite, că ți-ai fi putut închipui că luaserăm și noi parte la tulburările din ziua aceea. Eu muream de îngrijorare, dar mi-am dat toată strădania ca mama să nu bage de seamă. Din când în când, mă tot duceam la ușa și mă uitam afară. Beam câte o cafea cu fiecare nou vizitator. Când tata a intrat în salon, domnul Rahman i-a spus pe un ton încărcat de reproș:

— Ei, era și timpul, Ahmad Khan. Biata femeie și-a ieșit din minți de grijă.

Biata femeie i-a aruncat tatei o privire de gheață, de parcă revenise acasă după o misiune de o zi întreagă fără să se

sinchisească să sune și să spună că va întârzia la masă.

În vara aceea s-a stabilit că mama va candida pentru Parlament, alături de alte cinci femei. Ea și-a început mandatul în toamna anului 1963. Părinții mei au hotărât să mă trimită la eleganta și snoaba École Internationale din Geneva, lucru care m-a făcut să regret ponositul și mohorâtul Lancaster și prietenele mele englezoaice care mă luau în răs. În ziua aceea de 5 iunie 1963, s-a scris prima pagină a dosarului de securitate al tatei. Acolo, agenți anonimi susțineau că tata colaborase cu opoziția șahului și cu clericii. La vremea aceea, nici unul dintre noi nu ar fi putut prezice ce efect vor avea acele câteva pagini asupra vieții noastre, transformând-o cum nu ne-am fi închipuit.

1. Jan (lb. persană): viață, suflet, folosit ca apelativ.

Partea a treia

Tata la închisoare

„E o durere-atât de mare
Substanța toată o dizolvă
Și-Abisul îl acoperă cu Transă
Lăsând Memoria să se întindă
În jur și dincolo.“

Emily Dickinson

Capitolul 14

Deținut de drept comun

În luna decembrie 1963, am fost scoasă din clasă de la ora de istorie și dusă în cancelaria directorului, unde mi s-a spus pe un ton solemn că un post de radio elvețian tocmai anunțase că tatăl meu fusese închis.

— A fost vreo revoluție acolo? am întrebat eu.

În ciuda îngrijorării noastre obișnuite, nu părea să existe vreun motiv ca el să fie trimis la închisoare în vreo împrejurare.

Totul părea să decurgă firesc. În toată toamna aceea auzisem comentarii înflăcărâte despre felul în care tata primise diferiți șefi de stat. Cu trei săptămâni mai înainte văzusem în *Paris Match* o fotografie pe două pagini a tatei stând alături cu generalul de Gaulle. Lângă ei nu mai era nimeni altcineva, nici vreun un alt demnitar, nici măcar șahul. De Gaulle îl plăcuse poate și datorită discursului de bun venit în limba franceză cu care îl întâmpinase tata, cu diferite trimiteri la literatura franceză. De Gaulle îl răsplătise cu medalia Legiunii de Onoare. Când i-am pomenit la telefon, emoționată, tatei despre acea fotografie, el mi-a spus:

— Ei, o să vezi cât o să mă coste asta! Așa că să nu ne grăbim să sărbătorim.

La școala mea din Geneva duceam o viață retrasă. Nu aveam acces la ziare în limba persană, iar legătura cu lumea exterioară era limitată la vizitele, sub supraveghere, ale rudelor și prietenilor. Când am sunat acasă să o întreb pe mama despre această arestare, am primit asigurarea că nu era altceva decât un zvon, că tata era între slujbe și se afla în prezent la casa noastră de pe malul Mării Caspice pentru o foarte necesară perioadă de odihnă. Mătușa Mina mi-a scris că tatei i se oferise postul de ministru de interne și că ea de-abia aștepta să mă vadă când revin acasă în vacanță. Trebuia să-mi petrec vacanța de Crăciun în Franța, dar mi s-a spus că se schimbaseră planurile și că urma să merg acasă.

Tata împreună cu Președintele Franței, Charles de Gaulle

© Garofalo / Paris Match / Scoop

Vărul meu Reza (fiul mătușii Nafiseh), care frecventa cursurile școlii Le Rosey din Elveția, zbură cu același avion spre Teheran când m-am întors eu acasă. De îndată ce ne-am ocupat locurile, i-am spus că nu știam de ce fusesem chemată acasă (și în cazul lui se făcuseră schimbări bruște de planuri de vacanță) și i-am sugerat că s-ar putea să aibă de-a face cu tata. Într-adevăr, a spus el, întinzându-mi într-o doară ziarul ce-l ținea în mână, cu o fotografie a tatei sub un titlu de-o șchioapă despre arestarea lui.

Articolul vorbea de o serie de învinuiri, printre care luare de mită și proastă administrare a fondurilor. Împreună cu el mai fuseseră arestați alți patruzeci de oameni, majoritatea antreprenori. Rapoarte ale SAVAK – poliția secretă – îl denunțau pe tata că se dăduse de partea opoziției și îl acuzau că se împăca bine cu clericii și dădea dovadă de „insubordonare“. Doi prim-miniștri, Assadollah Alam și cel care avea să-i urmeze în funcție curând, Hassan Ali Mansoor – care era de-o vârstă cu tata și pretindea a-i fi prieten –, îl considerau „o problemă“. Primul nu-i putea ierta tatei aroganța, iar celălalt, tânăr și foarte ambițios, îl considera un rival de temut.

A doua zi dimineață, după sosirea mea, sunetele cunoscute și mirosul cafelei m-au făcut, pentru o clipă, să cred că nu se întâmplase nimic și că, atunci când voi intra în salon, îl voi găsi pe tata zâmbind blajin oaspeților. Se aflau acolo mătușa Mina și domnul Khalighi, care îmi adusese și o poezie în semn de bun venit, în care deplângea faptul că tata nu și-a putut întâmpina fiica mult iubită la aeroport. Figura încruntată a domnului Meshgin arbora, ca niciodată, un zâmbet forțat. Goli mi-a zâmbit cu căldură, în timp ce Shirin Khanoom își vărsa

nestăvilită mânia față de decadența dinastiei Pahlavi și de comportamentul lor nesăbuit.

Domnul Rahman era așezat lângă mama și își ațintea ochii spre mine. Eram convinsă că făcea asta doar ca să mă simt eu stânjenită. De acum devenise oficial parte din anturajul mamei, o prezență permanentă atât acasă, cât și în jurnalul tatei. Rahman ne-a atras atenția că Mansour părea a fi atotputernic acum, dar cine știe ce-i rezerva soarta? Mama era mai puțin îngăduitoare.

— Cum să se dea uitării, spunea ea, că tatăl lui, ultimul prim-ministru al tatălui șahului, îl dăduse pe șahul Reza pe mâna britanicilor. Protectorii americani ai fiului lui sunt demni de mult mai puțină încredere și uite cum alege el să-și trădeze țara.

În dimineața aceea domnul Behdad, un avocat faimos care avea să se ocupe mai apoi de apărarea tatei, venise împreună cu domnul Esmaili, directorul parcurilor și spațiilor verzi, unul dintre colegii tatei care își făcuse obiceiul de a ne vizita regulat. În fiecare zi petrecută de tata în închisoare, în celula lui a existat în permanență o vază cu flori proaspete; după eliberare a aflat că florile fuseseră trimise anonim de Esmaili. În lunile și anii ce au urmat, aveam să apreciez loialitatea unor oameni la care nu te-ai fi așteptat, ca el și ca Zia, șeful de cabinet al tatei, pe care eu îl catalogasem drept un mare lingău.

Zia spunea că dacă Nezhat Khanoom s-ar putea duce la prim-ministru să-l convingă că domnul primar (nu încetase a-l numi așa pe tata) era nevinovat, ar putea fi eliberat mai curând.

— Dragul meu, a intervenit exasperat domnul Khalighi, prim-ministrul știe mai bine ca oricine că Ahmad este nevinovat. Se pare că uiți că *ei* au inventat capetele de acuzare.

Ce ar trebui să facem însă e să aflăm adevăratul motiv pentru care se află la închisoare.

Tata în timpul prizonieratului

Aceste presupuneri gratuite au fost întrerupte de sosirea mătușii Nafiseh care a dat buzna, fără vreo jenă că ar fi putut deranja, și a interpretat tăcerea bruscă drept un omagiu la adresa ei. Mătușa Nafiseh pornise o adevărată campanie de apărare a tatei. Mergea pe la oficiali guvernamentali să pledeze în favoarea sa și afișa o generozitate exagerată, vizitându-l cu regularitate, trimițându-i mâncărurile preferate, oferindu-se chiar să-i împrumute bani ca să ne poată întreține în acele momente grele. După ce a salutat întreaga adunare cu o înclinare a capului și și-a apropiat obrazul să o sărut, s-a întors spre mama și Rahman, care au ieșit împreună cu ea din cameră. Sosirea ei a lăsat în urmă o tăcere sumbră.

În timp ce mama și mătușa Nafiseh așteptau în dreptul porții Centrului de Detenție al Poliției, locul unde erau încarcerati temporar deținuții obișnuiți, eu stăteam ceva mai la o parte, arborând ceea ce un observator înțelegător ar fi putut interpreta drept un mic zâmbet curajos. În mașină eu și cu mama ne reluaserăm deja ostilitățile – eu am început să mormăi că aș rămâne la Teheran ca să îmi dau bacalaureatul cu ajutorul unor profesori particulari, iar ea, dintr-o pricină doar de ea cunoscută, insistând să plec cât mai curând cu putință. Numai după ce mașina ne-a lăsat în fața acelei porți uriașe de metal, care părea că se întinde dincolo de pereți către alt tărâm, m-a cuprins dintr-odată panica.

Ne-am bucurat totuși de un singur privilegiu: ne-am întâlnit cu tata în biroul directorului, o încăpere lungă și destul de îngustă, zugrăvită într-un gri-albăstrui strălucitor, cu o bordură albastru mai închis. Într-o parte, lângă perete, se afla masa de scris a directorului și, îndărătul lui, un om chel într-o uniformă albastră, care s-a ridicat aferat să ne salute. Chipul lui rotund și blajin strălucea pe acest fundal șters, pătruns de o umilință sinceră. În fața biroului, lângă perete, se aflau un șir de scaune și două mese.

Mama și mătușa au început o conversație politicoasă cu colonelul Khorami, directorul închisorii, în timp ce eu rămăsesem într-un colț, lipită de zidul alunecos, cu ochii pe fereastră. O pauză în conversația lor: m-am întors către colonel și, cu coada ochiului, l-am văzut pe tata, care părea mai slab și mai tânăr, zâmbind, în picioare, în dreptul ușii deschise. M-am repezit spre el, împiedicându-mă de măsura îngustă de metal. Colonelul și-a ferit, politicos, privirea. O mică exclamație din partea mătușii și poate o privire dezaprobatoare din partea

mamei. Am rămas pe loc până când s-a îndreptat el spre mine și m-a luat în brațe, sărutându-mă și șoptindu-mi:

— Lasă, nu-i nimic. Mă bucur așa de mult să te văd.

La început au vorbit chestiuni de oameni mari în timp ce eu stăteam lângă el, ținându-l de mână, cum făceam de atâtea ori când eram mică. Uitându-mă la fotografii vechi de-ale mele cu tata, mă surprinde cum încercam să stabilem un fel de legătură fizică între noi: eu mă aplecam spre el, proptindu-mi capul pe umărul lui sau punându-mi mâna pe brațul său.

Primul lucru pe care mi l-a spus după ce m-a sărutat a fost:

— Să nu lași să se vadă nici o slăbiciune, nici un semn că suferi sau că îți e rușine! Nu ți-e rușine, nu-i așa? Astea sunt doar încercări ale rezistenței noastre. Acum chiar e momentul să fim mândri!

Mama, o prietenă de familie, tata și cu mine

Acum e momentul să fim mândri! În timp, aveam să aud de mai multe ori acest lucru de la el și de la mama. Pe când tata era un tânăr primar promițător și se bucura de încrederea șahului, ne era tuturor un pic jenă să fim mândri de el. Ca să poți fi mândru trebuia să devii victimă a unei nedreptăți.

— Ți-aduci aminte cum îți spuneam că te poți bizui întotdeauna pe mine? mi-a șoptit tata, în timp ce mama și mătușa continuau să facă schimburi de amabilități cu directorul închisorii. Că dacă aprinzi o pană, ca aceea pe care simorghul i-a dat-o lui Zal în *Șah-Name*, eu am să-ți vin în ajutor? Ei bine, tot lângă tine am să fiu, indiferent unde mă voi afla. Dar acum am nevoie de ajutorul tău. Trebuie să ai grijă de mama, trebuie să fii bună și blândă cu ea.

Mi-a spus că i-a cerut același lucru și fratelui meu.

— Tu ești acum bărbatul în casă, îi spusese el și, la cei unsprezece ani ai lui, fratele meu o luase foarte în serios.

— Știi că mama nu vă are acum decât pe tine și pe fratele tău, a urmat cu o privire pătrunzătoare. Trebuie să-mi promiți că o să ai grijă de ea. Eu n-am reușit și tu trebuie să îndrepti asta. Trebuie să-mi promiți că nu o să o înfrunți și că o să o asculți în orice împrejurare.

I-am promis că voi avea grijă de mama și că mă voi strădui să nu o înfrunt. Era o promisiune pe care aveam să o fac și apoi să o încalc de multe ori.

Tata mi-a spus să mă port ca și cum nu se întâmplase nimic. Ne-am străduit atât de mult să ne purtăm normal, încât aproape că am ajuns și noi să credem asta, în ciuda faptului că nimic pe lume nu părea a fi normal. Dacă ne-am fi purtat mai umil, am fi mințit, căci noi nu credeam că el este vinovat. Nu eram umili nicidecum. Și totuși a ne comporta ca și cum situația aceasta nu

ne-ar fi afectat era o minciună. De ochii lumii am preferat cea de a doua minciună, dar în viața noastră privată le-am încercat pe amândouă și nici una din ele nu a dat roade.

Îi sunt și acum recunoscătoare mătușii mele, care m-a ținut de mână tot drumul înapoi spre casă și mi-a strâns-o cu atâta căldură când au început să-mi curgă lacrimile, în vreme ce mama își ferea privirea. Poate că simțea că nu mai are milă și pentru alții, nici măcar pentru propria fică, pentru că, la urma urmei, nu *ea* era adevărata victimă? Oricât de urât se purtase cu tata, nu se îndoise niciodată de faptul că a fost un om cinstit în activitatea publică. Doar mai târziu avea să repete zvonurile împotriva lui pe care cândva le negase cu vehemență, amintindu-ne de cinstea lui Saifi și de integritatea familiei lui. Și tocmai ea, nora lui Saham Soltan, să fie nevoită să îndure o astfel de umilire publică! Cât de uimitoare este capacitatea omenească de autoamăgire: năzuința tatei pentru fericirea casnică, iluziile mamei în legătură cu soțul ei defunct și dorința mea și a fratelui meu de a ne mulțumi părinții, de a-i feri unul de celălalt.

Capitolul 15

Jurnale din închisoare

Calificativele cu care descriem o situație – „tragică“, „ironică“, „comică“ – ne vin în minte cu întârziere, după ce ne-am redobândit obiectivitatea. Când mă gândesc acum la zilele acelea, îmi vin în minte asemenea cuvinte, „tragic“ și „ironic“, cu siguranță, dar în cea mai mare parte a timpului eu am fost năucită, de parcă umblam prin ceață. Nimeni nu avea nici cea mai mică idee ce se va alege de tata. Umblau tot felul de zvonuri că avea să fie eliberat a doua zi, urmate de avertizări amenințătoare că urma să fie condamnat la paisprezece ani (de ce paisprezece – mă întreb acum – și nu treisprezece sau cincisprezece?) sau chiar și mai rău, că va fi ucis în închisoare, iar moartea lui va fi clasată drept sinucidere. Această pendulare constantă între două extreme era repetată acasă, unde mama, prietenii, rude și străini compătimitori țeseau povești pline de speranță și disperare.

La nouă luni de la încarcerarea sa, tata a început să scrie din nou în jurnal: încetase să mai scrie când s-a dus la închisoare, pentru că spera zilnic că va fi eliberat. „Astăzi se fac exact nouă luni de când m-au luat la închisoare“, am citit eu în primele rânduri. „Din ziua când m-au arestat pentru învinuiri închipuite, cea mai mare catastrofă a fost că mi-au promis că

aveau să-mi dea drumul. Situația s-a înrăutățit de la instalarea noului guvern.“

Noul guvern la care se referă este cel al vechiului său prieten, Ali Mansour, care îl înlocuise pe Alam. Ascensiunea la putere a lui Mansour a fost fulminantă: șef de personal al prim-ministrului la treizeci de ani, apoi președinte al Consiliului Economic și viceprim-ministru în 1957, pe când avea vreo treizeci și patru de ani. Îl știam înalt, chel, cu ochii căprui și bronzat. Tata vorbea cu o urmă de invidie despre soția lui Mansour, Farideh Emami, pe care mi-o aduc aminte că era micuță, cu părul castaniu, lung și drept. Părea că atârnă de un fir invizibil care o lega de soțul ei. Ori de câte ori venea vorba de Mansour, tata pomenea de devoțiunea soției lui față de acesta și de cariera lui. Alți observatori, mai puțin înțelegători, o considerau drept o femeie ambițioasă care se agăța de el, nelăsându-l deloc în pace pe bietul om.

Îmi amintesc de o petrecere în aer liber, cu bărbați și femei frumoși îmbrăcate, cu lumini în jurul piscinei; Mansour străbate peluza cu pași mari, îl trage cu blândețe pe tata din micul grup cu care stătea de vorbă și îl duce mai încolo, punându-i o mână pe umăr. Mă uit la ei, doi bărbați tineri, încrezători și siguri pe poziția lor și pe drumul pe care-l au de străbătut, într-o atitudine apropiată, aproape conspirativă. Nu mult mai târziu, li se alătură și doamna Mansour cu o expresie serioasă și preocupată, sorbindu-și soțul din priviri pe când i se agăța de braț.

Mansour avea să devină o obsesie pentru tata. În jurnalele sale din închisoare scrie despre el mai mult decât despre ceilalți „dușmani“ ai lui: era mult mai greu de suportat o lovitură pe la spate dată de un prieten. „Îl cunosc de douăzeci și cinci de ani“,

scrie el la pagina 312. „Am fost foarte apropiați în ultimii câțiva ani. Era un om cu bun gust, talentat, politicos, modest, dar mincinos, lingușitor și extrem de ambițios. Ar fi sacrificat orice ca să promoveze. Visa să devină prim-ministru și ar fi făcut orice pentru asta. Țineam mult la el, dar curând i-am descoperit duplicitatea și reaua credință. În ultimii ani m-a considerat singurul său rival adevărat, deși eu nu aveam legăturile și posibilitățile sale.“

Mai încolo, tata povestește că un cunoscut de-ai lui care avea iscoade în cercuri sus-puse îi zisese că Mansour îl considera pe tata rivalul său. După spusele acestuia, Mansour și cineva de la ambasada americană, un oarecare domn Rockwell, au inventat niște minciuni pe care i le-au servit șahului. Americanii aveau să-i asigure succesul lui Mansour. Ce șanse să supraviețuiască în astfel de împrejurări, se mira tata, ar fi avut un om ca el, lipsit de aliați puternici și de sprijin străin? Această întrebare avea să apară în multe discuții pe care le avea cu prietenii și cu familia, precum și în paginile jurnalului său. Apare și numele domnului Rockwell câteva pagini mai încolo, când tata se întreabă dacă sunt adevărate zvonurile despre legăturile lui Mansour cu el. Oare aceasta să fi fost pricina din care guvernul iranian a insistat ca Rockwell să fie transferat înainte de întoarcerea ambasadorului american din vacanță?

Alți prieteni povesteau că i se spusese șahului că tata dăduse americanilor lista cu candidații la alegerile parlamentare (lista nu era dată publicității până când nu era aprobată de șah), sau că le-ar fi dezvăluit conținutul unei discuții secrete cu șahul.

— Ahmad Khan, haide, așa ca între prieteni, spune-ne adevărul! Îl necăjea blajinul Safipur, proprietarul și editorul cunoscutei reviste *Omid Iran*, de ce te afli tu în închisoare? Faci

pușcărie pentru că îi sprijini pe candidații parlamentari pe care nu-i înghit americanii sau pentru că le-ai dat americanilor lista pe furis? Dacă e prima situație, o să începem să-i contactăm pe prietenii noștri americani din locuri importante, dacă e a doua, putem să punem o vorbă bună pe lângă americani, dar dacă nici una nu e adevărată, a urmat el râzând, atunci chiar că n-ai nici o șansă!

De ce se afla în închisoare? Îl jignise pe șah? Să fi fost o rivalitate meschină? Propria ambiție? Prea puțini credeau învinuirile ce i se aduceau. În Iran, nemulțumirile politice sunt tratate ca o infracțiune: majoritatea infractorilor sunt condamnați pentru false învinuiri și nu prea e loc pentru apărare. Faptul că învinuirile nu erau luate în serios făcea ca întreaga situație să apară ireală, aproape comică. Așa îmi învățam eu prima lecție despre politică și viața publică din Iran: adevărul conta foarte puțin.

Pe tata îl vizitau înalți oficiali și se întrebau care ar fi „adevăratele motive“ ale arestării sale sau trimiteau mesageri care să-i spună că ei credeau că e nevinovat și că nu știau de ce se află la închisoare. Jurnalele sale din pușcărie abundă cu descrieri ale unor astfel de vizite. „Pe seară, domnul Jamshid Amuzegar“ – ministru din guvern și mai târziu prim-ministru – „a venit să mă vadă împreună cu Safipur“, scrie el pe la început. „Am vorbit despre multe lucruri și a vrut și el să afle adevăratul motiv al arestării mele. Spunea că, atât în guvern cât și în afara lui, se știa prea bine că eu nu sunt nici hoț și nici delapidator. Că, dimpotrivă, am fost mereu în slujba poporului. El crede că problema mea e de natură politică. Amuzegar și cu mine ne-am gândit la toate și am analizat tot ce ne-a trecut prin minte, dar orice-am fi făcut tot nu am descoperit ce infracțiune

comisesem.“ Câteva pagini mai încolo scria: „noaptea, când sunt singur, plâng mult. De mila mea, a copiilor mei și a țării ăsteia blestamate. Acum, când aveam ocazia să facem ceva pentru oamenii amărâți, guvernul a încăput pe mâinile unor tineri stricați și incapabili“.

Dornic să-și convingă interlocutorii invizibili de nevinovăția sa, tata înșiruie motivele pentru care „lor“ le este imposibil să creadă că el ar fi furat din vistieria guvernului. În primul rând, ei aveau acces la conturile sale, așadar ar avea știință despre datoriile lui și despre faptul că, după douăzeci și cinci de ani de serviciu public, posesiunile sale personale nu valorau mare lucru, lăsând la o parte moștenirea soției sale. Face o dare de seamă amănunțită a cheltuielilor avute și menționează un judecător care a spus că dacă Nafisi ar fi vrut să fure bani, atunci ar fi trebuit să o facă pe când era vicepreședinte al Organizației de Planificare și Buget și se ocupa de bugetul țării. Combătea ideea că șahul ar fi nemulțumit de ambițiile lui prin faptul că acesta știa prea bine că el nu nutrea dorința de a ajunge prim-ministru. El s-ar fi mulțumit să rămână primar al Teheranului, ca să-și termine proiectele începute. Pomeneste și de o înregistrare în care dușmanii săi trucaseră o conversație între el și o femeie la o petrecere, unde l-ar fi vorbit de rău pe șah.

Ce ne facem când, oricât de mult ne-am gândi tot nu putem găsi răspunsul? Lumea în care trăia era ireală și nerezonabilă. Cea mai mare satisfacție a lui era să răspundă tăios anchetatorului, fără să cedeze, schimbând rolurile și evidențiind neajunsurile din argumentația acestuia. Uneori, enervat, anchetatorul părea să-l implore să-l ajute să găsească vreun indiciu care ar fi putut motiva acuzațiile.

Oricât s-ar fi străduit, tata nu putea răspunde la cele mai importante întrebări: de ce se afla în închisoare și ce i se va întâmpla? Asemenea unui romancier care, după ce tocmai a terminat de scris o carte ce dezvăluie cel mai tainic secret al prietenului său cel mai bun, afirmă că personajele nu au nici o asemănare cu oameni reali, tata subliniază că nu crede în superstiții, vrăjitori, ghicitori, în timp ce umple caiete întregi cu visele lui și ale altora. Din aceste vise ridicol de simbolice și de pline de iluzii se întrupează o lume mult mai sănătoasă și mai credibilă decât realitatea. Vedem un șah care este nevoit să înțeleagă motivațiile, oficiali care să facă lucruri de bun simț, în așa fel încât tata să poată să-și prezinte cauza eficace, logic și convingător. Dialoguri imposibile în realitate devin normale în aceste fantezii. În acest univers paralel, ia naștere o lume mult mai echitabilă, în care tot felul de oameni sunt deschiși și gândesc cu mintea lor. Ei pot să-l avertizeze pe șah, să-l sfătuiască și chiar să-i impună să facă ce se cuvine. Iar el chiar așa face, ascultă și se lasă convins.

„Scriu aceste rânduri în primul rând pentru mine, apoi pentru fiica și fiul meu“, precizează tata după vreo două sute de pagini din jurnalul său de închisoare. „Când vor avea mai mult timp la dispoziție decât acum și putere de a analiza, poate că aceste însemnări le vor folosi drept sfaturi și îndrumare.“ Jurnalele tatei sunt alcătuite din cinci volume și aproape o mie cinci sute de pagini care descriu viața lui din închisoare timp de patru ani, până la eliberarea și achitarea lui definitivă. Tata spunea, pe jumătate în glumă, că acei ani petrecuți în închisoare au fost cei mai prolifici. Uneori zicea asta referindu-se la închisoarea pe care el credea că mama i-o crease acasă.

Dar mai exista și un alt aspect al acestei idei, care reiese din jurnale, din numeroasele sale poeme și desene. Avea talentul de a acționa bine în împrejurări grele. Se declanșa ceva care îl făcea să reziste la orice piedică și să-și revină în cale. Așa că înflorea în locurile cele mai neașteptate.

Văzându-l în scurtele noastre vizite săptămânale, într-o cameră care nu era a lui, departe de toate obiectele și locurile cu care îl asociam, era greu să-mi închipui prin ce trecea cu adevărat în numeroasele ore în care nu eram alături de el. Citindu-i jurnalele acum, din paginile lor se desprinde o altă lume, o planetă cu propriile sale obiceiuri și locuitori neverosimili. Ceea ce pare a-i fi dat putere, în afara speranței și

a dragostei pentru familie și prieteni, este imensa lui dragoste de viață. De parcă închisoarea i-ar fi distilat toată dragostea în clipe de intensitate maximă, așa că se apucă să învețe limbi străine, scrie și citește, cu-getă asupra istoriei, pictează și slăbește aproape zece kilograme.

Tata în închisoare, alături de unul dintre tablourile sale cu păsări

În jurnal descrie rutina zilnică nebunească: „Mă scol la 4.30, mă spăl, mă plimb prin cameră până pe la 7 și, în timp ce umblu, citesc *Nahj ol Balagheh* – scrierile imamului Ali – sau

cărți despre interpretarea Coranului, cărți de istorie sau religie. La 7 iau micul dejun cu ofițerii închisorii și citesc până la 8. De la 8 la 10 umblu prin cameră învățând germană. Între 10 și 12 am de obicei oaspeți sau vin să mă vadă ofițeri sau alți deținuți. Apoi, până la 1, în timpul prânzului, citesc sau scriu. După prânz mă odihnesc, citesc sau uneori trag un pui de somn până la trei. De la trei la cinci fac duș și citesc ceva în franceză, în timp ce mă plimb prin cameră. De la cinci la șase fac baie, citesc ziarele, iau cina și stau de vorbă cu cine mai vine pe la mine. Apoi, până când adorm, pe la miezul nopții, ascult radioul sau citesc“.

Trece cu ușurință de la propriile sentimente și frustrări, de la sentimentul de trădare și suferință, la discuții cu personalul închisorii, cu alți deținuți, vizitatori, familie și prieteni, la comentarii asupra situației politice și a evenimentelor din alte părți ale lumii – moartea lui Churchill în 1965, războiul din Vietnam. Laudă libertățile poporului american, capacitatea lui uimitoare de a renaște, deplângând, în același timp, politica externă americană. La un moment dat, scrie o scrisoare deschisă președintelui Johnson, în care îi citează pe John Quincy Adams, Franklin Roosevelt, Daniel Webster și Abraham Lincoln. Precizează că i se adresează lui în calitatea sa de persoană care a fost martor la „îngrijorarea și teama de pe chipurile muncitorilor greviști din Detroit, pe care i-am văzut în culmea disperării zăcând pe trotuare cu sticle de whisky lângă ei..., clădirile dărăpănate și afumate din Harlem și Chicago, nefericirea și foametea din New Orleans și Baltimore... precum și noile clădiri frumoase cu ușile lor automate, nenumăratele binefaceri ale libertăților și frumusețea, confortul și cultura țării...“. Vorbește și despre nevoia de a recunoaște cât de

îndatorată este America altor națiuni și-i cere lui Johnson „să nu se lase amăgit de politicienii tirani din alte țări și să nu-i considere inamici pe cei care gândesc diferit de el, să nu facă greșelile pe care America le face în Vietnam și să nu acorde un ajutor plin de înțelegere altor națiuni – dacă intenționezi să le ajuți ar trebui să o faci pe baza unor principii și pe picior de egalitate“.

Scrive poezii pentru copiii săi, pentru soție, prieteni dragi și rude. Se îndrăgostește de Socrate, Voltaire și Buddha, traduce din poemul lui Paul Eluard, „Libertate“, din Victor Hugo și, ciudat, o carte despre corpul uman care părea că-l fascinează. Înființează o colectă pentru a-i ajuta pe alți deținuți după eliberarea pe cauțiune, învață să picteze, își îmbunătățește cunoștințele de limbă germană și începe să învețe de la alt deținut alte două limbi străine: rusă și armeană.

În închisoare, lucrează la trei cărți de copii pe care le va publica zece ani mai târziu: o traducere a fabulelor lui La Fontaine, cu ilustrații frumoase copiate după original, o selecție de povești de Firdoûsi și o culegere de povestiri din creația marelui poet persan Nezami. Amintește cum ne spunea toate poveștile astea mie și fratelui meu pe când aveam trei sau patru ani și cât de importante sunt.

În cele mai multe cazuri, tonul său este reflexiv, dar în cazul lui Firdoûsi rămâne uneori mut de-a binelea. „Mi-a plăcut Firdoûsi din prima clipă“, scrie el la un moment dat. „După părerea mea, el este cel mai mare iranian de pe pământ, iar lucrarea sa *Şah-Namé* nu are egal. Arată toată dragostea lui de țară, candoarea și cinstea sa. Nimeni nu ne dă ca el lecții de umanitate, bunătate și bunăvoință... Toți iranienii ar trebui să-l omagieze. Copiii mei vreau să învețe să-și iubească țara,

umanitatea și să înțeleagă valorile vechilor iranieni. Eroii lui Firdoûsi sunt umani, au cu toții frică de Dumnezeu. Nu a lăudat niciodată un tiran și nici nu a conferit trăsături negative eroilor săi.“

O vreme stă îndelung de vorbă despre Firdoûsi cu un alt coleg de detenție, generalul Baharmast, cunoscut și ca generalul Firdoûsi. El fusese arestat pe motive de molestare, dar, după câte spunea tata, adevărata sa vină consta în faptul că era consilierul juridic al lui Hagi Tayeb, șeful pieței de legume a Teheranului, executat pentru că îl sprijinise pe ayatollahul Khomeini în timpul revoltei din 5 iunie.

Tot felul de personaje ciudate apar și dispar în paginile sale: un pictor talentat care devine profesorul lui, un tânăr cu patru sute de iubite acuzat că o omorâse pe una dintre ele, deținutul frustrat care se spânzură, americanul arestat pentru că își ucisese soția. Pomenește și despre un bărbat care, la morgă, își revenise brusc la viață, și, în loc să aibă grijă de el, oficialii s-au minunat atât de tare de acest „miracol“, până ce bietul om a murit de frig. Își amintește cum, în aceeași celulă unde fusese închis, chiar lângă morgă, îl vizitase cu mulți ani în urmă pe un alt deținut important. Și adesea se plânge că unii îi spun – uneori în semn de consolare – că e norocos că se află în închisoare. („Nezhat îmi spune că sunt norocos că mă aflu aici și că nu sunt nevoit să lucrez cu noul guvern!“ „Rahman îmi spune că sunt norocos că sunt în pușcărie, altminteri aș fi fost omorât!“) Chiar el însuși ne spunea cât de norocos era să nu facă parte din opoziția radicală sau – asemenea altor deținuți – să nu aibă un nume cunoscut și bani și să-și pună speranța doar în Dumnezeu. Citindu-i jurnalele din perioada aceea nu pot să

nu mă gândesc – cu aceeași ironie și disperare – că închisoare poate că a fost într-adevăr o binecuvântare.

Capitolul 16

O femeie de carieră

Oricât de mult ne gândeam la tata – și îl purtam mereu în gândurile noastre – eram nevoiți să ne ducem viețile mai departe și curând această nouă realitate a devenit parte din viața noastră de zi cu zi. Așa că îl vizitam și apoi plecam, lăsându-l acolo, ca pe un pacient în fază terminală. O mare parte a activității noastre se concentra în jurul său, dar, fiecare în felul lui își vedea de viața sa. Așa că *Viața fără tata* ar putea foarte bine să fie un titlu adecvat al acestei părți a povestirii mele. Într-un anumit sens mă simțeam ca și cum aș fi fost orfană, sau chiar orfană cu adevărat, pentru că soarta lui, ca și a noastră, atârna de un fir de păr. „Îmi este milă de Azar“, scria el la începutul jurnalului. „La vârsta când ar avea nevoie de un suflet înțelegător și de un îndrumător, este lăsată de izbeliște. Nu se înțelege cu mama ei. De pe când avea șase sau șapte ani m-am străduit foarte tare să le împac, dar nu a mers. Adevărul este că i-am cerut prea multe lui Azar și am pus prea multă presiune asupra ei. Din nefericire, Nezhat nu știe că un copil are nevoie să se poarte copilărește, iar un tânăr trebuie să se poarte conform vârstei sale. Ea se poartă cu fiica ei așa cum s-a purtat mama ei vitregă cu ea. Dacă n-ai ști despre ce e vorba, ai putea crede că nu e mama ei.“

În iarna aceea am fost nevoită să plec din nou din Teheran. Mama m-a trimis înapoi la școală, în ciuda rugămintilor mele și protestelor tatei, deși aș fi putut să învăț pentru bacalaureat în Teheran, cu profesori particulari. Singura satisfacție pe care am avut-o a fost că în loc să ajung înapoi la snoaba școală elvețiană, cu clientela ei sus-pusă, am fost trimisă înapoi în ponositul și mohorâtul Lancaster. La două sau trei luni după întoarcerea mea acolo, mi-am rupt coloana vertebrală încercând să cobor din camera mea de la etajul al doilea – camera era chiar deasupra salonului lui Skipper și mi-a plăcut să-i văd mutra uimită când m-a surprins coborând prin fața ferestrei sale. Am fost nevoită să stau cam vreo trei luni în pat, mai întâi în spital, apoi acasă. Așa că atunci când am revenit acasă în vara aceea, m-am întors definitiv.

Îl convinsesem pe Skipper să nu o alarmeze pe mama anunțând-o direct pe ea. Așa că a contactat-o pe mătușa Nafiseh sau pe mătușa Mina, nu-mi aduc bine aminte pe care dintre ele. Rahman pretindea că el știa deja despre accident chiar înainte de a afla vestea.

— Am să-ți spun ceva despre Azi, se pare că i-ar fi zis el mamei, folosindu-mi diminutivul. I s-a întâmplat ceva, dar nu vreau să te sperii.

Ceea ce, firesc, a alarmat-o foarte tare. El i-a luat geanta în mână și i-a dat drumul să cadă pe podea, spunând:

— Ceea ce i s-a întâmplat e la fel cum a căzut geanta asta. O să fie bine, dar trebuie să aduci copila acasă. Are nevoie să fie lângă mama ei, a urmat el, destul de șiret, căci nu a spus că am nevoie de părinți, ci de mama. Are nevoie de supravegherea înțeleaptă a mamei ei.

Așa că m-am întors acasă, dar asta nu a însemnat că totul avea să decurgă după planul meu. În lipsa tatei, mama și cu mine aveam să trăim într-o totală devălmășie. Dacă voiam să ies în oraș, eram nevoită să-i explic și să mă milogesc de ea. Ajuta uneori dacă făceam istericale sau leșinam – orice, dar numai să dovedească cât de nenorocită eram. Atunci mă lăsa. Odată, când nu mi-a dat voie să merg la o petrecere, i-am spus că gazda este un băiat orfan și că s-ar simți ofensat dacă nu mă duc la petrecerea lui de adio. Era adevărat că era orfan, dar nu resimțise niciodată sentimente așa de josnice și i-a plăcut de fapt povestea mea despre cum s-a îmbunat mama și mi-a permis să mă duc, nu ca să mă distrez, ci ca să cruț sensibilitatea unui copil orfan. Boala și nenorocirea îmi aduceau întotdeauna câștig de cauză.

De-acum eu și fratele meu ne obișnuiserăm cu toanele mamei: asemenea drogaților, aveam nevoie de o doză de dramă ca să supraviețuim. Când ea țipa sau ne acuza de cine știe ce fapte reprobabile, noi făceam istericale, țipam, ne sfâșiam hainele și, uneori, chiar încercam să ne facem rău fizic. Și, în timp ce noi chiar ne făceam griji pentru tata, ei părea să-i priască încarcerarea lui. Avea satisfacția – preferată de dictatori – de a trăi într-o continuă stare de urgență. Mai târziu, după Revo-luția Islamică, începusem să glumesc că noi eram pregătiți pentru astfel de vremuri, căci trăiserăm alături de mama. Într-o astfel de situație, problema nu e că nu ajungi să faci ceea ce dorești – uneori chiar reușeai –, ci că efortul de a domoli sau de a ține piept zeităților dominatoare te epuizează în așa măsură, că nu mai poți să te bucuri de nimic. Până în ziua de azi, orice distracție, orice bucurie simplă îmi

declanșează convingerea că sunt vinovată de o crimă nedescoperită încă.

Mama când era parlamentar

Dar, așa cum se întâmplă în cele mai multe cazuri, mai era și o altă fațetă a poveștii. Mama trebuie că era măcinată de grija pentru soarta tatei. În ciuda refuzului ei încăpățânat de a se îngriji pentru el, era permanent neliniștită de toate nenorocirile imaginare care puteau să se abată asupra mea și a

fratelui meu. Nu puteam să merg la munte pentru că aş fi putut să-mi rup gâtul; Mohammad nu mai avea voie să meargă cu autobuzul sau să participe la meciurile de fotbal care-i plăceau atât de mult pentru că ar fi putut fi răpit de duşmanii tatei. Apoi se mai punea problema slujbei ei. Acum ea era în Parlament și pentru prima dată în viață avea o slujbă (cu excepția scurtei perioade când lucrase într-o bancă) – lucru care dovedea că ambițiile ei de-o viață nu s-au irosit în zadar. Dar triumful ei era umbrit de situația tatei. Activitatea ei în Parlament era împiedicată de faptul că ea și restul lumii știau că tata era ținut ostatic în închisoare. Toată lumea, chiar și doamna Parsay, fosta mea directoare de la școală, ajunsă acum senator, o sfătuia pe mama să aibă grijă și să se țină deoparte. Ea se plângea de astfel de sfaturi și nu le prea lua în seamă. De fapt, ori de câte ori avea ocazia, era cel mai vehement membru al opoziției. Să fi fost acesta încă un semn al disprețului ei egoist față de situația tatei, așa cum pretindeau o mulțime de prieteni și rude? Sau era o dovadă a integrității sale, a insistenței sale de a face ceea ce trebuie, cu orice preț? Eu cred că erau ambele la un loc.

În absența tatei, mama și-a reorganizat întâlnirile la cafea. Se observa o trecere treptată de la femeile șușotitoare la bărbați îmbrăcați la costum cu cravată. Din când în când, prezida niște întruniri speciale cu jurnaliști și oficiali importanți, pe care îi numea cu mândrie „prieteni mei bărbați“. („Eu mă înțeleg mult mai bine cu prietenii mei bărbați“, se lăuda ea, „mult mai bine decât cu femeile.“) Cei mai mulți bărbați veneau la noi acasă pentru că îi interesa soarta tatei, deși unii veneau și pentru că erau impresionați de mama. Cum ea a intrat în Parlament în toamna anului 1963, cu câteva luni înainte de arestarea tatei,

putea pretinde că legăturile sale politice se datorau măcar parțial rolului său public. Printre prietenii ei se afla generalul Pakravan, fostul șef al Ministerului Informațiilor. Vorbea adesea despre ce-i spusese ei șahul, despre cum îi argumentase ea șahului, cum cutare sau cutare lucru rămăsese doar între ei doi.

Aceste întâlniri la cafea erau diferite de zgomotoasele întâlniri de vinerea dimineața, când domnul Khalighi trecea de la politică la poezie. Cu siguranță erau mult mai stângace. Erau acolo ziariști precum Safipur, sau seriosul domn Meshgin. Veneau și avocați faimoși, asemenea domnului Behdad, domnului Oveisi și domnului Sadegh Vaziri, care au devenit mai târziu avocații tatei, oficiali guvernamentali și parlamentari. La aceste întruniri, bărbații stăteau un pic cam țepeni, ca școlarii care așteaptă să fie scoși la tablă în orice clipă. Mama vorbea cu mare pasiune, criticând cu vehemență guvernul, de la prim-ministru – de care era convinsă că era sprijinit atât de englezi, cât și de americani („desigur, știm noi *cine* e în spatele domnilor ăstora“) – până la sistemul judiciar (hoți la drumul mare, de la ministru în jos). Își păstra cele mai acide comentarii pentru generalul Nassiri, fostul șef al Poliției, care răspundea acum de temuta securitate iraniană, SAVAK, și pentru Pirasteh, ministru de interne, dușmanul numărul unu al tatei. Era convinsă că aceștia doi erau răspunzători pentru înscenarea învinuirilor asupra tatei. „Nu îmi e frică de lașii ăștia“, spunea ea, „de criminalii ăștia fără minte“.

Domnul Amirani a venit doar o dată sau de două ori, de fiecare dată singur. El era editorul unei publicații influente numite *Khandanyha*. (S-ar putea să fi rămas cu impresia că era un ziar serios datorită imaginii mele despre acel om.) În

articolele sale făcea o critică curajoasă a guvernului. Se spunea că singurul cruțat de pana lui ascuțită era însuși șahul. Domnul Amirani decisese să se poziționeze de partea tatălui meu, publicând din când în când unele dintre scrierile sale. Nu-mi amintesc să-l fi văzut în carne și oase cât timp tata fusese în activitate, dar aveam adesea vești de la el și despre el după ce tata a fost arestat. „Dacă se poate scrie ca Amirani, atunci de ce nu fac și alții la fel?“ se întreba tata în jurnal. „Și dacă nu se poate, atunci cum de poate el să scrie așa?“ *Khandanyha* a publicat un articol editorial în apărarea lui care a făcut valuri. Tata pomenește în jurnalul lui că Pirasteh îi oferise lui Amirani zece mii de *tumani*² să publice și replica lui, dar Amirani l-a refuzat. A continuat să publice articolele tatei din închisoare și să-i ia apărarea. Tata era obsedat de relatările lui Amirani despre certurile acestuia cu cenzorii în legătură cu vreo propoziție dintr-un articol. Căci pentru tata, ceea ce nu era scris, ceea ce era scos devenea mult mai important decât ce se publica.

Domnul Amirani era slab, aproape chel, cu ochi ageri care te iscodeau de după niște ochelari cu rame de baga. Chipul îi era ascuțit și tras, iar asta îi dădea un aer intelectual. Mie îmi amintea de o bufniță sfrijită. Mama era foarte mândră de faptul că îl cunoștea – insista că el e prietenul *ei* și susținea că îl sprijină pe tata numai datorită influenței ei. Era aproape tulburător felul copilăresc în care se lua la întrecere cu tata pentru acești oameni influenți. Peste ani am văzut chipul ascuțit al lui Amirani lângă cel al generalului Pakravan, blândul fost șef al securității, care ajutase la salvarea ayatollahului Khomeini după revolta din 5 iunie 1963. Amândoi erau executați de regimul islamic al lui Khomeini.

Aceste întâlniri îi sporeau adesea energia mamei, uneori într-un fel chiar periculos. De obicei, după ele ridica telefonul și spunea ceea ce gândea către oricine asculta pe fir:

— Nu o fi el un soț perfect, dar a fost întotdeauna un tată ideal și un om cu principii.

Apoi forma un număr și spunea provocator:

— Știu că mă ascultă oamenii domnului Nassiri, așa că pot să vă spun, criminalilor, satrapilor, violatorilor de femei...

Cei pe care îi sunau încercau să o domolească, dar ea îi dădea înainte cu torentul ei de epitete. Mai apoi ei se duceau să-l viziteze pe tata la închisoare și-l rugau să o mai potolească pe nevastă-sa, spunându-i că din pricina ei i se prelungea sentința. Dar nu era chip să o domolești pe mama. Fiecare o dădea mai departe altora, ca pe o bombă, cu speranța că va exploda în mâinile altcuiva.

— Oamenii plătesc până la urmă pentru ceea ce fac, mi-a spus ea enigmatic într-o dimineață.

Se pare că Pirasteh luase cuvântul în Congres și câțiva membri, printre care și mama, îl rugaseră să vorbească mai tare. El s-a întors strâmbându-se spre mama și i-a spus: „Dacă ai suficientă răbdare o să se întărească până la urmă“, făcând un joc de cuvinte în limba persană care implică și organul sexual. Ședința a fost tulburată și toți s-au repezit să-i ceară scuze mamei. Domnul Amirani scrisese un articol usturător despre acest incident și, timp de câteva zile, ne-am bucurat cu toții de atenție datorită acestei gafe.

Uneori cred că anii în care tata s-a aflat în închisoare – dintre care în cea mai mare parte mama a fost membru în Parlament – au fost printre cei mai buni din viața mamei. Ea și-

a luat treaba foarte în serios: a îndeplinit-o cu aceeași îndârjire și hotărâre cu care ducea la bun sfârșit tot ce făcea. Era foarte mândră că fusese aleasă secretar al Parlamentului. Tata pretinde că foștii lui colegi erau surprinși că Nezhat își făcea treaba cu atâta conștiinciozitate, ducându-se în circumscripția ei din micul oraș Baft din provincia Kerman și mobilizându-i cu critica împotriva neglijenței guvernului și cu promisiuni de schimbări radicale menite să le îmbunătățească viețile. Spunea deseori că dacă soarta a împiedicat-o să devină doctoriță, acum cel puțin avea ocazia să arate de ce este în stare cu adevărat. Și printre primii care au văzut pe pielea lor de ce era în stare s-a aflat noul prim-ministru, Hassan Ali Mansour.

Tata bănuia că dușmanii săi, cu Mansour în frunte, își închipuiseră că mama va fi recunoscătoare pentru locul din Parlament și că va deveni o unealtă binevoitoare în mâinile lor. Cât de mult s-au înșelat! Ei îi plăcea să amintească de vremea când fusese invitată împreună cu alți colegi să ia prânzul cu prințesa Ashraf, puternica soră geamănă a șahului, despre care se spunea că era apropiată de cei care îl băgaseră pe tata în pușcărie (dintre care și Pirasteh, și Baheri, ministrul de justiție). Mama povestea cu mândrie cum, atunci când a fost invitată să se așeze la masa prințesei, a refuzat în gura mare. De ce ar fi fost o onoare să mănânce alături de *ea*? îi întreba mama pe colegii săi, care îmi închipui că făceau tot ce puteau ca să se îndepărteze cât mai iute de ea.

În 1962, înainte de a deveni prim-ministru, Mansour a candidat pentru Parlament și a fost ales al doilea deputat reprezentând Teheranul, după Abdollah Riazi, președintele Camerei. A fost votat pe listele Alianței Progresiste. Prima înfruntare a mamei s-a petrecut când Mansour a format un nou

partid, Iran Novin³. El se aștepta ca parlamentarii să adere la partidul lui, ceea ce majoritatea au și făcut, transformându-l în lider al majorității. Mama nu numai că a refuzat să adere la Iran Novin, dar s-a asigurat că refuzul ei este bine cunoscut de toată lumea. Chiar se lăuda că atunci când Mansour i-a sugerat că șahul însuși ar fi vrut ca ea să sprijine activ partidul Iran Novin, ea i-ar fi răspuns că dacă Majestatea Sa ar fi dorit să-i transmită vreun mesaj, ar fi putut s-o facă direct.

Mansour nu a rămas mult timp liderul majorității. A devenit prim-ministru în 1963, când Alam a demisionat. Încă de la început, mandatul său a fost controversat. La puțin timp după ce s-a instalat, a crescut prețul benzinei ca să acopere deficitul bugetar, dând naștere unei revolte a taximetriștilor care a creat o nemulțumire populară atât de mare încât a fost nevoit să anuleze această măsură. În toamna anului 1964, guvernul Mansour a promovat o lege nepopulară cunoscută drept legea capitulării, care conferea imunitate diplomatică personalului militar american, plasându-l în afara jurisdicției curții civile sau penale iraniene. Mama și alți câțiva (de fapt o singură persoană, după cum sublinia ea) au refuzat să voteze legea. Cei care au făcut-o, susține ea mândră, nu mai aveau nici un pic de mândrie în propria lor țară. Întâi englezii, apoi americanii. Nu e de mirare că oamenii cinstiți care nu au nici o legătură cu puterile străine se află în pușcărie.

Multă lume i-a admirat curajul de a vota împotriva legii capitulării, dar cei mai mulți au fost uimiți de decizia ei de a se opune legii din 1967 privind protecția familiei. Această lege abolea divorțul extrajudiciar, accepta poligamia doar în anumite situații și înființa niște tribunale speciale pentru familii. Votul ei negativ i-a scandalizat pe cei care promovau

drepturile femeii. Ea motiva că era un gest ipocrit să se adopte o lege care pretindea că protejează femeia dacă legea aceasta prevedea că este încă nevoie de permisiunea soțului, legalizată la notar, ca femeia să părăsească țara. Ea era prea radicală sau prea inflexibilă ca să accepte un compromis, așa că a preferat să voteze împotriva decât să accepte ceea ce considera a fi jumătate de măsură. Nu am fost deloc de acord cu ea în privința legii protecției, și nici acum nu sunt, dar nu pot să nu-i admir încăpățânarea cu care își apăra independența.

Mai târziu, mama avea să spună că fusese previzibil ce a urmat.

— Nu l-am sprijinit deloc pe Mansour, spunea ea trăgând adânc aer în piept, am respins orice lege pe care a supus-o spre dezbatere în Parlament. Odată chiar a încercat să mă vrăjească – era desigur foarte politicoș, nu ca prostul acela de Pirasteh, care nu știa să se poarte, că ce studii să fi avut el? Ți-am povestit ce a făcut el în Parlament, nu? Când m-a jignit? Lumea a văzut cine era Pirasteh. Dar Mansour era altfel. Era un domn, veșnic cuceritor. Nu știai niciodată la ce să te aștepti de la el.

Apoi a continuat.

— Plecasem de la Parlament și ajunsesem la patiserie. Ți-aduci aminte cât de mult îți plăceau gogoșelele profiterol? Tare te mai iubea patronul. Ți-aduci aminte de el?

— Da, mamă. Domnul Tajbakhsh.

— Mereu îți dădea o gogoșică gratuit. Așa, cum stăteam eu acolo, la teighea, vorbind cu domnul Tajbakhsh, am auzit pe cineva spunând: „Pot să mă bag și eu în vorbă?“ și l-am văzut pe domnul Tajbakhsh încremenind pe loc, așa că m-am întors și

am dat cu ochii de domnul Mansour, cu zâmbetul lui fermecător. Dar pe mine nu m-a prostit.

— „Aș putea să vă distrag o clipă de la această activitate foarte importantă?“ spune el.

— „Chiar e importantă!“ i-am răspuns eu.

Mă conduce spre ușă și-mi spune:

— „Îmi faceți plăcerea să luați prânzul cu mine?“

— „Nu, nu v-o fac“, i-am răspuns eu.

O fi fost el liderul majorității, dar pentru mine nu era o onoare că voia să ia masa cu mine. Așa că i-am spus:

— „Dacă ai ceva să-mi spui, fă-o chiar aici.“

Așa că am rămas acolo, în fața ușii.

— „Eu am socotit întotdeauna că-mi ești prietenă“, zice el.

— „Atunci ciudat mai știi să te porți!“ îi răspund.

— „Ahmad nu știe să se apere“, urmează el. „Îi place să-și facă dușmani.“

— Eu nu-i răspund nimic și rămân pe loc, cu ochii la el. Știi bine cum îi străfulger cu privirea când îmi dau seama ce au de gând să facă unii.

— Da, mami, știu!

— Sigur că da, că doar am crescut printre oameni politici – propriul meu tată, când a candidat pentru provincia Kerman, și Saham Soltan... Așa că i-am zis mai departe:

— „Așa, ai venit aici să-mi jighești familia? Vrei să spui că soțul meu este răspunzător pentru cea mai mare înșelăciune a țării ăsteia?“, căci era o mare înscenare să-l acuze pe Ahmad de delapidarea acelei instituții corupte sau să pretindă că a complotat împotriva șahului. Orice mi-ar fi făcut tatăl tău, a urmat ea adresându-mi-se, eu am fost întotdeauna corectă cu el.

— „Nezhat jan, a urmat el încetișor, eu mă adresez duminică nu ca soție a lui, ci în calitate de colegă a mea, o colegă pe care o prețuiesc. Haide să-l lăsăm pe Ahmad deoparte pentru o clipă! De ce n-am putea colabora noi doi?“ Și chiar așa fi putut să mă înțeleg cu el. Dacă așa fi vrut, așa fi putut să obțin încă un mandat. Chiar și șahul era de partea mea. Dar eu am renunțat la toate astea. Am renunțat pentru că mândria nu-mi permitea să nu-i iau apărarea bărbatului meu. Și nici nu mi-ar fi păsat că fac acest sacrificiu dacă ar fi fost apreciat sau cel puțin recunoscut... Cert e că am refuzat să colaborez cu el și s-a simțit ofensat, deși a încercat să nu o arate, iar din ziua aceea rareori mi-a mai adresat vreo vorbă și nici nu m-a mai abordat din nou. Și-acum asta!

„Asta“ însemna asasinarea lui Mansour de către cineva numit Mohammad Bakharaii, despre care se spunea că ar fi aparținut Coaliției Societăților Islamice, o grupare înființată în 1963, la cererea ayatollahului Khomeini. Ei erau sprijiniți de clerici numiți de Khomeini, printre care se afla și discipolul său de încredere, Motahari, și unii dintre viitorii conducători ai Republicii Islamice, cum ar fi Rafsanjani și Beheshti. Alcătuiseră o listă cu persoane pe care urmau să le asasineze, printre care se numărau șahul, treisprezece oameni importanți din guvern, medicul său personal, generalul Ayadi, despre care se spunea că e suspectat pentru că aparține cultului Baha'i, generalul Nassiri, noul șef al serviciilor secrete, unsprezece funcționari publici, și editorii ziarelor care-i atacaseră pe clerici și pe Khomeini. Revolta din 5 iunie fusese înfrântă, dar nu și opoziția religioasă care o inițiase.

Tata scrie în jurnalul său:

„Vineri, 22 ianuarie 1965. Astăzi pe la prânz am auzit că Mansour a fost împuşcat. La început nu am crezut. În ziua de astăzi umblă tot felul de zvonuri și bârfe despre guvern. Dar curând știrea a fost confirmată. Se spune că, în jurul orei zece dimineța, un tânăr l-a împuşcat cu patru gloanțe. Dar se pare că rănilile nu au fost grave. Astăzi s-a anunțat la radio că doctorii spun că tensiunea lui arterială a crescut și că își va reveni într-o lună. Îmi pare rău de el... nu era de felul lui un om rău, nu voia să-și trădeze țara și avea motive întemeiate să o slujească, dar nu avea prea multă experiență, era ambițios și repezit...”

Peste alte câteva zile, tata nota:

„După o săptămână de stat în comă, cu dureri și chinuri, Hassan Ali Mansour, tânărul prim-ministru al Iranului, a părăsit această lume miercuri, Bahman 7, 1343 (27 ianuarie, 1965). Cu două zile mai devreme, prin oraș circulau zvonuri că e deja mort. Într-o țară în care guvernul nu este niciodată cinstit și sincer cu oamenii și unde știrile adevărate sunt tănuite, zvonurile iau locul faptelor. Era clar de la bun început că împuşcătura fusese mortală, dar buletinele de știri au susținut, până în preziua morții, că el se simțea tot mai bine. Luni chiar au zis că pericolul a fost înlăturat.”

Tata scrie în jurnal că a așteptat la fereastra celulei sale, care dădea în holul ce ducea la morgă, să sosească trupul neînsuflețit al lui Mansour. „Moartea lui m-a întristat, m-a făcut să lăcrimez. Nu am putut dormi toată noaptea... Cu un an și jumătate în urmă, noi doi ne numărăm printre cei mai promițători tineri din țara asta și asupra noastră se aținteau multe priviri invidioase și altele pline de speranță. Iar în noaptea asta, unul dintre noi e în închisoare, din cauza nerușinaților săi dușmani și a șlehtei lor răuvoitoare, iar

celălalt zace îmbibat în propriul sânge, trei metri mai încolo, cu trupul rece îndesat în frigiderul medicului legist. Uite ceva de învățat! Amândoi am fi putut să fim de folos țării noastre.“

După asta, tata e bântuit de imaginea lui Mansour. Era de necrezut că putuse fi asasinat, el care fusese considerat atât de norocos, de promițător și stârnise atâtea dispute în scurtul său mandat de prim-ministru, el care fusese de atâtea ori comparat cu tânărul și chipeșul John F. Kennedy. Mormântul lui a fost transformat într-un adevărat altar, dar după revoluție regimul islamic l-a ras de pe fața pământului, așa cum a făcut cu multe alte morminte, printre care și cu cel al șahului Reza.

- [2.](#) Tuman: moneda oficială din Iran, divizată în 10.000 dinari.
- [3.](#) Iran Novin: partid politic regalist, care a condus atât Parlamentul, cât și guvernul în perioada 1964-1975, alcătuit în principal din tehnocrați și funcționari ce sprijineau politica șahului.

Capitolul 17

O partidă potrivită

„Azi m-a vizitat Nezhat“, scria tata în toamna anului 1964. „Era din nou supărată și îngrijorată. De ce nu pleacă Azar în Anglia? De ce sunt eu în închisoare? De ce soarta nu e de partea noastră? Ea este dintre oamenii care se consideră aleșii Domnului și crede că nu greșește niciodată. Orice rău se întâmplă îl pune pe seama altcuiva. În cazul acesta, pe mine mă socotește vinovat.“ Când scrie despre șah sau despre alți oficiali guvernamentali, tonul lui este unul de sfidare amestecată cu iritare, dar când se referă la mama, aproape fără greș îl cuprinde disperarea.

„Din clipa arestării mele, m-a bucurat gândul că Nezhat va fi pedepsită și că se va descotorosi, în fine, de iluzia că lumea trebuie să fie la picioarele ei. Am crezut că, atunci când mă va vedea în pușcărie, va pricepe ceea ce n-am putut eu să o fac să înțeleagă cât m-am aflat în libertate. Dar acum îmi dau seama că îi sufocă viața, întreaga existență – nu numai că nu a învățat nimic din asta, dar crede că mă aflu în locul cel mai bun cu putință și că trebuie să-i fiu îndatorat.“

Mulți bărbați își folosesc soțiile și familia în scopuri politice, dar părinții mei erau atât de copleșiți de neînțelegerile dintre ei, încât sperau că viața politică le va rezolva problemele de

acasă. L-am auzit odată pe tata spunându-i unui prieten că relația lui cu mama îi aducea aminte de o poveste de Attar – poetul mistic persan din secolul al XII-lea – despre un om care călărea cu vitejie un leu feroce. Când povestitorul s-a dus acasă la acest viteaz, a fost uimit să vadă cât de ușor era pus la punct de nevasta lui. Cum era cu puțință ca un bărbat, care nu se temea de o fiară fioroasă, să fie atât de intimidat de propria soție? Dar gazda i-a răspuns: „dacă nu aș îndura toate acestea acasă, n-aș putea fi niciodată în stare să călăresc un leu“.

— Tu stai aici, ferit de orice necaz, și faci ce vrei, în timp ce tot greul cade pe mine, îi spunea mama fără nici un pic de ironie.

Toate acestea ne-au determinat pe fratele meu și pe mine să îl protejăm mai mult pe tata. Eu îi cumpăram tot ce-i plăcea, îi lăudam cadourile pe care el i le lua mamei și îl căinam. Îi făceam prăjituri și-i scriam bilețele sentimentale în care-i spuneam cât de mândră eram de el. Și îl mințeam spunându-i cât de bine merge totul acasă – lucru dezmințit pe loc de înfățișarea mea tristă și de reclamațiile de-abia schițate.

„Nezhat mi-a spus astăzi să-i cer lui Azar să nu mai vină să mă vadă atât de des“, scrie el la un moment dat. „Cine a mai auzit ceva atât de prostesc?“ Și se mira cum de ajunsese „nu numai soțul ei, ci prietenul, sfătuitoarea, contabilul, servitorul ei, de fapt“. El îi scria poezii pe care ea nici nu le lua în seamă, dar pe care eu le adunam și le citeam cu mare interes.

Aveam cincisprezece ani când mama lui Behzad Sari m-a cerut de nevastă pentru fiul ei. Soțul ei, care murise de curând, fusese un judecător respectat și, spre deosebire de noi, avea o familie foarte disciplinată. Era o adevărată „matriarhă“, care-și

conducea clanul cu mână de fier. Mama avea pretenii ei, tata prietenele sale, pe care le admira pentru forța caracterului lor. Una dintre ele era Parvin Dowlatabadi, o poetă faimoasă, iar cealaltă era doamna Sari, mama lui Behzad. Era o adevărată doamnă, cu o personalitate puternică, prea băgăcioasă pentru gustul meu, poate și pentru că simțeam la ea ceea ce vedeam la mama: dorința de a controla totul, doar că ei îi reușea mult mai bine. Era genul de om căruia cu greu puteai să i te împotrivești sau să-i ții piept. Cei din familia Sari, poate cam prea mândri de poziția lor socială, erau, de fapt, oameni buni.

Când m-a cerut în numele fiului ei, tata era încă primarul Teheranului. Familiile noastre se împrieteniseră de curând și ne întâlneam regulat o dată sau de două ori pe săptămână. Behzat avea douăzeci și șapte de ani, nu era nici urât, nici arătos, era serios și harnic. Părinții mei credeau că mă va trata cu ceea ce se înțelegea prin respect. Eu nu aveam vreo obiecție concretă, doar că mi se părea plicticos și nu-l iubeam. Cu toate acestea, părinții mei nu au descurajat această partidă, poate și datorită legăturii apropiate dintre familiile noastre. Așa că nu au dat un răspuns tranșant, adică i-au spus politico doamnei Sari că depinde de mine și că eu eram încă prea tânără ca să pot lua o hotărâre, dar au lăsat-o să creadă că aș putea să mă răzgândesc cu timpul.

Când a fost arestat tata, faptul că familia lui Behzad încă mai dorea ca eu să mă căsătoresc cu fiul lor a constituit un avantaj în favoarea lui. Tăria de caracter a lui Behzad devenea o bună recomandare acum, când tata căzuse în dizgrație. Am fost invitată la ei acasă, unde s-au oferit mici cadouri de ambele părți și mi s-au adus nenumărate laude.

— Credeam că doar buzele îi sunt frumoase, dar uită-te la nasul ei! îi spunea doamna Sari fiicei ei, în timp ce mă cerceta cu de-amănuntul.

Iar eu mă simțeam ca un cadavru la lecția de anatomie. Ori de câte ori se apropia de mine Behzad, eu îmi găseam de lucru cu nepotul lui de un an. Totul mă plictisea la ei, în afară de acel nepot și de poveștile deocheate despre sora lui Behzad, care ar fi putut juca cu succes rolul călugăriței pusă pe rele. Avea un aer nevinovat, cu fața ei rotundă, ochii abătuți, enormi, de un albastru deschis, și cu pielea ca de porțelan, dezvăluită de un decolteu generos. Umbla vorba că fugise cu un Don Juan, dar că mama ei a readus-o pe calea cea bună măritând-o repede într-o familie sus-pusă.

Fratele ei însă nu poseda nici una din aceste calități atractive. Era inginer, cu o carieră reușită, statornic și fără ascunzișuri. De aceea îl și plăceau atât de mult ai mei. Când, într-o bună zi, a apărut la noi acasă cu un buchet de trandafiri ca să-mi ceară răspunsul definitiv, eu m-am speriat și i-am spus:

— Nu vreau să mă mărit de pe-acum. Nu am nimic cu tine, dar nu sunt pregătită.

El m-a întrerupt, de parcă nu ar fi auzit ce-i spuseseam, și a urmat:

— Mie îmi trece timpul, nu mai pot aștepta. Trebuie să-mi spui *acum, cât mai repede*.

Privirea lui plină de dor m-a alarmat.

Înainte ca tata să fie arestat, părinții mei se mulțumeau să spună că eram prea tânără ca să mă mărit. Amândoi i-au spus lui Behzad și familiei lui că m-aș fi putut mărita doar cu o singură condiție: să fiu lăsată să-mi continui studiile. Dar brusc, impactul prelungirii detenției tatălui meu făcea ca totul să

devină acceptabil. Dacă trăiam într-o lume unde averile se făceau și se pierdeau cu atâta ușurință, atunci fetele care voiau să-și continue studiile se puteau mărita și la șaisprezece sau șaptesprezece ani, nu pentru că se îndrăgosteau, ci pentru că se găsea vreun tânăr de ispravă dintr-o familie bună care să le garanteze siguranța. Nimeni nu mă putea forța, dar nici nu mi-ar fi permis să mă întâlnesc cu băieți de vârsta mea. La puțin timp după aceea le-am comunicat refuzul meu, de care atât el, cât și familia lui s-au arătat oarecum dezamăgiți, dar s-au purtat admirabil. Adevărul era că mie îmi plăcea altcineva, exact opusul lui Behzat. Era înalt, chipeș, romantic și plin de încredere. Vorbea înflăcărat despre poezie și filozofie. Și, pe deasupra, era îndrăgostit de altcineva, ceea ce-l făcea cu atât mai interesant și mai atrăgător.

Majoritatea femeilor sunt cucerite de înfățișarea cuiva sau de emoția pe care o resimt în preajma persoanei respective, dar poți să fii sedus și de conversație. Când mi-a spus asta mai demult un prieten – pe când stăteam cocoțați pe scaune la barul unei cafenele din Teheran, după revoluție, și mâncam sendvișuri cu șuncă, interzise la vremea aceea și vândute doar clienților de încredere, și discutam despre *A Night at the Opera*¹ și *Johnny Guitar*² – discuția era atât de captivantă, încât în clipa aceea eram gata să-l votez pe el – un tip absolut banal – drept cel mai seducător bărbat din lume.

— N-am întâlnit vreodată o femeie care să se aprindă atât de tare dintr-o discuție despre Woody Allen, mi-a spus el.

Și avea dreptate. Mă atrăgeau foarte tare bărbații care mă stârneau intelectual. Aș putea spune într-un anumit fel că am moștenit această trăsătură de la părinții mei. Din dragostea

tatei pentru filozofie și literatură și din plăcerea mamei de a avea discuții politice stimulatoare cu prietenii ei de „gen masculin“. Recitindu-mi scrisorile din Anglia, scrise în adolescență, sunt uimită cât de mult încercam să-l impresionez pe tata predicându-i despre cărți.

Admirația mea pentru Woody Allen nu s-a produs de la început. Între zece și treisprezece ani actorul meu de film preferat era Yul Brynner, după care tânjeam parțial și din pricina dragostei sale neîmpărtășite, atât pe ecran, cât și în viață, se pare, pentru Deborah Kerr. Adunam mereu fotografii de-ale lui. Tata nu putea suferi asta și, într-o bună zi, pe când mi-a căzut o astfel de fotografie din cartea pe care o citeam, mi-a cerut să-i aduc toate fotografiile lui Yul – cum îl numeam eu tandru – și mi le-a rupt. O vreme am crezut că eram (și uneori cred că încă mai sunt) îndrăgostită de Dirk Bogarde, cu zâmbetul său enigmatic și cu ochii aceia care priveau dincolo de tine, deși păreau că te privesc direct în față. Descoperirea sfâșietoare că nu-l interesau femeile nu mi-a diminuat afecțiunea. Și apoi, pe la douăzeci și ceva de ani, m-am îndrăgostit de Woody Allen. Colegele mele mă priveau cu uimire și cu un pic de milă, dar eu mă simțeam deasupra lor, oricum nu aveam ce face, inima acționează așa cum simte, însuși maestrul avea să spună câteva decenii mai târziu.

Când mi-a căzut cu tronc Mehan Osuli, treceam de la Yul Brynner la Dirk Bogarde. E posibil ca Mehran să-mi fi grăbit pasiunea pentru Woody Allan, deși nu semănau la înfățișare. El era arătos și înalt, cu păr castaniu deschis și ochi căprui și cu o voce frumoasă și mângâietoare. Arăta ca un fotbalist american, dintr-aceia care tânjeau în taină să devină mari scriitori sau filozofi. Aceasta s-a întâmplat pe când eu aveam cincisprezece

ani, iar el douăzeci și unu și era student în anul al doilea la drept, la Universitatea din Teheran. Soția lui Hussein, unul din unchii mei mai tineri, avea patru frați chipeși, toți cu mare lipici la fete. Mehran era cel mai serios. Nu se arăta deloc interesat de jocurile fetelor îndrăgostite. Îmi aduc aminte în detaliu seara în care m-am îndrăgostit de el. Ne aflam la el acasă cu unchiul Hussein și cu tânăra lui nevastă, și, după cină, ne prinseserăm într-o discuție aprinsă despre Natura Dragostei. La început Mehran părea foarte detașat. În timp ce noi ceilalți ne întrerupeam mereu unul pe celălalt, el stătea relaxat și mai arunca din când în când câte o observație bine aleasă. Vocea lui frumoasă îmi tăia respirația. Pe măsură ce se înnopta, părea că rămăseserăm să vorbim doar noi doi. Eu i-am adus în discuție pe Rudabè și pe Zal din *Şah-Namè*, pe Mathilde și pe Julien Sorel din *Roșu și negru*, iar el a citat brusc un proverb persan foarte cunoscut: „Nu ai îndurat foamea ca să poți uita dragostea“, a spus el, înțelegând prin aceasta că dragostea e făcută doar pentru leneșii sătului. Apoi s-a întors, gata să plece. Mie această afirmație atât de banală mi s-a părut plină de înțelesuri ascunse. Eram convinsă că se referise la mine și că voise să spună exact opusul a ceea ce însemna proverbul.

Lui Mehran îi plăcea rolul de erou romantic. M-a făcut să cred că era îndrăgostit fără nici o speranță de sora mai mare a celui mai bun prieten al său. Așa a început legătura noastră: el povestindu-mi cu de-amănuntul despre ea. Îi plăcea foarte mult ideea iubirii neîmpărtășite. Iar eu eram atât de docilă și mă lăsam ușor impresionată de cuvintele lui înțelepte. După un timp, mi-a povestit cum i-a spus prima dată că o iubește. Îmi amintesc nu atât felul cum mi-a povestit, ci întâmplarea în sine, de parcă aș fi fost și eu acolo, urmărind fiecare mișcare de după

draperia din sufragerie. După prânz, toată lumea iese din încăpere în afară de ei doi. La radio se auzea un cântec de dragoste celebru – pe care mi-l aduc aminte și azi. Ei se aflau în picioare lângă masă, iar ea dădea să plece, când a fost oprită:

— Stai, am să-ți spun ceva.

În închipuirea mea, ea a întors capul zâmbind tăcută, poate surprinsă, poate nu. În tot ce povestea el, iubita lui capricioasă nu vorbea niciodată, doar primea mărturiile dragostei lui pătimașe.

Acum mi se pare că am fost atrasă mai degrabă de poveștile lui decât de trăsăturile sale frumoase. O vreme ne-am văzut destul de des, ne întâlneam săptămânal în expedițiile pe care unchiul Hussein le organiza pe munte. Timp de câteva ore în fiecare vineri, mergeam unul lângă altul și vorbeam la o oarecare distanță de ceilalți. Când eu mă căzneau să urc pe o stâncă mai abruptă, el îmi întindea mâna să mă ajute. La început l-am refuzat, dându-mă vitează și independentă, dar după o vreme am acceptat, iar el mi-a reținut mâna mai mult decât era nevoie. Uneori se uita fix în ochii mei pe când îmi dădea drumul la mână, cu o expresie de nemăsurată tandrețe și îngrijorare pe chip, de parcă aș fi fost o ființă rătăcită din vreo poveste incredibilă. Ne opream într-un loc foarte sus unde aveam o panoramă minunată asupra Teheranului și el îi scrijelea numele în țărână cu un băț, după care îl ștergea cu talpa ghetei. Eu stăteam în spatele lui, zăpăcită, fiindu-mi milă de el, dar prefăcându-mă că nu-mi pasă. Niciodată nu am înțeles prea bine de ce o iubea pe fata aceea. Niciodată nu mi-a spus că ar fi fost frumoasă sau deșteaptă sau că ar fi avut te miri ce alte calități deosebite. Era pur și simplu sora mai mare a prietenului său cel mai bun.

Cu timpul a început să mă țină de mână tot mai mult și să vorbească tot mai puțin despre ea. Și am început, în schimb, să discutăm ore întregi despre „problema mea“. Căci chiar aveam o problemă cu mama. Eu mă purtam ca o soră mai mică, iar el mă sfătuia și îmi scria bilețele nostime. La un moment dat am luat locul surorii mai mari în inima lui, o schimbare dovedită prin faptul că a devenit foarte gelos și posesiv. Mi-a oferit traducerea în limba persană a celei mai proaste și mai sentimentale cărți a lui Hemingway *Dincolo de fluviu și printre copaci*. Îmi spunea *Aye Hija Mia* (o, fata mea!). Dar asta s-a întâmplat mult mai târziu.

Unele familii se străduiesc să ascundă de ochii străinilor problemele pe care le au, dar mama – care, de altminteri, insista atât de mult asupra convențiilor sociale – nu ținea cont de astfel de mofturi. Ea dădea frâu liber emoțiilor indiferent unde s-ar fi aflat. Am încercat să țin departe de ochii ei interesul meu pentru Mehran, dar ea posedea un instinct de vânător, sensibil și vigilent la toate ascunzișurile mele. Acest instinct a fost ajutat, în cazul respectiv, de faptul că scotocea zilnic prin cele mai intime cotloane ale vieții copiilor ei. Îmi asculta convorbirile telefonice, îmi citea scrisorile și jurnalele și intra și ieșea din camera mea oricând avea chef. Nici nu știu ce mă enerva mai tare: că îmi citea jurnalul și scrisorile sau că nu-mi permitea niciodată să mă supăr pentru faptele ei – folosea noile descoperiri drept dovezi ale trădării mele.

Iată un exemplu. E toamna târziu, când frigul uscat și rece al Teheranului se așază pe frunzele încă fragede. Sentimentele și emoțiile mele sunt în ton cu schimbarea anotimpului. E frumoasă toamna la Teheran, dar mie îmi plac iernile, cu

amestecul lor de soare și zăpadă, când poți aproape să miroși aerul rece. Mă îndrept cu mașina de la închisoarea tatei către un alt loc, pe bulevardul Shahpour. Ședința parlamentară a început, dar mama a trimis mașina să mă ia. Nu am de lucru și îi spun șoferului să mă ducă acasă la Mehran. Și îi zic degajată:

— Nu e nevoie să mă așteptați, iau doar ceva de acolo și apoi mă duc pe jos direct la școală.

Deși mama nu e de acord să merg pe la Mehran sau pe la oricare dintre unchii mei, eu mă duc adesea acolo. Odată, când a descoperit că mă dusesem acasă la Mehran fără să-i spun, a apărut la ușa lor și mi-a cerut să plec imediat acasă cu ea. Prima dată a fost stânjenitor, dar după aceea, văzând prin ce trec, toți au dat dovadă de multă înțelegere. Așa că rezolvarea problemei lui Azar cu mama ei a devenit subiectul unor discuții nesfârșite. Ei nu se purtau doar ca prieteni ai mei, ci și ca adevărați complotiști.

Inima îmi bate tare în răcoarea toamnei târzii. Port o haină roșie subțire și-mi ridic gulerul, care mi se freacă de piele. E un moment emoționant și romantic. Îi spun șoferului să mă lase dinaintea unei alei înguste. Ne găsim în partea veche a orașului, cu mici prăvălii de mirodenii, cu alei prăfuite și făgașe de izvoare secate care șerpuiesc spre casele cu ziduri înalte, protectoare. Apropiindu-mă de casa lor, îmi scot sticluta de L'Air du Temps de la Nina Ricci și mă dau cu parfum pe încheieturi și pe după urechi. Apăs soneria. Poarta se deschide și fac câțiva pași în curtea pietruită cu copaci bătrâni, cu havuzul rotund și încăperile răcoroase de la parter.

Cam peste o oră, se aude soneria și niște bătăi puternice în ușă. Îmi stă inima în loc. Sunt convinsă că e mama care l-a întrebat pe șofer unde mă aflu.

— Unde e? Știu că e aici, strigă ea.

— Nu e aici, răspunde Morat, fratele mai mic al lui Mehran. Intrați să vă convingeți singură.

Devenisem mai isteți și nu m-a putut găsi de data aceasta. După ce a plecat, am mai așteptat vreo zece minute înainte de a ieși. O iau printr-un labirint de alei șerpuitoare până ies pe strada principală, unde dau de mama care mă aștepta.

Așa că mint (am devenit expertă acum). Îi spun că m-am dus acolo să iau niște cărți pe care i le și arăt și, de îndată ce am sunat la poartă, mi-au spus că ea trecuse pe-acolo ca să mă caute, așa că m-am grăbit să mă întorc.

— Cred că am trecut una pe lângă alta, spun eu nevinovată.

— Și înainte de asta ce-ai făcut? mă întreabă mama, prefăcându-se nepăsătoare.

— Am... am făcut o plimbare mai lungă.

Asta nu mi-a fost de prea mare folos, dar ce conta era să perseverez. Chiar dacă știa că mint, cum se și întâmpla de fapt, trebuia să îmi duc povestea până la capăt. Și după o vreme până și cea mai gogonată minciună începea să pară adevărată. Astfel de ciocniri nu se petreceau oricum din pricina unor fapte concrete, ele își aveau propria logică și, la un moment dat, ajungeam să uităm pricina din care se iscaseră. Peste ani, după Revoluția Islamică, aveam să trec prin aceeași situație, dar la o scară mult mai mare. Ajunseserăm să le facem jocul. Inventam cele mai absurde pretexte ca să motivăm de ce miroseam a alcool, de ce aveam buzele date cu ruj, ce căuta pe bordul mașinii noastre o casetă a unui cunoscut cântăreț străin interzis și, după ce ofeream un bacșiș mai mare sau mai mic, în funcție de împrejurare, reușeam să scăpăm cu bine. Și după aceea,

săptămâni de-a rândul, victoria noastră jalnică devenea subiect de glumă pe la diverse petreceri.

Primul lucru pe care îl face înainte de a mă lăsa la British Council, unde aveam lecția de engleză, este să îmi aducă la cunoștință că nu mai am voie să merg pe munte vinerea următoare. Nu mă pot plânge tatei, pe care încercam să-l feresc de certurile noastre, deși eram convinsă că ea va ține să-i pomenească de greșeala mea la următoarea vizită. („De ce o fi convinsă Nezhat că eu am făcut-o pe fata asta cu altă soție?”, se întreba el de mai multe ori în jurnal). Dar chiar de acolo, din închisoare, în ciuda nemulțumirilor personale și a confruntărilor publice, tata nu uita niciodată să îmi amintească de greutățile prin care trecea mama, de nevoia ei de a fi iubită și de datoria mea de a o înțelege și de a o sprijini.

Când m-am trezit a doua zi dimineată, am găsit-o agitându-se să-și organizeze întrunirile la cafea. Așa că m-am ținut după ea din sufragerie în bucătărie și de acolo în dormitorul ei, implorând-o să mă lase să merg pe munte, dar ea a rămas neclintită. Ca apoi să se întoarcă spre mine și să-mi spună:

— De fapt, n-ai să mai mergi niciodată în expedițiile astea prostești.

Eu îi răspund că am să merg cu sau fără voia ei.

— Ce vrei de la mine, începe ea să strige. N-o să te liniștești până nu mă vezi moartă!

Eu rămân cu privirea pierdută și nu spun nimic. Dar mintea nu îmi e pierdută. Simt că-mi vine să fac ceva groaznic – să azvârl un pahar în perete, să plâng cu sughițuri până când îmi pierd vocea și i se înmoaie inima și vine la mine. *Haide, hai, liniștește-te*, ar putea să-mi spună. *Nu mai plânge*.

— Tu nu ești copilul meu, îmi spune ea mânioasă, în schimb.

În minte îmi apare imaginea ștearsă a Mathildei din *Roșu și negru* al lui Stendhal, care ține în poală capul tăiat al lui Julien Sorel.

— Tu și cu taică-tău... țipă ea, în timp ce imaginea din mintea mea capătă culoare și se limpezește.

Mathilde se află în trăsură și ropotul copitelor cailor răsună tot mai tare – iar eu aud vocea mamei, copitele cailor și tăcerea Mathildei. Treptat îmi stăpânesc nevoia de a țipa și de a plânge. Dar cum nu a reușit să-și atingă scopul, adică să mă facă să izbucnesc în hohote de plâns, atunci nu va vorbi cu mine în următoarele câteva zile.

— Ba mă duc, nu ai cum să mă oprești, îi spun eu.

Amândouă țipăm acum. Se aude soneria, dar noi nu o luăm în seamă. Ea îmi spune că nu m-a crescut ca să ajung o vagabondă.

— De-asta ai vrut tu să rămâi la Teheran, strigă ea furioasă? Nu din pricina tatei, nu pentru că îți pasă de el, ci ca să umbli prin oraș cu te miri cine?

Auzind aceste vorbe, izbucnesc în plâns până la urmă.

— Nu mai pot să trăiesc în casa asta, nu mai suport!

Nici nu l-am văzut pe fratele meu ieșind din camera lui și rămânând impietrit în mijlocul holului și nici nu am auzit când s-a deschis ușa de la intrare.

Câteva minute mai târziu a apărut mătușa Mina. Eu plângeam mai departe. Mama o sărută pe mătușa Mina care mă apucă de mână.

— Nu mai suport, spun eu. Nu mai vreau să stau aici.

— E în regulă, nu-ți face griji, spune mătușa Mina, ducându-mă în camera mea și trimițându-l pe fratele meu să aducă un pahar cu apă.

Tot mai aud vocea mânioasă a mamei care coboară scările spre bucătărie. Mătușa Mina se așază și începe să stea de vorbă cu mine ca cu un om mare, de parcă mi-ar fi făcut vreo mărturisire.

— Nu-mi dau seama cum de poate Nezhat să fie atât de rea cu ea însăși și cu cei pe care-i iubește.

— Mă face în toate felurile, spun eu printre suspine, zice că nu aștept altceva decât să moară ea.

— Dar nu vorbește serios, îmi spune blând mătușa Mina întinzându-mi paharul cu apă și scoțându-l pe fratele meu din cameră.

— Ba da, spune că eu sunt la fel ca ceilalți, nu vreau decât banii ei.

— Zice asta, pentru că nu poate să le-o spună chiar celor care îi fac rău cu adevărat.

Mama reușea să scoată din noi tot ce aveam mai bun, dar și ce aveam mai rău. Invadându-ne spațiul intim, ne forța să ne creăm alte refugii tainice, stimulându-ne adesea imaginația. Tata își găsea scăparea în grădină, în poezie și în muncă. Îmi aduc și acum aminte de chipul lui în diminețile când aducea la masă o farfurie cu petale parfumate de iasomie sau când, în drum spre vila noastră de pe țărmul Mării Caspice, oprea brusc mașina și se pierdea în pădure în căutare de flori sălbatice pe care să le sădească în grădină. Câteodată – pe când eu eram cufundată în lectură, întinsă leneș pe canapea – mă chema să merg iute afară să-mi arate vreo floare fantastică care tocmai înflorea. Eu îmi găseam refugiu în povești: Rudabè era modelul meu, Julien Sorel, iubitul meu, Natașa Rostova, Elizabeth Bennet, Catherine Earnshaw erau doamnele de onoare care mă ajutau să-mi descopăr profilul greu de înțeles pe care speram să

îl capăt. Cât de diferită și de minunată era lumea aceea imaginată față de cea în care trăiam eu!

1. *A Night at the Opera*, cel de-al patrulea disc al formației britanice Queen, lansat în noiembrie 1975.
2. *Johnny Guitar*, western american din 1954, regizat de Nicholas Ray, cu Joan Crawford în rolul principal.

Capitolul 18

Femei dintr-astea!

La vremea aceea începusem să stau ore în șir în pat, citind. Subliniam unele fragmente și le transcriam în jurnal, luându-mi obiceiul de a repeta versuri din poeta mea preferată, Forugh Farrokhzād: „Întreaga mea ființă e o psalmodie întunecată care te va purta către zorii înălțărilor veșnice“. Vineri dimineața, în timpul întrunirilor mamei la cafea, intram în salon cu câte o carte care stârnea comentarii sau întrebări. Căci mama socotea asta drept o insultă supremă. Ea nu știa exact ce era în neregulă cu dragostea mea pentru cărți. Singura explicație era aceea că sunt prea obsedată de ele, dar nu putea spune de ce pasiunea mea pentru lectură i se părea că implică un anumit fel de revoltă, asemenea unei declarații dubioase de independență. Când am anunțat-o că nu aveam de gând să mă mărit cu Behzad Sari pentru că nu îl iubeam, ea a pus asta pe seama faptului că citeam prea multă poezie și mă înhăitam cu familia tatei care complota să mă împiedice să mă mărit cu el. Și chiar avea dreptate, într-un anume fel. Poemele lui Forugh Farrokhzād erau întruchipări ale forței pe care o descoperisem în dragele mele eroine livrești. Ea chiar trăise ceea ce scria și plătise mult pentru asta. Era un fir invizibil care o lega pe

Rudabè de Forugh Farrokhzād. Un fel de curaj și deschidere într-o civilizație în care nici una dintre ele nu este acceptată.

Farrokhzād s-a născut în 1935 și s-a căsătorit încă din adolescență. Nu a fost o căsătorie aranjată, ci s-a îndrăgostit de Parviz Shahpur, bine cunoscut printre intelectuali, care avea cu șaisprezece ani mai mult decât ea. După ce l-a născut pe fiul ei, Kami, și-a părăsit familia, din pricina unei aventuri amoroase se pare. Și-a dedicat restul vieții poeziei și, mai târziu, cinematografului. A murit într-un accident de mașină în 1967, la vârsta de treizeci și doi de ani. Poemele cele mai zguduitoare – care i-au adus și faima – glorifică aventurile sale amoroase, dar scrie la fel de pătimăș pe teme politice și sociale, mai ales către sfârșitul vieții. A avut curajul să-și mărturisească fără rușine dragostea în versurile sale, care au făcut-o un idol admirat și

hulit deopotrivă. A transformat noțiunea de „păcat“ personal („Am comis un păcat plin de voluptate/ În caldă și pățimașă îmbrățișare) în sfidare a autorității, în special a autorității divine.

Sătulă de ascetism divin

În așternutul lui Satan, în miez de noapte

Adăpost îmi caut în prăpăstiile-abrupte

Ale unui nou păcat.

„Doar vocea dăinuie“ e titlul unei poezii de Forugh Farrokhzād pe care mi-l copiasem la începutul unei pagini din jurnal și pe care-l subliniasem de două ori. Dedesubt scrisesem că mă certasem groaznic cu mama din pricina lui Forugh (îi spuneam întotdeauna pe nume, lucru pe care rareori îl făceam cu poezii bărbați). Mama spunea că ea nu m-a crescut ca să o apuc pe urmele unei femei „dintr-astea“. Și notam mai departe în jurnal că, dacă mama s-ar fi comportat mai mult ca o „femeie dintr-astea“, am fi avut și noi cu toții o viață mai bună.

Forugh Farrokhzād

Photo courtesy of forughfarrokhzād.org

Câteva zile mai târziu, întorcându-mă de la ora de engleză de la British Council, am fost chemată de urgență în bibliotecă. Mama stătea înțepenită pe un scaun de piele moale, cu Rahman gârbovit alături și cu mătușa Mina, vizibil stânjenită, dinaintea lui. Obiectul delict, jurnalul meu, cu urâtele lui coperte negre de plastic, se afla la vedere pe masă. Domnul Rahman îmi arunca ocheade, zâmbindu-mi îngăduitor și atotștiutor. De obicei mi-ar fi luat apărarea, dar de data asta a tăcut, plesnind din buze cu reproș, cu ochii bulbucăți luminați de o privire aspră.

Mama m-a întrebat cum de puteam pretinde că o prefer pe femeia aceea în locul propriei mele mame, așa cum scrisesem

în jurnal. Mătușa Mina încerca să fie împăciuitoare. Și-am întrebat și eu de ce îmi citise jurnalul intim, cine îi dădea acest drept. Rahman a explicat smerit că o mamă are dreptul să împiedice înfăptuirea unui păcat. În credința islamică, chiar și străinii au acest drept. Cu cât mă simțeam mai neajutorată, cu atât mă purtam mai obraznic. Și m-am apărat ținându-le un discurs asupra importanței poeziei lui Forugh.

Din acel moment, mama a recurs la tonul ei groaznic, impersonal, batjocoritor.

— Sigur, *tu* ai dreptate, a zis ea cu sarcasm, tu ești o zeitate a cunoașterii. Cum ar putea o ignorantă ca mine să spună că va ajunge vreodată la înălțimea ta?

Când se supăra pe noi, avea o expresie încremenită a feței și folosea intenționat cuvinte pompoase. Îmi spunea „madam“, așa cum mi se adresa în bilețelele ei amenințătoare, căci obișnuia să ne scrie scrisori pe care le lăsa la îndemână prin casă. Dacă în alte familii oamenii stăteau de vorbă, noi ne scriam: ce simțeam sau ce ne doream, ce ne nemulțumea – noi ne transmitem toate acestea în scris, de parcă nu am fi putut îndura să ne privim în ochi și să ne spunem ce avem pe suflet.

Uneori biletele mamei erau scurte și la obiect, transmițându-ne urări de ziua noastră de naștere, de Anul Nou sau pentru vreo realizare. Dar scria cel mai adesea când era mânioasă. Atunci ni se adresa la modul general: Soțul meu Model, Copiii mei Recunoscători, Fiica mea cea Ascultătoare. Și nu uita să înșire toate sacrificiile pe care le-a făcut pentru noi. „O mamă are sarcina de a crește copii integri...“, scria ea într-unul din acele bilete. „Și sunt fericită că am crescut doi indivizi“, începea ea, după care trecea la faptele noastre rele. Nu ne contesta niciodată „realizările“, după cum le numea ea, pentru care își

aroga implicit toate meritele. Și încheia adesea: „Îmi pare rău că nu am fost o mamă bună. Eu nu sunt dorită în familia asta, sunt o străină. Vă doresc numai bine“. Mai târziu avea să adauge și numele nepoților pe lista vinovaților.

Ar fi trebuit să-mi dau seama că lipsea ceva esențial. „Nu încapе îndoială că Azar e o elevă strălucită“, scria ea străduindu-se să nu pună nici patimă, nici emoție. Sau „datoria cea mai mare a unei mame este să se dedice copiilor ei“. Acum această dragoste dureros de distantă mă întristează. La vremea respectivă însă eram prea obișnuiți cu aceste bilețele ca să luăm în seamă durerea fierbinte ce le stârnea.

În ziua aceea am fost certată și, după ce mi-am cerut scuze înlăcrimată și împotriva voinței mele, am fost expediată în camera mea. Ziua aceea mi-a rămas în minte: am stat tot timpul în camera mea, refuzând să mănânc sau să răspund la telefon. Din când în când, trimitea servitorii, pe fratele sau pe unchiul meu să mă cheme la masă, dar nu m-am dus. Am revăzut totul printre lacrimi și curând am căzut într-o torpoare în care-mi plângeam de milă. Nu mă mai interesa nici măcar Mehran. Și nici nu mi-am mai bătut capul să mă gândesc la Behzad Sari, cu care refuzasem oricum să mă mărit. Cum ar fi fost să pot trăi într-o lume total diferită de aceasta? Cum ar fi fost să pot duce o viață mai normală? Nu am habar cum am ajuns la această concluzie, dar până la căderea serii mi-am spus: „Ei, bine, am să mă mărit cu el, atunci!“.

„Ieri m-au vizitat Nezhat și Azar“, scria tata în jurnal. „A apărut un nou pretendent. Azar a refuzat câțiva până acum. Acesta se numește Mehdi Mazhari și este fiul colonelului Mazhari. Eu îl cunosc pe unchiul lui, generalul Mazhari, care

este om bun. Familia lui este cunoscută în Azerbaidjan. Dar ce mă îngrijorează cel mai tare este comportamentul mamei ei, pedeapsa mea și naivitatea și lipsa de experiență ale lui Azar, pe de o parte, și mâhnirea și teama ei, pe de altă parte, din pricina condițiilor de acasă. S-ar putea să fie nevoită să accepte tocmai din cauza acestei situații... Mama ei se grăbește să termine chestia asta cât mai iute. Poate că dorește ca nunta să aibă loc cât mai este ea în Parlament. Azar e veșnic înlăcrimată și necăjită. Nu vrea să se căsătorească până când nu mă eliberez eu, dar nu știu când se va întâmpla asta și nu o pot ține să mă aștepte.“

Mehdi Mazhari provenea dintr-o familie de militari, complet diferită de a noastră în multe privințe. El era cu mulți ani mai mic decât cea mai mică dintre surorile lui și era singurul băiat al familiei, mândria mamei sale. Când l-am cunoscut, era student în ultimii ani la inginerie electrică la Universitatea din Oklahoma. Cântărețul lui preferat era Frank Sinatra, pe care-l aprecia mai ales pentru ce își închipuia el că întruchipează: bogăție, farmec, succes, servitori înmănușați care roiau în jurul mesei. Familia lui era extrem de materialistă, în timp alor mei nu le păsa de astfel de lucruri.

La început nu i-am luat cererea în serios. Nu-l iubeam. Nu mă atrăgea nici măcar fizic. Singurul meu curtezan insistent fusese Behzad, cu care nu avusesem nici o intenție serioasă să mă mărit. Și nici lui Mehdi nu-i acordasem prea mare atenție până când la un moment dat a început el să-mi dea atenție. Singurul băiat de vârsta mea cu care mama mă lăsa să îmi petrec timpul era Bahman, fiul prietenei ei Alangoo. În el avea încredere, dar despre cumnatul unchiului Hussein sau oricine altcineva din familia tatei considera că nu era pe potriva mea.

Bahman și prietenii lui erau socotiți a fi o alegere „mai sigură“. Mehdi se număra printre prietenii lui Bahman.

După cină, Mehdi m-a chemat în sufragerie. Eu eram în picioare, iar el stătea pe scaun. Mi-a luat mâinile într-ale sale și mi-a spus:

— Vreau să mă căsătoresc cu tine.

Eu nu am răspuns nimic.

— Nu ți-ai dat seama până acum? a urmat el.

— Ei, nu m-am gândit la așa ceva.

Mi-a spus că întotdeauna a vrut să se însoare de tânăr, că voia să se distreze cu soția lui – un argument valabil –, dar apoi a adăugat că părinții lui erau în vârstă și că el era cel mai mic copil al lor și singurul fiu și că voiau să-l vadă însurat și cu copii înainte de a muri. Credea că eu provin dintr-o familie bună, cu relații excelente, deși nu era de acord cu felul în care se purtau părinții mei. (O singură persoană trebuie să poarte pantaloni în familie, spunea el, și în casa voastră acea persoană nu e cu siguranță tatăl tău.) Spunea că i-a plăcut cum arăt de cum m-a văzut.

— Dar trebuie să fie o mulțime de alte fete care să-ți fi plăcut.

— Da, a răspuns el, dar tu ești atât de inocentă.

— Inocentă?

— Da, ai fost în Anglia și habar nu ai încă ce e acela un sărut franțuzesc.

Apoi mi-a adus la cunoștință că e foarte gelos.

— O să dorm cu pistolul sub pernă, mi-a spus. Apoi a revenit la discuția despre familia mea.

— În ciuda a ceea ce s-a întâmplat cu tatăl tău, e o familie bună, importantă, cu un bun renume.

L-am lăsat să mă sărute, mai ales pentru a nu fi nevoită să-i dau un răspuns pe loc. Mai apoi, mi-am dat seama că propunerea lui ar fi trebuit să fie un semn a ceea ce avea să urmeze. Îmi aducea vag aminte de cererea în căsătorie pe care domnul Collins i-o adresase lui Elizabeth Bennet în *Mândrie și Prejudecată*. Doar că, din păcate, nu pot pretinde că eu m-am purtat asemeni lui Elizabeth Bennet.

În seara aceea am venit târziu acasă, dar mama nu se culcase. Pe când mă îndreptam în vârful picioarelor spre dormitorul meu, m-a strigat din camera ei. Era întuneric și ea stătea în pat.

— Ei, a spus ea, ce s-a întâmplat?

— M-a cerut.

— Cum adică?

— M-a cerut de nevastă.

— Și ce i-ai spus?

— Nimic.

— Cum așa?

— Păi, i-am tăiat-o eu scurt, trebuie să mă gândesc.

Mai apoi aveam s-o învinuiesc pe mama pentru decizia de a mă căsători cu Mehdi Mazhari. Aveam să povestesc oricui voia să mă asculte cum mă trimitea la ei acasă și stătea până noaptea târziu ca să afle cum a fost, cum se ducea la tata fără învoirea mea și-l pisa să fie de acord cu o hotărâre luată în grabă, cum a evitat cu viclenie să ceară sfatul fratelui mai mare al tatei din Isfahan, așa cum îi ceruse el.

În sinea mea, îl găseam vinovat și pe Mehran. Atitudinea lui evazivă, atât de atrăgătoare la început, devenea obositoare. Se

despărțise de prietena despre care îmi tot vorbea, dar era timid, tot încercându-mă, povestindu-mi mereu despre tot felul de fete pe care le întâlnea la petreceri – și nici una nu însemna nimic pentru el. Mai târziu mi-am dat seama că tăcerea mea, de fapt întregul meu comportament inegal, îl făceau poate să se comporte astfel. De îndată ce i-am spus lui Mehran despre noul meu pretendent s-a împotrivit cu înverșunare – cam prea târziu, după cum s-a dovedit – ca eu să mă mărit cu bărbatul acela, spunând că el a fost întotdeauna lângă mine cu toată ființa lui.

Poate deveni o ușurare să poți să te lași în voia cuiva mult mai hotărât decât tine. Mehdi știa ce vrea și simțea o plăcere nesăbuită să se lase în voia noii vieți pe care ar fi putut să mi-o ofere după căsătorie. Eu fusesem întotdeauna atrasă de bărbați ca tata, intelectuali care aveau o concepție și o misiune în viață, oameni flexibili și blânzi (măcar teoretic, dacă nu și în fapte). Mehdi era opusul. Am acceptat căsătoria, nu pentru că așteptam ceva anume de la el, ci pentru că dorea să joace în rolul pe care mi-l atribuiseră. Eu absolvisem liceul și făcusem cerere să mă înscriu la Facultatea de Litere a Universității Santa Barbara din California. El studia inginerie electrică în Oklahoma și, asemenea mamei, credea că îmi pierd prea mult timp citind. Eu aveam multe îndoieli în privința acestei căsătorii. El avea tot felul de idei fixe despre ea, cu reguli foarte stricte despre rolurile distincte pe care ar trebui să le joace soțul și soția. Așa că am socotit că tocmai din această pricină era o partidă bună pentru mine, deși uneori simțeam că sunt pe cale de a deveni încă „o femeie irosită“.

Ironia făcea că atât eu, cât și mama îl aleseserăm din aceleași motive: știa ce vrea și trecuse testul mamei pentru

pretendenți acceptabili.

— Fiica mea nu e făcută să fie o simplă gospodină, trebuie să-și termine studiile, i-a spus ea încă de prima dată când l-a întâlnit.

O femeie educată îi va face cinste, a asigurat-o el, atâta timp cât părinții ei sunt dispuși să-i plătească studiile. De-acum am învățat și eu cum sunt bărbații „hotărâți“. Ei nu sunt deloc fermi, doar par a fi. Par încrezători doar pentru că au o formulă pentru orice, pe care o aplică cu forța. Dar nu pot face față imprevizibilului. Într-o situație de criză, pot fi mult mai puțin capabili decât femeile aparent fragile pe care le oprimă și de care se tem în taină.

Și totuși, Mehdi avea ceva ce mie îmi lipsea: o familie stabilă, fericită. Diferea atât de mult de a mea – la ei părea a nu exista nici mânie, nici îngâmfare. Se puteau aduna cu toții acasă, în jurul unei mese mari, să râdă sau să se certe. Își petreceau vacanțele împreună, călătorind la grămadă. În comparație cu ei, ai mei păreau atât de izolați. În felul nostru, și noi țineam unii la ceilalți – poate prea mult uneori –, dar această afecțiune era încărcată de temeri.

Eu am făcut exact ce a dorit mama. Mai târziu, ea a negat, susținând că s-a împotrivit acestei căsătorii încă de la început, dar în jurnalul tatei se găsesc câteva însemnări despre insistențele ei și dorința de a ne grăbi. Tata a încercat să amâne căsătoria, i-a cerut să aștepte până când fratele lui va consulta Coranul, dar ea nu s-a lăsat înduplecată. Eu umblam de colo-colo, amețită, iar ea a aranjat totul cu o viteză uimitoare. La nici două luni după ce am decis să mă mărit, m-am pomenit în rochie albă de mireasă, ducându-mă înlăcrimată să-l văd pe tata la închisoare. Mă hotărâsem să mă duc să-l văd cu câteva

ore înainte de ceremonia propriu-zisă, care urma să aibă loc la noi acasă. Plânsesem toată noaptea dinaintea nunții, plângeam și în drum spre tata și mai apoi până a început slujba.

În ziua nunții, mama îmi tot spunea cât de asemănătoare era soarta noastră: nici tatăl său nu participase la nunta ei. Iar tata scria în jurnal că destinele noastre păreau să se „întrepătrundă“, căci și eu făcusem aceeași greșală ca el. Într-o formulare ciudată, în care se referă la el la persoana a treia, spune: „În cele din urmă, soarta lui Azar a devenit identică cu a tatălui ei. S-a măritat de nevoie. Din pricina nefericirii de acasă și a absenței tatălui ei, a preferat să evadeze din propriul cămin. Singura persoană care s-a gândit mereu la mine și-a transferat acum dragostea către altcineva“. Fratele meu și-a petrecut o parte din vacanța de vară la Isfahan. Acum fusese chemat de urgență la Teheran și și-a petrecut ultimele zile dinaintea nunții umblând prin curte și încercând să mă convingă să nu mă mărit. Iar eu nu i-am mai răspuns lui Mehran la telefon. Asemenea celorlalți membri ai familiei tatei, și el simțea că eu și Mehdi aveam prea puține în comun și era uimit de alegerea mea.

Cu vreo zece ani mai înainte, tata îmi spusese că nu poți doar să te încăpățânezi să nu faci ceva, ci să te încăpățânezi să faci ceva anume. Rudabè nu a ținut morțiș să se căsătorească cu Zal ca să se împotrivescă dorinței părinților ei, sau pentru că era disperată, sau ca să facă în ciudă cuiva, ci pentru că îl iubea pe Zal. Asta, susținea tata, este o dovadă că încăpățânarea poate fi acceptabilă și demnă de toată admirația. Dar eu am priceput prea târziu însemnătatea a ceea ce-mi spusese el.

Tot ce a ținut de nuntă a fost melodramatic. Mehran m-a sunat până în ultima clipă să mă implore să mă răzgândesc, fratele meu mă ruga să anulez nunta. Cu câteva zile înainte de ceremonie, unchiul Abu Torab a sunat-o pe mama de la Isfahan ca să-i spună că a consultat Coranul și că rezultatul fost negativ. Layla, fiica cea mică a mătușii Mina, un mentor neînduplecat, m-a pus să stau jos și a încercat să mă facă să înțeleg că de acum eram o doamnă, ceea ce mama și-a dorit întotdeauna de la mine. Aveam anume responsabilități și trebuia să mă comport în consecință. Eu am încuviințat ascultătoare, așa cum am făcut și când mi-a înșiruit care sunt îndatoririle mele de femeie măritată. Poate că ar fi trebuit să o întreb pe Layla ce ar fi recomandat unei adolescente destul înspăimântate și dezorientate care poza într-un adult hotărât, plin de încredere?

Ne-am petrecut luna de miere la vila familiei mele de la Marea Caspică, împreună cu cea a soțului meu. Cele trei surori ale sale, cu soții și copiii lor, au stat într-o stațiune în apropiere. Tata cumpărase locul acela cu mulți ani înainte, când acolo nu era nimic construit. Lui îi plăcea foarte mult și se refugia acolo ori de câte ori putea. Dacă un loc ar putea cuprinde sufletul cuiva, așa putea spune că el își pusese tot sufletul acolo.

Plaja Mării Caspice este unică în lume, deși, dacă e să fiu pe deplin sinceră, eu nu fac decât să repet ceea ce spunea tata. El susținea că nu sunt multe locuri pe lume binecuvântate să aibă pe o parte marea, iar pe cealaltă munții împăduriți. Petrecea ore întregi prin pădure, umblând după plante exotice pe care să le sădească apoi în grădina sa, care îl captiva mult mai mult decât ar fi făcut-o orice iubită. În copilăria mea, chiar dacă ar fi avut doar două zile libere, ar fi călătorit patru ore și jumătate, fie iarna cât de aspră ori vara cât de fierbinte, ca să lucreze în

grădină. Treptat, terenul din jur a fost cumpărat de familii de văză, și casa noastră simplă a ajuns să fie înconjurată de grădini și vile somptuoase. Mamei nu i-a plăcut niciodată să meargă acolo. Ea era trăită la oraș și avea în sânge agitația lui. Pentru ea, florile nu erau decât reclame decorative. De cum ajungeam acolo, îl mobiliza pe bietul grădinar și pe întreaga lui familie să facă lună peste tot. Tata era o persoană sociabilă și dorea să invite vecinii și prietenii pe la noi, dar mama făcea imposibilă orice fel de întâlnire. Își făcea griji despre ce mâncare să ofere, pe cine să invite. Nu-i plăcea să înoate. Nu știa să se relaxeze deloc.

Dacă aș închide ochii și m-aș închipui într-un loc unde să mă destind și să mă simt pe deplin acasă, atunci aș alege doar casa și grădina aceea. Mi-aș închipui parfumul mării și al nisipului, nuanțele diferite de verde, umezeala din aer, zâmbetul triumfător al tatei pe când se fălea cu ultima lui descoperire, o floare roșie ca focul numită Firdoûsi, și o alta cu niște buchețele mici și delicate care atârnav ca strugurii, numită cosița miresei. Și acolo am mers eu cu soțul meu în luna de miere. A fost cel mai prost loc pe care am fi putut să-l alegem.

De-atunci mi-am șters din minte toate amintirile primelor noastre două nopți petrecute împreună. Îmi amintesc că nu m-am putut culca cu el. Îmi era frică și mă simțeam singură și, brusc, am redevenit adolescenta care eram, nu femeia abilă care mă credeam. Voiam să plec acasă. Mă gândeam la părinți și la fratele meu și nu puteam face nimic. El nu era nici tandru, dar nici brutal. Nici nu-mi aduc aminte cum era. Voia doar să capete ceea ce simțea, oarecum întemeiat, că-i aparține de drept.

Eu și cu Mohammad, ținând în mână o fotografie a tatei care nu a putut să vină la nunta mea

Eu eram înspăimântată și foarte tristă, dar el nu înțelegea asta. Așa că a interpretat refuzul meu de a face sex cu el drept un semn că aș fi putut să nu fiu virgină. Să fi fost oare indus în eroare? În mintea mea revăd cu claritate o scenă în alb și negru: aerul e umed, silueta lui se distinge limpede într-un halat alb flaușat, stând gânditor lângă ușă și fumând o țigară. Și eu unde mă aflam? Trebuie să fi fost lângă el, explicându-i ceva, asigurându-l că eram virgină cu adevărat. În seara următoare, la masă, printre râsete și glume, el îi zice surorii lui mai mari:

— Haide, spune-i tu ce să facă.

Iar ea s-a întors spre mine și mi-a spus dulce – era întotdeauna tare drăguță:

— Închide ochii și lasă-te purtată de clipă. Închipuie-ți că ești în altă parte. Închipuie-ți orice altceva, că mănânci o omletă.

Așa că am făcut ce mi-a spus. M-am prefăcut că sunt în altă parte, deși nu am reușit să mă gândesc la omletă. Și nu cred că am reușit să mă teleportez așa cum făceam atunci când mama îmi spunea ceva care mă rănea. Dar m-am detașat de trupul meu. Din clipa aceea, timp de zeci de ani, sexul a rămas pentru mine ceva ce făceai pentru că asta se aștepta de la tine, nu puteai refuza, pentru că nu îți păsa, nu avea cum să-ți pese, așa că vorbeai cu sfială despre asta pentru a îndulci gravitatea unor rugăminți precum: „Să nu mă doară, te rog!”. Nici una dintre experiențele de abuz sexual pe care le-am trăit în copilărie nu m-a făcut să mă simt atât de murdară și vinovată ca atunci când mă culcam cu soțul meu. Alegând să mă mărit cu Mehdi, mă mintisem singură și într-un anume fel îmi trădasem propria concepție despre femeia care aspiram să fiu: pasiunea mea pentru Rudabè și Farrokhzād părea acum un pic cam găunoasă.

Prima dată când m-am dus să-l văd pe tata după luna de miere, mi-am pus ochelari de soare și nu am vrut să-i dau jos, și mult timp după aceea am început să-i port și în casă. Îmi era cumplit de rușine. O rușine care nu avea să-mi treacă mult timp.

Capitolul 19

Viața de femeie măritată

În septembrie, când am ajuns la Norman, unde m-am înscris în anul întâi la Universitatea din Oklahoma, ca Mehdi să-și poată termina studiile, mă așteptau câteva surprize. Unele lucruri pe care el nu mi le spusese – cum ar fi, de exemplu, că trăise timp de patru ani cu o americană despre care lumea credea că este soția lui. Eu am disprețuit întotdeauna bărbații care studiau în străinătate, trăiau cu americance și se bucurau nu numai de viața sexuală, ci și de o intimitate pe care nu o vor cunoaște niciodată cu virginele cu ochi mari ce aveau să le devină soții, și care nici nu se gândeau să se însoare cu aceste concubine străine, pentru că ele reprezentau, așa cum ar fi spus mama, „simple iubite, nu soții“. Cât despre mine, eu nu m-am simțit niciodată ca fetele acelea persane cu ochii mari, iar asta n-a făcut decât să înrăutățească situația.

Prima noastră neînțelegere fățișă a fost din pricina banilor. Mehdi era obsedat de orice putea fi cumpărat cu bani și punea la îndoială afirmația mea că tata nu dosise o avere însemnată pe care o furase din vistieria publică. În cele din urmă, tata a fost nevoit să le arate tatălui și unchiului lui Mehdi situația lui financiară și să le dovedească că nu numai că nu furase sume uriașe de bani, dar de când se afla în închisoare noi trăiserăm

parțial din împrumuturi de la frații săi. „Generalul Mahzhari și-a cerut scuze, avea ochii înlăcrimați după ce am terminat de vorbit“, scria el în jurnal după acea discuție. Mama căzuse de acord să plătească partea mea de întreținere, dar apoi regretase această decizie și îmi îngreuna situația netrimitându-mi niciodată banii la timp.

Mehdi juca poker cel puțin de două ori pe săptămână, uneori până dimineața. Mă obligase să-mi vopsesc părul negru și să merg la coafor săptămânal („o femeie trebuie să arate întotdeauna bine“, susținea el) și îmi interzicea să fumez sau să beau („femeile nu trebuie să miroasă a fum de țigară sau a alcool“). El, desigur, fuma și bea. Într-o seară am acceptat un pahar de vin în timp ce stăteam de vorbă cu o prietenă: atunci s-a îndreptat spre noi, mi-a luat paharul din mână și a vărsat vinul în chiuvetă. Am descoperit că îmi spusese adevărul când mi-a zis că este gelos. Bineînțeles că nu și-a ascuns un revolver sub pernă, așa cum amenințase, dar a făcut un adevărat scandal când am apărut la bibliotecă cu un coleg de an.

Fotografiile din perioada aceea mă înfățișează dansând veselă cu soțul meu, cu părul negru ca pana corbului, perfect coafat. Cine să fi fost oare femeia aceea? Era de parcă mi-aș fi creat o personalitate paralelă pe care o priveam curioasă și consternată de la distanță. Gestul melodramatic, adoptat imediat după luna de miere, de a purta ochelari fumurii de soare chiar și înăuntru, asemenea unui spion care-și ascunde identitatea adevărată, sau poate senzația de vinovăție, avea să îmi intre în obicei. Îmi scriam mie însămi bilețele pe care le mai păstrez încă: „Nu-i răni mândria contrazicându-l mereu“. „Când nu ești de acord cu el, începe prin a-i spune ceva frumos, apoi sugerează-i propriile tale idei.“ „Nu râde de ideile lui și nu te

certa cu el de fiecare dată când joacă poker.“ Minunate sfaturi, demne de *Ladies' Home Journal*. Dar eu nu mi-am ascultat propriile sfaturi niciodată.

Nu puteam suferi să stau prizonieră în salonul cuiva, bârfind laolaltă cu alte femei, în timp ce bărbații jucau poker până la șase dimineața. Ideile lui mă plictiseau și nu aveam încredere în gustul lui pentru șoferi înmănușați și poate că nici nu eram atât de ascultătoare cum își închipuise el când se punea problema cine poartă pantalonii într-o familie.

În ciuda bilețelelor moralizatoare pe care mi le scriam, tot nu am reușit să devin genul de soție pe care și-o dorea Mehdi. Chiar deloc. Volumul de poezie al lui Farrokzhād, *O altă naștere*, se afla permanent pe noptiera mea. Ajunsesem să o iubesc mai mult decât pe Rudabè. Îmi însemnasem câteva pagini din „Iluzii verzi“ despre o femeie care stă la fereastră și se uită la lumea de-afară. Subliniasem de mai multe ori primul vers.

*Am plâns toată ziua în oglindă
Ziua întreagă mi-am ațintit
Ochii vieții
La cei doi ochi speriați
Care s-au ferit de privirile mele
Și s-au ascuns în singurătatea caldă a pleoapelor
Ca niște hoți.*

Începuse să mă obsedeze felul în care Forugh se descria ca o străină apropiată, dar înspăimântătoare, judecată și osândită de ochi plini de reproș. Respingerea vieții casnice, părăsirea soțului și a copilului, refuzarea siguranței căsniciei nu au fost

alegeri ușoare, dar s-au dovedit inevitabile. Așa că ea nu se ferecea pentru asta, ci se simțea măcinată de vinovăție. Își dădea seama că triumful ei de femeie eliberată putea fi perceput și ca „înșelăciune, coroană de carton“.

Era convinsă că a continua într-o căsnicie lipsită de dragoste reprezintă un păcat, dar faptul că își părăsise căminul și responsabilitățile o făceau să se simtă vinovată și singură. În această poezie și în alta, intitulată „Chipul îngrozitor“, vorbește de celălalt eu, reflectat în oglindă, care o privește acuzator, fără pic de milă. Mai târziu, am dat și peste un precursor al acestei imagini reflectate în poezia lui Alam Taj, o gospodină cu două generații mai în vârstă decât Farrokhzād, care fusese forțată să se căsătorească cu un bărbat de două ori mai bătrân decât ea, pe care îl găsea absolut respingător din punct de vedere fizic. Aceasta și-a ascuns scrierile – în care critica ipocrizia religiei, căsnicia lipsită de dragoste, viața irosită – printre paginile cărților autorilor ei clasici preferați: Hafez, Saadi, Nezami. După moartea sa, au fost descoperite de fiul ei. În toate aceste poeme se revoltă împotriva sortii femeilor ca ea, căsătorite fără voie, cărora nu le este niciodată îngăduit să vadă cum este dragostea, împotriva ipocriziei religioase care lipsește femeile de libertățile atât de generos împărtășite de bărbați. În poezia intitulată „Libertatea femeii“, își închipuie cum, după moartea ei, femeile din țara sa vor fi libere. Asemănă „libertatea de mâine“ unui prunc abia născut, pe care-l ține în poală. Consideră că o căsătorie oficializată religios este o formă de adulter și se urăște pe sine pentru că se culcă cu un bărbat pe care nu-l iubește și crește un copil provenit dintr-o căsătorie lipsită de dragoste, „nu de drag, ci doar din instinct“, asemenea animalelor. Și ea scrie o poezie asemănătoare despre

sentimentul de a privi în oglindă pe cineva străin, dedublarea sa vătămată. Pentru că urăște situația în care este forțată să existe, în afara propriului control, ea se urăște pe sine. Imaginea aceasta a chipului acuzator din oglindă m-a obsedat după ce m-am căsătorit.

În vara următoare, când m-am întors la Teheran, eram pregătită să divorțez, dar simțeam că nu pot să le complic viețile părinților mei adâncindu-le grijile. Situația tatei nu se îmbunătățise prea mult. Din când în când îl mai interogau, uneori i se făceau promisiuni, dându-i speranțe, doar ca să-l dezamăgească, și nu aveam de gând să-l mai tulbur și eu cu problemele mele. De la o mare susținătoare a lui Mehdi, mama a devenit un adevărat coșmar pentru el. Insistența lui pentru bani era un motiv suficient pentru atitudinea ei. Abia acum, susținea ea, și-a dat seama de „lăcomia“ familiei lui și îl învinuia de „lipsă de respect“. Și cum ar fi putut să se aștepte ca Mehdi să o respecte când propria ei fiică nu-i lua niciodată apărarea?

— Te-ai dus și te-ai măritat împotriva voinței mele și acum eu sunt cea care trebuie să plătească pentru asta.

Ideea asta era atât de absurdă, încât nu am avut cum s-o contrazic. Îl trata pe Mehdi cu răceală și condescendență, se certa cumplit cu el, iar apoi mi-a dat un ultimatum: ai de ales între mine și soțul tău. Ceea ce era o prostie – de fapt asta însemna că ar fi trebuit să divorțez pe loc. Mi-a spus că dacă aleg să rămân cu el, trebuia să-mi fac bagajele și să plec de acasă.

Dacă aș fi putut să leg emoția simțită în ziua aceea de ceva palpabil – de culoarea rochiei pe care o purtam, de faptul că,

atunci când mi-a spus să plec, mă aflam în salon, cu spatele la geam, sau că, în timp ce urcam pe scări către camera mea și îi auzeam vocea tot mai slab, simțeam o durere bruscă în picior – dacă aș fi putut să-mi amintesc toate acestea și să leg memoria emoțională de ceva mai concret, dacă aș fi putut să îmi materializez într-un fel sentimentele atunci, poate că nu ar mai fi încă atât de dureroase. Dar tot ce pot spune e că am urcat în camera mea, mi-am făcut bagajul și am plecat din casa mamei, urmându-mi supusă soțul, ducându-mă să stau la părinții lui. Nu îmi aduc aminte ce am vorbit cu Mehdi după asta. El provenea dintr-o lume atât de diferită, și nici unul dintre noi nu învățase să vorbească pe înțelesul celuilalt. El îmi puneă întrebări la care eu nu aveam răspuns (De ce i se permiteau mamei astfel de lucruri? De ce era tata atât de slab?) sau care mă făceau să-l urăsc (De ce trebuia să-l vizitez în fiecare zi pe tata la închisoare? De ce luam cărțile atât de în serios?) Dar nu mi-a fost ușor să mă duc la părinții lui. Deși nu pomeneau nimic fățiș despre alungarea mea din propriul cămin, mă simțeam umilită și părăsită.

„Luni, 6 iunie, 1966. Astăzi, pe la prânz, au venit Azar cu soțul ei“, scria tata în jurnal în săptămâna când ne-am întors. „Fata fericită și plină de speranță s-a transformat într-o femeie derutată și măcinată de griji.“ După câteva zile, m-am dus singură să-l văd și primul lucru care m-a întrebat a fost:

— Tu ești nefericită cu domnul Mazhari? Nu vreau să fii prinsă în capcana unei căsnicii nefericite. E mai bine să te desprinzi acum.

Și s-a aplecat spre mine grav, așa cum făcea de câte ori voia să-și atingă scopul. Și-a împreunat mâinile, lovindu-și ușor degetele între ele.

— E bine să închei acum, a urmat el, înainte să ai copii.

Mama se dusesse deja să-l vadă și să-i spună, în felul ei obișnuit, samavolnic, că plângea de grija mea. Tata nota: „I-am spus că nu e suficient ca părinții să plângă pentru copiii lor, făcându-i în același timp și pe ei să plângă“.

I-am spus că mă măritasem cu Mehdi ca să scap de acasă, dar că aveam totuși speranțe, că voiam să fac această căsnicie să funcționeze.

— Am să-l fac să înțeleagă.

Așa a reprodus el discuția noastră. Și a adăugat că, în ciuda asigurărilor mele, își făcea griji pentru mine. „Îmi este teamă că povestea asta nu se va sfârși bine.“

Cam tot pe-atunci, fratele meu a început să-l întrebe pe tata despre existența lui Dumnezeu. (Citise Bertrand Russel și discutase cu vărul nostru Majdi, care studiase Jean-Paul Sartre). Tata se mira de ce fiul lui trebuie să creadă ce îi spunea el. Își dedicase întreaga carieră îndreptării țării pe care o iubea. Ne învățase întotdeauna că oricât de mari ar fi piedicile, dreptatea învinge întotdeauna, dar acum vedea prea bine că nu era adevărat. În jurnalul lui din anul acela, printre considerațiile asupra gafelor făcute de America în Vietnam, asupra hărțuielii permanente între Iran și Irak, calităților poeziei, prostiei anchetatorilor lui, apărea uneori și următoarea afirmație: „Mă urăsc și nu mai vreau să rămân în viață“. Era tot mai mult măcinat de disperare. „Soția mea se poartă cu mine în așa fel încât mi-e frică de ea“, notează altă dată. „Îmi este frică să-i cer vreun serviciu, și dacă mi-l face, se întâmplă atât de târziu și cu atâta afectare, că pierzi orice bucurie. I-am spus astăzi lui Nafiseh că poate Dumnezeu a hotărât să se folosească de

nevasta mea ca să mă pună la încercare.“ După ce se întâlnește cu unul dintre contractorii municipali care se oferise să-i împrumute bani, notează: „Am ajuns ca un contractor căruia i-am refuzat mita de milioane să se ofere acum să-mi împrumute cinci mii de tuman – aproximativ șapte sute de dolari. Mama ei de viață! De ce sunt nevoit să îndur o astfel de înjosire? Nu mai pot îndura! Cruță-mă, Doamne, de asemenea întâmplări și ia-mi viața!“.

În iulie 1966, tonul notațiilor din jurnal se schimbă brusc. Se vorbește că ar putea fi eliberat pe cauțiune. Înainte de asta, mai multă lume a încercat să-l convingă să scrie o scrisoare prin care să-și ceară iertare. Credeau că, astfel, guvernul își va găsi o scuză și îi va grăbi eliberarea. El a refuzat, de bună seamă. Bănuia că guvernul dorește să găsească o rezolvare, dar nu avea de gând să le ușureze chiar el situația, și apoi mai era și mândria lui la mijloc.

Totul a pornit când Alfred Friendly, un reporter cunoscut de la *Washington Post*, a publicat un articol substanțial despre Iran în care a pomenit și de cazul tatei. „Ieri a apărut traducerea articolului lui Alfred Friendly din *Washington Post*“, scria tata în jurnal în vara anului 1966. „E un articol interesant. Deși îl laudă pe șah și consideră că proiectele sale au determinat progresul, nu se arată prea optimist în privința Iranului. Ba chiar se îngrozește de viitorul lui... Lucrurile care îl preocupă se limitează la următoarele domenii: situația economică, posibilitatea unei crize și problemele din aplicarea justiției, prilej cu care pomeneste numele meu. Deși în contextul lungului său articol, ceea ce spune despre mine este scurt, ocupă totuși un loc central.“ Friendly a scris o serie de articole despre Iran. Într-unul publicat la 6 iulie 1966, spune:

IZUL UNEI ÎNSCENĂRI

În prezent, cel mai celebru caz este arestarea fără judecată, timp de 32 de luni, a fostului primar al Teheranului, Ahmed [sic] Nafisi. Cândva extrem de apreciat și răsfățat de către șah, Nafisi a fost acuzat (pe drept sau nu, depinde de cine povestește) de corupție pentru acordarea unor contracte municipale. Cazul lasă impresia unei înscenări a dușmanilor săi politici și personali. Acum câteva săptămâni, după două mii de pagini de interogatoriu, procurorul nu i-a găsit nici o vină. Dar în loc să fie eliberat, i s-a instrumentat un nou interogatoriu. Nafisi ar putea rămâne în închisoare ani în șir fără să fie judecat.

Domnul Amirani a publicat în *Khandanyha* traducerea articolului. Se spunea că poliția secretă interzisese publicarea, dar că Amirani s-a plâns șahului, care, încântat de laudele aduse programului său de reforme, poruncise să fie publicat. Articolul a stârnit mare vâlvă în cercurile politice. Într-o societate bazată pe bârfe și zvonuri, faptul că se permisesse tipărirea articolului trecea drept un semn că în curând cazul tatei va fi reluat. Așa că a fost vizitat de prieteni și simpatizanți entuziasmați, care considerau că va fi eliberat curând. În ciuda pesimismului tatei, aceste previziuni încrezătoare și-au produs efectul. Dar îl și speriau. Ce urma să facă? Încotro avea să se îndrepte de-aici încolo? Toată viața lucrase în administrația de stat, urcând fiecare treaptă pe rând. Dar acum? Acum, că și-a pierdut slujba avea să-i rămână îndatorat mamei pe vecie?

Domnul Jahanbani, prieten al tatei și apropiat al prim-ministrului Amir Abbas Hoveyda, l-a vizitat pe tata și i-a spus că „Amir Abbas“ îi trimite salutări și insinua că acum, când „neînțelegerea“ s-a rezolvat, guvernul ar dori să închidă cazul și să-l invite să-și reia slujba. „Dacă m-ar fi ținut doar zece zile sau o lună“, scria tata în jurnal, „dacă ar fi născocit doar douăzeci sau treizeci de dosare împotriva mea, dacă nu ar fi fost persecutați, amenințați și interogați cu forța de către ministerul de justiție 300 de funcționari municipali, dintre care unii au fost arestați, târându-li-se numele prin noroi, dacă sumele de bani invocate de guvern nu s-ar fi ridicat la șase milioane de *tumani*, poate că propunerea prim-ministrului ar fi căpătat vreun înțeles.“ O lună mai târziu, Jahanbani s-a dus din nou să-l vadă pe tata și i-a spus că șahul a ordonat ministerului justiției să respecte în cele din urmă litera legii: avea să fie eliberat pe cauțiune și să fie judecat în așa fel încât să se poată apăra. Mama i-a povestit entuziasmată că a auzit de la soacra șahului că el i-a poruncit prim-ministrului să pună capăt anchetei. Întors de la Isfahan cam în aceeași perioadă, Rahman susținea că a luat legătura cu spiritul bunicului, care a spus că această pedeapsă se va dovedi în favoarea tatei. După spusele lui Rahman, spiritul bunicului i-a recomandat să aibă mai multă grijă de mama lui.

Cam tot pe atunci, generalul Nassiri, șeful mult hulitei poliției secrete, care jucase un rol activ în înscenarea pusă la cale tatei, a venit să-l vadă la închisoare. El spunea că tata se afla acolo din pricina propriei sale inflexibilități. Așa că l-a sfătuit să-i scrie șahului și să-și exprime căința, lăsând să se înțeleagă că o astfel de scrisoare ar putea să-i aducă desigur eliberarea. În cartea sa, tata a publicat scrisoarea pe care i-a adresat-o șahului

până la urmă. În ea, trece în revistă toate acuzațiile ce i se aduseseră și le respinge pe rând. Apoi scrie: „Aș dori să-mi cer iertare pentru orice fărădelege nu am comis sau de a cărei natură nu am știință, pentru că am tulburat liniștea Majestății Sale. Îi las pe adevărații infractori să ispășească mânia lui Dumnezeu, căci după cum spune Coranul, «cei care înșeală ar trebui să știe că nu există nimic mai presus de Dumnezeu, iar El le va întoarce roadele propriilor înșelăciuni»“.

Generalul Nassiri i-a spus tatei că în această scrisoare nu se întrezărea nici urmă de regret și că nu avea să-i rezolve problema. Căci, în loc să-și ceară iertare, el a acuzat guvernul și, implicit, chiar pe șah. Când tata a fost în fine eliberat pe cauțiune, generalul i-a trimis un mesaj în care îi spunea că această scrisoare era de vină pentru timpul petrecut în plus în închisoare.

Alături de Pirasteh, ministrul de interne, generalul Nassiri a fost unul dintre oamenii pe care familia noastră i-a urât cel mai mult. Când a devenit șeful SAVAK, ura noastră a depășit nivelul personal. Eu nu am considerat niciodată că el ar avea suflet. Și totuși, în jurnalul tatei el este descris ca un om simplu și naiv, care lăcrimează văzându-l pe tata în pușcărie. Așa învățam că lucrurile puteau fi mult mai complicate decât crezusem, că bărbații care varsă lacrimi pot fi cruzi și nedreți în același timp. După revoluție, când i-am văzut pe ecranul televizorului chipul desfigurat și am dat, mai apoi, de fotografii ale cadavrului său, laolaltă cu cele ale altor ofițeri executați, spre surpriza mea, am simțit o tristețe imensă. Ani de-a rândul am visat răzbunare, nu numai pentru tata, ci pentru toți acei disidenți care fuseseră arestați și torturați, pentru spaima pe care SAVAK o inoculase în sufletele oamenilor. Ani de zile l-am

considerat pe acest om un asupritor josnic și tânjeam după vreun fel de pedeapsă. Dar când l-am văzut la televizor, am început să-mi dau seama cât de ușor putem deveni la fel de răzbunători și de brutali ca aceia pe care îi acuzăm.

پرویز خان
دختران و زنان
بی آ

در مجلات و روز
چاپ میشود که خالها بش
خان که به لندن رفته بود
رجبلی خان که متحصص
فلان سلمانی همان... و
سروش تومانی نکس یا
خالها باییدن پلویز آقا
پرویزخان ورجبلی خان
شما را بعدا باین
پیش افتاده در آمده نگاه
و زیگولوی دومی را بپوش
دیزودرشت زیر کله را نگاه
را پیش بکنند. اینها منم
ولی باچه وسیله. با کدام
پرویز خان یا بازیست و
بوسیله رجبلی خان داده
را بدست چه لکوش و او

R

داستان تلخ!

۳۳ ماه زندانی شهردار تهران و ۳۴ مهندس و شخصیت تشکیل صدها جلسه محاکمه و بازپرسی - ترتیب ۲۷ هزار برگ پرونده - نوشتن و قرائت ۲۵ صفحه رای دادگاه - تحمل میلیونها ریال خرج برای نگهداری این زندانیان همه و همه بر اساس:

يك اعلام جرم پوچ و واهی!؟

با اعلام رای در مورد پرونده نفیسی و همکارانش دادگستری باز هم ثابت کرد که دادگستری واقعی میکند

نمیدانم و نمیخواهم بدانم اعلام جرم کننده یا اعلام جرم کنندگان چه کسانی بوده اند ولی آنها بهتر است امروز بنشینند و قضاوت کنند که واقعا چه کرده اند، شوخی نیست، مسائل عمر جماعتی قبال و شاهنوست و همین پرست بیادرفته است

نمیدانم و نمیخواهم بدانم اعلام جرم کننده یا اعلام جرم کنندگان چه کسانی بوده اند ولی آنها بهتر است امروز بنشینند و قضاوت کنند که واقعا چه کرده اند، شوخی نیست، مسائل عمر جماعتی قبال و شاهنوست و همین پرست بیادرفته است

روز جمعه این کار تمام شد و روز شنبه خبر رسیدن منتشر گشت احمد نفیسی شهردار اسبق تهران و همکارانش که بیش از نهمال بود بموجب اعلام جرمی در بندوا سیر بودند از اتهامات متحصصه سرگه شدید و آزاد گردیدند. این اشتباه در برخی موارد پیش می آید که برخی دادگستری را در ماجرای این پرونده مقصر میدانند و لیس ابتدا، هر فرد سالی میتواند بدون فرض نظر بعد که دادگستری ناچار بود در نهایت وقت به این اعلام جرم رسیدگی کند و حتی اگر دعای مطول میکشید نظرش را اعلام نماید و این منتهای عدالت بود مضافا اینکه دادگستری پس از اعلام رای در مورد پرونده متهمین شهرداری نشان داد که واقعا دادگستری کرده است و پس اما در این میان زندگیا تمام شده است و بابت رفته. نهاد بسیاری امیضا خشک شده و میلیونها ریال از کسبه دولت که همان کسبه ملت است بیاد رفته تا بساین نتیجه رسیدند که احمد نفیسی و همکارانش بیگناه بوده اند. آخر چرا!!

چرا باید برپایه يك اتهام واهی جمعی از برجسته ترین شخصیت های شهر ما را که از نفیسی گذشته که خودش مطبوعاتی بردفنی است که هنوز هر کسی دوره ایران آباد او دارد یا خوشنودی حفظ میکند پیش از بیست نفر منحصص تحصیل کرده اید بگفتند و پس از سه سال با آنها پس چه کسی گناهکار بوده است. اعلام جرم کنند!!

تا که آن شش متر تیر آهن ماشین پالوله یا ورق آهن روی شان چند کارگر جلوی ششاسز میشود و ایستادن يك ماشین جلوی خیابان با نامر مساویست با روبرف شدن دوست ماشین در لاین از میدان سه پاخیابان سندی...

و شاید آنها که از وجود این بیماری خود میهرند ننگدارند شما هم در درمان آن توفیق یابید. این درد وجود دهها کار از باربری و مسافر - بری در خط اول خیا با نهاییس کزی شهر چون ناصر خسرو، بوذرجمهری سپه، چراغ برقی و فردوسی است. از جلوی مسجد شاه تا سه راه سرویس فقط سیزده کار از هست که هر کدام با اینج تا بیست اتوبوس خود در روز ترافیک شلوغ ترین نقطه شهر را بهم میریزند و بدون شك انتقال این کار از خا به خارج شهر نه تنها لطمه های بگزاران نتوانند بلکه باعث خواهد شد که یکبار قلب پایتخت خلوت شود.

آقای رئیس ترافیک تهران، شما تا بسال همین خیا بان بوذرجمهری

Ziarele anunță entuziaste eliberarea tatei

Tata a fost eliberat pe cauțiune la sfârșitul lui august 1966. Ca să-i îngreuneze cât mai mult situația, tribunalul i-a stabilit cauțiunea la 55,5 milioane de *tumani* (aproximativ 6,5 milioane de dolari). Tata notează cu emoție și vădită mândrie că a fost șocat să vadă câți oameni s-au înghesuit la Ministerul de Justiție ca să depună cauțiunea pentru el. „Îmi vine să plâng“, scria el, „nu mi-am închipuit că teheranienii sunt atât de inimoși. Tare ciudată mai e și națiunea asta! Pândește tăcută tirania și, cu timpul, își dovedește propria voință – însăși existența ei – prin rezistență pasivă. Printre cei care au venit astăzi aici ca să-mi plătească banii pentru cauțiune s-au aflat oameni aparținând tuturor categoriilor sociale și diverselor religii: băcanul din capătul străzii, dar și proprietarul supermarketului iranian, un evreu cu un capital de sute de milioane. Au fost prezenți prieteni, colegi, rude mai apropiate și mai îndepărtate. Până la prânz se strânseseră aproape o sută douăzeci de milioane de *tumani*.“ În jurnalul său, i-a înșiruit pe toți cei care l-au ajutat în așa fel încât noi, copiii, să putem mai târziu să ne arătăm recunoștința.

A fost eliberat, în cele din urmă, pe cauțiune, urmând să aibă loc procesul. Dar nu s-a stabilit nici o dată precisă. Soțul meu și cu mine trebuia să ne întoarcem cât mai iute în Oklahoma și eu nu mai puteam dormi sau mânca de teamă că aş putea pleca fără să-l văd eliberat. Între timp mă împăcasem cu mama și mă întorsesem acasă. Telefonul suna zi și noapte și venea lume în casă la orice oră. Mătușa Nafiseh își petrecea mai toată ziua la noi și Rahman tot încerca să îmi apuce mâna, să mi-o mângâie și să-mi spună:

— Ascultă ce-ți spun! O să-l vezi pe taică-tău înainte să pleci. Și ce-o să-mi dai dacă o să fie așa?

Circula zvonul că noul șef al pieței de fructe și legume îi mobilizase pe toți vânzătorii și prăvăliașii să-l întâmpine pe tata în momentul eliberării. Ministerul Justiției era luat cu asalt de simpatizanți. Atât de mult așteptasem acest moment, încât, atunci când s-a întâmplat, mi s-a părut că e o închipuire. Eram cuprinsă de o energie nervoasă și nu-mi găseam locul. Dar mă simțeam și ciudat de amortită și epuizată, după trei ani de așteptare încordată. Telefoane, flori, alergat să deschid ușa. Când o să ajungă? Ne ciocneam unii de alții, ca la un spectacol foarte aglomerat. În cele din urmă, i-au dat drumul din închisoare, de-abia pe la ora unsprezece seara. În ciuda faptului că era târziu și lumea a fost descurajată să-l mai aștepte, tata notează că a văzut chipurile fantomatice ale simpatizanților care mărgineau străzile din preajma închisorii. Surse oficiale îi atrăseseră atenția să nu se ducă direct acasă tocmai ca să nu atragă prea multă lume. Așa că s-a oprit mai întâi la mătușa Nafiseh. Acest lucru trebuie să o fi deranjat pe mama. Ea nu o putea suferi pe sora ei vitregă, dar în același timp tânjea să-i intre în grații, asemeni unei surori mai mici și mai stângace. Se certau și nu-și vorbeau luni întregi, dar când se împăcau, mama aborda o atitudine aproape slugarnică față de ea, care ne înfuria pe mine și pe fratele meu și ne făcea să ne fie aproape rușine.

Am plecat din Teheran la trei zile după eliberarea tatei. Prima seară s-a dus la mătușa Nafiseh și ziua următoare și-a petrecut-o cu nenumărați vizitatori, cu flori, dar a venit acasă în noaptea aceea. Mi-am petrecut ultima noapte acasă, ca să fiu lângă tata. „Joi dimineața Azar a plecat în SUA“, scria tata. „La

aeroport, Nezhat a avut o confruntare cu ginerele ei. Din păcate, acest tânăr este îndrăgostit de bani și abia așteaptă să pună mâna pe ei, fiind chiar opusul lui Azar. Mi-e este teamă că se vor despărți până la urmă.“

În viață, cele mai mari confruntări nu sunt politice, ci existențiale. Poți fi de acord cu opțiunea politică a cuiva, dar să te împotrivești fundamental felului în care a ajuns la ea. Aceasta ține de atitudine, de configurarea morală. Eu și soțul meu aveam o mulțime de nemulțumiri, dar totul se reducea la diferența fundamentală a felului în care priveam viața, la contextul în care ne defineam pe noi și lumea noastră. Pentru asta, nu exista reconciliere sau hotărâre, ci doar despărțire și capitulare.

La un moment dat, nu am mai putut răbda: nu pe el nu-l mai suportam, ci pe mine. Și dacă nu am plecat, asta s-a datorat unui sentiment de vinovăție, pentru că simțeam că eu fusesem cea incorectă. Când ne-am căsătorit, știam destule despre el. Nu-și ascunsese de mine ambițiile. E drept însă că nu-mi pomenise vreodată de femeia cu care trăise și de care se debarasase atât de ușor, dar, altminteri, alesesem cu ochii deschiși – ce-i drept, cu ochi de adolescentă aflată sub mare presiune.

Mi-a spus că vrea ca după absolvire să se întoarcă la Teheran, căci părinții lui erau bătrâni și simțea că trebuie să fie lângă ei. Nu voia ca eu să rămân singură să-mi termin studiile și nici să stea cu mine până absolveam. Adevărul este însă că, și dacă rămâneam la Norman ca să-mi termin studiile, și dacă mergeam în altă parte, mă săturasem de rolul pe care îl jucam. Începusem să-mi fac prietene, dintr-acelea care nu mergeau la

coafor – majoritatea colege de an care studiau filozofie și literatură engleză. Aceste prietene erau la curent cu tot ce era nou, citeau poeți precum Ferlinghetti și Ginsberg. Asemenea majorității fetelor din grupul nostru, și eu eram înnebunită după Charley, care se purta ca eroul din *Stranger in a Strange Land* de Robert Heinlein¹. Soțului meu nu-i plăceau prietenii mei și nu voia să mă întâlnesc cu ei. Așa că procedam așa cum făcusem și cu mama: când venea să mă caute i se spunea că nu sunt acolo.

Apoi ne certam. Eu voiam să am libertatea de a purta pantaloni și rochii lungi. Notițele mele trecuseră de la *Ladies' Home Journal* la Betty Friedan², parțial influențată de o profesoară care mi-a devenit prietenă și mentor. Nu o să uit niciodată testul ei suprem despre dragoste. Știi că îl iubești dacă iubești până și mirosul șosetelor lui, spunea ea cu un zâmbet cu adevărat dulce. Dacă nu-i poți suferi șosetele murdare, atunci trebuie să-ți iei lumea în cap.

Mehdi nu voia în ruptul capului să divorțăm. La început spunea: ai intrat în casa mea în rochie albă și o să ieși doar în giulgiu alb (de fapt nici nu era casa lui, ci un apartament închiriat, a cărui chirie era pe jumătate plătită de mine). Așa că m-am răzbunat și eu cum am putut. Am făcut ce-am vrut. Purtam mocasini și blugi în locul rochițelor drăguțe care-i plăceau lui. Nu mă mai duceam la coafor și beam câte un pahar de vin ori de câte ori aveam chef.

Într-o seară, în toiul unei certe, mi-a tras o palmă. După asta am plecat de acasă. Spusesem că nu vom putea trăi vreodată împreună dacă ridicăm vocea unul la altul, și acum relația noastră se înrăutățise mult mai tare de atât. Așa că, fără să le spun părinților mei motivul adevărat pentru care plecam de la

Norman, mi-am făcut bagajele și m-am dus la un ranch în New Mexico, după profesoara care-mi era prietenă și care se mutase acolo să-și înceapă cariera de șefă a catedrei de filozofie a unui mic colegiu.

Îmi părea oarecum rău pentru Mehdi. El nu căpătase ceea ce negociase, în vreme ce eu aveam avantajul de a nu fi așteptat nimic.

— Tu n-aveai cum să devii vreo gospodină de nădejde, mi-a spus el, așa că nu pentru asta te-am iubit eu, ci pentru ceea ce erai tu.

Și chiar l-am crezut, ceea ce mi se pare groaznic.

Mă aflam în New Mexico în septembrie 1967, când a început procesul tatei, la un an după eliberarea sa pe cauțiune. A fost un proces cu ușile închise, deși autoritățile anunțaseră că va fi deschis, și nici măcar fratelui tatei nu i s-a îngăduit să participe. Dovezile înaintate în instanță erau în cea mai mare parte rizibile. Procurorul a adus o înregistrare măsluită a unei convorbiri a tatei cu Seyyed Mehdi Pirasteh, cel mai mare calomniator al lui, în care tata l-ar fi insultat pe șah. Scopul acestei înregistrări era să dovedească una dintre acuzațiile ce i se aduceau: insubordonarea. Vocea lui Pirasteh era chiar a lui, dar a tatei era clar trucață, tonul și felul de a vorbi erau false. Banda aceea era grăitoare pentru întregul proces ce i se înscenase.

Tata și-a scris și și-a susținut propria apărare, de o sută douăzeci și opt de pagini. Începea cu citate din Firdouși și era presărată cu anecdote din Rumi, Saadi și alți poeți clasici persani, precum și din Imam Ali și Coran, Voltaire și Dante. Mai târziu tata mi-a mărturisit că intenționat decisese să se bazeze

pe clasici: alesese ce era mai bun din moștenirea culturală a Iranului ca să le dovedească dușmanilor săi că nu erau fii devotați ai țării acesteia, că Iranul avea alte tradiții, alte valori pe care le slujea el, tatăl meu.

La începutul apărării sale a citat o anecdotă din Nastratin Hogeia, cunoscutul erou satiric din poveștile populare. Într-o bună zi, Nastratin, a fost invitat să țină o predică. Când a ajuns în amvon, a întrebat lumea dacă știe ce are de gând să spună. Ei au zis că nu. Așa că s-a simțit jignit – ce rost avea să vorbească unor oameni atât de ignoranți. A doua zi a repetat întrebarea. Unii au spus că știu, alții că nu. De data asta Nastratin a spus:

— Atunci cei care știu, să le spună și celor care nu știu.

A treia zi a repetat din nou întrebarea și toți au răspuns că știu ce vrea să le spună.

— Atunci de ce-mi mai pierd eu timpul să vă spun ce știți deja cu toții? a întrebat el, coborând din amvon.

Tata a spus judecătorilor că așa era și povestea lui:

— Eu nu știu de ce am fost arestat. Dacă nimeni altcineva nu știe, atunci suntem cu toții în aceeași barcă. Dacă totuși există unii care știu, atunci să ne spună și nouă, care nu știm.

Tata a recuzat completul de judecată și a acuzat nominal de conspirație deliberată pe unii oficiali, inclusiv pe Pirasteh. A trecut în revistă capetele de acuzare și le-a respins pe rând, încheind cu o poezie pe care o scrisese pentru această ocazie.

Procesul s-a încheiat pe 27 noiembrie, 1967. Tata a fost achitat de toate învinuirile, în afară de una: nesubordonare, drept care i s-a interzis să lucreze în administrația guvernamentală. Această sentință va fi în cele din urmă reexaminată și anulată de Înalta Curte, care l-a absolvit de toate acuzațiile. Presa a fost zdrobitor de partea lui, trei publicații

importante, *Sepid Seyah*, *Khandanya* și *Omid Iran*, au publicat introducerea depozității sale. După achitare, prim-ministrul i-a oferit o slujbă, pe care tata a refuzat-o. Se hotărâse să nu mai intre vreodată în slujba administrației guvernamentale.

Eram în New Mexico când m-a sunat tata să-mi dea vestea. L-am felicitat și după ce am stat de vorbă o vreme, i-am spus brusc:

— Vreau să divorțez de Mehdi.

Tonul meu era neutru și oficial. Îmi era frică să mă emoționez prea tare. Cred că tata și-a dat seama de asta. A tăcut o vreme.

— Ești sigură?

— Da, i-am răspuns eu. Îmi pare rău. Nu am vrut să aduc vorba despre asta acum.

— Oricum te-aș fi întrebat eu ce cauți în New Mexico. Nu-ți face griji, o să vorbim despre asta mai târziu. Nu-ți face griji, a repetat el.

M-am mirat că nici mama, nici tata nu mi-au cerut să mă mai gândesc. În vara următoare, când eu și Mehdi ne-am întors la Teheran, părinții mei au făcut tot posibilul să-mi ușureze situația. La început, Mehdi a refuzat să divorțeze. Tata i-a amintit soțului meu că eu aveam dreptul să-i cer pensie alimentară în orice împrejurare, chiar dacă nu eram divorțați. În Iran, pensia alimentară reprezenta o sumă de bani pe care, la data căsătoriei, ambele părți decisese să fie plătită soției în eventualitatea unui divorț, dar pe care ea poate să o ceară în orice moment în timpul căsătoriei. Multe femei se foloseau de această prevedere ca să se elibereze din căsătorii groaznice. În cele din urmă, s-a ajuns la înțelegerea că, dacă va fi de acord să divorțeze, eu voi renunța la pensia alimentară. Și a funcționat.

Părinții mei m-au sprijinit atât de tare, încât aproape că am uitat că fusesem măritată și divorțată.

— Biata mea Azi, nu te-ai bucurat niciodată de viață, spunea mama privindu-mă cu milă. Puteam să zic de la bun început că nu o să meargă. El nu era genul nostru. Dar nimeni nu mă ascultă.

Cei patru ani petrecuți de tata în închisoare ne-au schimbat complet viețile. Ne-am dat seama pentru prima dată cât de fragilă e viața, cât de ușor poți pierde totul, și asta ne-a schimbat felul de a privi tot ceea ce înainte consideram ca de la sine înțeles. Mama s-a schimbat cu totul. În lunile care au urmat, în timp ce viața își crea un nou curs, ea ne citea cu lacrimi în ochi poemele pe care i le dedicase tata. Încerca chiar să se uite la televizor la emisiunile lui preferate, deși cel mai adesea adormea la mijlocul programului. Temerile și îngrijorările nu i se schimbaseră însă: se speria dacă venea acasă puțin mai târziu, dacă suna telefonul mai târziu noaptea sau dacă se auzea soneria dis-de-dimineată. A fost nevoie de uneltirile mai multor potentăți din țara noastră ca să i se îndeplinească tatei visul de a avea o căsnicie fericită. Acum putea să privească înapoi cu oarecare satisfacție la clipa când, la optsprezece ani, fugise din casa părintească – cu tradițiile ei imuabile și cu obligația de a se căsători cu o fată aleasă de ei – ca să înceapă o viață nouă.

Cu alte cuvinte:

Pot spune cu mâna pe inimă că arestarea tatei a deschis o nouă etapă în viețile noastre. Eu m-am căsătorit și am divorțat, pierzându-mi încrederea în fidelitatea conjugală. Cred că tot atunci tata s-a hotărât să o înșele cu adevărat pe mama. El își

pierduse orice speranță de a face parte din viața publică. Era încă tânăr – sub cincizeci de ani. Mohammad și cu mine crescuserăm mari. Când a fost eliberat trebuie că s-a hotărât că, dacă tot se pune problema să nu mai facă politică, măcar să încerce să-și îndeplinească visul de a avea o viață domestică fericită. Dar mama nu s-a schimbat deloc. Și, după cum s-a văzut, în cele din urmă, detenția tatei urma să aibă unele consecințe personale și politice, dar nouă ne-a luat unsprezece ani ca să le descoperim.

1. *Străin în țară străină*, roman științifico-fantastic de Robert Heinlein (1961), o alegorie socio-politică devenită o lucrare clasică a genului.
2. Betty Friedan, scriitoare americană, figură proeminentă a mișcării feministe din America anilor 1960.

Partea a patra

Revolte și revoluții

„Ce rămâne în urma omului e doar o parte.
O parte vorbită. O parte de vorbire.“

Iosif Brodski

Capitolul 20

O familie fericită

După divorț m-am înscris și am fost admisă la Universitatea California din Santa Barbara. Eram convinsă că are o facultate de engleză grozavă și nu știu de ce, îmi intrase în cap să merg acolo încă înainte de a mă mărita cu Mehdi. Stăteam întinsă în pat și citeam scrisoarea de acceptare când a intrat tata în cameră. S-a așezat pe pat și mi-a spus că dacă merg la o nouă facultate la mijlocul studiilor o să pierd prea multe credite și voi absolvi mult mai târziu. Voia să termin facultatea la Universitatea din Oklahoma. Eu i-am răspuns că îmi dorisem întotdeauna să merg la Santa Barbara, dar el a continuat spunând că spera să aibă ocazia să petreacă mai mult timp cu mine până nu îmbătrânește de tot, că voia să termin studiile și să mă întorc cât mai iute cu putință.

— Adu-ți aminte, a spus el, că la început nici nu voiai să pleci de lângă noi.

Trăsesem draperiile și nu mai pătrundea nici o rază de lumină în afara veiozei de pe noptieră. El se așezase la capul patului, iar eu stăteam întinsă pe jumătate, sprijinită într-un cot. O scenă intimă, tatăl și fiica, în lumina artificială a lămpii.

Așa că am rămas la Universitatea din Oklahoma. Nu regret. Dar poate că m-aș fi întors acasă mult mai devreme dacă m-aș fi

dus la Universitatea din Santa Barbara, unde nu se înfiripase încă nici o mișcare a studenților iranieni la care să ader și unde m-aș fi putut concentra mai mult asupra studiilor în loc să organizez demonstrații.

Mi-am luat viața de la capăt în Oklahoma, de parcă nu aș fi fost vreodată măritată – sau cel puțin așa credeam eu, căci nu toată lumea simțea la fel. Cel puțin nu unii dintre vechii noștri prieteni și mai vechile noastre cunoștințe, care fie încercau să mă îmbărbăteze, fie își fereau nevestele de influența mea nefastă. Și nici tinerii americani care considerau că o tânără femeie divorțată reprezintă o pradă ușoară. Nici măcar fostul meu soț, care îmi trimitea lungi scrisori drăgăstoase în care mă sfătuia cum să mă port, unde să merg, ce să fac și cum să-mi păstrez onoarea.

Când m-am întors acasă în vara următoare, tata mi-a prezentat-o pe femeia de care se îndrăgostise. „Nezhat își caută propria esență necunoscută și invizibilă“, scria el în jurnal chiar înainte de a fi eliberat din închisoare. „Ceva ce a pierdut din prima zi și nu știe cum să mai găsească. Eu aș fi putut fi acea esență, dar nu am fost. Ar fi putut fi copiii, dar nu sunt. Ar fi putut fi poziția socială, averea sau faima. Nu știu ce ar putea fi. E mereu îngrijorată, încordată și neliniștită. Se crede buricul pământului. Ce ar trebui să fac?“ Dintre toți frații săi, el își asumase riscul cel mai mare respingând concepția despre lume a tatălui său. Așa că pentru el, pentru aspirația spre succes care îl îmboldise să plece din Isfahan la optsprezece ani, era esențial să găsească o femeie pe care să o iubească. „Mi-aș dori să am o ființă pe care să o iubesc“, nota el în toamna aceea, „un loc unde să fiu singur cu ea, dăruiți unul altuia și bucuroși să fim împreună, dar din păcate îmbătrânesc și mi-e teamă că îmi vor

trece și puținele zile rămase, iar fericirea asta imaginară la care am visat mereu îmi va fi veșnic inaccesibilă.“

La puțin timp după ce a ieșit din închisoare, a acceptat postul de director executiv al unei fabrici particulare de textile, care fusese a unui bun prieten de-al lui ce murise de curând. La fabrica de textile a întâlnit-o pe Shahin, secretara lui, pe care a luat-o cu el când a plecat de acolo ca să devină președinte al Băncii Iraniene.

Mă aflu la Teheran de câteva zile când m-a dus s-o cunosc. Am luat ceaiul împreună și am discutat despre poezia modernă, mai ales despre Ahmad Şamlu – probabil cel mai influent poet în viață din Iran – și despre păcatele îngemănate ale ipocriziei și materialismului. Am purtat o discuție banală, plină de platitudini și cuvinte mari, o cale de a-l afirma pe celălalt ca pe cineva apropiat ție. Conștient sau nu, amândouă voiam să îi facem pe plac tatei. Și chiar era încântat, bucurându-se de această acceptare reciprocă.

Nu era la fel de frumoasă ca mama, dar mai tânără și mai încrezătoare. Poate echilibrată e un cuvânt mai potrivit. Ce-l atrăgea pe tata cred că era faptul că părea să-i împărtășească toate pasiunile, îi aduna poemele, îi era milă de soarta lui, îi împărtășea idei aparent înțelepte, culese de prin cărți de psihologie. „Am vorbit despre asta cu prietena mea care e și frumoasă, și înțeleaptă“, scria tata. „Ea spunea că, din punct de vedere psihologic, femeile care ajung la o anumită vârstă, când nu se mai simt atrăgătoare, sunt în stare de orice ca să atragă atenția, chiar dacă asta ar însemna să dorească moartea propriului lor soț.“

Paradoxal era că toate iubitele tatei au fost la început bine primite de mama. Ea le adopta pe toate. Iar ele îi tolerau

atențiile exagerate pentru că erau interesate de el. Nici una dintre ele nu avea prea multe în comun cu mama și totuși ea se străduia să lege o prietenie cu ele. Nici nu-i trecuse prin cap că, aducând mereu vorba de Saifi, ea își demonstra fățiș propria infidelitate emoțională. Așa s-a întâmplat și cu Shahin. Neputându-se ține departe de biroul tatei, mama ajunsese să o îndrăgească pe Shahin în timpul deselor ei vizite. O considera încântătoare, serioasă și manierată și o invita adesea la prânz sau la cafea. Revăd scena în minte: stăteam cu toții în salonul spațios, tata, mama, Shahin și cu mine. Ea își lăsa ceașca de porțelan pe masă, ascultând politicoasă spusele mamei, murmurând un răspuns politicos. Purta un costum simplu, maro și avea părul strâns bine într-un coc ordonat. Cerceii mari și rotunzi de aur îi străluceau pe fundalul părului negru: elegantă, atrăgătoare, politicoasă. Mama îi aruncă zâmbetul acela prietenos dedicat protejatelor sale. În loc să fiu de partea mamei, mă simt stânjenită că Shahin trebuie să îndure toate astea. Din când în când ea își ferește privirile și se uită într-o parte, nu spre tata, ci în altă direcție. Le urmăresc privirile, și el se uită în același loc și zâmbește stânjenit – fericit.

M-am întors în Oklahoma pe la jumătatea lui august, după o altă ceartă cumplită cu mama. Am jurat că nu o să mă mai întorc niciodată la Teheran și i-am scris tatei o scrisoare drăgăstoasă în care am făcut-o nebună și am spus că ar trebui internată. Mama a descoperit scrisoarea, a deschis-o fără știrea sau îngăduința lui și s-a revărsat iadul pe pământ. Nemaipomenit în toate aceste întâmplări nu era spectrul larg al emoțiilor scoase la iveală, ci faptul că ne duceam viața mai departe, fără să rupem pentru totdeauna legătura și fără să ne

supărăm de-adevăratele. Mama a păstrat o copie a scrisorii aceleia mulți ani și, din când în când, mi-o flutura pe dinaintea ochilor cu o expresie de satisfacție amară sau amintea de ea cu o neutralitate înveninată.

La puțin timp după asta, a descoperit adevărul despre Shahin. Tata ezita tot timpul între dorința de a începe o viață nouă și teama față de un astfel de pas. O tot amenința că pleacă, dar nu-și ținea cuvântul niciodată. În anumite momente a plecat o vreme de acasă și a determinat-o pe mama să accepte divorțul, dar în ultima clipă ea s-a răzgândit sau el a fost convins să se reîntoarcă. „Soția mea spune că nu va accepta niciodată o despărțire definitivă“, scria el în jurnal, „căci asta mă va face fericit și ea nu vrea să mă știe fericit.“ Mai târziu, tata mi-a spus la o cină la restaurant că Rahman îi spusese mamei despre legătura lor, după ce Shahin îi refuzase avansurile sexuale. Mi-a spus asta după moartea bruscă a lui Rahman în vara lui 1973. Tatei îi părea rău de dispariția lui și credea că, dacă nu ar fi abuzat de puterile sale extraordinare, Rahman ar fi putut probabil să-i fie aproape și de folos.

Aji maji, latrajii: parcă-l aud pe Rahman rostind aceste vorbe fără sens, presupuse invocații magice, în timp ce încearcă să mă apuce de mână râzând. Avea o puternică prezență fizică, când intra într-o încăpere, aproape că se simțea cum trupul lui masiv umplea spațiul din jur, în așa fel încât, în chip ciudat chiar, și mie îmi lipsea – sau mai degrabă simțeam absența, golul, de parcă spațiul însuși ar fi avut consistență și o bucată din el, sub forma domnului Rahman, fusese decupată.

Părinții mei au mai rămas împreună încă zece ani. Shahin s-a căsătorit cu un pretendent bogat, despre care a susținut mai târziu că avea patima jocurilor de noroc și că ei nu i-a dat bani

de teamă că de îndată ce va pune mână pe ei îl va părăsi. Tata mi-a spus că ei își petreceau mai tot timpul în străinătate.

Capitolul 21

Demonstrații

Reîntoarsă în SUA, m-am îndrăgostit de Ted, care citea Beckett și cânta la chitară clasică. El mi-a dat *Ada sau ardoarea*, prima carte de Nabokov. Diminețile participam la marșuri împotriva războiului din Vietnam și ROTC¹, la care Ted își aducea întotdeauna aparatul de filmat ca să înregistreze desfășurarea evenimentelor. Încă îi văd dinaintea ochilor pe acei tineri de vârsta noastră care păreau atât de vulnerabili pe când se străduiau să nu ia în seamă batjocurile noastre. Serile beam vin și mergeam să vedem filme de Ingmar Bergman și Fellini. Ted m-a ajutat să fac pentru un curs de-al meu un film bazat pe experiența mariajului meu nereușit – profesorul mi-a spus că era de-a dreptul bergmanian și mi-a dat zece. Așa erau timpurile acelea. La vremea când m-am despărțit de Ted mă maturizasem de-a binelea și ajunseseam să cred că relațiile nu rezistă sau poate că nici nu trebuie să reziste.

În 1971 am văzut la televiziunea americană sărbătorirea somptuoasă a două mii cinci sute de ani de la crearea Imperiului Persan, lângă ruinele Persepolisului, căruia Alexandru îi dăduse foc după cucerirea Persiei în anul 330. Celebrități și reprezentanți ai unor monarhii, printre care și prințul Filip și prințul Charles din Marea Britanie, prințul

Rainier și prințesa Grace din Monaco, regele Haile Selassie din Etiopia au participat la extraordinarul spectacol într-un oraș acoperit de un cort plasat lângă ruine, conceput special pentru această ocazie de un grup de arhitecți francezi. S-a adus mâncare și băutură din Franța și orașul a fost împrejmuțit ca să-i țină la distanță pe iranienii de rând. Bărbați costumați asemenea soldaților ahenenizi² au defilat dinaintea personalităților adunate acolo. Într-un discurs adresat lui Cyrus, marele rege ahenenid, șahul a rostit: „Cyrus, dormi în pace, că noi suntem trei!“, cuvintele lui devenind mai târziu subiect de glumă printre iranieni.

La începutul aceluiași an, opoziția împotriva șahului se întărise, trecând de la protestele mai ales pașnice ale vechilor grupuri la mijloacele mai radicale ale noilor grupuri revoluționare înarmate, unul marxist și altul musulman. În timpul unei revolte armate din satul Siahkal, un grup de luptători marxiști de gherilă, denumit Organizația Fedaiian-e Khalgh – tineri și tinere din clasa de mijloc, educați – au fost omorâți într-o înfruntare sau prinși și executați mai târziu. În acest timp, o organizație militantă musulmană, cunoscută sub numele de Mojahedin-e Khalgh, a început mobilizarea pentru lupta armată împotriva regimului.

Corturi pentru sărbătorirea a 2500 de ani de existență a Persepolisului © Horst Faas / AP Images

La începutul anilor 1970, țara trecea printr-o situație paradoxală: se bucura de o înflorire economică datorată creșterii fără precedent a prețului petrolului (care avea să dea curând naștere unor numeroase probleme economice), dar era profund divizată de măsurile de liberalizare socială inițiate de șah. Și, în același timp, devenea tot mai polarizată și închisă din punct de vedere politic. Clasa de mijloc, care beneficiase cel mai mult de transformările politice și sociale, era ținută la distanță

prin represiunea tot mai intensă. În martie 1975, șahul a desființat sistemul bipartit nominal și a cerut întregii națiuni să se unească într-un singur partid, numit Rastakhiz (care înseamnă redeșteptare, reînviere). Cei care l-au sfătuit să facă acest lucru au sperat că diversele forțe și facțiuni se vor uni. Noul partid al șahului a fost nepopular de la bun început, la fel ca și ideea sa dură că cine se opunea era liber să părăsească țara. În anul următor, a avut o altă idee donquijotescă, de a trece de la calendarul islamic, ce începe cu fuga profetului de la Mecca la Medina, la un nou calendar, pornind de la crearea Imperiului Persan de către Cyrus cel Mare, ceea ce a făcut ca anul 1355 să devină 2535. Istoria Iranului era divizată între două puteri politice: cea a șahului, care își identifica domnia tot mai mult cu vechiul Iran preislamic, și cea a sistemului religios, care socotea că istoria Iranului începea după cucerirea arabă.

În acest context, activitățile noastre din campusurile universitare din SUA și Europa deveneau tot mai militante și polarizate. În anii 1970, iranienilor din străinătate le era ușor să fie antiguvernamentali, dar în interiorul Iranului era, desigur, o altă poveste. Treptat, m-am pomenit atrasă în activitățile Confederației Studenților Iranieni, una dintre cele mai active mișcări studentești din SUA. Acolo nu eram tratată ca o tânără divorțată, ci eram invitată să particip la grupuri de lectură a unor lucrări precum *Originea familiei*, *Proprietatea privată și statul*, de Engels, *Optsprezece Brumar* de Marx și, mai târziu, *Statul și revoluția* de Lenin. Ciudate asocieri pentru cărți ca *Tom Jones*, *Tristram Shandy*, *Ascensiunea lui Silas Lapham*, *Persuasiune* și *Winesburg, Ohio*, pe care le devorasem atât de iute, încât le dădusem gata aproape pe toate înainte de începerea studiilor.

Confederația era o organizație-umbrelă, alcătuită din grupuri cu puncte de vedere ideologice diferite, dintre care, cu timpul, au devenit predominante, mai ales în SUA, cele asociate ideologiilor celor mai militante și mai radicale. În grupul nostru totul părea a avea o rezolvare, existau răspunsuri la toate întrebările: lumea putea fi controlată, modelată, curățată și purificată. Există o linie clară între cei răi – șahul și stăpânii lui imperialiști – și cei buni, ca noi, care luptam pentru cei oprimați. Eram animați de tendințele ideologice inflexibile ale vremii, care prefăceau învățăturile lui Che Guevara, Mao, Lenin și Stalin în vise romantice despre revoluție.

Mișcarea studenților iranieni din SUA era predominant militantă și, pe măsură ce trecea timpul, tot mai puritană: legăturile de familie și intimitatea sexuală erau denigrate și în unele cazuri împinse în ilegalitate. Cât de departe de poezia eliberatoare a lui Forugh Farrokhzād! Mișcarea feministă era considerată drept burgheză de către grupări mai militante ale Confederației, femeile erau tovarășe, și imaginile asexuate de pe afișele chinezești deveniseră idealul nostru. Dar cum oamenii nu pot trăi doar din ideologie, eu, ca și ceilalți, m-am lăsat prinsă în diverse relații și, la fel ca ei, le țineam ascunse spunându-mi că e spre binele mișcării. Așa că problemele care începuseră în copilărie și se intensificaseră în timpul căsătoriei și-au găsit un mediu propice să se dezvolte fără opreliști.

Din când în când, tata mă ruga să-l scap de mama câteva luni, ca să „mai respire“ și el. Așa că ea dădea buzna peste mine în Oklahoma, cu geamantane pline de nuci, semințe, cireșe uscate, cafea turcească, fulare și pulovere tricotate și începea pe dată să-mi facă curat în casă și să-mi gătească. Se băga peste prietenii mei, oferindu-le cafea și luându-ne în râs activitățile.

La vremea aceea eram asistent universitar la facultatea de engleză. Mohammad frecventase timp de un an Universitatea din Oklahoma, apoi s-a transferat la Paris, după care a mers mai departe la Universitatea din Kent, unde și-a luat licența, ca să se întoarcă apoi în SUA pentru a-și continua studiile postuniversitare la New School of Social Research.

Destul de surprinzător, mama nu a obiectat la activitățile mele politice, în ciuda faptului că stârniseră probleme acasă. Tata fusese convocat de către poliția secretă și forțat să facă promisiuni despre comportamentul meu viitor, pe care nu avea cum să le respecte. Eu activam într-un grup numit Comitetul Lumii a Treia, organizat de un student chinez, care pe cât de tăcut se arăta, pe atât de stăruitor era. Eram cu toții îndrăgostiți de Conducătorul Mao, sau cel puțin de legenda lui romantică. În 1976, când acesta a murit, mama se afla într-una din vizitele sale în SUA. Noi am făcut mare tărațoi în jurul morții sale, deplângându-l gălăgios și organizând întruniri comemorative. Nu pot să uit expresia batjocoritoare de pe chipul ei când m-am întors acasă plânsă și neconsolată.

— Plângi de parcă ți-ar fi murit vreunul din părinți, mi-a spus ea neînțelegând.

Pe vremea când l-am cunoscut, Bijan Naderi era conducătorul unei facțiuni studențești cu sediul în California, cu care noi alesesem să ne asociem. Gruparea lui era mai cerebrală și mai puțin îngâmfată decât majoritatea celorlalte facțiuni. Avea de altfel puțini membri în SUA. Cu alți bărbați nu m-am simțit provocată. Renunțasem într-o oarecare măsură la orice responsabilitate ascunzându-mi relațiile. Dar de la bun început, cu Bijan nu s-a pus problema eschivării sau ascunderii.

El nu a fost șocat de teama mea de monogamie sau de legăturile mele tănuite. Relația cu el a fost prima pe care am recunoscut-o public de când mă despărțisem de Ted. Dar la vremea aceea eram convinsă că mariajele nu durează și că cele care țin sunt foarte nefericite. În perioada cât mi-a făcut curte, niciodată nu mi-a mărturisit de-adevăratelea de ce se hotărâse să se însoare cu mine.

— Dar nu e de la sine înțeles? răspundea când îl întrebam.

El știa prea puțin despre trecutul meu și nici nu-l interesa în mod special. Spre necazul meu, nu era prea interesat nici de fostul meu soț. După spusele familiei sale, tatăl lui – un om blând, dar capricios – s-a decis într-o bună zi să plece de acasă și nu s-a mai întors niciodată, lăsând în urmă un bilet pentru Bijan, în care îi cerea să aibă grijă de mama și de surorile lui. Tot ce a luat cu el a fost o valijoară și costumul de pe el. Așteptase ca Mani, fiica lui cea mare, să se căsătorească și a aranjat ca, la împlinirea vârstei de șaptesprezece ani, Bijan să se ducă la ea în America. Taraneh, sora mai mică a lui Bijan, a fost lăsată în grija unui unchi din partea mamei. Tatăl lui Bijan nu a fost găsit niciodată și, cu toate că era mereu pomenit cu blândețe, nimeni nu vorbea despre dispariția lui ciudată.

Mama l-a cunoscut pe Bijan în 1976, în timpul ultimei sale călătorii în Oklahoma. L-a plăcut, spunea că pare mai responsabil și mai „adunat“ decât vărul meu Mehdi, care era implicat pe atunci în aceeași mișcare studențească. A contribuit și faptul că scopul ei principal era să mă țină departe de familia tatei și, purtându-se extrem de cordial cu Bijan, îi dădea peste nas lui Mehdi.

Eu cu Bijan Naderi, cel de-al doilea soț al meu

— E doar un prieten, i-am spus eu.

Dar ea ar fi vrut să fie mai mult. Sau cel puțin asta a lăsat să se înțeleagă când am rămas singure. În timpul cinei mi-a fost mai greu să-i abat atenția.

— Are și serviciu, a spus ea ca din întâmplare, în timp ce eu mă uitam țintă în farfurie, examinând atent fiecare îmbucătură. Nu e ca toți vagabonzii care sunt trimiși aici să studieze și să devină membri de nădejde ai societății... ca apoi să ce? Să poarte blugi cârpiți și să se poarte ca niște delincvenți analfabeți. El are de lucru, nu-i așa? a continuat ea, venind după mine cu vasele în bucătărie. Stai așa, spală chiuveta mai întâi, a urmat pe un ton poruncitor.

— Mami, dar de ce trebuie să spal chiuveta?

— Are o slujba bună?

Până la vremea aceea dobândisem un adevărat arsenal cu care să-i pot astupa gura – Fielding, Lenin, Wharton. Mai târziu, pe când mă așezasem, cu o carte în mână, m-a întrebat din nou, în timp ce curăța o portocală:

— Dar are o slujbă, nu?

— Da, mamă! i-am răspuns eu în cele din urmă, ținând cartea strâns la piept, ca pe un scut. E inginer civil și mie nu-mi plac inginerii.

— Dar ție ce-ți place? a întrebat ea exasperată. Aștepti un nou conducător Mao?

După o scurtă logodnă, am anunțat data căsătoriei – 9 septembrie 1979. Părinții mei au venit cu avionul la Washington DC, iar fratele meu a venit cu prietena lui, Janet, de la New York. Mama a sosit plină de energie și planuri, dându-mă complet la o parte, de ziceai că era nunta ei. Ea dorea tot ce nu voiam eu: prevederea obișnuitei pensii alimentare, o ceremonie și o rochie de mireasă tradiționale, un inel cu diamant cum se cuvine. Adusese cu ea toate ingredientele pentru o nuntă persană – apă de trandafiri, cuburi uriașe de zahăr, nelipsite de la nunțile tradiționale, bijuterii – și s-a apucat să aranjeze totul în dușmănie. Nu mi-a trebuit mult să înțeleg că ceremoniile de nuntă devin exact opusul a ceea ce ar trebui să fie: celebrări vesele și armonioase ale dragostei și familiei.

Chiar de la bun început, am stabilit o relație afectuoasă cu familia lui Bijan, mai ales cu cele două surori ale sale. Eram absolut uimită de generozitatea lor lipsită de aroganță și de simțul integrității morale. În timpul acestor pregătiri războinice, mama și surorile lui Bijan m-au tratat ca pe o excentrică mult iubită. M-au implorat să ascult toate cererile mamei. Necăjită, pe bună dreptate, de ultimatumurile pe care le schimbam cu mama, soacra mea le-a trimis pe Mani și pe Taraneh ca soli de pace. Aud pașii lui Mani coborând pe scări,

îmi îndrept spatele și mă pregătesc să-i întâmpin rugămințile cu contraargumente puternice.

— Azi jan, începe ea cu o voce blândă, prudentă.

În urma ei o văd pe Taraneh, zâmbind fără să rostească vreo vorbă.

— Toate mamele sunt așa, uită-te la Afahg joon, zice mai departe Mani, despre care se știe că este dispusă să se sacrifice pe ea și pe cei la care ține cel mai mult ca să facă pace.

Bărbatul ei, Kioumars (cărui noi îi spunem Q), este cel mai bun soț din lume, dar dacă o prietenă i se plânge de indiferența sau de cruzimea soțului ei, Mani îi spune plină de înțelegere:

— Știu foarte bine ce spui.

Iar asta îl duce pe Q la o exasperare hâtră.

Taraneh o întrerupe:

— Hai mai bine să mergem să cumpărăm o rochie și să uităm de toate astea!

— Și putem să bem și o cafea la White Flint Mall, adaugă Mani, încercând poate să mă amăgească să merg cu ele.

Jumătate de oră mai târziu, se duc înapoi pe scări asemenea generalilor unei armate înfrânte.

Bijan m-a implorat să o las pe mama să facă cum voia ea – arătându-mi că încăpățânarea mea nu făcea decât să transforme într-un și mai mare tărașoi faptul că noi nu voiam ca nunta asta să devină un tărașoi.

— Dar tu ce ai de zis despre toate astea? îl întreba mama sarcastică. Noi doi trebuie să stăm serios de vorbă.

El încuviința din cap, arătând printr-un zâmbet că ea are dreptate, da, trebuie să stea serios de vorbă, ca apoi să se facă nevăzut. În cele din urmă, m-am lăsat păgubașă, mai degrabă

de oboseală decât din altă pricină, iar ea a ieșit victorioasă în toate privințele.

— O să te proclamăm o sfântă, mi-a spus Bijan zâmbind, pentru cât ai îndurat, dar acum, haide, fii fată serioasă și lasă-ne să ne vedem de viața noastră.

Trei zile la rând, pline de răbdare, surorile lui Bijan m-au târât de la Montgomery Mall la White Flint și prin tot Washingtonul ca să găsim pantofi și rochie de mireasă cum se cuvine. Ce am găsit nu era ideal, erau prea drăguțe după gustul meu, dar nu a avut nici o importanță. Nunta s-a desfășurat după cum fusese planificată. În ciuda luptelor sângeroase care o precedaseră, ceremonia în sine a fost caldă și intimă.

În dimineața de dinaintea nunții, ne-am dus la cununia civilă la State House și, în toiul ceremoniei, m-a apucat un răs de nestăpânit. Nici până în ziua de astăzi nu-mi dau seama din ce cauză, dar cel puțin era mai bine decât plânsul de la prima căsătorie. Mani s-a rușinat, iar Bijan mi-a aruncat o privire înveninată. Janet, prietena lui Mohammad, care era unul din martori, a început și ea să râdă împreună cu mine.

A doua zi dimineață, am mai avut încă două ceremonii, mai întâi cea în ritul Baha'i, condusă de o indiană, apoi nunta musulmană. Familia lui Bijan era Baha'i, fapt pe care părinții mei l-au acceptat surprinzător de ușor. Iar seara s-au adunat în casa lui Mani vreo douăzeci de prieteni și rude. În timp ce cumnatele mele dansau, familia noastră stătea pe margini zâmbind prostește, privindu-le îndemânarea cu admirație și poate cu puțină invidie.

A doua zi după nuntă, 9 septembrie 1979. De la stânga: mama lui Bijan, eu, tata, mama

1. Reserve Officers Training Corpse, program de pregătire militară pentru tineri din colegii și universități americane, fondat în 1916.
2. Imperiul Ahemenid, primul dintre imperiile persane, care a atins apogeul întinderii teritoriale în jurul anului 500 î.Hr.; printre marile figuri ale dinastiei ahemenizilor s-au numărat Cyrus, Darius, Xerxes.

Capitolul 22

Revoluție

Imediat după nuntă, Bijan a plecat la Paris să stea de vorbă cu conducătorii grupului nostru de acolo. Organizațiile militante înarmate și represiunea tot mai mare au divizat direcția politică, radicalizând mișcarea studențească din străinătate. Mama a mai rămas încă două luni. A închiriat un apartament la New York, unde studia fratele meu și, cum eu și Bijan nu avuseserăm încă timp să căutăm casă, am căzut de acord să locuiesc cu ea până la întoarcerea lui, ca să pot lucra la disertație. New York-ul, leagăn al celor mai radicale activități în anii 1930, era cel mai nimerit loc în care să mă apuc din nou să-mi scriu disertația despre Mike Gold și scriitorii proletari din anii 1930.

Mama nu a scăpat ocazia să învinovățească familia lui Bijan pentru plecarea lui.

— Căsătorit de doar două săptămâni și o părăsește pe biata fiică-mea pentru te miri ce motiv, se văita ea, bombănind că el nu era mai breaz ca taică-său, păi, da, așchia nu sare departe de trunchi!

A sunat-o pe mama lui ca să-i spună că eu eram bolnavă și extenuată, întrebându-se cine ar fi avut grijă de mine dacă nu s-ar fi hotărât ea să mai rămână acolo?

— Asta să fie ce-o așteaptă pe biata mea fată?

Mama lui Bijan avea propriile ei motive să fie extrem de îngrijorată. Ea chiar credea că Bijan ar fi putut fi ucis de agenți guvernamentali, mai ales cât se afla în Europa.

În anul acela, președintele Jimmy Carter a înființat un birou pentru drepturile omului în cadrul Departamentului de Stat, dovedind o schimbare în politica externă a SUA. La o patiserie ungurească de pe Amsterdam Avenue, nu departe de Universitatea Columbia, eu și colegii mei discutam efectele a ceea ce cineva numise „jimocrație“ asupra mișcării disidente din Iran. Un grup de naționaliști i-a scris șahului o scrisoare în care i-a cerut să pună în aplicare Constituția și să limiteze rolul monarhiei. Un comitet pentru drepturile omului format în Teheran a cerut ca drepturile formulate de Carter să fie respectate și în Iran. Unii prizonieri politici au fost eliberați și s-a îmbunătățit tratamentul celor aflați în închisori. Asociația Scriitorilor a organizat o serie de lecturi de poezie la Institutul Goethe din Teheran, ținute seara în fața unui public numeros, unde era demascată cu tărie lipsa libertății de expresie. În ultima seară, soldații îi împresurau afară, în ploaie, în timp ce poeții și scriitorii vorbeau despre reprimare. Soldaților li se ordonase să nu folosească forța decât dacă izbucneau violențe și seara s-a terminat fără nici o problemă. Dar a doua serie de lecturi de la Universitatea Arya Mehr a fost deturnată de SAVAK.

Deși protestele fuseseră inițiate de forțe seculare, ayatollahul Khomeini și adepții săi câștigau tot mai mult teren în Iran. Prea aroganți ca să-l considerăm o amenințare și neluându-i deliberat în seamă planurile, noi îl susțineam. Și cu toate acestea, am fi putut să ne dăm seama de tot: cartea lui

Khomeini, *The Rule of Jurisprudence*, îndemna la instaurarea unui stat teocratic condus de un reprezentant al lui Dumnezeu, condamna dreptul femeii la vot ca fiind o formă de prostituție, aducea o serie de acuzații împotriva minorităților, mai ales celei Baha'i și evreilor. Noi ne bucuram de vehemența cu care Khomeini acuza imperialiștii și șahul și eram dispuși să nu luăm în seamă că el nu era un promotor al libertății. Khomeini însuși s-a abținut cu viclenie să-și dea planurile în vileag. În declarațiile sale publice, lăsase să se înțeleagă că, de îndată ce se va reîntoarce în Iran, se va retrage în orașul sfânt Qom și va lăsa problemele statului în seama politicienilor.

În primele decenii ale secolului al XX-lea, Amu Said și întreaga sa generație – Dekhoda, Hedayat, Nima, Dowlatabadi, Rafaat, Iradj Mirza, Eshghi – își dăduseră cu toții seama de rolul reacționar al unor clerici. Mulți au scris satire usturătoare, criticându-le ipocrizia și înapoierea religioasă. Noi, tinerii revoluționari, ne bazam pe scrierile lor, dar eram îmbătați de evenimentele momentului și orbiți de propriile noastre pasiuni. Astfel, pe măsură ce revoltele se întindeau în orașe cheie ca Tebriz și Qom, în 1978, noi, cei din New York, Washington și Berkeley, credeam că totul se datorează forțelor „noastre“. La o petrecere dată de fratele meu și colegii lui de cameră din New York, la care participau și Paul Sweezy și Harry Magdoff, editorii publicației *Monthly Review*, Sweezy a propus să bem pentru sănătatea „primei revoluții adevărate a muncitorilor“. Ne-au trebuit câteva luni ca să vedem deziluzia. La doi ani după aceea îmi publicam primul eseu în limba engleză despre condiția cruntă a femeii după revoluție, în *New Left Review*, semnat AZ.

Demonstrații de protest împotriva șahului, lângă Casa Albă

© Bettmann / Corbis

Pe 15 noiembrie 1977, în timpul vizitei în SUA a șahului, Confederația Studenților Iranieni a organizat mari demonstrații în Washington DC. Bijan, care tocmai se întorsese din Franța, se duse direct la Washington și ne-am întâlnit acolo. Aproape două mii de studenți s-au adunat în jurul Casei Albe, înconjurați de polițiști călare. Împreună cu alte două femei din facțiuni diferite, am ținut cuvântări și am strigat lozinci. Lângă peluza Casei Albe se adunaseră câțiva susținători ai șahului, dar vocile lor erau acoperite de strigătele noastre: „Moarte Șahului“, „Agenți CIA“, „Consilierii americani afară din Iran“, „Iran-viitorul Vietnam“, „SUA afară din Iran!“.

A doua zi *The Washington Post* publica faimoasa fotografie a șahului și a lui Carter pe peluza Casei Albe. Gazele lacrimogene folosite împotriva demonstranților ajunsese până pe peluză, iar șahul – cu capul plecat, ștergându-și ochii cu batista – părea că plânge. La vremea aceea nu știam că suferă de cancer și nici nu

ne dădeam seama cât de tulburat fusese să vadă (acasă, în Iran) sute de mii de oameni, pe care-i crezuse supuși credincioși protestând împotriva sa. Întoarsă a doua zi la New York, aproape că îmi pierdusem vocea. I-am ascuns mamei că participasem la demonstrații, căci nu ar fi fost de acord în nici un fel. A mai telefonat încă o dată familiei lui Bijan ca să se plângă de starea jalnică de sănătate a fiicei ei și de neglijarea totală de care dădea dovadă ginerele său.

Șahul și președintele Carter la Casa Albă

© AP Images

Peste câteva zile mama s-a reîntors în Iran, iar eu m-am dus din nou la Washington după Bijan. Ne-am stabilit, în cele din urmă, acolo. El s-a angajat la o companie de construcții și eu am început, în cele din urmă, să mă concentrez asupra disertației. Am transformat în birou camera de zi a apartamentului nostru de închiriat și, de îndată ce mă trezeam și-mi făceam dușul, mă duceam înapoi în pat cu cafeaua, să citesc știrile despre Iran.

Curând, un colț al dormitorului nostru s-a umplut de ziare *Washington Post* și *The New York Times*, pătate de cafea. În unele dimineți mergeam la Biblioteca Congresului, unde petreceam ore minunate, privind vechi microfilme cu *The Masses*, *The New Masses* și alte publicații din anii 1930, pentru disertație. De obicei, Bijan venea să mă ia după ce ieșea de la birou și ne plimbam pe Dupont Circle, mâncam ceva și apoi ne duceam acasă.

În august 1978, niște incendiatori au dat foc cinematografului Rex din Abadan, un port în vecinătatea unei zone petroliere, și peste patru sute de oameni au fost mistuiți de flăcări. Guvernul șahului a negat că ar fi fost implicat în acest incident și a susținut că a fost opera opoziției religioase. Atât opoziția religioasă, cât și cea laică au replicat, acuzând regimul că a comis această crimă cu scopul precis de a da vina pe ei și pentru a le diminua simpatia maselor. Important era că incendiul avusese loc în timpul lunii sfinte a Ramadamului. Puțină lume a crezut cele spuse de guvern, iar atrocitatea a devenit un simbol al eforturilor pe care regimul șahului era dispus să le facă pentru a-și păstra puterea. Săptămâni de-a rândul, cinematograful Rex a fost mărturia faptului că nu era posibil nici un dialog, nici un compromis cu un regim atât de brutal. Chipurile victimelor nevinovate care se duseseră la film în după-amiaza aceea ne priveau din paginile ziarelor, alături de articole care-i denunțau pe cei ce comiseseră o crimă atât de atroce. Brutalitatea fără precedent a acestui act a constituit un alt argument pentru răsturnarea regimului șahului.

După revoluție, familiile victimelor au cerut dreptate. Spre dezamăgirea și surpriza lor, noul regim islamic nu i-a luat în

seamă: protestele și grevele lor au fost contestate și câțiva procurori și-au dat demisia în mijlocul anchetelor. Din cauza presiunii publice, multe persoane vinovate și nevinovate au fost arestate la grămadă și executate. În unele cazuri, era clar ca lumina zilei că învinuirile erau măsluite – un ofițer care a fost găsit vinovat și executat nici măcar nu fusese în oraș în ziua aceea. Un tânăr care fusese implicat direct susținea că el depusese mărturie, dar nimeni nu-l lua în serios. Totul era umbrit de isterie și fărădelege. Lumea credea ce voia să creadă.

Mai târziu a ieșit la iveală că incendiul fusese pus la cale nu de oamenii șahului, ci de opoziția religioasă, care credea că prin această acțiune ar putea grăbi procesul revoluționar. Cum ancheta fusese măsluită de la bun început, adevărul a fost dezvăluit pe bucățele. Guvernul islamic și organele oficiale de presă au ascuns probele și au încercat să dea vina pe șah. Greșeala cea mai mare pe care a făcut-o poliția șahului a fost lipsa de discernământ. Panicați și copleșiți, au acționat prosteste: văzând un grup care încerca să aprindă un foc mic într-un colț și sperând să prindă vinovații înainte de a-i scăpa, au ordonat să se încuie ușile până la venirea pompierilor. Până atunci, focul a cuprins întreaga clădire și a mistuit pe toată lumea.

Și eu unde eram când am descoperit adevărul? Și ce am făcut? Am citit ziarele, am discutat știrile cu prietenii, mi-am exprimat mânia și am continuat să-mi mănânc înghețata mai departe? Să fi fost aceea ziua când m-am întors acasă mulțumită că îmi ieșise bine o lecție despre *Tom Jones*? Cel mai rău în astfel de cazuri e că întâmplări de genul acesta ating pe toată lumea: toți suntem implicați, victime sau spectatori ca mine.

La puțin timp după tragedia de la cinematograful Rex, Bijan s-a dus din nou la Paris ca să discute viitorul grupului nostru. S-a întors dezamăgit de conducătorii care au pornit imediat o campanie stalinistă împotriva lui. În timp ce se afla la Paris, mama lui a fost diagnosticată cu cancer uterin care făcuse metastaze la creier. Unii dintre conducătorii mișcării au folosit boala mamei lui Bijan împotriva lui, acuzându-l că și-a neglijat îndatoririle politice ca să aibă grijă de ea. Îngrijirea părinților este considerată o meteahnă burgheză.

Asta a fost o lovitură extraordinară pentru Bijan, care era cât se poate de dedicat și de loial atât convingerilor sale politice, cât și familiei lui. Deși rareori vorbea despre aceste lucruri, îi măcinau somnul. Mama lui a murit după câteva luni. Și eu am fost forțată să aleg între angajamentele mele politice și devoțiunea față de Bijan. Până la urmă am rămas amândoi izolați și dezamăgiți. Poate că datorită acestei dezamăgiri mi-am terminat disertația, căci am fost în fine forțată să mă concentrez asupra scrisului.

Cu cât înaintam în alcătuirea disertației, cu atât mai dezamăgită eram de subiect, un scriitor proletar din anii 1930, și de ideologia lui. Am început să-i citesc pe Richard Wright, Arthur Koesler și Ignazio Silone, ale căror experiențe în ce privește comunismul se asemuiau cu propriile mele activități în cadrul mișcării studentești și am început să mă întreb cum poți rămâne credincios propriilor idei progresiste fără să te agăți de o ideologie distructivă?

În toamna anului 1978, încercând să își îmbunătățească relațiile cu Iranul, Irakul l-a expulzat pe Khomeini. Din ascunzișul său din Karbala, unde își alcătuiuse o rețea de clerici

și aliați, s-a văzut dintr-odată aruncat pe scena mondială. Imaginea pe care și-o cultiva, de slujitor al Domnului, era perfect reprezentată de o fotografie cu el așezat sub un măr, în micul sat francez Neauphle-le-Château. Curând, presa internațională și tot felul de iranieni – laici, naționaliști, chiar și radicali – aveau să meargă în pelerinaj la Neauphle-le-Château să-și prezinte omagiile, să-și satisfacă curiozitatea și, pentru unii, să evalueze un posibil viitor conducător al Iranului. Paradoxul acestui slujitor al Domnului care întoarce spatele lumii, în timp ce conspiră și plănuiește în același timp să o cucerească, fascina milioane de admiratori.

În ianuarie, Ministerul Curții Regale din Teheran a publicat un articol în ziarul oficial, *Etelaat*, cu titlul: „Imperialismul roșu și negru“. Comuniștii (imperialismul roșu) și clericii radicali conduși de Khomeini (imperialismul negru) erau identificați drept dușmanii democrației și libertății. Articolul a incitat demonstrații în orașul sfânt Qor, soldate cu șase morți. Patruzeci de zile mai târziu, după tradiția musulmană a doliului, au avut loc demonstrații și în Tabriz, când au mai murit încă trei oameni. În cea de a patruzecia zi de comemorare a morților din Tabriz, în timpul unor demonstrații din orașul Yazd, șahul fost asemuit cu Yazid, ucigașul imamului martir Hussein. În prima parte a anului 1978, Șahul a oscilat între reprimare și reconciliere. Pe 6 septembrie, câteva mii de oameni au participat la demonstrațiile prilejuite de sărbătoarea Eid al Fetr, care încheia luna Ramadamului. Coaliția Societăților Islamice a adăugat și sintagma „Orânduire islamică“ la lozinca „Libertate și independență“.

Ayatollahul Khomeini în exil la Paris

© AP Images

Când am vorbit la telefon cu tata, care se afla la Paris cu treburi, părea entuziasmat de schimbările din Iran. Îmi tot repeta că, secole de-a rândul, Iranul suferise sub conducerea monarhilor absolutiști și a clericilor reacționari, iar acum se ivise ocazia să scăpăm și de unii, și de alții.

— Parcă mi-e și milă de șah, spunea el, cu toți lingăii ăia din jurul lui, care-i spun că e trimisul Domnului pe pământ.

Suferind de cancer, derutat și jignit de reacția oamenilor, nesigur de sprijinul internațional, mai ales de cel al americanilor, șahul părea a-și fi pierdut voința. Nu dorea și mai multă violență și refuza să accepte sfatul celor care-i sugerau să pună capăt demonstrațiilor și să lase armata să se dezlănțuie

asupra oamenilor. Așa cum au arătat mulți la vremea aceea, era puțin cam târziu pentru un astfel de gest de bunăvoință.

Șahul a părăsit Iranul pe 16 ianuarie 1979. Înainte de a pleca, pentru a calma opoziția, l-a numit prim-ministru pe Shahpoor Bakhtiar, un liberal naționalist, aliat al lui Mossadegh. Atunci m-am certat eu serios cu Bijan pentru prima dată – dacă aceea putea fi numită ceartă. Cam cu o lună mai înainte, ne-am ciorovăit pe o temă de care nu-mi mai aduc aminte. De atunci, Bijan devenise foarte tăcut. Nu se certa și nu țipa, ci se retrăsese pur și simplu. Când spun că se retrăsese, nu vreau să zic că doar din ceartă, ci din orice. Și pe măsură ce el era tot mai retras, reducând comunicarea noastră doar la câteva cuvinte absolut necesare, eu mă tot frământam. Mă trezeam dimineața istovită, purtând în suflet toată noaptea cearta pe care o evitasem în timpul zilei. Această situație disperată era încă o dovadă a faptului că nici o căsătorie nu funcționează. Sau cel puțin în ceea ce mă privea pe mine. Așa că mai bine să închei socotelile, mă gândeam eu, cât se mai poate.

În seara aceea ne îndreptam cu mașina, în tăcere, spre casa unui prieten. Acolo, în timpul cinei, s-au vehiculat disputele obișnuite pe tema șahului și a lui Khomeini. Ne-am adunat cu toții în fața televizorului ca să auzim despre numirea lui Bakhtiar – cel de-al cincilea și ultimul prim-ministru în mai puțin de doi ani.

— Cred că dacă ar fi înțelepte, forțele laice și de stânga din Iran s-ar ralia în jurul lui Bakhtiar, a spus Bijan blând, dar hotărât. El este un democrat adevărat și un politician experimentat. Ar trebui să ne adunăm cu toții în jurul lui.

— Asta e o prostie, am spus eu. Bakhtiar e un oportunist.

— Și ce compromisuri a făcut? a întrebat Bijan. Desființează SAVAK, va aduce un guvern liberal și îl va împiedica pe Khomeini să câștige mai multă putere.

Dar eu, asemenea multora, voiam o ruptură definitivă cu șahul. Nimic altceva nu mă mulțumea decât răsturnarea regimului. Și am început să enumăr, cu simțul justițiar manifest în astfel de poziții extreme, toate fărădelegile comise de șah. Bijan m-a privit și mi-a spus plin de dispreț că nu e cazul să mă deranjez să-i vorbesc lui despre crimele șahului. Dar nu a mai continuat discuția, ceea ce a pus, evident, paie pe foc.

În drum spre casă, după ce parcursesem o oarecare distanță în tăcere, am izbucnit:

— Vreau să divorțăm.

A urmat o pauză: Bijan era șocat de-a binelea. Se așteptase la orice, dar nu la așa ceva.

— De ce? a întrebat el. Ce ți-a venit? Avem o relație așa de bună!

— Abia dacă am mai vorbit unul cu altul în ultimele câteva luni, am spus eu.

A încercat apoi să mă convingă că mă iubește și că, indiferent cât de supărat ar fi fost – și când era supărat, el nu putea să stea de vorbă –, nu se întâmplase nimic care să-l facă să se gândească vreo clipă la divorț.

— Dar să știi că există și alte feluri de a te exprima în afară de cuvinte, a spus exasperat.

Pe 1 februarie 1979, Khomeini s-a întors triumfal la Teheran, unde milioane de oameni s-au înghesuit pe străzi ca să-l întâmpine. Când a fost întrebat de un ziarist ce simte să revină acasă după aproape optsprezece ani, el a răspuns: „Nimic“.

Ayatollahului Khomeini i se conferise titlul de Imam, acordat în islamul šiit urmașilor profetului Mohamed. Luarea în deșert a numelui său sau insultarea ar fi avut de-acum urmări serioase. Mii de iranieni, dintre care pe unii îi știam oameni cu scaun la cap, inclusiv mătușa mea Nafiseh – necredincioasă și destul de educată – îi văzuseră efigia pe lună. Mai târziu, când am zis ceva peiorativ despre el, mi-a atras atenția:

O iraniancă cu un afiș propagandistic reprezentându-l pe Khomeini

© Christine Spenger / Sygma / Corbis

— Scumpo, te rog să nu mai spui așa ceva. Mama mi-a povestit despre o femeie care l-a vorbit de rău și i-a sărit dinainte o pisică și a mușcat-o de mână atât de rău că a murit.

Dacă mătușa mea l-a văzut pe Khomeini pe lună, mai erau și alții în familia mea care au întrevăzut oportunități care, cu doar un an în urmă, păreau a fi iluzorii. Vărul meu Hamid, cel mai puțin interesat de politică dintre fiii unchiului Abu Torab, care, după ce și-a luat masteratul în media și film la UCLA, se întorsese acasă pentru a da o mână de ajutor la înființarea facultății de media și film din cadrul Universității Deschise, acum nu-și mai găsea locul în Iran pentru sine și soția lui americană. Așa că și-au strâns bagajele și au plecat în America, în timp ce frații lui mai mici, care se asociaseră cu un grup marxist radical, s-au întors acasă din SUA. Pentru noua generație – generația mea, care aspira romantic să facă revoluții și să se revolte –, imaginea pe care o vedeam pe lună era cea a unui viitor în care, împreună cu proletariatul, ne vom elibera țara și vom trăi fericiți până la adânci bătrâneți. Doar că se părea a fi ceva îngrozitor de rău în felul în care ni se întruchipa acest vis.

Majid, care uimise pe toată lumea cu talentul lui precoce pentru poezie, devenise tânăra speranță a unui grup influent de intelectuali din Isfahan. El era eternul rebel, ce repudia credința și modul de viață al părinților săi. Majid nu făcea niciodată lucrurile pe jumătate. Pe la douăzeci și ceva de ani, s-a lăsat de poezie și s-a apucat de politică, alegând să urmeze forma cea mai militantă de marxism. A jurat că nu va mai scrie o altă poezie decât după revoluția proletară.

— Dar tu ce ai făcut pentru revoluție, avea să mă întrebe el serios, cu mult înainte ca noi să avem habar că într-adevăr avea

să se petreacă una.

Învățatul, lectura erau îndeletniciri burgheze și antirevoluționare. Odată ne-am certat la cuțite din pricină că el susținea că a călca rufe este o activitate burgheză. Deși mă înnebunea de-a binelea, îi admiram tenacitatea și încăpățânarea, care simțeam că mie îmi cam lipseau. El s-a dedicat poeziei și apoi politicii trup și suflet. Acum îmi pare rău că nu l-am întrebat atunci:

— De ce te-ai lăsat de poezie? Cum de-ai putut uita că cele mai mari schimbări din țara asta au fost făcute de poeți și de politicieni deopotrivă.

Întors la Teheran, Majid s-a îndrăgostit de o tânără pe nume Ezatt, pe care a întâlnit-o cu prilejul activităților sale revoluționare. În același fel și-a întâlnit soțul și sora lui mai mică, Noushin. Toți patru au participat la revoltele din mahalalele de la marginea Teheranului în 1977.

Într-o scriere adresată soției sale, Majid vorbește despre felul în care s-a înfiripat povestea lor de dragoste în acea perioadă ireală dintre 1 februarie 1979, când ayatollahul Khomeini s-a întors în Iran, și 11 februarie, când a preluat puterea în țară. Eu nu am întâlnit-o niciodată pe Ezatt. În fotografii pare slabă și băiețoasă. El o descrie ca pe un băiețoi, cu gât subțire, slabă, dar nu scundă asemenea surorii lui, Nafiseh. Într-o poezie de-ale lui, ea apare într-o haină kaki, „micuță, subțire, cu obraji osoși“.

Pe 8 februarie, Majid și vreo zece-doisprezece studenți au mers la o fabrică de la marginea Teheranului. Din pricina revoltelor, fabrica nu mai vânduse nimic în ultimele opt luni și patronul nu plătise salariile. Doi muncitori îl aduseseră pe patron în curte. „Era durdului, înalt, cu obraji mari și rumeni“,

scria Majid. „Era speriat și abia putea să vorbească. Noi nu știam ce să facem. Unii muncitori vorbeau cu îndrăzneală și patronul asculta politicos. Guvernul era pe ducă și nu-l mai putea sprijini. Dar muncitorii se bucurau de sprijinul nostru. În cele din urmă s-a hotărât să alegem un comitet care să administreze producția și vânzările.“ Pe când se îndrepta spre casă, Majid a văzut un grup de soldați care trăgeau în aer și niște bicicliști cu fețele acoperite, membri ai organizației marxiste Fedaiyan Khalgh, care le cerea oamenilor să meargă la garnizoana Farahabad ca să sprijine rebeliunea aviatorilor. Majid a trecut pe lângă un tânăr care-și învăța ucenicii entuziasmați cum să facă cocktailuri Molotov. A doua zi dimineață, i-a deschis ușa soției sale, Ezatt, care tocmai se întorcea de la Isfahan tremurând de frig, și a luat-o în brațe. „Venise momentul revoltei“, scria el. Dragoste și revoluție, ce poate fi mai romantic?

În ziua aceea, Majid, Ezatt, Hussein și Noushin au pornit pe motociclete către garnizoana Farahabad ca să-i sprijine pe soldații rebeli. S-au urcat pe un tanc și s-au dus la cumplita închisoare Evin, care fusese cucerită de protestatari. Gardienii fugiseră în mare grabă și în bucătărie găsiseră niște strecurătoare uriașe pline pe jumătate cu orez scurs. „Un grup de civili înarmați încerca să împingă lumea afară și să preia controlul închisorii“, scria el. „Începau să organizeze prima unitate de pușcăriași a noului regim.“ Apoi s-au dus la o altă închisoare, Qasr. „Mi-am dat seama că puterea nu e un dar divin. Vraja se risipise. Pușcăriile, garnizoanele și palatele regale deveniseră cu toatele doar niște clădiri goale, fără vreo protecție ieșită din comun. Șahul, miniștrii, agenții SAVAK și generalii de armată erau cu toții oameni, fără să le curgă sânge

nobil prin vene. Acum, noua putere a împrăștiat o nouă vrajă în aer. Și-a pus un turban și un veșmânt religios și și-a lăsat barbă ca să-și ascundă originea umană.“

În timp ce noi ne lăsam cuprinși de euforia jocului cu tancuri și cocktailuri Molotov, lozincile se concentrau tot mai mult asupra ayatollahului Khomeini și a rolului său de unic conducător al revoluției. Conducătorii grupului naționalist, al cărui mentor, Mossadegh, era trădat de ayatollahul Kashani, mentorul lui Khomeini, îl părăseau acum pe Bakhtiar, vechiul lor aliat, și se grupau în jurul lui Khomeini. Era o senzație de siguranță plină de infatuare: majoritatea erau convinși că, odată reîntors pe pământ iranian, Khomeini se va retrage în orașul sfânt Qor. Și chiar s-a întors acolo, dar nu ca să se retragă, iar violența pe care a manifestat-o la început împotriva Marelui Satan și a lacheilor săi avea să se întoarcă împotriva propriilor săi adepți, laici sau musulmani deopotrivă.

Bakhtiar s-a ascuns și, în cele din urmă, a părăsit Iranul în taină, în aprilie în același an. (A fost ucis de agenți ai Republicii Islamice în apartamentul său de la Paris, la 7 august 1991.) Pe străzi s-a dezlănțuit haosul și singurele forțe care puteau menține ordinea erau cele ale armatei, atât de divizate acum, ale căror barăci fuseseră asaltate de membri ai organizațiilor militante înarmate și de mii de oameni de rând, cuprinși de avânt revoluționar. Pe 8 februarie, Khomeini a anunțat instalarea unui guvern provizoriu, condus de un disident musulman moderat, Mehdi Bazargan. În cuvântarea prin care l-a prezentat pe Bazargan, el s-a referit la el însuși ca cineva care „are autoritate, prin tutela (*velayat*) pe care o am de la sfântul legiuitor [Profetul]“. A mai spus că guvernul provizoriu trebuia

ascultat, căci nu era unul oarecare și că „revolta împotriva guvernului lui Dumnezeu este o revoltă împotriva lui Dumnezeu. Iar o astfel de revoltă este o blasfemie“. Ca să-și consolideze puterea, Khomeini a început să înființeze niște organizații paralele cu forțele armate și polițienești: comitete revoluționare și miliție revoluționară, niște organizații armate cu puteri nedefinite și nelimitate. La început, comitetele revoluționare erau grupuri neînarmate, al căror rol era să împiedice răspândirea haosului și să protejeze comunitățile, arestând în același timp contrarevoluționarii, care – la început – erau considerați sprijinitorii fostului regim, dar curând noțiunea s-a extins și la forțele liberale și radicale. Nu a durat mult până când aceste comitete au devenit apărătorii moralității și au început să aresteze lumea pentru tot felul de delikte, de la blasfemie la posesiune de băuturi alcoolice și de muzică occidentală. Pe 11 februarie, Consiliul Militar Suprem a hotărât în unanimitate să se declare neutru și a ordonat tuturor militarilor să se retragă în barăci. În ziua aceea, ayatollahul Khomeini și guvernul său provizoriu s-au declarat învingători. În ciuda protestelor organizațiilor pentru drepturile omului și a elementelor moderate din cadrul noului regim revoluționar, timp de câteva săptămâni de atunci încolo sute de reprezentanți ai vechiului regim au fost executați fără judecată.

Femei protestând împotriva ținutei vestimentare islamice în 1980

© Bettmann / Corbis

Voluntarii islamiști care cutreierau pe străzi erau declarați de către noii lideri vocea poporului. Khomeini a emis un decret prin care vâlul devenea obligatoriu, dar a fost nevoit să-l abroge după ce femeile au organizat demonstrații și greve uriașe în care strigau: „Libertatea nu este nici occidentală, nici orientală, libertatea e globală!”. Dar acești voluntari atacau femeile fără vâl cu acid, foarfeci și cuțite. Legea protecției familiei a fost curând abrogată și legile religioase au înlocuit justiția țării, scăzând vârsta legală (a femeilor) pentru căsătorie de la optsprezece la nouă ani, legaliznd poligamia și „căsătoriile temporare“, revocând femeile din funcția de judecător și

instituirea pedepsei cu moartea prin lovire cu pietre pentru adulter și prostituție.

Capitolul 23

Cealaltă „a doua femeie“

După ce mi-am susținut disertația, în vara anului 1979, și am plecat cu Bijan la Teheran, nu îmi mai făceam prea multe iluzii în legătură cu guvernul de la Teheran. Părinții mei fuseseră deferiți tribunalelor revoluționare. Mamei i s-a impus să returneze salariul primit ca parlamentar și ne-au fost confiscate majoritatea proprietăților, dar nu au fost arestați sau executați, asemenea atâtor oficiali guvernamentali de rangul lor. Votul mamei împotriva legii capitulării și a legii pentru protecția familiei au fost argumente bune în favoarea ei. Și tata și-a salvat viața datorită condamnării sale la închisoare și a dosarului instrumentat de serviciile secrete, din care reieșea presupusa lui simpatie față de protestatari în timpul revoltei din iunie 1963. Uneori ne reamintea uimit că domnul Rahman îi spusese că acea condamnare îl va salva mai târziu de la un dezastru și mai mare.

— Dar cine a crezut în el? obișnuia mama să întrebe mai mult pentru sine, clătinând atotștiutoare din cap. Cine l-a ținut aproape, în ciuda eforturilor voastre de a-l da afară?

Cât am stat eu în America, părinții mei s-au mutat într-o casă nouă în nordul Teheranului, peste drum de ceea ce se numise cândva Spitalul American, care avea să fie curând transformat

în spital pentru veteranii războiului dintre Iran și Irak. Când ne-am întors, eu și cu Bijan am hotărât să stăm la ei. Intenționam să fie ceva provizoriu, până când aveam să ne găsim amândoi de lucru și o casă unde să locuim, dar, ca toate aranjamentele temporare, s-a dovedit a fi de durată. Mohammad avea propria locuință, dar venea adesea în vizită, mai ales vinerea, pentru întrunirile la cafea ale părinților mei, la care participa un număr mare de oameni.

Încăperea mare de la parterul noii case a fost martora multor dezbateri furtunoase: era vorba de soarta țării noastre și toți – cu excepția fermecătorului, dar apaticului nostru colonel – aveam ceva de spus. Tata încă nutrea mari speranțe pentru revoluție: tot repeta teoria că dacă am putea scăpa de forța opresivă a monarhiei absolute și a religiei rigide, prin întărirea forțelor laice și religioase moderate, atunci am fi pe calea cea bună. Considera că prim-ministrul Bazargan avea puterea și voința să unească într-o singură platformă grupările democratice și cetățenii – o iluzie care i-a fost curând spulberată.

În momentul acela, atât Shirin Khanoom cât și mama îl admirau pe Khomeini. Mama îl apăra cu furie împotriva unui grup tot mai mare de tineri sceptici alcătuit din mine, fratele meu și prietenii noștri. Ea nu găsea nici o vină unui conducător care avea aceeași religie ca ea.

— Religia dumitale! i-a replicat cineva. Nezhat Khanoom, dacă ar putea, v-ar înfășura în negru din cap până-n tălpi și pe dumneata, și pe fiica dumitale, și pe toate femeile din camera asta!

Mama respingea o astfel de ipoteză, servindu-i pe toți cu fructe, cafea și prăjiturile.

— Nu e bine să perpetuăm zvonurile, spunea ea. E aspru, știe să conducă.

Înșiruirea vehementă a ultimelor nenorociri comise de gărzile revoluționare nu o clinteau. Ea susținea că violența nu i se datora lui Khomeini, ci era opera câtorva extremiști care aveau să fie pedepsiți curând.

Nu mult după aceea a dat uitării vremea când îl apăraseră pe Khomeini. Starea noastră festivă de spirit a fost întunecată de veștile despre atrocitățile comise de noul regim, iar speranța de schimbare ne-a fost risipită. Regimul ne-a omorât câțiva prieteni și colegi: domnul Amirani, redactorul-șef al publicației *Khandanyha*, care-l sprijinise cu atâta curaj pe tata cât fusese în închisoare, blândul și suavul domn Khoshkish, admiratorul sfios al mamei, care condusesse banca centrală, fuseseră amândoi omorâți fără să fie judecați și condamnați oficial. Mai erau și alții: fosta mea directoare de la școală, doamna Parsay, generalul Pakravan, care – întâmplător – avusese un rol hotărâtor în salvarea vieții ayatollahului Khomeini în 1963, vechiul nostru dușman, generalul Nassiri, și mulți alții care fuseseră de fapt împotriva regimului șahului, printre care și vărul meu Said, aruncat în închisorile șahului. Mai apoi, crimele aveau să se extindă și asupra oamenilor de rând, al căror singur păcat era acela că îl vorbiseră de rău pe Khomeini sau islamul. Regimul închidea homosexualii, pe cei ce comiteau adulter, femeile considerate prostituate, precum și minoritățile, mai ales pe Baha'i. La vremea asaltului asupra Ambasadei americane, la 4 noiembrie 1979, și a căderii lui Bazargan, prim-ministrul moderat, luna de miere a părinților mei cu revoluția se încheiase.

În prima vineri după întoarcerea noastră la Teheran, mama a fost nerăbdătoare să-mi prezinte o nouă invitată. Mi-a explicat că femeia cu pricina era o asociată a unchiului Ali, care conducea un spital bine cunoscut din Teheran.

— Am auzit atâtea despre tine, mi-a spus Ziba Khanoom cu un zâmbet plin de înțeles, pe un ton prea familiar pentru cineva pe care abia îl cunoscusem.

După plecarea celorlalți oaspeți, ea a rămas la masa de prânz, unde i s-au alăturat soțul și fiica ei de zece ani, o fată drăguță și timidă, care în ciuda sfioșeniei sale părea să se simtă în largul ei la noi și pe care mama o tot îmbia cu ciocolată. După-masă, tata ne-a invitat în grădină.

— Tatăl tău a petrecut atât de mult timp în grădină, a spus Ziba Khanoom cu admirație. Fiecare floare în parte a fost sădită de mâinile lui.

Mama fusese cea care o descoperise. O întâlnise în timpul unei vizite la spitalul unchiului Ali, unde Ziba Khantoom era angajată în departamentul administrativ. Mama a plăcut-o pe dată și a invitat-o mai întâi pe ea, apoi întreaga familie, la noi acasă. La vremea când eu și Bijan ne-am întors, Ziba Khanoom și soțul ei se numărau printre cei mai apropiați prieteni ai părinților mei. Se pare că povestea lor de dragoste a început când tata și Ziba Khanoom au început să se plângă despre soții lor.

— El e o persoană rece, mi s-a destăinuit tata, și surprinzător de nepăsător față de farmecele unei femei atât de pasionale și iubitoare.

Nu e nevoie de nimic mai mult decât de doi soți nemulțumiți ca să stârnești o poveste conspirativă.

Ziba Khanoom era mai frumoasă decât Shahin și mai convențională. Cam durdulie și exagerat îmbrăcată, gătea minunat și era o bună gospodină, muncitoare și pricepută, fără pretențiile lui Shahin. La începutul revoluției, când noul regim aresta funcționarii vechiului regim și părinții mei își făceau griji că va fi ridicat și tata, Ziba și soțul ei îi oferiseră adăpost timp de câteva zile.

Shahran (buna mea prietenă și prima soție a lui Mohammad), eu, Bijan și Mohammad, în 1983

Pe ea am văzut-o mult mai mult decât pe Shahin, pentru că era o prietenă de familie (și chiar una foarte apropiată) și

pentru că era „găsită“ de mama. Cât am fost eu plecată, mama se certase cu mătușa Mina din pricini neelucidate vreodată. Ca răspuns la întrebările mele, mama pomenea evaziv de niște minciuni și de faptul că fusese prostită, că nu mai putea răbda așa ceva. Mama fusese impresionată de „purtarea de doamnă“ a lui Ziba, de respectul și politețea ei, și așa îi luase locul mătușii Mina. Pe mine mă enerva atenția insistentă și lipsită de orice bănuială pe care mama i-o acorda acestei femei și familiei ei. Ne făcea să ne simțim prost, căci toți știam despre ce era vorba – și Bijan, și Mohammad și, mai apoi, Shahrân, noua soție a lui Mohammad, cu care ne-am împrietenit repede.

Capitolul 24

Când casa nu-ți mai este cămin

Pot să spun cu precizie data când a izbucnit războiul cu Irakul (22 septembrie 1980) și când s-a sfârșit (20 august 1988), pot să spun cât de mari au fost pierderile, dar nu sunt capabilă să descriu schimbările subtile care ne-au schimbat esența vieții, în așa fel încât umblam pe străzile cunoscute ale copilăriei mele și mă simțeam complet străină. Într-un jurnal pe care îl începusem în toamna anului 1980, printre notițele pentru cursurile mele despre *Huckleberry Finn*, *Marele Gatsby* și *Mama*, de Gorky, am scris: „Casa nu îmi mai este cămin“. Viețile ni se schimbaseră nu doar din pricina nenorocirilor și crimelor, dar și din cauza unui anumit gen de violență, aproape imperceptibilă, care-și croia drum în viețile noastre de zi cu zi.

Asemeni vărului meu Majid, care umbla pe străzile Teheranului cu speranța de a crea o revoluție, aspirasem și eu la o schimbare a sistemului politic, dar tot ce făcusem fusese centrat în jurul ideii de a mă întoarce acasă, la munții aceștia, la cerul înstelat sub care dormisem toată copilăria mea, la strada Naderi, cu mirosurile ei de pește, piele, cafea și ciocolată, la cinematografele și restaurantele și la cafenelele cu muzica lor veselă, la tatăl meu care, ținându-mă de mână pe când ne

plimbam pe bulevardul larg, mărginit de copaci, ce duce spre munte, îmi spunea adesea:

— Unul din motivele pentru care ar trebui să credem în Dumnezeu este că există poezie ca aceea creată de Rumi sau Firdoûsi.

Nimic nu e mai groaznic decât așteptările spulberate: se presupunea că revoluția trebuia să schimbe sistemul politic, să aducă mai multă libertate, să ne facă să ne simțim mai acasă în propriile noastre case. Acum, când mă întorsesem, nimic nu mai era la fel. Sau, chiar mai rău: totul părea a fi la fel, dar era, de fapt, diferit. Străzile purtau alte nume, Iranul devenise Republica Islamică Iran. Până și limba suna ciudat de neobișnuită, era o limbă în care oamenii erau fie trimiși ai lui Dumnezeu, fie ai Satanei, iar femeile ca mine erau „prostitute“ și „agenți occidentali“. Religia se prefăcea din învățăturile blajine ale tatei în tiradele ideologice ale unui grup de oameni, adepți înfocați ai ayatollahului Khomeini care se intitulau Hezbollah – Partidul lui Dumnezeu. Iar deviza lor era „Un partid unic: Hezbollah“.

Religia nu mai era doar un aspect al culturii iraniene, care o forma și era formată de ea, de nenumărate ori ayatollahul Khomeini ne reamintea că nu Iranul, ci islamul era adevărata noastră patrie și că granițele islamului se întindeau din Iran până departe, în lumea largă.

Nu mă pot gândi la războiul între Iran și Irak fără să-mi aduc aminte că a fost unul între două guverne care duceau simultan o campanie brutală împotriva propriilor popoare. Ayatollahul Khomeini spusese că acest război era o binecuvântare, pentru el reprezenta o distragere a atenției de la problemele domestice

tot mai mari și de la opoziție. În mintea sa, toată națiunea avea să se ridice acum împotriva invadatorilor străini, în timp ce statul putea înăbuși orice împotrivire în numele siguranței naționale. În cei opt ani cât a durat războiul, Teheranul a fost bombardat de câteva ori, deși niciodată la fel de rău ca unele orașe de graniță din provincia Khuzistan, dar spaima persista în intervalele dintre bombardamente. De fiecare dată când se transmitea un marș triumfal la radio și se anunța bombardarea unui alt „cuib de spioni“ la Bagdad, înțelegeam prea bine că acei spioni erau oameni obișnuiți ca noi și că în curând urma să fie atacat și Teheranul, iar Saddam să anunțe distrugerea unui „cuib de spioni“ din Teheran. Mă identificam cu acei irakieni de rând, forțați să ne fie dușmani, care ne erau de fapt frați în suferință.

Cam la o lună de zile după întoarcerea mea în Iran, am început să predau la Universitatea din Teheran și la un colegiu de fete a cărui schimbare de nume devenea simbolică pentru vremurile în continuă schimbare: în timpul șahului purta numele lui Farah Pahlavi, soția acestuia, apoi a devenit Mottahedin, după o membră a organizației islamice militante Mojahedin, care fusese omorâtă pe vremea șahului. Când disensiunile dintre Mojahedin și noul regim s-au înăsprit, numele colegiului s-a schimbat din nou, de data asta în Zahra, pentru a o comemora pe fiica profetului Mohamed. În prima zi când am pășit în holul întunecos ca o peșteră al Facultății de Limbă și Literatură Persană și Limbi Străine al Universității din Teheran, am fost uimită de zumzetul unor voci. Peste tot erau mese cu broșuri, cărți și manifeste, fiecare stand reprezentând câte o grupare politică diferită. Curând m-am obișnuit cu

zgomotul, cu mulțimea care se foia printre mese, într-o mișcare perpetuă.

După o vreme aveam să devin și eu parte a acestei mișcări. Alergam de la o întâlnire la alta, protestând împotriva expulzării vreunui profesor, participând la demonstrații și greve. Dar atenția îmi era mereu atrasă de cursuri. Din clipa în care am pășit, cu teamă și neliniște, în sala aceea uriașă, ca să predau un curs intitulat, nerelevant, „Cercetare“, și am scris pe tablă lectura obligatorie *Huckleberry Finn*, m-am simțit în largul meu. Indiferent cât de discutabilă era atmosfera predominantă din universitate, mă liniștea oarecum să știu că aceste cărți supraviețuiseră războaielor, revoluțiilor și foametei. Apăruseră pe lume cu mult înaintea noastră și aveau să rămână acolo mult după noi. (Cum zice oare Firdoûsi? „Nu voi muri și-n veci/numele meu fără moarte va trăi, c-am semănat/boaba vorbelor de bine...“¹). Romanele lui George Eliot, Jane Austen, Flaubert și Tolstoi deveneau un vehicul pentru a exprima nevoia de a ocroti democrația vocilor. *Tom Jones* ne învăța valoarea umorului, *Tristram Shandy* pe aceea a ironiei, și fiecare roman pe care îl citeam părea să ofere o lecție despre complexitatea alegerilor morale și responsabilitatea individuală. Toate deveneau cumva adânc și iminent legate de realitatea în care trăiam. Uneori introduceam și exemple din literatura persană, inspirându-mă mai ales din cărți interzise precum *Buf-e Kur* al lui Sadegh Hedayat², *Another Birth* a lui Forugh Farrokhzād, sau din trecutul nostru clasic, punând în discuție exuberanța jucăușă a lui Rumi sau plăcerea răutăcioasă a lui Hafez de a submina credința rigidă. Analizam tirania scriitorilor proști care își subjugau personajele, negându-le dreptul de a exista. Cum se face că în romanele cu

mesaj, personajele negative sunt atât de schematice, de parcă ni s-ar înfățișa cu o inscripție pe frunte: „Atenție! Sunt un monstru!“? Oare nu Coranul ne spune că Satana este seducător, ispititor, cu un zâmbet prefăcut?

Pe 21 martie 1980, cu ocazia Anului Nou iranian, ayatollahul Khomeini a transmis un avertisment aspru, acuzând universitățile că sunt agenți ai imperialismului occidental. La rugăciunea de vineri din 18 aprilie, Ali Khamenei (care avea să-l înlocuiască pe Khomeini drept Conducător Suprem în 1989), a criticat universitățile, spunând: „Nouă nu ne este frică de sancțiunile economice sau de intervenția militară. Dar ne temem de universitățile occidentale și de faptul că tineretul nostru este format pentru interesele Occidentului și ale Orientului“. Acesta a fost semnalul pentru ceea ce avea să fie cunoscut sub numele de Revoluția Culturală: planul de a închide universitățile pentru a le islamiza, pentru a crea noi programe de studiu și de a le curăța de profesori și studenți indezirabili.

Dar studenții și profesorii nu s-au dat bătuți fără să lupte. Îmi amintesc cuvântările înflăcărate, demonstrațiile și grevele, voluntarii care își făceau brusc apariția, purtând cuțite și pietre ca să atace demonstranții. Îmi amintesc cum alergam să ne adăpostim pe alei prăfuite. Îmi amintesc cum ne ascundeam în librăria din vecinătate cu câteva secunde înainte ca proprietarul să încuie ușile și cum ieșeam apoi cu toții pe fereastră ca să scăpăm de gloanțe. Aflam zilnic despre studenți uciși, ale căror cadavre erau răpite de agenții regimului. Aceste scene îmi apar așa, dintr-odată, și-mi tulbură încă somnul.

Curând standurile cu broșuri din holul universității aveau să dispară. Mulți dintre cei care stăteau îndărătul lor,

reprezentând diverse grupări studențești, aveau să fie exmatriculați, arestați și câteodată executați. Toate organizațiile – cu excepția celor islamice – aveau să fie dizolvate, nu fără proteste sângeroase, greve, și mai multe arestări, încarcerări și execuții. La facultatea noastră, eu și alte două colege care am refuzat să purtăm vâlul obligatoriu am fost date afară, împreună cu mulți alți colegi.

În timp, mulți studenți care militaseră pentru islamizarea universităților și-au pierdut iluziile și au început să critice regimul, organizând proteste și demonstrații. Ar fi putut oare să-și închipuie cineva că unii dintre ei aveau să se îndrăgostească de Jane Austen și F. Scott Fitzgerald, Spinoza și Hannah Arendt și să înceapă să pună la îndoială valorile regimului pe care îl sprijiniseră cu atâta înflăcărare? Curând, cei arestați și încarcerați aveau să lupte pentru secularism și democrație.

Tocmai plecam acasă de la colegiul de fete Al Zahra, admirând, așa cum făceam adesea, felul în care grădina – cu peluza ei tunsă atent și cu rondurile de flori, aranjate cu atâta grijă ca să pară risipite la întâmplare – te făcea să te simți ocrotit și senin în vârtejul de dincolo de porți, când am auzit pe cineva chemându-mă în șoaptă:

— Doamna profesoară!

Nu observasem pe nimeni care să mă fi urmărit și am tresărit când m-am întors și am văzut-o atât de aproape de mine.

— Pot să vorbesc cu dumneavoastră? m-a întrebat ea.

— Sigur că da.

— În ziua aceea, când ați vorbit cu domnișoara Bagheri despre *La răscruce de vânturi*, știți, eram și eu acolo.

Domnișoara Bagheri, a cărei sensibilitate fusese atinsă de acest roman, era o apărătoare înverșunată a moralității în campusul studentesc. Într-o zi m-a pândit după ore ca să protesteze împotriva imoralității cărții: spunea că este un exemplu de scuzare a adulterului.

— Romanele descriu viața, cuprind toate aspectele existenței. Când citești Firdouși, chiar începi să crezi în demoni și în oameni care trăiesc câte patru sute de ani? Și când citești *Moby-Dick* te hotărăști să pleci la vânătoare de balene?

— Asta e altceva, a răspuns domnișoara Bagheri, adulterul e un păcat.

— Păi ăsta e și rostul romanelor! Singurul lucru sfânt pe care-l au în ele e că sunt profane de felul lor. E o mare poveste de iubire. Poți tu să-mi dai exemplu de o poveste grozavă de iubire care să asculte de toate regulile?

Predând la Teheran; purtarea vălului era obligatorie la universitate

La sfârșitul semestrului, aceeași domnișoară Bagheri îmi mărturisise plină de elan că era atât de îndrăgostită de Catherine și Heathcliff, încât fetele din dormitorul ei râdeau mereu de ea.

— Așa că am vrut să știu, a spus mai departe urmăritoarea mea tăcută, ce ați vrut să spuneți când ați spus că singurul lucru sfânt pe care-l are un roman e faptul că e profan.

Era îmbrăcată toată în negru, lăsând să se vadă doar „ovalul feței“, după cum indicau regulile de îmbrăcăminte decentă. Mi-era greu să-i descifrez chipul. Era mai degrabă lunguiet, destul de palid, aproape lipsit de sânge și osos. Cu ochi serioși care, spre deosebire de ai multor altor eleve, erau ațintiți direct spre tine. Nu-mi aduc aminte cum o chema. Era diferită de domnișoara Bagheri. Avea o tenacitate, o anume încăpățănare care îmi plăceau – nu era genul care să-și schimbe părerea despre *La răscruce de vânturi* de la o lună la alta. Tenacitatea ei nu se trăgea doar din prejudecată sau din credințele ei religioase, mi se părea că se străduia să rezolve ceva anume chiar în momentul când vorbea cu mine. În ciuda credinței sale, părea stăpânită de o enigmă interioară, într-atât de cufundată părea a fi într-un univers lăuntric. Pauza între ultima mea propoziție și răspunsul ei era uneori atât de lungă, încât am crezut că uitase că stăm de vorbă. Seriozitatea ei mă făcea să mă port mai frivol. Voiam să glumesc și să-i mai ușurez povara. Nu eram obișnuită să port cu studentele mele credincioase astfel de discuții despre moralitatea unei opere literare – încă de pe când eram o activistă militantă descoperisem cât de plicticoase și de asemănătoare erau argumentele lor față de gândirea mea și a camarazilor mei, pentru că reduceau literatura la un mesaj ideologic.

Așa că i-am spus:

— Poate că dacă am discuta împreună unele dintre aceste așa-numite romane imorale, ți-ar fi mai clar ce vreau să spun.

Mi-a cerut o listă de titluri. Mi-a spus că o citise pe Forugh Farrokhzād și eu i-am reamintit că scrierile ei erau interzise.

— Orice e permis, mi-a răspuns ea, dacă se face pentru dobândirea cunoașterii.

Căutarea cunoașterii! Era și acesta un fel de a gândi.

— Și oricum, Forugh Farrokhzād era mai occidentalizată, a urmat ea. Nu se ținea de tradițiile noastre.

I-am sugerat atunci că ar putea să se mai uite încă o dată la femeile din *Cronica șahilor* și din alte povestiri clasice. La urma urmei, adulterul nu este o invenție occidentală, cum nu e nici dragostea. În *Vis și Ramin* amândoi iubiții comit adulter, căci principala lor preocupare morală este dragostea. Dar dacă tot vorbim de adulter și de romane, ce-ar fi să începem cu *Doamna Bovary* și cu *Anna Karenina*?

În următoarele două luni, m-am întâlnit cu această studentă cel puțin o dată pe săptămână. Ne așezam pe iarbă sau ne plimbam în sus și în jos pe strada umbroasă pe care se afla campusul. O dată sau de două ori, am adus niște gogoșele profiterol și atunci, la întâlniri a început să aducă și ea câte o cutie de prăjituri. A citit *Doamna Bovary* și o parte din *Anna Karenina*. Spunea că aceste femei se căiau la urmă.

— Nu de căință e vorba, ci de disperare, i-am spus eu. Ana avea inima zdrobită, iar Emma ajunsese la capătul răbdărilor.

— Dar ați spus că este vorba de dragoste.

— Da, și despre asta, dar în cazul Emei este vorba mai degrabă de iluzie, de visele pe care le suprapunem cu forța peste o realitate posomorâtă și dură. Din pricina aceluși vis s-a măritat și tot din pricina lui și-a înșelat soțul. Citise prea multe romane romanțioase și voia să fie și ea o eroină romantică.

— Dar și-a încălcat angajamentul, a urmat ea. A avut de respectat un angajament.

— Da, a avut, am spus eu încetîșor, dar Charles Bovary este și el parțial victima propriilor iluzii romantice. El era la fel de îndrăgostit – dacă nu chiar mai mult – de ideea de Emma decât

de Emma însăși. Nu avea ochi să vadă cine era ea și ce voia de la el.

Apoi am întrebat-o:

— Dar nu crezi că și femeile care se mărită fără să-și iubească soții comit adulter? Mie mi se pare că fac mai rău.

— Le obligă datoria, mi-a răspuns ea. Ele nu mint.

— Există atâtea feluri de a minți! i-am răspuns eu. Eu cunosc o femeie, una foarte corectă și morală, căreia nu i-ar trece prin cap să comită adulter, dar care de aproape treizeci de ani își înșală soțul, emoțional, cu primul ei soț care e mort.

(Odată am întrebat-o pe mama de ce n-a mai dansat niciodată după ce dansase atunci cu Saifi și ea mi-a răspuns: Pentru că n-am mai avut cu cine dansa!)

Când i-am pomenit studentei mele despre femeia aceea, ea mi-a răspuns:

— Îmi pare rău pentru ea și pentru oricine. Femeia aceasta de care îmi vorbiți suferă de lipsa dragostei, a urmat studenta mea, de parcă absența dragostei ar fi fost un fel de boală.

Am reținut expresia aceea și am revenit la ea ori de câte ori mă gândeam la mama, la bunica, la mătușa Mina, la poeta Alam Taj și la atâtea alte femei care simțeau că își irosiseră viața nu numai pentru că își abandonaseră ambițiile sociale, ci și pentru că suferiseră de absența dragostei.

De acolo am ajuns să discutăm ce înseamnă loialitatea și respectul de sine și, inevitabil, din când în când, despre femeile din Europa, America, Egipt, Turcia, care au avut de dus aceleași bătălii, răbdând aceleași umilințe.

— Dar de ce nu ni se spune niciodată despre așa ceva? a întrebat ea. De ce nu ni se vorbește la școală?

Așa am ajuns să vorbim despre femeile din țara noastră, care puteau să meargă la școală și să citească *La răscruce de vânturi*, dar erau lipsite de dreptul de a decide asupra celor mai elementare lucruri din viața lor: cu cine să se căsătorească, cum să se îmbrace, unde să lucreze.

— Acum, că mă gândesc la asta, a spus ea cu o sclipire inteligentă în ochi, e nostim că, înainte de revoluție, probabil că aș fi acceptat o căsătorie aranjată, doar ca să înfrunt guvernul, dar acum nu cred că aș mai face-o. Cred că acesta e rolul romanului, să ne facă să ne gândim la astfel de lucruri... sau ceva de genul acesta.

Într-o bună zi nu a mai venit la ore și apoi s-a terminat trimestrul. Eu am plecat de la Al Zahra și m-am avântat în luptele care se stârneau la Universitatea din Teheran. Am tot vrut să o întreb pe domnișoara Bagheri de ea, dar nu am mai apucat. Din când în când îmi aduceam aminte de ea și mă întrebam încotro o apucase. Oare s-o fi căsătorit cu cineva ales de ea? Oare o fi fost ademenită vreodată de un alt bărbat sau de gândul către o altă viață?

Adesea ne trezeam dimineța și aflam câte ceva nou și neașteptat. Iscoadele mamei (căci ea avea „ochi și urechi“ în toate colțurile țării, asemenea lui Darius) o informaseră că în curând soarta noilor conducători se va schimba. Îi făcea cu ochiul soțului meu pe care, împreună cu tata, îl numea domnul Churchill. Căci, nu se știe de ce, îl considera pe Churchill foarte viclean (ceea ce poate chiar era) și diplomat (ceea ce uneori nu era).

— Se poartă cu atât de mult tact, spunea ea referindu-se la Bijan, nu zice nimic, doar zâmbește, dar cu toate acestea e

foarte periculos. Curând marii ayatollahi se vor revolta împotriva lui Khomeini, spunea ea, ca și cum ți-ar fi încredințat un mare secret.

Și chiar s-au revoltat. Mulți clerici nu erau convinși că sistemul religios ar trebui să se amestece direct în treburile de stat. Secole de-a rândul, oamenii bisericii își exercitaseră puterea punând presiune asupra statului, dându-se drept sprijinitori ai săracilor și nevoiașilor. Deși Khomeini luase puterea în numele tradiției, interpretarea sa ideologică a religiei era modernă și, după cum susțineau câte unii, antitraditională, influențată de ideologiile totalitariste moderne. Conducătorii religioși tradiționali de peste tot din țară, superiori ierarhic lui Khomeini, își făceau cunoscută neplăcerea. Ayatollahul Shariatmadari, cel mai cunoscut dintre ei, a început să critice regimul pe față. În Tabriz, se spunea că un milion de oameni au demonstrat în sprijinul ayatollahului Shariatmadari care cerea separarea religiei de stat, idee despre care el susținea că e una din pietrele de temelie ale islamului șiit.

Aceste revolte au fost înăbușite prin forță. Venerabilul ayatollah Shariatmadari a fost revocat și întemnițat. Susținătorii săi au fost arestați și unii dintre ei uciși, iar el a murit în arest la domiciliu.

(— Aduceți-vă aminte că, atunci când Khomeini avea probleme cu șahul, acest Shariatmadari protesta, plângând sub un copac, ne-a amintit tata, cu un zâmbet ironic. Noul nostru imam chiar știe cum să-și arate recunoștința!)

Regimul transmitea credincioșilor următorul mesaj: ca să supraviețuiască, ei vor trebui să adopte o singură interpretare a credinței și să accepte noul rol politic al clerului.

Tata simțea că acesta era un semn al sfârșitului islamului în țara noastră și chiar avea dreptate.

— Nici o putere străină nu a reușit să distrugă islamul așa cum au făcut-o oamenii aceștia, spunea el.

— Cum mai poți crede într-o religie care este răspunzătoare de orice, de la politică la reparatul țevilor, se mira un prieten de-al nostru.

Mama se interesa tot mai mult de activitățile mele la universitate. Acum, când mă chema să stau cu ea și cu prietenele ei la cafea, îmi zicea adesea:

— Haide, spune-le ce le fac „ăia“ femeilor la universitate!

Și se apuca să înșiruie toate nedreptățile comise împotriva femeilor: interdicția de a lucra în justiție, de a participa la jocuri sportive, abrogarea legii pentru protecția familiei (prefăcându-se că a uitat că votase împotriva), scăderea vârstei de căsătorie și așa mai departe. Apoi se întorcea spre mine și mă îmbia:

— Haide, spune-le!

Voia ca eu să le descriu demonstrațiile și grevele organizate de femei, controversalele asupra purtării vălului.

— Și dup-ăia ce le-a zis prietena ta Haideh celor din Comitetul Revoluției Culturale? mă îmboldea ea mai departe și, înainte ca eu să apuc să spun ceva, se întorcea și continua ea triumfal. Și femeia asta, colega lui Azar, s-a ridicat și a spus: „Ați transformat universitățile din bastioane ale cunoașterii în case de tortură“. Și, bineînțeles că ea, Azar și alte două colege ale lor au mers la întrunire fără văl, adăuga mama, cu vădită mândrie. Biata mea fată, de asta mi-am sacrificat viața ca s-o educ?

La întrunirile ei de vineri, mama se năpustea cu furie asupra oricui avea obiecții în legătură cu protestele mele față de încălcările drepturilor femeilor comise de regim. Mulți

considerau că nu era momentul să luptăm pentru astfel de chestiuni lipsite de importanță, când se puneau problema independenței și luptei antiimperialiste. Într-o dimineață absolut memorabilă, Shirin Khanoom a ridicat problema „islamului autentic“. S-a afirmat că ayatollahul Khomeini reprezenta adevărata credință (*Eslam-e rastin*), în timp ce șahul și oponentii lui Khomeini adoptau o versiune falsă, „islamul american“. Asta a înfuriat-o pe mama.

Mama în pelerinaj la Mecca, la mijlocul anilor 1970

— Dar, la urma urmei, cine sunt oamenii ăștia să ne spună nouă cine este musulman adevărat sau iranian adevărat? Familia mea a slujit țara asta de peste șase sute de ani, a urmat ea cu indignare crescândă, iar eu am fost la Mecca pentru că am crezut în religia asta. Dar cine îi îndreptățește pe oamenii ăștia să se dea drept reprezentanți ai adevăratului islam? a

încheiat ea, aruncându-i bieteii Shirin Khanoom o privire usturătoare.

Apoi, pe măsură ce-i creștea indignarea, mama a declarat:

— Aștia nu sunt iranieni adevărați!

Și, întrerupând pe oricine încerca să spună ceva, ne-a amintit că timp de mai bine de două mii de ani noi am fost zoroastrieni.

Peste câțiva ani, avea să o arate adesea pe Tahmineh Khanoom, bona copiilor mei, spunând:

— Tahmineh Khanoom a noastră este mai iraniancă decât mulți dintre noi. Tu ar trebui să preiei treburile țării, urma ea în glumă, dacă m-aș fi născut eu cu credința ta...

Și ne lăsa să ne închipuim singuri ce ar fi fost ea în stare să facă.

1. Firdouși, *Șah-mamé*, ed. cit., p. 275.

2. Sadegh Hedayat (1903–1951), scriitor și traducător iranian, unul din promotorii modernismului. Cartea sa cea mai cunoscută este *Bușnița oarbă* (*Buș-e Kur*, 1936).

Capitolul 25

Cititul și rezistența

În 1981, după închiderea universităților, împreună cu câțiva colegi de catedră, ne-am adunat într-un grup și ne întâlneam la prânz o dată la două săptămâni. Ne apropiaserăm în timpul confruntărilor cu conducerea universității și am început să ne întâlnim în restaurante și cafenele ca să alcătuim strategii și să ne planificăm acțiunile viitoare. După dispariția motivului pentru care ne întâlneam, după ce ne dăduserăm demisia sau fuseserăm dați afară, aceste reuniuni s-au transformat în întâlniri de socializare, la care luau parte și familiile noastre. Bijan mergea săptămânal la poker cu prietenii lui bărbați, iar eu aveam întâlnirile mele de după-amiază cu femeile din grupul nostru, o formă mai sofisticată și poate mai puțin spontană a întrunirilor la cafea ale mamei. Vorbeam despre trecutul nostru, despre mame, soți, iubiți, probleme, iar uneori bârfeam pur și simplu. Mai apoi, în ultimii ani petrecuți la Teheran, m-am alăturat altui grup similar de femei. Dorința noastră de a vorbi despre noi înșine era foarte sinceră, și treceam firesc de la chestiunile personale, la cele politice sau intelectuale. Uneori ni se părea că, deși aveam mult mai multe șanse și libertăți decât mamele noastre, problemele cu care ne confruntam erau de fapt aceleași: soți abuzivi, dragoste

neîmpărtășită, sentimente de vinovăție față de conflictul dintre muncă și familie, probleme și resentimente sexuale. Am început să vedem aceste grupuri ca pe propriile familii, pe unii simțindu-i mai aproape, pe alții mai distanți, cu toate problemele, atracțiile și contradicțiile pe care le implică familia. Am fost martorii unor acte neașteptate de loialitate sau de trădare. Ne-am apropiat și ne-am despărțit, am călătorit împreună, copiii noștri au crescut laolaltă.

Într-o zi însorită de la începutul toamnei, în anul 1977, pe când plecam de la universitate cu prietena și colega mea Haideh, s-a luat după noi un om mărunțel și negricios, cu o claie de păr creț și o mustață bogată, și a invitat-o pe Haideh să se alăture cercului lui literar. Deși ascunși îndărătul lentilelor, ochii îi erau plini de veselie, de parcă ar fi stat de vorbă în taină cu un spiriduș nespus de năzdrăvan, iar în timpul acesta restul corpului său se purta normal în lumea noastră obișnuită. Așa l-am întâlnit pentru prima dată pe Houshang Golshiri, unul dintre cei mai importanți scriitori din Iran. Era născut la Isfahan și făcea parte dintr-un grup de intelectuali și scriitori cu mare influență asupra literaturii iraniene din anii 1970 și 1980. Golshiri și grupul lui îl descoperiseră și îl încurajaseră pe vărul meu Majid când începuse să scrie și să-și publice poeziile.

Haideh nu s-a alăturat niciodată grupului său, era prea implicată în lupta politică pentru a-și dăruia talentul literaturii. Dar m-am dus eu. Tânjeam cu ardoare după discuții care să nu se sfârșească cu dispute ideologice. Ajunsesem să mă intereseze relația dintre democrație și roman, inspirată de faptul că evoluția romanului în Iran avea loc în același timp cu nevoia de democrație și de libertate. Eu simțeam că trebuie să existe o legătură între celebrarea în roman a vocilor

individuale și polifonia societății democratice. Și, în timp ce mă pregăteam pentru cursuri, citeam cu nesăț și îmi luam notițe despre literatura persană modernă. Uneori îl înnebuneam pe Bijan. Mă entuziasmam, îl sărutam pătimaș și îi vorbeam obsedant despre ultima mea descoperire.

— Revoluția Constituțională nu a fost doar o revoltă politică, îi spuneam eu fără suflare. Ți dai seama ce dispute uriașe s-au purtat pe tema limbii începând cu Mohammad Ali Jamalzadeh, care susținea că trebuie să găsim o nouă limbă democratică – și nu era singurul care credea asta. Uită-te la Dekhoda și la Hedayat, care au contribuit la crearea acestui limbaj democratic. Atunci au apărut romanele, piesele de teatru și jurnalismul, așa că atacul regimului islamic la cultură nu e cu totul întâmplător... Nu vezi că ei se duc direct la sursă?

În seara aceea i-am spus că l-am întâlnit pe Houshan Golshiri. Da, cel care scrisese *Shazdeh Ehtejab (Printul)*.

Bijan cu scriitorul Houshang Golshiri

Când i-am pomenit tatei prima dată despre *Print*, proape că și-a dat ochii peste cap.

— Vai, nu, a exclamat el, de parcă *Buf-e Kur (Bufnița Oarbă)* nu era de ajuns.

Voia să știe de ce făceam atâta caz de două cărțuții.

— Țara asta se duce de râpă și fata mea se emoționează pentru aceste două comori, aceste „romane“, de parcă ele ar putea să ne rezolve problemele.

— Păi, doar tu ești de vină că nu înțelegi, i-am replicat eu.

El avea dreptate: țara părea să se ducă de râpă. Sfârșitul războiului nu se întrevedea și nici cel al înverșunării regimului. Tot mai mulți prieteni și rude se ascundeau, fugeau din țară sau erau în pușcării. Și nici nu-mi făceam prea multe iluzii în legătură cu propria mea situație. La puțin timp după asta, Haideh și cu mine am fost date afară, împreună cu alți colegi, zdrobindu-mi visul de a preda. Pașaportul mi-a fost confiscat și nu am mai putut pleca din țară. Deseori făceam atacuri de panică.

Din clipa când am început să vorbesc cu el ca ființă umană, tata mi-a spus povești. Atunci când m-a învățat să caut în scrierile lui Firdoûsi înțelesul țării mele, al istoriei și culturii sale, mi-a oferit literatura nu ca pe o petrecere a timpului liber, ci ca un fel de a percepe și interpreta lumea – pe scurt, ca mod de a exista în lume. Iar acum, când lumea a devenit atât de încurcată, de dușmănoasă, încoro m-aș fi putut îndrepta? Pentru tata, Firdoûsi era cheia trecutului. *Şah-namè* era singura dovadă a existenței aceluia Imperiu Persan care ne bântuia visele și coșmarurile. Ce ar putea exista în chip deosebit în *Bufnița Oarbă* a lui Sadegh Hedayat (scrisă în 1936) și în *Prințul* lui Golshiri (scris în 1969) care să ne dezvăluie ceva despre Iranul în care trăiam? Aceste romane erau prea sterpe („În ziua

de azi sterp și modern par a merge mână în mână“, și-a dat el cu părerea), prea complicate pentru gustul lui.

— Dacă consideri romane *Război și pace* și *Poveste despre două orașe*, atunci nu poți să crezi că și cărțile astea sunt tot romane, fără intrigă, cu personaje atât de vagi...

Ambele romane erau interzise în Republica Islamică din pricina scenelor sexuale explicite și a criticii pe care autorii lor o aduceau rigidității religiei. La începutul secolului al XX-lea, lupta pentru modernitate fusese în multe feluri însoțită de aversiunea față de religie și, în unele cazuri, cum ar fi cel al lui Hedayat, de o pasiune pentru Iranul preislamic. Uneori, sentimentele antiislamice ale lui Hedayat erau la fel de extreme și virulente pe cât de romantice și nostalgice îi erau concepțiile despre vechiul Iran.

Citiseam *Bufnița oarbă* destul de devreme, cam pe la cincisprezece ani, la vremea când citam mereu din *Greata* lui Jean-Paul Sartre și din *Străinul* lui Albert Camus. Asemenea multor tineri de vârsta mea din familia tatei, simțeam o afinitate pentru aceste texte alienante, bântuite de anxietate. *Bufnița oarbă* era genul de carte pe care părinții o interziceau copiilor. Hedayat s-a sinucis la Paris în 1951 și multă lume asocia această carte cu sinuciderea. Se spunea că incita tinerii să se omoare, să fumeze opiu și tot felul de alte grozăvii. Toate acestea au transformat cartea și pe autorul ei în simboluri. *Bufnița Oarbă* era faimoasă pentru asemănările sale cu expresionismul european. Criticii evidențiaseră influența lui Novalis, Nerval și autorul *atât* e iubit de Hedayat, Kafka. Dar recitind-o, am fost uimită nu de faimosul ei pesimism sau de legăturile cu gândirea modernă occidentală, ci de afinitățile cu textele clasice. Aceași impresie o aveam despre *Printul*. Aceste

două lucrări foarte moderne erau în strânsă legătură: păreau replici de coșmar ale poveștilor clasice despre îndrăgostiți nefericiți, precum *Vis și Ramin* sau *Layla și Majnun* – coșmarești pentru că împleteau și recompuneau imagini mutilate ale unei experiențe trecute robuste. Dacă la Gorgani, Firdoûsi și la alți poeți clasici avem de-a face cu o lume pământească, care proslăvește fără ocolișuri plăcerile vieții și ale trupului, în poezia mistică de mai târziu, această lume este înlocuită de una cerească. Dar în *Bufnița oarbă* și în *Prințul*, atât pământul, cât și cerul se află în ruină, universul spiritual s-a năruit, iar realitatea este văduvită de plăcere și cuprinsă de amenințare. Hedayat și Golshiri au fost profund influențați atât de gândirea modernă occidentală, cât și de literatura clasică persană și erau unici pentru capacitatea lor de a le combina.

Intriga ambelor se concentrează asupra relației sau a lipsei unei relații a protagonistului bărbat (un bicisnic frustrat și deșărădăcinat) cu două femei, una reprezentând femeia ideală inaccesibilă (numită „eterică“ în *Bufnița Oarbă*) și cealaltă simbolizând femeia pământească senzuală (numită „târfa“). În ambele povești această legătură și dorința reprimată a eroului de a le poseda pe aceste femei duce la distrugerea lui și a lor. În ambele cărți există un sentiment de neputință și disperare, o senzație că s-a pierdut trecutul, în timp ce prezentul este de neînțeles și, prin urmare, primejdios, departe de omagiul răsunător pe care Firdoûsi l-a adus trecutului.

În cartea lui Golshiri, ca și în *Bufnița oarbă*, nu există nici un fel de comunicare între naratorul masculin și personajele sale feminine: orice posibilitate de dialog e distrusă, se preface în frică, resentiment și în același tip de cruzime de care sunt capabili doar cei foarte slabi. Ce s-a ales de femeile din *Şahnamè*

sau din *Vis și Ramin*, cu sânii lor ca rodiile și buzele de rubin, care-și mărturisesc existența rostindu-și numele și dezvăluind cu îndrăzneală eroii dorințelor lor? Nu puteam să nu descopăr unele asemănări între torționarii impotenți și ucigașii torturați din cele două cărți și acei voluntari care biciuiau fetele tinere pentru că lăsaseră să li se vadă vreo șuviță de păr. Oare nu cumva voiau să înăbușe aceste femei puternice și imprevizibile ca să-și mascheze propria neputință?

În momentele mele de luciditate, mi se părea că psihologia aceluia moment politic anume pe care îl trăiam putea fi lămurită în lumina ghidușă a acestor povești. Și unde ne îndreptăm de aici încolo? Era nevoie să se spună ceva nou. Și asta era o chestiune urgentă, așa cum, cu o mie de ani în urmă, fusese necesar ca Firdoûsi să răspundă la cucerirea Persiei și ca Hedayat și mulți alți scriitori și poeți să răspundă Revoluției Constituționale și schimbărilor radicale produse de ea. Noi chiar aveam nevoie de o revoluție culturală – una adevărată, nu înșelăciunea impusă de regim.

Când am fost dată afară de la Universitatea din Teheran la începutul anilor 1980, Golshiri mi-a sugerat să țin un scurt curs despre *Buŋnîta oarbă* pentru un mic grup de tineri interesați. Nu demult, așa din senin, unul dintre acei studenți mi-a trimis o copie a notițelor sale, legate într-o copertă albastru închis, vreo treizeci și șapte de pagini scrise de mână. Pe copertă scrisese cu litere înflorite: „Despre *Buŋ-e Kur*, un roman despre conștiință, dr. Azar Nafisi“. Răsfoind acele pagini, retrăiesc entuziasmul aproape naiv pe care-l simțeam trecând de la Firdoûsi și zoroastrieni, de la mitul primului bărbat și primei femei care s-

au unit asemenea unei singure plante, la modernismul lui Hedayat, la influențele lui Nerval și Novalis.

După lecțiile acelea, am scris câteva articole despre literatura modernă persană și m-am alăturat grupului literar al lui Golshiri, alcătuit mai ales din discipolii săi. În fiecare săptămână era invitat un autor a cărui operă era supusă dezbaterii celor din grup. Uneori, scriitorii pe care îi invita erau jignti de asprimea cu care erau tratați și se iscau adesea confruntări, mai ales între Golshiri și invitatul său, ceea ce ne dădea prilejul să înțelegem rivalitățile și animozitățile puternice dintre noi, în ciuda faptului că fuseserăm nevoiți să ne unim forțele împotriva amenințărilor și hărțuirilor permanente ale regimului.

Participam, în același timp, la diferite grupuri de lectură alcătuite din prieteni, majoritatea profesori de la universitate, printre care și Mohammad, și Shahrān, și Farzaneh Taheri, soția lui Golshiri, o traducătoare importantă, care studiasse literatura engleză la Universitatea din Teheran. Unii au părăsit grupul și au emigrat în străinătate și au fost primiți noi membri, dar, în anii aceia de mișcări perpetue, acele întâlniri au constituit o constantă a vieților noastre. Trăind în astfel de vremuri revoluționare, când totul era atât de relativ, când faptele nu aveau importanță și toate certitudinile erau puse la îndoială, ne-am găsit o oarecare alinare în exigențele ficțiunii.

Citeam din clasici – Hafez, Saadi, Firdoûsi – dar, interveneau întotdeauna și alte chestiuni, și întâlnirile grupului nostru de lectură se întindeau până noaptea târziu. Golshiri insista să citim cu rândul cuvânt cu cuvânt fragmentele și poeziile pe care ni le repartiza. Asta mă plictisea adesea: eu eram eleva nedisciplinată, care nu-și făcea ca lumea lecțiile, care se ținea

de glume în loc să citească. Mai târziu i-am fost recunoscătoare pentru această metodă: cititul poeziilor cu voce tare scotea la iveală ritmul lor ademenitor și am ajuns să apreciez felul în care cuvintele cochetau sau se învrăjbeau unele cu altele, transformându-și sensurile. Acum, ori de câte ori citesc Hafez și Firdoûsi, le recit cu voce tare aproape instinctiv, ca să le savurez muzica. Nu era doar frumusețea limbajului, sau alcătuirea artistică a ideii și a structurii, pe care le observasem și înainte. Ce descopeream acum era aspectul jucăuș al textelor canonice, ireverența lor. Criticul literar Terry Eagleton scria că marea literatură împinge frontierele realității existente. Citind clasicii literaturii persane, prin crăpăturile făcute de ei în zidurile realității noastre existente, întrezăream lumea strălucitoare a imaginației lor.

Uneori simțeam că întreaga mea viață repetă diverse variații ale întâlnirilor la cafea găzduite de părinții mei. Cum aproape toate aspectele vieții publice fuseseră îngrădite sau interzise, spațiul nostru personal preluase funcțiile forurilor publice. Casele noastre se transformaseră în restaurante, baruri, cinematografe, teatre, săli de concert, foruri publice unde se dezbătea literatură, artă și politică. E drept că aceste teritorii libere erau permanent sub amenințarea unui stat care putea în orice moment al zilei și al nopții să dea buzna în casele noastre și să confişte alcoolul, cărțile de joc, fardurile, cărțile interzise și videourile. Puteau să ne aresteze pentru imoralitate. Și totuși, la vremea aceea, exista un entuziasm reprimat care nega neliniștea și teama – sau, dacă stau și mă gândesc acum, poate că cele două se hrăneau și se întăreau reciproc. Și, în timp ce țara era sfâșiată la suprafață de război și asediată de legi

repressive, arestări zilnice, execuții, în clandestinitate se petreceau acțiuni de revoltă și dovezi de rezistență care frustrau și subminau permanent puterea statului. Ceva normal și lumesc precum o petrecere la care participau bărbați și femei, unde se serveau băuturi, se puneau muzică și poate se vedea și un film – *O noapte la operă* sau *Fanny și Alexander* – trebuia organizat cu mare grijă, cu perdelele trase, în așa fel încât devenea ceva foarte special, ca și cum ai fura un eclair. Noi eram asemenea comunităților de exilați într-o țară a cărei limbă și cultură nu le înțelegeam pe de-a întregul, creându-ne propriul cămin departe de casă, cu propriul stil de viață, cu propriile norme, obiceiuri – și, desigur, cu nostalgia pentru ceea ce, înainte de revoluție, am fi numit vremuri grele de odinioară.

Într-un fel, aceste întruniri se asemuiau vag cu întâlnirile de la sfârșitul anilor 1800 și începutul anilor 1900, despre care citisem sau auzisem, când se juca teatru în case particulare și femeilor li se interziceau aparițiile publice. Asemenea revoluționarilor, oamenilor le priau întrunirile secrete. În memoriile sale, Amu Said descrie emoția și teama pe care le-a simțit când a dat pentru prima dată de un astfel de grup în casa lui Mastoureh Afshar, una din cele mai importante activiste pentru drepturile femeilor. Descrie cât de primejdios era pentru un bărbat, mai ales pentru unul tânăr, să se alăture unei întâlniri la care participau femei. El pomenește că la vremea aceea trotuarele erau încă separate și femeile erau forțate să se acopere în public cu haine largi negre. „Mă tot căznesc să născocesc în mintea mea cum să fac față pericolului și amenințării iminente. Jefuiam oare pe cineva? Puneam în pericol viața și averea cuiva?” se întreba el în memoriile sale.

„Nu făceam nimic din toate acestea, dar ceea ce aveam să întreprind era la fel de incriminator.“

Amu Said se bucura de emoția a ceea ce nu avusese până atunci. În cazul nostru, încercam să păstrăm ceea ce nu fusese luat și eram cuprinși de o disperare vlăguită din pricina asta. Revoluția noastră închisese o ușă când atacase drepturile individuale pentru care luptaserăm cu atâta disperare. Ajunseserăm la stadiul în care voiam să păstrăm ce aveam, nu să luptăm pentru ceva ce am putea îndrăzni să ne închipuim.

Capitolul 26

Visuri frânte

Familia tatei considera că revoluția ar fi trebuit să anunțe o eră nouă, a lor. Ei îl criticaseră foarte mult pe șah și erau foarte credincioși; acum șahul plecase și guvernarea era islamică. Dar deja de la prima noastră vizită la Isfahan, simțeam unele diviziuni și ostilități între verii și unchii care trăiseră zeci de ani atât de aproape unii de alții. Vărul Said, care sprijinea organizația militantă Mojahedin, schimba replici aspre cu vărul Jafar și unchiul Hussein, care erau de partea elementelor mai extremiste din conducerea clericilor. Fiica lui Amu Hussein, pe care o întâlnisem la Berkeley, în California, cu câțiva ani mai înainte, purtând haine cu mâneci scurte și pantaloni, se îmbrăca acum în *chador*, își schimbase numele din Shadi în Zahra, după fiica Profetului Mohammad, și se căsătorise cu un membru al miliției revoluționare. Disensiunile care păreau conciliabile cu câțiva ani în urmă deveniseră insurmontabile.

Said nu a vorbit cu mine aproape șapte ani, de când venise după fratele lui, Majid, Mohammad și după mine la un restaurant (avea cam treisprezece ani la vremea aceea) și ne certase furios pentru că beam și cântam împreună cu orchestra. După asta a refuzat să mai vorbească cu noi. În schimb, scria pagini întregi înfierându-i pe intelectualii decadenti, pe care le

lăsa la îndemână ca să le vedem. Între timp, fusese întemnițat doi ani pentru activitățile sale în Organizația Mojahedinilor Poporului. Când l-am revăzut după revoluție, în toamna anului 1979, a fost mai prietenos. Se căsătorise cu o rudă îndepărtată, Fariba, pe care mi-o amintesc ca fiind fragilă, timidă și rezervată, purtând cămăși lungi și pantaloni lălâi. Locuiau într-un mic studio în fundul grădinii unchiului meu și se țineau deoparte.

N-a durat mult ca unii musulmani, printre care se afla și Said, să se simtă trădați. Aceasta se presupunea că e revoluția lor. Noi, agnosticii decadenti, fuseserăm înfrânți, și totuși, Said rămânea la fel de străin. Revoluția i-a lovit mult mai serios pe mulți dintre credincioși decât pe necredincioși – nu numai pe militanții asemenea lui Said și organizației sale, dar și pe musulmanii cuvioși care nu aveau aspirații politice, asemenea părinților săi. Organizația Mojahedinilor fusese interzisă după confruntări cu regimul islamic, care au culminat cu o demonstrație sângeroasă în timpul căreia mulți dintre adepții grupului lor au fost arestați și executați pe loc. Mojahedinii erau înarmați și au răspuns bombardând sediul Partidului Republicii Islamice, producând moartea a mai mult de optzeci de oameni, printre care unii înalți oficiali și conducători ai regimului. Nu mult după aceasta, conducătorii Mojahedinilor au fugit din țară, așa cum a făcut și primul președinte al Iranului, Abdolhassan Bani-Sadr.

La aproape un an după revoluție, Said și Fariba au intrat în clandestinitate. Au plecat de la Isfahan și s-au mutat la Teheran. Deveniseră dintr-odată fugari, petrecându-și zilele și nopțile în diverse case conspirative. Said deținea o poziție înaltă în organizație. Era mai flexibil, mai îngăduitor, dar foarte ferm

față de grupul său, care curând avea să devină la fel de violent ca regimul islamic însuși, fiind răspunzător pentru multe bombardări și asasinări ale oficialilor guvernamentali și ale colaboratorilor lor. Și ce nu a reușit să facă dragostea între veri a reușit revoluția: ne-am pomenit amândoi dacă nu de aceeași parte, cel puțin luptând împotriva aceluiași dușman. Unele dintre rudele credincioase ale lui Said, inclusiv verii și unchii alături de care trăise, îl socoteau acum un păgân, demn de pedeapsa cumplită ce-i așteaptă pe cei de teapa lui. În mod ironic, tocmai prietenii și rudele lor necredincioase, decadente mărșăluiau alături de ei, se fereau de aceleași puști și îi adăposteau în casele lor.

Odată ajunși la Teheran, Said și Fariba au fost găzduiți timp de câteva luni de un cuplu, doi prieteni apropiați de-ai noștri. Aceștia erau laici, la fel ca noi, iar ea se opunea ideologiei și tacticii Organizației Mojahedinilor. Dar așa erau vremurile, erau cu toții puși la încercare, astfel că puteai să găsești bunătate și solidaritate în locuri neașteptate, și să descoperi o bruscă intimitate cu oameni de-a dreptul străini și cu aceia care se împotriveau ideilor tale, dar care îți ofereau adăpost cu riscul propriilor vieți.

Au stat două nopți la noi acasă. L-am găsit pe Said mai îngăduitor cu criticile pricinuite și poate ceva mai melancolic decât mi-l aduceam aminte. Toată viața lui se ferise de ceea ce considera a fi îmbrăcămintea celor suspuși, iar acum, datorită nevoii de a se ascunde, apărea mereu îmbrăcat în costum, ca să se deosebească de Mojahedini care purtau peste pantaloni cămăși lungi. Îmi aduc aminte de un costum maro deschis care îi pune în evidență ochii mierii, pe care nu-i puteau ascunde nici măcar lentilele groase ale ochelarilor. Și lângă el se afla

Fariba, manierată și bine crescută, ca o liceană abia scăpată din școală, încă stângace, căci nu-și găsisese un stil anume, îmbrăcată într-o fustă plisată verde deschis, cu o bluză albă cu mâneci lungi, cu o eșarfă în culori aprinse pe cap, lăsând să se vadă puțin păr. Avea buzele date cu puțin ruj roz și uneori și le mușca, de parcă ar fi vrut să-și șteargă culoarea fără să lase să se vadă.

Mama, care rareori se atașa de cineva din familia tatei, era acum plină de compătimire. Îmi aduc aminte cum aducea sus tava cu cafea turcească și patru cești – pentru Said, Fariba, Bijan și pentru mine. Voind să-i facă pe plac, după ce-și beau cafeaua, ei își răsuceau ceștile ca să le ghicească.

— O să bați un drum lung într-un loc străin, începea mama. Uite, vino mai aproape, haide! Nu-ți fie teamă! Sunt ca și mama ta! Vezi liniile astea, sus, la marginea ceștii? Vezi figura asta? E o cămilă. O să bați un drum lung, a repetat ea. A, ce viitor strălucit ai! Uită-te la partea asta a ceștii! E limpede. În partea cealaltă e numai îngrijorare, dar dincolo, nimic! Ceașca ta e lipită de farfurioară, a urmat ea, adresându-se lui Fariba. Asta înseamnă fie bogăție, fie dragoste. Am eu un presentiment că la tine e vorba de dragoste.

Și au râs amândouă un pic stânjenite, iar Fariba a întins timidă mâna ca să ia un fursec.

Acea a fost ultima seară pe care am petrecut-o cu ei. A doua zi dimineață, în capul scării noastre în spirală, ne-am strâns mâinile cu toții, în ciuda interdicției de a atinge o persoană de sex opus, chiar și un văr. Ne-am strâns mâinile formal și stângaci. Apoi ei au pornit în jos pe scări, iar eu am rămas pe loc, privindu-i cum apar și dispar la fiecare cotitură a scării, până când am auzit trântindu-se ușa de la intrare și au ieșit, ca

doi copii orfani dintr-o poveste groaznică, umblând unul lângă altul, aproape atingându-se, el cu cămașa lui de culoarea fildeşului, ea cu eșarfa ei multicoloră. Nu i-am mai văzut niciodată de atunci.

„Lucrurile au lacrimi în ele“, spunea Enea al lui Ovidiu. Mi-am notat asta, așa cum îmi notez fără voie anumite cuvinte și fragmente care îmi tot stăruie în minte. Am în fața ochilor un certificat de naștere, de o culoare maronie, cu o fotografie care mă privește insistent. În ea, învăluită în eșarfa închisă la culoare (fără urmă de zâmbet) se află Fariba. Totuși, primul și ultimul nume de pe acest certificat nu sunt ale ei: ea era de fapt Fariba Morovat, căsătorită cu Said Nafisi, dar pe certificat era trecută Feresheth Bagheri, căsătorită cu Abdolah Saidipur. E un document fals. Anul nașterii: 1956, anul căsătoriei: 1975, anul morții: necompletat. Cum de-a ajuns certificatul acesta de naștere la mine? Nu-mi mai aduc aminte. L-am găsit când scotoceam prin teancuri de jurnale și notițe pe care le adusesem cu mine de la Teheran. Cât lacrimi sunt ascunse în aceste pagini?

Certificatul de naștere

Timp de doi ani, părinții lor tot veneau de la Isfahan la Teheran în fiecare lună și se îndreptau spre închisoarea Evin ca să se intereseze de Said și Fariba. Dacă ar fi fugit din țară, și-ar fi anunțat părinții, așa că aceștia nu aveau nici un motiv să pună la îndoială ceea ce lăsausă se înțeleagă autoritățile: că fuseseră arestați. Îmi aduc aminte aceste vizite. Știu că trăgeau de obicei la un mic hotel. La ora stabilită luau un taxi spre cumplita închisoare. Acolo așteptau îndelung ca să li se spună în cele din urmă că nu au nici o informație nouă despre copiii lor. Atâta timp cât nu aveau nici o informație, mai era încă o speranță. Dar dacă se aflau în viață, de ce nu au sunat acasă? Au fost niște vremuri cumplite. Confruntările se resimțeau și în stradă. Mojahedinii fuseseră interziși, oamenii erau arestați și uciși zilnic pe stradă. Mulți – dintre care chiar prieteni sau rude de-ale mele – fuseseră omorâți sau fugiseră din țară.

După optsprezece luni li s-a spus că Said și Fariba fuseseră descoperiți de gărzile revoluționare la începutul toamnei lui 1982. Au fost omorâți pe stradă, în timpul unei confruntări cu miliția islamică. Mama lui Fariba nu a putut să creadă așa ceva. Ei sunt bine, sănătoși, tot repeta ea, dar nu vor să ne facă neazuri pentru că telefoanele sunt ascultate.

A-i plânge pe cei uciși de regim era interzis, dar familia din Isfahan a organizat o ceremonie privată pentru Said și Fariba. Doi unchi și un văr au refuzat să le prezinte condoleanțe – alt unchi a sunat ca să-i felicite pe părinții lui Said pentru moartea fiului lor.

— Meritau să moară ca niște păgâni, și acum, că și-au primit justa pedeapsă, poate că vor fi iertați pe lumea cealaltă și mântuiți de iad, a spus el.

Mai apoi, când unchiul Abu Torab, faimos pentru memoria lui incredibilă, a fost diagnosticat cu Alzheimer, una dintre nepoatele lui avea să spună că după moartea lui Said și Fariba el a hotărât să uite. Și-a păstrat credința în Dumnezeu cu prețul sacrificării memoriei.

La mai puțin de doi ani după asaltul închisorilor, vărul meu Majid era tot fugar. Sora lui, Noushin, împreună cu Hussein, soțul ei, și Ezatt, cumnata ei, fuseseră arestați și ei. Hussein a fost executat. Executarea lui Noushin a fost amânată pentru că era gravidă. Îmi aduc aminte ziua când au adus-o acasă la fratele meu pe Cheshmeh, fetița lui Noushin, un copil tăcut de un an. Unchiul și mătușa mea veniseră la Teheran să o ia. Mama ei, care era pictoriță, îi pusese niște pietre colorate în buzunar. După câțiva ani, Noushin a fost achitată și eliberată. Ne-a povestit că în dimineața când a fost anunțată nu știa dacă fusese chemată ca să fie eliberată sau executată.

Ezatt, soția lui Majid, a fost executată. Avea doar douăzeci și patru de ani. Majid descrie cum, după arestarea ei, rătăcea prin oraș – același oraș pe care el și tovarășii lui simțeau că-l cuceriseră. Acum soția sa se afla în închisoarea pe care amândoi o ocupaseră victorioși în februarie 1979. După execuție, a fost îngropată într-un cimitir special pentru deținuți politici și minorități, numit cimitirul păgânilor, unde cadavrele erau aruncate în gropi fără nici un semn. Majid s-a dus acolo cu tatăl ei, care i-a spus că însemnase mormântul în felul lui: la opt pași de la poartă și la șaisprezece pași spre zid. Ezatt a fost executată și îngropată la un loc cu două femei și cincizeci de bărbați. O vreme am păstrat într-un sertar testamentul ei, pe

care-l scoteam să-l citesc din când în când. Apoi l-am pierdut, dar l-am regăsit în manuscrisul lui Majid. Scria așa:

„Nume: Ezatt Tabiiian

Numele tatălui: Saied Javad

Numărul certificatului de naștere: 31171

Bună,

Viața e frumoasă și mult dorită. Asemeni altora, și mie îmi place viața. Totuși vine o vreme când trebuie să-ți iei rămas-bun de la ea. Pentru mine acest moment a sosit și îmi pare bine. Nu am ceva special de lăsat; vreau doar să spun că frumusețile vieții nu pot fi date niciodată uitării. Cei care sunt în viață ar trebui să încerce să obțină cât mai mult de la ea.

Dragă tată și mamă, bună!

În timpul vieții mele ați suferit mult ca să mă creșteți. Nu o să uit palmele bătătorite ale tatei și chipul istovit de muncă al mamei. Știu că ați făcut tot ce e mai bine pentru mine. Totuși vine o vreme când trebuie să ne despărțim. Este inevitabil. Vă iubesc cu toată puterea și vă sărut dintr-un loc de unde nu vă pot vedea. Calde salutări surorilor și fraților mei. Sărutați-i din partea mea. Îi iubesc. În lipsa mea, să nu suferiți pentru mine și să nu vă învinovați. Încercați să vă vedeți mai departe de viețile voastre cu aceeași dragoste și blândețe. Transmiteți salutările mele tuturor celor care întrebă de mine.

Dragul meu soț, bună!

Am trăit puțin, iar viața noastră împreună a fost și mai scurtă. Mi-ar fi plăcut să trăiesc mai mult alături de tine. Dar nu

mai e cu putință. Îți strâng mâna și-ți transmit salutări pentru toți cei pe care i-am iubit, îi iubesc și îi voi iubi.

*Rămas-bun,
7 ianuarie, 1982
Ezatt Tabiiian.*

Scriind despre anii aceia, îmi aduc aminte de tata care ne citea pasaje din *Şah-Namè* despre cucerirea Imperiului Persan de către armata arabă în secolul al VII-lea. Războinicul Rostam, fiul lui Hormozd, ține o cuvântare înflăcărată, în care prezice urmările războiului, cunoscut drept bătălia de la Qadesiya. Cine spune că prezentul nostru nu este deja decis de trecutul nostru? se întreba tata. Subliniasem câteva pasaje, nu mi le mai amintesc pe toate. Dar îmi aduc aminte câteva:

*Dacă va să se înalțe-amvonul mai presus de tron,
dacă proslăvite fi-vor numele lui Abu Bekr și Omar,
a noastră trudă veche se va irosi.¹*

*...Unul despuia-va pe-altul și altminteri, rând pe rând. Binecuvântări, blesteme – nu se vor mai osebi, prefăcutul înaintea omului cinstit va sta.
Şahul lor avea-va-n locul inimii doar un pietroi;²*

*...Nici serbare, nici
plăcere, și nici muncă la-adăpost; pretutindenii viclenie,-
nșelăciune-
ntinse mreji.
Patima de-arginți va rupe și-nvrăjbi: părinți de fii, s-o mânca doar*

lapte acru, îmbrăca dulămi de-aba. Fiecare-o vrea câștigul tot din

*punga celuilalt, și credința n-o să fie decât vorbe goale-n vânt.*³

*N-o mai fi deosebire între primăveri și ierni, și nici dulce vin la praznic. Mi se-ngroașă inima de-atât sânge care fierbe...*⁴

Majid s-a ascuns și mai apoi a fugit din țară. A ajuns la Los Angeles, unde locuia fratele lui mai mare, Hamid. Nu mai scrisese versuri de la începutul anilor 1970, când intrase în politică, dar a început din nou să scrie la trei zile după moartea lui Erzatt, când s-a dus cu niște prieteni în Munții Alborz ca să-i aducă un omagiu. În seara aceea, stătea lângă fratele lui Mehdi, cu lacrimile șiroindu-i pe chip, și a scris nouă poezii pentru ea. „Vreau să-ți răzbun moartea“, scria el. „Vreau să te am aproape de mine. Mi-ai vorbit prin muze. M-am întors spre Mehdi și i-am spus: acum înțeleg de ce oamenii primitivi au desenat taurii aceia în peșterile din Altamira.“

¹. Firdousi, *Șah-Namé (Cronica șahilor)*, ed. cit., p. 249.

². Ibidem, p. 249.

³. Ibidem, p. 250.

⁴. Ibidem, p. 250.

Capitolul 27

Plecarea tatei

În vara anului 1982, tata a părăsit-o pe mama, de data aceasta pentru totdeauna. Îl pierduse pe Saifi, își pierduse unchiul și mama, dar nu crezuse niciodată că îl va pierde și pe tata. Îmi amintesc ziua când am dat peste ei în bucătărie. Ea era îmbrăcată într-un capot roz, vechi, iar el ținea un cuțit în dreptul gâtului, amenințând că se sinucide. Mai târziu, mama avea să folosească scena asta împotriva lui, ca o dovadă în plus a nebunii lui, a lipsei de control. Nu-și dădea seama cum îl împingea pe el, ca și pe fratele meu și pe mine – altminteri oameni destul de întregi la minte –, pe culmile disperării. Nu-mi aduc aminte în legătură cu ce se certau. Și nici nu avea importanță. Amândoi voiau să mă ia drept martor a ceea ce făcea celălalt.

— E ultima dată, a spus el, când mai rabd o astfel de rușine.

— Ce rușine? a strigat ea. Un om la vârsta ta să se poarte în halul ăsta, să mă amenințe cu cuțitul!

— Nu pe tine te-am amenințat, a răspuns el exasperat. Nu pe tine, ci pe mine!

După alte nenumărate certuri, reușise să-și facă un dormitor separat (o umilință supremă, pretindea mama), pentru că, motiva el, nu putea dormi naptea și îi tulbura somnul ei atât de

ușor. În fiecare seară, după ce mama mergea la culcare, tata vorbea îndelung la telefon cu Ziba Khanoom. Ea îi critica mai apoi purtarea copilărească.

— Se poartă ca un adolescent, zicea ea. Se îndrăgostește și apoi îi trece. Nu are pic de rușine, la *vârsta* lui, bărbat de șaptezeci de ani.

Tata nu avea șaptezeci de ani, ci șaiszeci și doi, dar așa era ea – faptele concrete erau doar niște sâcâieli maleabile. Și totuși avea dreptate, el chiar se purta ca un adolescent, la fel ca ea. Relațiile nereușite par a ne ține într-o stare de imaturitate continuă; ca să putem evolua avem nevoie într-un fel sau altul să trecem la stadiul următor. Mama rămăsese încremenită în perioada de după moartea lui Saifi, iar tata nu voia să se despartă de visul tinereții sale. Așa că el se purta ca un tânăr de douăzeci și ceva de ani, iar ea ca o tânără mireasă părăsită.

A doua zi, tata a plecat. Mai amenințase el și altă dată, și chiar o făcuse de câteva ori, dar nu a stat niciodată mai mult de două sau trei luni. De mai multe ori se învoiseră să divorțeze, dar ea nu mai recunoștea asta și el se întorcea de fiecare dată. Așa că ajunsese să se bizuie pe asta, pentru că adevărul e că ea nu avusese vreodată de gând să se despartă definitiv. Trecuse aproape un deceniu și jumătate de când scrisese în jurnal că-i e teamă că va ajunge în mormânt fără să fi apucat să aibă parte o iubire adevărată. Aceste certuri păreau a-i fi necesare ei, dar lui i-au fost fatale. Asemeni multor soți și soții, ea prea nu l-a pus nici o clipă la îndoială.

De ce a părăsit-o chiar în clipa aceea? Ar mai fi plecat dacă nu ar fi avut loc revoluția? În jurnalul său scrie că de fiecare dată când a vrut să plece, l-a împiedicat câte ceva: mai întâi copiii erau prea mici. Apoi, când a devenit o personalitate

publică de succes în plină ascensiune, nu se cuvenea să-și părăsească nevasta care a stat lângă el în vremuri mai grele; când a fost în închisoare nu era momentul să divorțeze; apoi a părut o dovadă de nerecunoștință să părăsească pe cineva care suferise alături de el în timpul condamnării sale. Înainte de revoluție, dacă ar fi divorțat de mama ar fi însemnat să fie respins de grupul social din care făceau amândoi parte. Altui bărbat nu i-ar fi păsat, dar tata era sensibil la așa ceva. Era prizonierul propriei sale imagini de om bun. Și ce om bun își părăsește nevasta? Așa că a trebuit să vină Revoluția Islamică, destrămarea vechii ordini sociale, ca să-i ușureze luarea unei decizii pe care nu fusese în stare să o ia cu un deceniu și jumătate în urmă.

El planificase de mult asta. Curând după ce m-am întors cu Bijan din America, tata a vândut casa și a construit o clădire pe trei etaje cu trei apartamente separate, câte unul pentru fratele meu, pentru mine și pentru mama. Până acum am avut eu grijă de ea, acum e rândul vostru. Fratele meu nu s-a mutat niciodată în acel apartament. Cât au stat la Teheran, el și Shahrân au închiriat un apartament, apoi au plecat în Anglia în 1986. Eu mi-am acceptat sarcina fără rezerve. Nu mă lăsa inima să-l refuz pe tata, în ciuda faptului că Bijan se împotriva să locuim atât de aproape de mama. Credea că am fi putut avea grijă de ea și de la o distanță ceva mai mare. Dar erau acolo, și apartamentele comunicau unul cu celălalt. Bucătăria și holul dădeau într-o o scară interioară. Se porneau certuri nesfârșite dacă încuiam acele uși, ceea ce însemna că mama avea acces în apartamentul nostru oricând, chiar și când noi nu eram acolo.

Timp de treizeci de ani mi-a fost milă de tata, sperând că va putea duce o viață fericită într-o bună zi alături de cineva care

să-l aprecieze. Nu mă gândeam la mama și la ce avea să se întâmple cu ea. Și acum, când el plecase, mi-a fost milă de ea cum nu îmi mai fusese până atunci. Când mă înfuriam pe ea și o acuzam că ne distruge viețile, Bijan sau Shahrān îmi spuneau întotdeauna:

— Lucrurile nu stau chiar așa cum le vezi tu.

— Tatăl tău e fermecător, spunea Bijan, și s-a săturat; totuși cu farmecul acesta al lui, el își justifică proasta purtare.

Shahrān, care devenise cel de al treilea ochi al meu, vedea o latură a mamei căreia eu nu-i dădusem vreodată atenție.

— Tu nu prețuiești cât de corectă e mama ta. Ea a fost neglijată sau mințită de toți cei apropiați. Asta a început în casa tatălui ei, dar tragic e că însuși Saifi, primul ei bărbat, bărbatul desăvârșit, a mințit-o ascunzându-i boala de care suferea. Îl plac tare mult pe tatăl tău, prefer să stau cu el decât cu mama ta, dar mi-e milă de ea.

Dintr-odată mama părea să fie singură de-a binelea. Revoluția îi risipise grupul de sprijin al prietenilor, libertățile, iar acum, în lipsa soțului, care îi fusese zeci de ani tată, servitor, contabil, prieten, nu mai avea pe nimeni să aibă grijă de ea. Soțul ei putea să o părăsească și să înceapă o viață nouă împreună cu o femeie mult mai tânără, dar ea nu avea o astfel de alegere. Nu avea nici o posibilitate să-și împlinească dorințele și visele.

— Ar fi trebuit să mă nasc bărbat, spusese ea zeci de ani la rând. Am vrut mereu să-mi continui studiile, să merg la facultatea de medicină.

Tata își închipuia că, dacă ar fi încurajat-o să-și caute o slujbă, ar fi putut fi mult mai fericită. Activitatea ei în Parlament a fost de scurtă durată, iar felul în care s-a încheiat a

amărât-o și mai tare. Așa că rămăsese singură, cu mândria, mânia și sentimentul de nedreptate solitară. Dar noi am apărât-o oare vreodată? Ne-a păsat de ea?

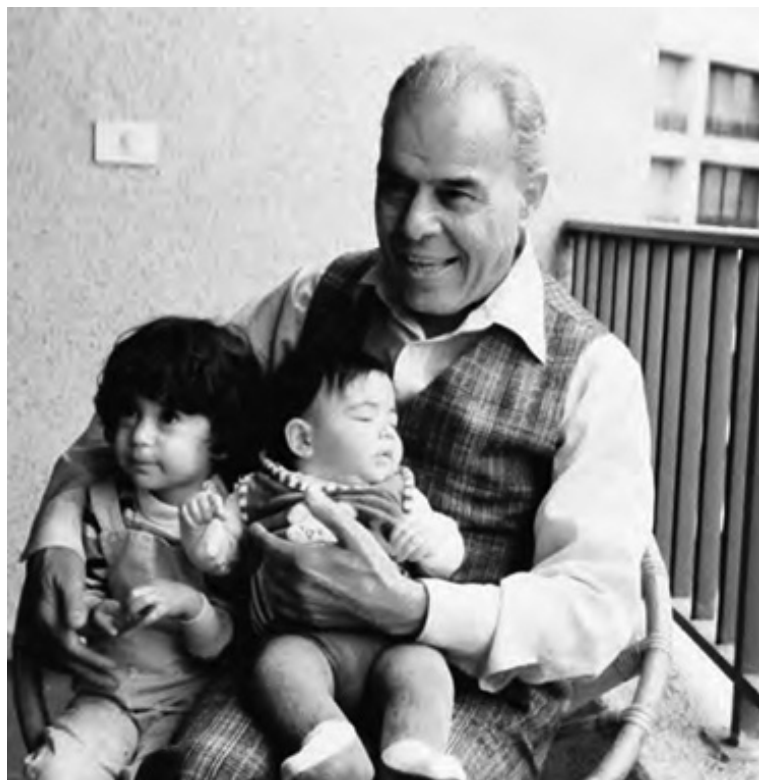
O vreme după ce tata a plecat, neștiind adevărul, mama își confesa suferințele lui Ziba Khanoom. Îl blestema pe tata în fața ei, spunându-i lui Ziba Khanoom că era sigură că târfa aia de Shahin a revenit în viața lui. Dar nu a durat mult și a descoperit adevărul. Ziba a divorțat și a încetat să mai vină pe la ea. Mai apoi, mama ne-a învinuit pe noi că i-am ascuns adevărul, iar noi negam, măcinați de vinovăție, că nu știuserăm nimic despre această poveste.

Când a plecat tata, peste noi s-a lăsat parcă o mare tăcere, ca după o explozie masivă. Peste tot în casa noastră apăreau noi cratere de tăcere care, treptat, au făcut loc propriilor mele întrebări nerostite. Am început să-mi pun unele întrebări pe care și le puneam mama. Ce-ar fi fost dacă nu s-ar fi născut femeie? Dacă și-ar fi continuat studiile? Dacă nu s-ar fi măritat niciodată? Dacă nu ar fi renunțat să mai danseze?

Sanam, fiica lui Mohammad și Shahrān, s-a născut cu două luni înainte de termen, în anul 1982. Doctorii nu erau siguri dacă copilul va supraviețui și, când am aflat vestea, la început n-am vrut să merg la spital, ca și cum, dacă nu mă duceam, aș fi putut să împiedic să se abată ceva rău asupra ei. Când m-am dus, în cele din urmă, prima persoană de care am dat acolo a fost fratele meu. M-a condus în salonul unde fiica lui era ținută cu ventilator.

— Fetița noastră vitează, a spus el, se ține tare pe poziție. Pare a fi foarte hotărâtă.

Așa a și venit pe lume, hotărâtă și cu o grabă care o va caracteriza toată viața. Era un prunc minuscul și-mi frângea inima ori de câte ori mă uitam la ea, atât de mult o iubeam. Ne-am apropiat foarte mult una de alta. Când nu avea nici doi ani, obișnuiam să ne plimbăm ținându-ne de mână, în susul și în josul culoarului lung și cotit, trecând pe lângă dormitorul părinților ei, pe lângă bibliotecă, pe lângă camera bunicii, către dormitorul ei de la capătul culoarului, iar eu îi spuneam povești pe care le asculta atentă, cu capul plecat și ochii în pământ, ținându-mă strâns de mână. Când am intrat în salonul de la spital al lui Shahrân, se aflau acolo părinții mei și mama ei, care se tot agita pe lângă ea. Părinții mei lăseau să se vadă foarte clar ce sentimente nutreau unul față de celălalt. Din când în când, mama îi arunca tatei priviri mânioase, pe care el încerca să nu le ia în seamă, uitându-se în altă parte.

Tata cu Sanam și Negar

— Iar o luăm de la capăt, m-am gândit eu, agenda lor secretă acaparează orice eveniment.

Peste doi ani, în ianuarie 1984, s-a născut fiica noastră, Negar.

— Are ochii deschiși, au fost ultimele cuvinte pe care le-am auzit rostite de doctor înainte să leșin.

O ținea de ceafă ca pe un pisoiaș, avea ochii larg deschiși și ageri, o imagine care mi-a rămas în minte înainte de a-mi pierde cunoștința. Cu o seară înainte de a mă duce la spital, a sunat tata. Mama era la noi în apartament și a ridicat ea telefonul.

— Tu ești, nenorocitul... a strigat ea, iar eu mi-am dat seama că trebuia să fie tata. E pentru tine, doamnă! mi-a spus ea, schimbând tonul.

Ținea receptorul la distanță, cu brațul întins, de parcă ar fi fost o cârpă murdară.

— N-am dreptul nici să-mi sun propria fică! a spus tata, pe un ton amar, resemnat.

N-am vorbit mult. Nu era posibil să vorbim în prezența mamei, care turuia despre păcatele lui și nerecunoștința mea.

Când Negar avea exact trei luni, după ce îi dădusem să sugă și o schimbam, așezată pe patul meu și privindu-mă cu un amestec de năstrușnicie și seriozitate, mi-am dat dintr-odată seama că ea apăruse ca un dar. Deschizându-mă către ea, mă deschideam către mine – nu puteam fi atât de rea dacă ființa asta miraculoasă depindea de mine și părea că mă iubește. Când s-a născut fiul meu, Dara, pe 25 septembrie 1985, reîncepuseră bombardamentele asupra Teheranului. Mi-am

petrecut lunile dinaintea nașterii temându-mă că pruncul va păți ceva. Se auzea de copii născuți cu diverse forme de înapoiere sau de paralizie din pricină că mamele lor s-au îngrijorat peste măsură în timpul sarcinii. Așa că mă îngrijeam peste măsură de spaima mea.

Bijan, Negar și cu mine la Marea Caspică

Noaptea, în timpul camuflajului, stăteam trează și citeam la lumina lumânării o carte după alta, trecând de la Raymond Chandler la Henry James și de la Sadegh Hedayat la Bahran Sadeghi, ținând o mână pe burtă, de parcă mâna ar fi putut să împiedice fetusul să vadă sau să audă ce se petrecea în lumea de afară. Și brusc mă cuprindea o teamă de neînvinș. Dacă o să se nască mort?

Îmi aduc aminte că într-o noapte am simțit dintr-odată că fac atac de cord. Nu puteam să respir și în clipele acelea nu m-am gândit la soțul meu, care dormea lângă mine, ci la mama. Am

luat o lumânare și am coborât scările (ușa ei care dădea în scara interioară era mereu deschisă când era acasă). Nu am bătut la ușă, ci am intrat de-a dreptul și am trezit-o. Nu a protestat și nici nu m-a întrebat de ce am trezit-o la trei dimineața. A sunat un chirurg cardiolog – un văr mai îndepărtat al nostru – l-a trezit și i-a explicat simptomele. S-a întors cu un pahar de apă în mână și cu un Valium.

— Haide, o să fii bine! a spus ea. Înghite asta, o singură pastilă n-are cum să-i facă rău copilului și-ai să te simți mai bine.

S-a așezat lângă mine și a început să mă maseze pe spate.

— Mamă, i-am spus eu, dar dacă copilul a pățit deja ceva, dacă e mort deja?

Ea a râs ușor.

— Copilului nu i se întâmplă nimic, dacă mamei nu i se întâmplă nimic. Așa că hai să avem grijă de tine mai întâi.

M-a pus să dorm în patul ei în noaptea aceea, iar ea s-a culcat pe o saltea subțire la picioarele patului.

Nașterea lui Dara a pus capăt tuturor temerilor mele. Războiul a mai continuat încă trei ani și, în timpul ultimului an, când Teheranul era permanent bombardat, mulți au plecat din oraș, dar noi am stat pe loc. Niciodată n-am mai simțit aceeași teamă sau neliniște din pricina bombelor cum s-a întâmplat în anii dinaintea nașterii lui. În ciuda presupunerilor mele morbide, Dara nu numai că a fost un copil sănătos, ci și extraordinar de blând și calm.

— Exact ca Mohammad, spunea mama, un copil așa de bun!

Era atât de calm încât eram luați prin surprindere când voia câte ceva cu insistență. Pe când nu avea nici doi ani, de fiecare dată când se uita la vreo carte cu poze, fie voia să intre în

tablou, fie să apuce diverse obiecte din el. Nu voia să mă lase să întorc pagina și tot arăta către lună, spunând: „Mai, mai“. De fapt, nu cred că s-au schimbat prea mult – Negar cu curiozitatea ei nesfârșită și Dara cu dorința lui tăcută să apuce luna.

Când mă gândesc la visul tatei de a avea o căsnicie fericită, îmi aduc adesea aminte de o temă ce apare frecvent în literatură: felul în care visele noastre sunt alterate de realitate, cum le transformăm în obsesii disperate pentru care ne sacrificăm demnitatea și integritatea fundamentală pentru care ne cufundăm în vise. Dacă nu ar fi părăsit-o pe mama, viața personală a tatei ar fi putut fi considerată drept tragică, dar acum, că făcuse pasul acela – prea târziu și nu cum se cuvenea – pierduse ocazia și odată cu ea și reputația. Amândoi părinții mei susțineau că voiau ca problemele lor să nu fie date în vileag, dar răbufnirile mamei în fața unor străini și protestele și văicărelile tatei au transformat relația lor în subiect de bârfă și speculații.

— Atâția bărbați își lasă nevestele în fiecare zi, se plângea el. Și rămân prieteni mult timp după asta, dar eu nu pot să mă dezbar de Nezhat, o să rămân sclavul ei pe viață!

Îmi aduc aminte de ziua în care, îndreptându-ne cu mașina spre Hotelul Independenței – Hiton Teheran, înainte de revoluție – mi-a spus emoționat că are o mare surpriză pentru mine. Când am ajuns acolo, am dat peste Shahin, elegantă și optimistă. Am fost un pic descumpănită, pentru că știam că plănuia să se căsătorească cu Ziba Khanoom. Tata mi-a explicat că Shahin și soțul ei fuseseră la Londra. Și, pe un ton plin de milă și înțelegere, a continuat să-mi povestească că soțul ei era un om îngrozitor care își risipea averea la jocul de cărți, iar ei

nu-i dădea nici cât să poată trăi de pe o zi pe alta, pentru că se temea că, dacă ar avea bani suficienți, ar putea să-l părăsească. Ea locuia într-un apartament în Teheran, în vreme ce soțul ei își petrecea timpul mai mult prin străinătate.

Trecuseră doisprezece ani de când nu o mai văzusem; acum nu mă mai încânta conversația superficială despre materialism și spiritualitate. O preferam pe Ziba Khanoom, care nu avea astfel de pretenții și al cărei atașament față de tata era vădit și sincer. Ziba Khanoom dovedise o oarecare considerație față de el. Își distrusese propria căsnicie și, când tata a fost în pericol să fie arestat de gărzile revoluționare, îl adăpostise și-l dusese chiar ea cu mașina la tribunalul revoluționar. O auzisem povestind, cu vocea întretăiată de emoție, cum stătuse ore întregi în mașină, cu ochii în lacrimi, așteptând să afle ce soartă va avea. La Shahin nu văzusem niciodată o astfel de emoție.

— Ea pare prea mulțumită de ea însăși, a conchis Bijan când a cunoscut-o și nici nu vedea de ce n-ar fi fost.

Odată, când mă ducea acasă, tata m-a întrebat într-o doară:

— Pe cine preferi, pe Shahin sau pe Ziba?

Era o întrebare surprinzătoare și am rămas descumpănită.

— Nu știu, sunt firi diferite, i-am răspuns.

Voiam să-l întreb de ce îmi pune o astfel de întrebare, nu avea de gând să se însoare cu Ziba? Însă nu i-am spus nimic și nu a mai continuat discuția. Dar când, după câteva zile, s-a despărțit de Ziba, am fost uimită. Când l-am întrebat, mai târziu, care a fost motivul, el mi-a spus că era prea geloasă pe dragostea pentru copiii lui.

După asta, tata avea să mă ia pe mine și pe copiii mei acasă la Shahin în lipsa soțului ei, care părea să fie plecat mai tot timpul. Mâncam și apoi ne uitam la hainele pe care le făcea.

Expozițiile cu vânzare deveniseră la modă, mai ales cele de îmbrăcăminte cu motive tradiționale persane. Am cumpărat și eu câteva lucruri de la ea și apoi m-am simțit puțin vinovată. La început tata plătea pentru aceste expoziții, apoi ea cu mama ei și-au cumpărat un mic apartament, iar el a plătit mobila din dormitor drept cadou de casă nouă. El tot încerca să mă convingă că era năpăstuită de soțul ei cel groaznic care o ținea prizonieră și nu o lăsa să-și folosească talentele. Tata simțea mereu nevoia să-și găsească o scuză pentru relațiile lui. În cazul mamei era mama ei decedată, mama ei vitregă cea rea, soțul mort; în cazul Zibei era indiferența soțului ei, iar acum, în cazul lui Shahin, aveam soțul cartofor, un tată risipitor și indiferent, un frate dependent și o mamă – ca și a ta, îmi spunea el zâmbind, tu și Shahin semănați atât de mult – care îl iubește mai mult pe fiu decât pe fiica ei atât de devotată.

Mama avea o listă lungă de reclamații. Pentru început, susținea că divorțul lor nu e legal: că ea nu consimțise niciodată.

— El are prieteni sus-puși și e în cârdășie cu cei de la conducere și i-a pus să facă acte false.

Tata insista că ea nu se prezentase la procesul de divorț. Tribunalul îi trimisese mai multe citații pe care ea nu le-a luat în seamă, inclusiv pe ultima în care i se aducea la cunoștință că, dacă nu se prezintă la tribunal, procesul se va judeca în lipsa ei. Îmi imaginez umilința pe care a simțit-o, să fie dată în judecată de propriul soț.

Singurul lucru pentru care părinții mei nu s-au certat niciodată au fost banii. Ea îl acuzase că nu i-a luat partea împotriva mamei vitrege în privința moștenirii de la tatăl ei și i-a scos sufletul pe probleme bănești cât timp el s-a aflat în

închisoare, dar nu i-a pus niciodată la îndoială integritatea. Mama îi încredințase banii ei și nu-i ceruse vreodată acte sau alte documente. Nepăsarea aparentă a părinților mei față de bani ne făcuse neglijenți și pe mine și pe fratele meu. Aveam vag știință că mama moștenise niște pământ și că, în timp, o parte din el a fost vândut pe bani buni. Știam că tata a cumpărat vila de la Marea Caspică cu banii lui și mai apoi două insule pe care le împărțea cu niște prieteni și câteva pogoane de pământ la Marea Caspică împreună cu unchiul meu, din care a fost nevoit să vândă ceva ca să-și plătească datoriile după ce a ieșit din închisoare. Dar a câștigat apoi mai mulți bani din afaceri decât făcuse vreodată în administrație și eu și cu fratele meu știam că părinții noștri transferaseră pe numele nostru majoritatea pământurilor și proprietăților pe care le aveam, inclusiv un apartament mare într-unul din arondismentele cele mai bune ale Parisului. Mama credea că toate acestea ar trebui să fie pe numele noastre pentru că vor fi oricum ale noastre. Și mă uimea cum această femeie, care nu mi-ar fi dat vaza ei de flori preferată de frică să nu i-o sparg, avusese încredere să ne cedeze toate proprietățile ei. Dar, după revoluție, cred că au făcut așa și din prudență. Părinții mei nu puteau să vândă nimic din ce le aparținea nominal și o parte a posesiunilor lor de la Marea Caspică a fost expropriată de regimul islamic.

Tata îi lăsase mamei un apartament care nu era pe numele ei – după cum nu uita ea să ne reamintească mereu. Îi trimetea lunar și o mică alocație bănească. Să aibă o astfel de alocație, să depindă de generozitatea tatei, însemna o altă umilință. Pentru prima dată a cerut actele proprietăților. Tata i-a explicat că el fusese contabilul ei toată viața lui adultă și că își luase partea lui și-i lăsase ce-i aparținea. I-a trimis scrisori cu dovezi

detaliat a ceea ce fusese achiziționat, ce fusese cheltuit și insista că nu luase nimic cu el. Dar între timp, ne-a cerut să-l împuternicim să vândă apartamentul din Franța și avea procură și pentru celelalte proprietăți. Mama ne-a acuzat pe mine și pe fratele meu – și după plecarea lui din Iran, numai pe mine – că nu am apărat-o, că am conspirat cu tata ca să-i luăm toți banii. Deși îmi era milă de ea și, pentru prima dată, simțeam că doleanțele ei sunt oarecum întemeiate, nu m-a lăsat inima să-i retrag tatei procura.

Tata a avut grijă să păstreze permanent legătura cu noi. Ne suna aproape în fiecare zi, de obicei de la birou. În afară de vizitele săptămânale, mai trecea pe la noi uneori după-amiaza sau la sfârșitul săptămânii, când scoteam copiii în parc. Pe la vârsta de trei ani, lui Negar i-a cumpărat un canar. Ea susținea că de câte ori vine Babaii (cum îi spuneau ei tatei), el îi fluieră canarului care începe să ciripească drept răspuns. Într-o dimineață, a găsit canarul mort în colivie și a plâns toată ziua și toată noaptea următoare. Era a doua zi după Anul Nou persan și tata a dus-o pe Negar în grădină, unde au îngropat canarul lângă trandafirul lui preferat. I-a promis că o să-i cumpere altul, dar ea m-a trezit în noaptea aceea și mi-a spus:

— Nu mai vreau nici un canar și nici alt animal, pentru că o să moară și acela.

Îmi aduc aminte că într-o zi, chiar la începutul primăverii, era destul de rece. Fiul nostru, Dara, plângea, ceva foarte rar la el, și dădea din picioare în timp ce eu mă străduiam să-i pun un jersey subțire. Îmbrăcată în jerseyul ei roșu cu flori mici galbene, tricotat de mână (de Maman Nessi, cum îi spuneau copiii mei mamei), Negar stă ascultătoare, gata de plecare, privindu-l pe Dara de parcă ar spune:

Verișorii: Sanam, Dara și Negar

— Uită-te bine la mine, nu fac mofturi, sunt gata de plecare.

— Dar ce-a pățit copilul acesta? întrebă tata. Rareori l-am văzut plângând.

— Vrea un costum de Zorro, se repede Negar.

Zorro? Se pare că unul dintre colegii lui de la grădiniță a venit la școală cu un astfel de costum. Dara e un băiețel calm, își oferă generos jucăriile altor copii, dar din când în când îl apucă câte o dorință să aibă ceva – o minge de fotbal, cizme roșii, pipa lui taică-său, luna – și atunci intră un drăcușor în el și obrajii lui moi și dolofani se umflă de emoție, ochii îi strălucesc și întreg trupul i se concentrează pe obiectul râvnit.

— E o loază răzgâiată, spun eu.

Pe Tahmineh, bona lui, care nu poate îndura să-l vadă plângând, o podidesc și pe ea lacrimile. Și, în timp ce-i încheie blând nasturii jerseului (primit în dar de la Maman Nessi, albastru închis cu un câine roșu tricotat pe piept și cu două

buzunare mici pe care Tahmineh joon le umpluse cu bomboane), îi spune:

— Haide, lasă, îți fac eu un costum de Zorro! Și unul de Superman. Mai stai câteva zile, și mergem amândoi să cumpărăm materialul.

Curând Dara s-a liniștit și apoi vorbește cu tata despre Superman și Zorro.

— Vreau să fiu și eu ca ei când o să fiu mare.

— Dar de ce ca Zorro? se miră tata uimit. Sunt atâția eroi viteji iranieni, de ce nu vrei să fii ca Rostam sau Kaveh? Știi cine a fost Kaveh? El a scăpat Iranul de domnia cumplită a lui Zahak. Când te-ai născut, am sperat că o să-ți pună numele de Kaveh.

— Mie nu-mi plac eroii iranieni, zice Dara, pentru că-i fac rău mamei. Ei au puști și vor să ne omoare.

Tata e vizibil șocat.

— Dar lucrurile nu au fost întotdeauna așa, îi spune el cu blândețe. Când era mică, mama ta putea să meargă oriunde și să facă orice.

— Atunci aș vrea ca acum să fie atunci! spune Dara și noi nu mai adăugăm nimic.

Cred că purtarea lui Dara a fost stârnită de un incident petrecut cu câteva săptămâni mai devreme. Era o sărbătoare națională și Bijan și cu mine ne-am hotărât să mergem cu copiii la munte, lângă satul Darakeh, la marginea Teheranului, cam la douăzeci de minute de casă, unde era un drum ușor de făcut. Am avut o zi minunată, copiii au cântat, Bijan s-a ținut de glume, am mâncat *kebab*, am stat afară în ciuda aerului destul de rece. Eram idealul de familie fericită.

Pe drumul de întoarcere, coborând de pe munte, Negar și cu mine am luat-o înainte. Fiica mea îmi spunea o poveste despre

pățaniile unui cocoș prea plin de sine, când am auzit o voce strigând: „Hei, Hejabeto dorost kon“ (Hei, strânge-ți mai bine vălul!). M-am întors și din spatele nostru venea un tânăr. Nu l-am luat în seamă și am pornit-o mai iute, strângându-i mâna lui Negar.

— Hei, n-auzi ce spun? Ți-am zis să-ți acoperi părul.

Negar s-a uitat la mine speriată.

— Nu-l băga în seamă, i-am spus. Mergi înainte.

— Hei, tu de acolo! Ești surdă? a strigat el.

— Nu sunt surdă, i-am răspuns răspicat, oprindu-mă. Dar nu e treaba dumitale cum port eu vălul.

Nu știu ce mi-a venit. Uneori mă întrebam ce mare lucru era că nu purtai vălul cum trebuie și nu știam de ce nu tăceam din gură și nu făceam ce ziceau ei.

— N-avem nevoie de târfe în țara asta, a urmat el. N-ai auzit că a avut loc o revoluție?

Atunci am început să strig. Bijan și Dara au grăbit pasul ca să ne prindă din urmă. Bijan e un om foarte calm, își păstrează întotdeauna cumpătul și demnitatea. De nenumărate ori îmi tot spune să accept că trăiesc într-un loc ca acesta și să îmi exprim protestul altfel. Ne-am certat de mai multe ori pe tema asta și l-am acuzat că e nesimțitor, că nu îmi înțelege pedeapsa ca femeie, iar el îmi tot spune, cu un calm care mă face să vreau să țip și mai tare, că mă port nechibzuit și copilărește, că nu văd niciodată partea bună a lucrurilor. Și el îi urăște pe criminalii ăștia la fel de mult ca și mine, îmi spune cu o undă de disperare în glas, dar, dragă Azi, asta e țara noastră! Eu o iubesc, iau și partea bună și partea rea și încerc să o schimb. Dar de data asta, Bijan nu a mai avut o atitudine la fel de filozofică. S-a întors spre tânărul acela și i-a strigat:

— Cum îndrăznești?

— De ce nu faci ceva cu nevastă-ta? i-a răspuns omul cu dispreț. E de datoria ta să o controlezi.

(Femeile neascultătoare trebuiau supravegheate de soții lor.) Din acel moment, Negar, Dara și cu mine ne-am dat la o parte și l-am privit pe soțul meu cel blajin cum își pierde firea.

— Haide, atunci să raportăm asta la comitet! a spus în cele din urmă omul.

Regimul încuraja cetățenii onești să-și îndeplinească îndatoririle religioase prin raportarea faptelor imorale la autoritățile îndrituite. Comitetul revoluționar local se afla la capătul cărării, lângă parcare satului Darakeh. În timp ce tânărul o luase fălos înainte, eu și cu Bijan veneam după el, ținând fiecare câte un copil de mână, pe poteca ce nu se mai termina. La un moment dat Dara a izbucnit în lacrimi, apoi Negar, târâindu-și picioarele anevoie, în timp ce noi îi trăgeam de mână. Bijan și cu mine am început să ne certăm, în timp ce clienții de la cafenelele și restaurantele de pe drum, obișnuiți cu astfel de scene, ieșeau afară să ne încurajeze și să-l huiduie pe atacatorul nostru.

Și pe măsură ce înaintam în sat, proprietarii de magazine și trecătorii se alăturau protestului:

— Dați-le drumul! Dați-le drumul! scandau ei, ovaționându-ne pe noi și înjurându-l pe el. Uitați ce-ați făcut din islam. Vă mai considerați musulmani și vă purtați cu ființele lui Dumnezeu în halul ăsta!

Trei, patru tineri s-au luat după noi, huiduind veseli până când am ajuns în dreptul comitetului. Spre marea noastră ușurare, acolo nu se afla nimeni.

Aveam noroc: toată lumea plecase la oraș, la demonstrațiile cele mari. Bărbatul ne-a spus:

— Rămâneți aici, mă-ntorc.

Am stat pe loc vreo câteva minute, cum ni se spusese, apoi am țâșnit pe ușă și am fugit la mașină. Tot drumul înapoi spre casă, copiii au stat înlăcrimați pe bancheta din spate, iar eu și Bijan ne tot repetam cât de norocoși am fost că scăpaserăm. Alții ca noi petrecuseră zile întregi în închisoare sau fuseseră biciuiți pentru fapte mult mai neînsemnate. M-am întors spre copii și am rugat-o pe Negar să ne cânte cântecul ei despre Khroos Zari. Și i-am spus ceva nostim lui Dara, dar, spre deosebire de începutul zilei, copiii erau tăcuți.

În ziua când Dara l-a ales pe Zorro în locul lui Rostam și Kaveh, cred că trebuie să se fi gândit la ziua aceea petrecută la munte.

— Copiii tăi s-au născut în țara asta, a spus tata, unde te-ai născut și tu, și tatăl tău, și tatăl tatălui tău, și toți cei dinaintea lor. Toți am trecut prin greutăți, prin vremuri grele și prin vremuri bune, dar asta nu ne-a făcut să întoarcem spatele țării ăsteia. Regimul acesta ne poate confisca posesiunile, dar nu-i putem îngădui să ne ia cultura și credința.

În cei opt ani cât a durat războiul, când Teheranul a fost ținta bombardamentelor și atacurilor cu rachete intermitente ale Irakului, Bijan s-a dus la lucru cât de regulat cu puțință, chiar și după ce lângă biroul lui a căzut o rachetă și a provocat pagube considerabile clădirii și a spart toate geamurile. În astfel de împrejurări, a te agăța de normalitate părea obligația cea mai importantă. Acum ne este ușor să vedem legătura între

diferite evenimente, dar la vremea aceea totul părea să se întâmple pe bucățele, fără vreo continuitate cerută de rutină.

Negar și Dara la grădiniță

Am început să predau din nou în 1987. Nu mai făcusem asta de când fusesem dată afară de la Universitatea din Teheran în 1982 și îmi petrecusem timpul scriind, mai ales despre literatură, în special despre literatura modernă persană. Nu m-am mai întors vreodată la Universitatea din Teheran (îmi trezea prea multe amintiri neplăcute), ci am ales să predau la Universitatea Allameh Tabatabai, un conglomerat de douăzeci

și trei de colegii și mici universități care fuseseră unite după revoluție. Această universitate era mai liberală decât altele, iar șeful catedrei de engleză era un lingvist minunat, respectat în domeniul său și interesat să mențină ridicată calitatea învățământului. În timpul războiului, orele se țineau neregulat, predam oricum de două ori pe săptămână și-mi petreceam cea mai mare parte a timpului fie scriind, fie pregătindu-mă pentru cursuri.

În ultimele două luni dinainte de încheierea tratatului de pace, Irakul și-a întetit bombardarea orașelor, mai ales a Teheranului. Uneori erau aruncate chiar și șase rachete simultan. Și ce au făcut cei care au plecat din oraș? Unii încercau să-și facă adăposturi sub pământ, alții se prefăceau că nu se întâmplă nimic ieșit din comun și că totul e normal: camuflajele, înghesuiala într-o singură cameră cu toți prietenii și rudele care veniseră în vizită, dar acum erau nevoiți să rămână peste noapte, păturile atârinate la fereastră, prinse cu leucoplast ca să împiedice căderea sticlei sparte, sunetul de avertizare al sirenelor, care se auzea de obicei după ce avea loc atacul.

În chip ciudat, viața lua un aspect festiv. Vecinii și prietenii se adunau. Între perioadele de camuflaj, ne uitam la filme și beam votcă de contrabandă și vin făcut în casă, încercând să ne simțim la adăpost prin sentimentul ciudat de intimitate creat de condițiile de urgență. Eu dormeam fie în camera copiilor, fie în micul hol dintre dormitorul nostru și al lor. Acel hol nu avea ferestre și așa puteam citi la lumânare și în timpul camuflajelor. Voiam să fiu lângă ei, indiferent ce s-ar fi întâmplat – aceasta era spaima mea cea mare, că s-ar putea să nu am aceeași soarta ca ei. Aproape de fiecare dată după

bombardamente, indiferent de oră, mama bătea la ușa holului și intra, întrebând:

— Sunteți bine? Să nu vă fie frică!

Și apoi, într-o bună zi, bombardamentele s-au oprit. Rămasul peste noapte la alții încetase și am pus lumânările la loc în sertare. Gata cu camuflajele, sirenele nu mai anunțau bombardamente, ci doar ambulanțe! Noul nostru sentiment de siguranță părea să aibă ceva amăgitor. Tăcerea adusă de pace avea același impact greu ca o bombă. Iranul semnase un tratat de pace din disperare, știind că nu va câștiga. Ayatollahul Khomeini, care le promisese trupelor sale credincioase că vor intra curând triumfătoare în Irak și că vor captura orașul sfânt Karbala, a declarat că semnarea aceluși tratat echivala cu băutul unei cupe cu otravă. Era o năruire evidentă a visului de a exporta genul lui de islam către restul lumii. Aproape un milion de morți și răniți, opt ani de război. Și ce sens mai are să spunem: războiul a încetat pe 20 august 1988, și peste un an, pe 3 iunie 1989, ayatollahul Khomeini a murit, la un sfert de secol după revolta din 5 iunie care l-a propulsat în centrul politicii iraniene?

Și acum ce mai urma? În discuțiile noastre de la masa de seară și conversațiile de la întrunirile la cafea se strecurau dezbateri legate de transformările din cadrul regimului. Venise vremea să ne exprimăm dezamăgirea față de o revoluție care nu și-a îndeplinit scopul, față de conducători corupți care nu au reușit să aducă prosperitate și libertate în țară și față de un război care nu fusese câștigat. Tratatul de pace cu Irakul zdrobise speranțele celor care crezuseră sincer că războiul se va termina cu victoria regimului islamic. Cei care se simțeau înșelați nu erau laicii, ci foștii revoluționari, cei care

patrulaseră străzile cu puști, încercaseră să purifice universitățile de elementele indezirabile, merseseră la război și se întorseseră mutilați și lipsiți de speranțe. Pe cine să mai dai vina? Nu mai puteai învinui imperialiștii și agenții lor modernizatori.

Poate suna ironic, dar este totuși adevărat că dezamăgirea poate produce speranță. Unii dintre foștii tineri revoluționari au început să adopte idei noi și să îmbrățișeze concepții eretice, citându-i pe Karl Popper și Spinoza, criticând ideile religioase retrograde și deschizându-se către intelectualii laici. Ei aparțineau mișcării ce avea să fie mai târziu cunoscută drept mișcarea religioasă reformistă. Acum se întorceau tot mai mult la ceea ce respinseseră la începutul revoluției – secularismul și ideile occidentale. De îndată ce au început să se simtă străini în propria lor lume cândva sigură, au căutat noi legături. Unii dintre intelectualii laici puneau la îndoială și propriile rigidități ideologice și se deshideau către dialog și schimbare. Unii intelectuali care erau discipoli ai gânditorului islamic Abdol Karim Soroush publicau articole scrise de intelectuali laici, printre care și scrierile mele despre modernism, formalism și Vladimir Nabokov. Publicau și traduceri ale unor lucrări scrise de gânditori occidentali liberali.

Adevărul e că societatea iraniană se afla cu mult înaintea conducătorilor săi, și cei hăituiți de regim, mai ales femeile, în loc să se retragă, deveniseră mult mai activi pe scena socială și culturală. În glumă, am început să fac o listă cu lucruri pentru care ar trebui să fim recunoscători Republicii Islamice: că ne-a făcut să apreciem vântul și soarele pe păr și piele, libertatea de a citi Virginia Woolf sau Forugh Farrokhzād, bucuria de a merge pe stradă într-o rochie înflorată de vară, de a asculta

muzică. De acum încolo nu vom mai putea să considerăm că avem toate acestea de-a gata. Dar lista continua. Trebuia să-i fim recunoscători Republicii Islamice pentru că ne-a făcut să ne punem trecutul la îndoială și, prin urmare, să-l cercetăm. Chiar și cei hăituiți de regim, precum femeile, minoritățile, intelectualii și scriitorii, aveau de ce să îi mulțumească: pentru că își dădeau seama cât de puternice erau forțele lor nefolosite până atunci: dacă părul unei femei sau un film de Fellini sau de Beyzai, o carte de Farrokhzād puteau să destabilizeze atât de tare regimul, încât fusese nevoie să fie eliminate, nu însemna asta că aceste ținte erau puternice, iar opresorii lor slabi și nesiguri?

În mod ironic, trebuia să fim recunoscători sistemului pentru dezamăgirea tineretului și a foștilor revoluționari ai țării față de sistemul însuși. Barierele ideologice care despărțeau lumea între est și vest, străini și implicați se dărâmau. Tatăl meu era convins că, așa cum se întâmplase cu Revoluția Constituțională, schimbarea în Iran se va produce prin intermediul unei alianțe a forțelor progresive religioase și seculare și că acum nu vor mai avea loc transformări politice reale fără participarea acestor două forțe. Ajunsesem să fiu de acord cu el. Astfel, trecutul se izbea de prezent și se prăvălea peste el. Shirin Ebadi, prima femeie numită la tribunalul din Teheran, apoi suspendată de noile legi care interziceau ca femeile să devină judecătore, va deveni ulterior avocat pentru drepturile omului. O altă femeie, Mehrangiz Kar, care fusese o ziaristă și avocată de succes, nu numai că se lupta în instanță, dar colabora și cu un tânăr cleric, Mohsen Saeedzadeh, scriind articole înflăcărâte despre drepturile femeilor, care au dus la hărțuirea nesfârșită a lui Kar și a familiei sale și la caterisirea și

detenția preotului. Un intelectual religios numit Akbar Ganji, care în primii ani ai revoluției luptase pentru islamizarea universităților, înăbușirea manifestațiilor de nemulțumire, bucurându-se de punerea în aplicare a legilor religioase, și-a găsit – zece ani mai târziu – mai multe afinități cu o evreică de origine germană numită Hannah Ardent, ale cărei lucrări le folosea ca să descrie Republica Islamică. Sau un cineast pe nume Mohsen Makhmalbaf, care, la începutul revoluției, își arăta filmele deținuților politici, sperând să-i convertească, și susținea într-un interviu că vechii cinești faimoși pe vremea șahului ar trebui să fie executați, ajunsese să-mi spună acum că și-a schimbat atitudinea, declarând:

— Poate că arta ne dă posibilitatea de a trăi de mai multe ori. Fiecare individ poate trăi o singură dată și doar dintr-o singură perspectivă. Artă poate crea perspective diferite.

De fiecare dată când mă gândesc la această declarație îi mulțumesc Republicii Islamice Iran: văduvindu-ne de bucuriile imaginației, dragostei și culturii ne-a împins către ele. Nici o forță, oricât de puternică ar fi fost, nu avea cum să mai împingă spiridușul acesta înapoi în sticlă.

La două zile după ultimul armistițiu, am mers cu tata într-o excursie de trei zile la Marea Caspică. Pe partea cealaltă a șoselei vedeam șiruri de mașini, locuitori ai Teheranului care se refugiaseră la mare și reveneau acum acasă. Pe tot parcursul călătoriei de patru ore și jumătate, tata s-a tot oprit, așa cum făcea când eram eu mică, să ne arate câte o floare sălbatică pe care o ochise pe drum. Eu stăteam în spatele mașinii cu copiii.

A fost o călătorie și veselă, și tristă pentru noi. Veselă pentru că războiul chiar se terminase de data aceasta, și tristă pentru că ne amintea de sărbătorile pe care le petrecuserăm acolo

înainte de revoluție. Acum, acest loc nemaipomenit de frumos arăta de parcă ar fi fost devastat. Atât natura, cât și revoluția își luaseră obolul. Marea înaintase pe țărm și inundase multe vile de pe mal. Zidurile grădinilor erau dărâmate și unele case erau distruse. Pe plajă am găsit bucăți împrăștiate de zidărie, haine și pantofi aruncați. Restaurantele și stațiunile prospere fuseseră închise. Îmi amintesc unul anume, Motelul Ghoo, primul de acest fel din Iran, un mare hotel, unde se dansa pe ponton și cu jocuri de bingo și petreceri organizate pe plajă. Fusesse împrejmuțit cu un zid și cu un gard urât și folosit ca sediu pentru garda revoluționară. Mica piațetă din centrul orașului plin de viață în timpul sezonului turistic, cu cinematograful lui, cu micile prăvălii și cafenele, era împânzită acum de patrule ale moralității. În locul muzicii de promenadă, din megafoanele de la colțurile pieței răsunau marșuri militare sau incantații religioase. Femeile și bărbații, înveșmântați în hainele lor sobre, închise la culoare, păreau nepotriviți pe fundalul mării.

Tata își vânduse vila mult iubită de la Marea Caspică chiar înainte de revoluție. La insistența mea ne-am dus să o vedem. Am parcat mașina la colț și am mers pe jos spre casă. Grădina cea mare fusesse împărțită și împrejmuțită cu un zid. Cele mai frumoase amintiri ale adolescenței mele erau din excursiile noastre la Marea Caspică. Tare îmi mai plăcea verdele puternic, atât de aproape de mare, aerul, umed și cuceritor, care ne înmuia trupurile, liniștea, felul în care florile păreau mai mari și mai strălucitoare, de parcă ar fi fost iluminate dinăuntru. Dar după revoluție nu mai sufeream să merg acolo. Regiunea Caspică fusesse ținta mâniei și delăsării regimului. Nu voiam să văd cum mult iubitul refugiu al imaginației mele se transformase într-o ruină.

Capitolul 28

Zeița veștilor proaste

La începutul anului 1990, m-am dus la niște conferințe la Austin, Texas și apoi la Los Angeles. La două zile după ce m-am întors, tata a venit la cină. A ajuns mai devreme și părea absent și puțin agitat. Negar a dat buzna în salon cu cadourile pe care le adusesem, urmat de Dara, care își flutura ca pe un steag costumul de Zorro. Tata i-a sărutat și le-a spus:

— Acum trebuie să vorbesc cu mama voastră câteva clipe. Am să-i dau vești bune.

Ne-am dus în bibliotecă. Eu m-am așezat pe canapea, iar el și-a tras un scaun, s-a aplecat spre mine și mi-a spus că se căsătorise cu Shahin.

Eu am rămas trăsniță. Știam că vorbiseră vag de căsătorie și o vedeam din când în când. Ea chiar îmi dăduse câteva ponturi cum să-mi decorez casa. Dar tata nu-mi pomenise niciodată că aveau planuri atât de urgente. Așteptase ca eu să plec din țară ca să se însoare cu ea – cel puțin așa vedeam eu lucrurile.

— Te-ai ascuns de mine, trebuie să fi știut asta înainte ca eu să plec, i-am spus.

Mi-a răspuns că a procedat așa pentru mine, căci îi spusese că nu vreau să o mai mint pe mama despre legăturile lui cu alte femei.

Apoi mi-a spus:

— Nu m-aș fi însurat cu ea, nu m-aș fi însurat cu nimeni, dacă aș fi știut că nu o placi. Am contat pe faptul că sunteți prietene.

Cred că tocmai asta m-a făcut să-i pun sinceritatea la îndoială. Cum putusem să fiu atât de oarbă atâția ani ca să nu mi dau seama cum complicitatea mea în plăsmuirea de povești pe care să i le spun mamei ar putea duce într-o bună zi la inventarea unor povești cu care el să mă îmbuneze pe mine.

Cred că tata a fost mai fericit cu Shahin decât cu mama, deși relația lor a urmat un model cunoscut: el a devenit prietenul, tatăl, contabilul și îngrijitorul ei. Făcea cumpărăturile și ajuta la treburile casei. Îi scria scrisori fratelui ei care se droga, admonestându-l în numele ei. I-a promis că, înainte de a muri, îi va oferi viața pe care o merita, ceea ce însemna că-și va folosi împuternicirea și va vinde tot ce posedam noi. Agitându-se cu disperare să recupereze pământurile confiscate, avea să se asocieze cu personaje dubioase pe care le respinsese toată viața. Iar Shahin îl trata cam la fel ca mama. Nu se apropiase deloc de familia lui și-i disprețuia pe unchii și pe verii mei. Ori de câte ori mergeam la ei, de *Norooz* (Anul Nou persan) sau la vreo altă sărbătoare oficială, era îngrijorat ca nu cumva copiii să murdărească ceva. Noi nu ne simțeam niciodată bine, așezați pe marginea scaunului, gata de plecare. Shahin era meschină și absurd de interesată de titluri și etichete. Odată, o prietenă mi-a spus să mă uit la o bluză pe care Shahin mi-o dăduse de ziua mea, îi tăiasse eticheta și-i cususe logoul unui designer pe mânecă. Tata încerca să-i ia apărarea, amintindu-mi cât de mult o plăcusem, insistând că nu s-ar fi însurat niciodată cu ea fără aprobarea mea. Uneori avea lacrimi în ochi, nu putea să-și

închipuie că nu-l cred. Eu fusesem cel mai de încredere confident al lui, așa că era normal să-l doară când mă mințea.

— Doar în ultimii doi ani ai vieții lui domnul Nafisi a fost nefericit, mi-a spus Pari, prietena mea cea mai bună. Altminteri, a urmat – bănuiesc, ca să mă liniștească – a dus o viață bună cu ea.

În ultimii doi ani, Shahin făcuse presiuni asupra lui să vândă una din insulele care fuseseră trecute pe numele lui Mohammad și al meu și care fuseseră confiscate semioficial de guvern. Ea își făcea griji că, dacă tata murea, banii vor ajunge ori la guvern, ori la noi, și nu la ea. Chiar și la vârsta lui, cu toate problemele de inimă, tata se ducea la Marea Caspică și de câte două ori pe săptămână ca să-i îmbuneze și să-i mituiască pe cei care ocupaseră insula, clericii și comitetele locale islamice. Iar eu îi tot spuneam să nu-și mai bată capul cu insula.

— Noi nu avem nevoie de banii ăia, iar tu nu ai nevoie de atâta bătaie de cap.

Nu-mi venea să-i spun că, pentru cineva ca el, care își făcea un titlu de glorie că nu se plecaseră niciodată dinaintea șahului sau a oricărei forme de putere, era înjositor să încerce acum să-i îmbuneze pe oamenii ăștia pentru o bucată de pământ.

Tata o iubea pe Shahin, de asta sunt sigură, așa cum bag mâna în foc pentru orice îl privește pe el. Poate că și ea l-a iubit în felul ei. Spre deosebire de mama, ea i-a recunoscut devotamentul. Dar el nu și-a găsit niciodată pacea pe care o căutase. Venea la noi la cină o dată pe săptămână. Era întotdeauna nervos și îngrijorat. Voia ca eu să o iubesc pe noua lui nevastă, nu doar să o respect, ci să o iubesc.

— Azi vrea să vorbească cu tine, îl auzeam spunând în receptor, când mă suna de acasă de la el.

L-am mai auzit spunând și:

— Îi este dor să vorbească cu tine.

Și își făcea griji în privința banilor. Toată viața lui, până cu doar câteva zile înainte de a muri, s-a dus la lucru aproape în fiecare dimineață. Avea destui bani ca să trăiască bine, dar asta nu era suficient pentru Shahin.

— I-am spus că voi avea grijă de ea, spunea el. I-am promis.

Ea renunțase la designul vestimentar și el a ajutat-o să-și deschidă o afacere în design de interior. M-a dus la notar să-i reînnoiesc procura ca să poată vinde încă o bucată de pământ. Nu știu din ce pricină, el și Shahin aveau să încerce să ne convingă că ea era cea care susținea familia, că putea să facă asta din afacerea ei.

El a încercat să o deslușească pe Shahin în același fel în care încercase să o înțeleagă pe mama. În ultimul său jurnal, scris cu câteva luni înainte de a muri, am găsit o notă: „Pentru Shahin: dacă ai vedea realitatea așa cum este cu adevărat ai face mai puține greșeli. Problema ta este că îți confunzi visele și dorințele cu realitatea și apoi te deziluzionezi“. Ar fi putut la fel de bine să spună același lucru pentru sine.

Shahin părea să aibă același talent de a fantasma ca și mama, dar nu avea vulnerabilitățile ei. Ea își folosea nenorocirile în scopuri precise. Protecția pe care o căuta nu era o nevoie vagă de dragoste și recunoaștere, ci era mult mai materială și mai clar definită. Lăcomia ei nu era învăluită în nici un mister și, poate din pricina aceasta, ea a obținut ce și-a dorit, și mama nu a căpătat niciodată nimic.

Acum o vreme, o rudă mi-a spus:

— De fapt, nu e nimic rău în ce a făcut tatăl tău. Și alți bărbați au aventuri amoroase. Ba chiar mult mai des decât

Ahmad. Doar că ei nu le amestecă cu prietenii și familia. Ei știu să fie discreți. Căsătoria lui Ahmad nu a avut nici o logică. Bărbații se însoară cu femei mai tinere fie pentru plăceri sexuale, fie ca să fie îngrijiți la bătrânețe. În casa aceea, Ahmad făcea totul: cumpărăturile, ajuta la spălatul vaselor, îi ducea sacoșele nevastei și o trimitea mereu în vacanță de una singură ca să se odihnească.

Bărbatul acesta a vrut să știe de ce tata nu a putut să se poarte ca un bărbat normal. De ce toate aventurile lui au trebuit să se transforme în drame atât de încurcate. În momentele mele de mai mare luciditate, mă întrebam și eu la fel. L-aș fi iubit mai mult? Nu cred. Îl iubeam pentru că greșelile lui nu erau din cele obișnuite, căci se simțea vinovat și nu ar fi vrut să aibă aventuri, dar ar fi vrut să fie și el îndrăgostit. Cel din urmă jurnal al lui e plin de referiri la grijile despre „promisiunea“ făcută lui Shahin, despre care am descoperit, după moartea lui, că și-o îndeplinise cu vârf și îndesat, chiar cu prețul reputației sale.

În viața personală, ca și în cea politică, fie accepti regulile, fie te revolți pe față și din principiu împotriva lor. În ambele cazuri trebuie să plătești un preț. Din fericire, nimeni nu scapă. Dar care e prețul? Neapartinând nici uneia dintre tabere, tata a plătit un preț dublu. El nu s-a bucurat nici de confortul supunerii, nici de satisfacția ce decurge din desprinderea de ceea ce se așteaptă de la tine. Din toate jurnalele sale răzbat două tendințe opuse: dorința de a se desprinde, de a începe viața pe care și-o dorea, dublată de teama de ce se putea întâmpla dacă ar face-o.

Mama l-a urmărit cu o energie neobosită, sunând la locul lui de muncă, interesându-se la prieteni și cunoștințe despre

activitățile lui și acuzându-mă că nu o protejez, că o vând „omului aceluia și târfei lui“. Începuse să o sune fără știrea mea pe prietena mea Pari, parțial ca să se plângă, și a însărcinat-o să facă rost de actele proprietăților. De îndată ce a descoperit că tata se căsătorise, ne-a făcut tuturor viața un iad săptămâni la rând. Eu i-am spus că nu aveam nimic de-a face cu asta, că eram de partea ei și am făcut o înțelegere, din respect pentru ea, ca să nu o primesc pe noua lui soție în casa mea. Încercam să fiu cinstită cu ea. Se întâmplaseră prea multe, se adunase prea multă neîncredere de-a lungul anilor. Ce mă uimea era cum de o femeie atât de mândră ca ea și cu o morală atât de severă nu divorțase mai demult. Să fi fost din pricină că îi era teamă că un divorț ar fi mai umilitor decât o căsnicie nereușită? Sau s-ar fi putut ca, în ciuda a tot ce susținea ea, să-l fi iubit cu adevărat?

Spunea că știuse de la bun început că el avea în minte „o altă femeie“, altfel nu s-ar fi despărțit de Ziba Khanoom. În alte dăți se contrazicea singură susținând că, după ce a scos de la el toți banii care pe i-a putut obține, Ziba Khanoom a fost cea care l-a părăsit. În momente mai liniștite, încerca să mă coopteze și pe mine în rețeaua ei de ochi și urechi. Voia ca eu să-i dau numărul lor de telefon.

— Nu-l am, îi răspundeam, eu îl sun la birou.

I-a întrebat pe Bijan, pe copii, pe alți prieteni; în cele din urmă le-a aflat numărul și avea să-i sune zi și noapte, amenințându-i și lăsând mesaje pe robot. Lasă-i în pace, o sfătuia toată lumea. Fii fericită alături de copiii și nepoții tăi, fii mulțumită că sunt sănătoși și te iubesc.

— Mă iubesc? întreba ea zâmbind acru.

Oamenii colecționează din motive diferite, dar de obicei există un scop anume sau o idee directoare – o obsesie pentru cutii de chibrituri, de exemplu, sau scrumiere sau opere de artă. Ei au tendința să țintească anumite obiecte. Mama părea mai degrabă că adună la grămadă decât că alcătuiește o colecție, iar ce aduna nu îi era de nici un folos. Când eram mică, își folosea uneori materialele vechi ca să facă rochii din ele pentru ea și pentru mine, dar mai apoi, a ajuns doar să le țină în cufere, împăturite cu grijă, unul peste altul.

Cămarile ei reprezentau inima casei, pulsul ei tainic: cufere pline cu materiale, haine, cadouri cumpărate de ea pentru mine, pentru tata, pentru fratele meu, două cufere pline cu argintărie, serviciile de porțelan din prima ei căsătorie. Apoi, după revoluție și după plecarea tatei, a început să adune alimente de bază. Se lăuda că are orez și zahăr din vremurile dinaintea revoluției. Cumpăra cantități mari de unt pe care nu-l folosea aproape niciodată. Cămarile acelea îi dădeau probabil un sentiment de siguranță, dar până în ziua morții nu a știut cum să integreze aceste lucruri în viața de zi cu zi: să-și scoată argintăria la vedere, să mănânce din farfuriile cele mai bune de porțelan, să-și poarte hainele de blană, să ne îngăduie nouă, copiilor ei, să pierdem sau să ne stricăm jucăriile. Uneori, brusc și fără vreun motiv anume, dădea din obiectele prețioase pe care le păstrase atâta amar de ani nu nouă cum ar fi părut normal, ci unor oameni aproape necunoscuți. Începuse să aibă tendința de a nu-mi da nimic din ceea ce m-ar fi interesat; sau dacă îmi dăduse ceva vreodată, încerca să-l ia înapoi.

Dar ea aduna și oameni, nu numai obiecte. În ultimii ani, începuse să adune cu nesăț povești despre crimele comise de regimul islamic. Și le împărtășea întotdeauna cu multă

generozitate. Așa că în multe dimineți ne trezea bătând la ușă, sau o găseam în capul scărilor, noaptea, când ne întorceam de la vreo petrecere.

— N-ați auzit? ne întreba ea și apoi ne povestea invariabil vreo nenorocire.

Asemenea zeiței veștilor proaste, îi era teamă să nu uităm. De îndată ce îi surprindeam acea sclipire în ochi și-i simțeam emoția stăpânită din voce știam că vom fi curând tratați cu o poveste despre încă o crimă. Făcea descrieri amănunțite: ritualul aruncării cu pietre, bărbați îngropați până la brâu, femei îngropate până la gât, pietrele nu trebuiau să fie nici prea mari, nici prea mici. Un om scăpase și fusese iertat, pentru că dacă scapi ești iertat. Povestea îngrozită de spânzurări în plină stradă, unde vinovatul fusese spânzurat de o macara ca să fie un exemplu pentru alții. Închipuiți-vă cum ar fi ca Negar și Dara, ne spunea ea, să dea peste o astfel de grozăvie în drum spre școală. Apoi era povestea bărbatului și a femeii care fuseseră găsiți decapitați în garaj (numele femeii mi-a rămas nu știu cum în minte, Firoozeh Sanaii) și a bătrânei jefuite și ucise – o aluzie la propria ei situație, rămasă singură când plecam pentru vreo vacanță de câteva zile, singură atunci când vom pleca de tot.

Pe tot parcursul anilor 1990, în același timp cu deschiderea politică, avea loc și o hărțuire sistematică a disidenților și intelectualilor laici. Scriitori, poeți și traducători erau, unul câte unul, uciși în timp ce își vedeau de treburile lor, mergând la cumpărături, în vizite la prieteni. Mama ascultase atentă discuțiile noastre de la cină despre dispariția misterioasă a lui Ahmad Mir Alaii, unul dintre cei mai buni traducători ai noștri, și a lui Ahmad Tafazoli, un minunat coleg de la Universitatea

din Teheran, profesor de limbă și cultură persană veche, despre incendierea librăriei Morghe Amin de către voluntari islamici revoltați împotriva unei cărți publicate de romancierul Shahrnush Parsipur.

— N-ați auzit? a exclamat ea dând buzna dis-de-dimineată. Ați auzit că domnul Golshiri a fost arestat?

Știam deja, fuseserăm treziți devreme ca să aflăm că, în noaptea trecută, Golshiri și alți cinci scriitori fuseseră arestați în casa consulului german.

De fiecare dată când plecam din Iran la vreo conferință, mama își începea campania cu câteva zile înainte. De obicei ciocănea în ușa de la bucătărie și, fără să aștepte vreun răspuns, își făcea apariția.

— Să nu uiți să le spui. Trebuie să le spui totul.

Ea voia ca eu să povestesc despre crimele îndeplinite de regim. Asculta avidă emisiunile posturilor străine de radio, BBC și Vocea Americii, și ne relata știrile și nouă.

— Englezii s-au pornit din nou, tulbură apele. Sunt în cârdășie cu regimul și nu spun niciodată adevărul.

Avea chiar și o listă cu cei care fuseseră asasinați de regim în afara țării: fostul prim-ministru Bakhtiar, apropiatul său Abdolrrahman Boroumand, fratele lui Forugh Farrokhzād, Fereydoun. Uneori mă invita la cafea și-mi cerea să ascult cu atenție ceea ce vreun prieten sau un individ total necunoscut avea să spună despre ce se întâmpla în țară. Prima dată când mi-a zis să le spun și lor, am întrebat-o:

— Cui să spun, mamă?

— Acelora care te invită. Spune-i lui Mahnaz.

Mahnaz Afkhami fusese Ministru pentru problemele femeilor din vremea șahului. Era rudă cu noi. Sora ei mai mică,

Farah, care, ca și mine, activase în Confederația Studenților Iranieni, îmi era prietenă din copilărie. La un moment dat, eu și cu Farah am participat la o demonstrație împotriva lui Mahnaz, dar acum surorile împărtășeau aceeași soartă: fiindcă inițiaseră proiecte și aplicaseră legile privind protecția femeilor în anii 1970, Mahnaz se afla aproape în capul listei negre a regimului. Ea trăia în exil în SUA, unde fugise Farah – gravidă în opt luni și cu un alt copil de trei ani – după executarea soțului ei, Faramarz. De fiecare dată când mergeam la o conferință, mama îmi spunea să-i transmit salutările ei lui Mahnaz și să-i spun că lumea știe ce treabă bună făcuse și o aprecia.

— Tu de obicei mârâi împotriva celor ca Mahnaz, îmi spunea ea cu reproș. Nu ai apreciat-o.

Voiam să-i reamintesc că nici ea nu fusese de acord cu Mahnaz la vremea aceea. Acest sentiment de prețuire era relativ nou.

— Pe ea o să o asculte, spunea.

Încă mi-o închipui pe mama, dis-de-dimineată, gata să facă ritualurile de despărțire, ținând o tavă pe care a pus Coranul și un mic vas cu o singură floare în el. Înainte de a stropi cu apă în urma mea ca să-mi poarte noroc și să călătoresc cu bine, ea a scos o bucată de hârtie boțită din buzunarul capotului și mi-a dat-o.

— Am făcut o listă cu numele celor care sunt în închisoare sau au fost omorâți. Să le-o dai prietenilor tăi. Să nu uiți!

— Bine, mamă!

— Sper că ăsta nu e „binele“ acela pe care-l spui când nu ai de gând să faci ce te rog eu, o aud spunând, iar apoi mă urc în mașină și închid portiera.

Uneori sunt recunoscătoare că am trăit atât de aproape de ea. Când Dara și Negar erau mici, mama le spunea adesea povești înainte de somnul de după-amiază. Întindea o pătură mare pe jos, trei perne și se întindeau acolo toți trei. Eu treceam pe lângă camera lor și, prin ușa deschisă, o vedeam pe Negar întinsă pe spate, cu degetul în gură, cu ochii ațintiți în tavan, ascultând cu acea privire pierdută pe care o au copiii când părăsesc realitatea prezentă și intră în altă lume. Dara cerea, ca de obicei, lucrurile sale preferate din cărțile cu poze:

— Luna aia, zice el, luna aia o vreau.

Când au crescut mai mari, i-a învățat să joace cărți. Seara îi chema la o partidă de pasur¹, remi sau blackjack. Le povestea cum tatăl ei, un mare jucător, juca uneori cu ea și pentru că erau doar ei doi, fiecare mai juca în locul altui partener absent – o treabă complicată pe care n-am înțeles-o niciodată. Avea întotdeauna grijă să piardă și îi răsplătea pe copii cu ciocolată și bani. Mă întorceam adesea acasă de la prieteni sau de la diverse întruniri și auzeam râsete și îi găseam pe mama, pe Negar și pe Dara așezați la masa din bucătărie.

Le cumpăra cadouri, de obicei mici bijuterii pentru Negar și jucării pentru Dara. Țin și acum într-un sertar un lanț lung de aur cu niște mici medalioane: o inimă micuță, o rodie, un papuc, chei și câteva figurine reprezentând zeități zoroastriene înaripate, atât de râvnite după revoluție. Le tricota șosete colorate, mănuși și fulare, și dimineața urca scara până la jumătate și-i striga:

— Haideți jos să hrăniți păsărelele.

După ce am plecat în 1977 din Iran și ne-am mutat în SUA, de fiecare dată când o sunam, îmi spunea cu voce tremurândă:

— Să-i spui lui Dara că am grijă de păsărelele lui.

Îi iubea pe amândoi copiii, dar Dara era preferatul ei. Ne acuza adesea că noi profităm de firea lui prea bună. Credea că el seamănă cu fratele meu și Negar cu mine, doar că noi, copiii ei arătam desigur mai bine. Acestea erau momentele frumoase – clipele petrecute împreună erau de obicei frumoase, cu excepția celor în care lăsa ca mânia împotriva tatei să-i atingă și pe ei. Păstrez și acum jurnalul lui Negar de la vârsta de opt ani: „Azi, Maman Nessi ne-a spus că nu ar trebui să mai venim pe la ea. Zice că ea nu este bunica noastră, că cineva pe care o cheamă Shahin Turcoaica e acum bunica noastră. Eu am început să plâng, și ea mi-a spus: «Păi, așa vrea mama ta.»“.

Uneori venea sus când nu eram acasă și le lua „jucăriile bune“ – cadouri primite de ziua lor și cu alte ocazii – și le ascundea ca să nu le strice. Chiar și acum, când scriu despre asta, mă uimește cât de străin îi era ei conceptul de plăcere și joacă; se simțea amenințată de el, de parcă i-ar fi produs inevitabil doar pierdere și suferință. Odată, Tahmineh Khanoom, care cunoștea fiecare cotlon al apartamentului mamei, căci o mai ajuta din când în când, ne-a dus pe mine și pe copii jos când mama nu era acasă. A deschis ușa unui dulap și, spre uimirea noastră, era plin cu urși mari de jucărie și alte animale de pluș, păpuși Barbie, mașinuțe și camioane pe care surorile lui Bijan le trimiseseră copiilor din America. Asta ni s-a părut atât de ciudat, că ne-a făcut să râdem și să-i plătim cu aceeași monedă luându-ne înapoi câteva dintre jucăriile preferate ale copiilor – nu ne-a lăsat inima să i le luăm pe toate și să nu-i mai lăsăm nimic.

— Și tu ne-ai învinuit că ne-am pierdut jucăriile, a spus Negar, pe când urcam pe furiș scara cu brațele pline.

În ultima parte a vieții, mama își petrecea majoritatea timpului într-un salon lângă dormitor. Încăperea era deprimantă pentru mine, deși era însorită, cu uși mari, cu geamuri până jos, care se deschideau într-un balcon ce dădea spre grădină. Această luminozitate veselă era umbrită de fotografiile care păreau că se înmulțesc alarmant pe mese, pe orice suprafață la îndemână și pe pereți. Erau aranjate fără a se ține seama de mărime sau formă și aproape nici una nu atârna drept, stăteau înclinate una spre alta, asemenea unor străini beți într-un bar.

Mama către sfârșitul vieții, printre fotografiile ei

În încăperea aceasta ea servea legendara ei cafea unor oaspeți aleși la fel de alandala ca și fotografiile. Pe lângă portarii de la spitalul din vecinătate, rudele lui Saifi, studenți de-ai mei și vecini, se aflau necunoscuți pe care-i întâlneam întâmplător în casa vreunui prieten, sau, în unul sau două

cazuri, dăduse peste ei în autobuz sau în taxi. Pe acești indivizi adunați de-a valma îi vedeai așezați nesigur pe marginea scaunelor, ca și cum s-ar fi temut de străinul de lângă ei. Uneori plătea scump această toleranță, ca atunci când un personaj dubios, numit Ahmad Agha, care arăta ca un Kojak chipeș, a fost o vreme preferatul ei. Timp îndelungat Ahmad Agha o vizita zilnic, pretinzând că o informează asupra activităților clandestine întreprinse de cei ce se opuneau regimului. El i se prezentase drept activist politic și îi furniza povești fantasmagorice despre activități secrete ce ar fi avut loc în bazar, revolte misterioase din școli religioase și crime odioase comise de miliție și gărzile revoluționare.

Și în fiecare zi mama repeta poveștile spuse de Ahmad Agha, cu chipul transfigurat de emoție și cu o convingere ce îți sfâșia inima, încât nu puteai să le pui la îndoială autenticitatea. Ne-am străduit cu cât mai multă diplomație să o avertizăm, dar refuza – ca întotdeauna – să ia în seamă vreo critică adusă celor care îi intrau la inimă. Ahmad Agha o tapă de bani sub pretextul unor donații pentru victimele regimului și pentru insurgenți și, când a dispărut, la fel de brusc cum apăruse, a luat cu el și argintăria, care cuprindea amintiri prețioase de la mama și de la primul ei soț, precum și două covoare vechi. Asemenea altora care au mai furat-o, știa că ea își ținea lucrurile de valoare la subsol, lângă garaj. Nu era greu să o păcălești și să o furi, nu aveai decât să spui ce voia să audă. Dacă te declarai necondiționat împotriva regimului islamic, te plasai în capul listei preferațiilor ei. Și dacă îi luai partea împotriva tatei, atunci puteai obține aproape orice. Ea simțea că poate avea încredere în cei care erau de acord cu ea. Și spre lauda noastră – a mea și a fratelui meu – noi nu ne-am lăsat

prinși în acest joc, plătind însă scump pentru rebeliunea noastră.

Eu am continuat să o vizitez pe mătușa Mina mult timp după ce mama se certase cu ea. Pe la mijlocul anilor 1980, mătușa Mina se îmbolnăvisese. Îmi aduc aminte că într-o zi s-a lăsat pradă amintirilor și pentru prima dată s-a încumetat să-mi spună povestea cum o știa ea.

— Mama asta a ta e tare caraghioasă, a spus ea, ridicându-se de pe fotoliu ca să-mi aducă albumul de fotografii. E în stare să te acuze de cele mai cumplite crime și să rupă orice legătură cu tine și, după câteva săptămâni, se așteaptă ca tu să te porți ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Uneori cred că îi priește să se dea în spectacol și să enerveze lumea. Problema lui Nezhat e că face totul la extreme. Poate fi bună și generoasă peste măsură încât să crezi că nu o vei putea răsplăti vreodată, ca apoi, din senin, să devină autoritară și agresivă.

Mătușa Mina mi-a spus că se certau adesea din pricina felului în care mama se purta cu mine.

— De atâtea ori când te întorceai în Anglia sau America după vacanțele de vară, Nezhat era atât de supărată pe tine, că blestema, spunând că speră să se prăbușească avionul cu tine. Nu-mi dau seama ce a fost mai rău, urma mătușa Mina, sinuciderea mamei ei sau descoperirea în noaptea nunții că Saifi avea o boală terminală.

— Sinucidere?

Era prima dată când auzeam o aluzie că moartea bunicii mele se produsese prin sinucidere. Cu siguranță că cineva ar fi pomenit de asta. Ea nu a luat în seamă întrebarea mea.

— Nu sunt sigură ce a fost, umblau tot felul de zvonuri – naștere, infecție, ba chiar că a omorât-o bunicul tău, se vorbea chiar că era nefericită și că s-a sinucis. Știi că nepoata ei Fakhri avea niște probleme, suferea de o boală mintală, de depresie cred. Nu cred că Nezhat a vrut să afle adevărul, dar acum nu mai are nici o importanță.

Eram atât de șocată nu numai să aud această veste, cât și de modul evaziv în care mătușa Mina mi-a împărtășit-o. Era o bucată pierdută din puzzle-ul pe care mă tot căznisem să-l completez.

— Uneori cred că Saifi i-a făcut mult rău mamei tale, a spus mai departe mătușa Mina, ea nu și-a revenit deloc după moartea lui. A umblat mult timp îmbrăcată în negru.

(Tata scria că atunci când o văzuse prima dată, mama era înveșmântată în negru și avea chipul străbătut de „valuri“ de durere.)

— N-a reușit deloc să se pună pe picioare după asta.

Lipsa dragostei, așa denumise studenta mea starea asta – poate că și mama suferea de o astfel de boală. Atâtea femei par să sufere din pricina ei. Chiar și mătușa Mina, dacă stau să mă gândesc, bunica mea, chiar și unele dintre studentele mele.

— A făcut un zeu din omul acela, păi nici un bărbat nu merită așa ceva, a conchis mătușa Mina cu un zâmbet năstrușnic.

Nu se puneau problema să o întreb pe mama dacă bunica se sinucisese, dar l-am întrebat pe tata.

— Nu știu ce s-a întâmplat, mi-a spus el. Au umblat tot felul de zvonuri. Nimeni nu i-a acordat suficientă atenție bietei femei cât să cerceteze.

Mai târziu, i-am întrebat pe verii mamei, dar nici unul nu avea habar de asta. Așa că singurul mod în care pot să mă împac cu gândul că nimeni nu știa sau nu-și amintea nimic despre viața bunicii e să rețin ceea ce știu sigur despre ea, precum și faptul că o uitaseră cu toții. Un prieten m-a întrebat odată de ce credeam că adevărul e atât de important.

— Adevărul, spunea el, nu te consolează, oricum nu în aceeași măsură ca minciuna sau uitarea.

La mai puțin de un an după acea vizită, mătușa Mina a murit. Suferea de mult timp de cancer la stomac. Slăbise foarte mult, ceea ce o făcea să pară chiar mai elegantă și mai feminină. În ciuda bolii, era mereu impecabil îmbrăcată și ținea sub control tot ce se întâmpla în frumosul ei apartament plin de antichități. Spre deosebire de al mamei, în al ei era ordine și armonie. Mama nu a avut nimic împotriva ca eu să o vizitez pe mătușa Mina, dar nu s-a îmbunătățit nici după ce a aflat că e bolnavă. De obicei, ca să o determini pe mama să-și lase deoparte animozitățile față de cineva trebuia să îi povestești despre nenorocirile aceluia om. Dar mătușa Mina era bolnavă, pe moarte, iar mama n-a arătat nici dorința de a afla ce se petrece cu ea, nici curiozitate și nici milă.

— Am auzit, a spus ea pe un ton neutru, că trișează la remi. Dar eu i-am luat apărarea, a adăugat apoi fără vreo emoție. Asta e ce se spune, că trișează și nimeni nu vrea să mai joace cu ea.

Își făcea adesea un titlu de glorie din faptul că „era mereu alături“ de prieteni și rude în momentele grele, scoțându-mă din fire când se lăuda că rareori merge la nunți, dar că era întotdeauna prezentă la înmormântări. Și totuși, când a murit mama ei vitregă, deși își făcea griji pentru mătușa Nafiseh și a stat mult cu ea, a dat dovadă de prea puțină suferință. La

înmormântare vorbea cu voce tare și chiar a izbucnit în râs. Prietenilor mătușii Nafiseh le-a făcut mare plăcere să-i facă semn să tacă, spunându-i:

— Nezhat Khanoom, te *rugăm*...

Am mers regulat la mătușa Mina cât s-a aflat în spital. În ultimele câteva zile, au dus-o la terapie intensivă. Îmi amintesc cum stăteam cu fetele ei, în spatele geamurilor de la terapie intensivă, păzind-o. Era agitată, se tot foia și noi stăteam acolo neajutorate, căci nu mai puteam să facem nimic. După ce a murit, am mers la cimitir cu Layla, fiica ei cea mai mică, și am urmărit prin geam cum o spălau și o pregăteau pentru înmormântarea musulmană. Când i-am povestit mamei, stătea pe canapea, în capotul ei spălăcit, verde deschis. Nu a spus nimic.

— Layla a fost mereu o fată bună, a rostit ea în cele din urmă. Îmi plăcea de ea.

După o vreme s-a ridicat, îndreptându-se spre ușă, și m-a întrebat:

— Vrei o ceașcă de cafea?

1. Joc de cărți de origine persană, similar cu casino sau scopa.

Capitolul 29

Înfruntând lumea

Tata acționase ca mijlocitor între mama și restul lumii. Orice problemă ar fi avut, cu instalația de apă, cu casa sau grădina, cu servitorii, ea îl chema de la serviciu, în mijlocul unei întâlniri, și se aștepta ca el să o rezolve. Dacă voia să călătorească, el îi făcea rost de pașaport și bilete. Când se simțea jignită de vreun prieten sau cunoștință la vreo petrecere se înfuria dacă nu îi „lua apărarea“. La începutul revoluției, când noul regim a anunțat că foștii parlamentari trebuie să se prezinte în instanță și să dea înapoi salariul, tata s-a dus în numele ei la întrunirile pregătitoare și a plătit ce era de plătit. Apărarea și protejarea ei – o femeie care ținea atât de mult la propria independență – au fost lăsate în seama tatei mai întâi, și apoi, în seama mea și a fratelui meu.

Acum că tata nu mai era, mama depindea de noi – adică, de fapt, de Bijan – în orice problemă domestică sau practică. Tata rezolvase aspectele financiare ale problemei ei judiciare, dar apoi a fost chemată în instanță pentru o a doua audiere, care era mai degrabă o formalitate. Cum avea să se descurce fără el? M-am oferit să merg eu cu ea, la fel și unii prieteni. Dar ne-a refuzat cu încăpățănare.

— Sper, a spus ea, că n-o să vină vreodată ziua când să depind de cineva.

Când am insistat, mi-a replicat:

— Te rog, nu-ți mai bate capul, sunt în stare să îmi port de grijă. Așa am făcut toată viața. Asta e soarta mea, a conchis apoi rece, disprețuitoare.

Și după cum s-a dovedit, a avut dreptate, nu avea nevoie de mine. S-a întors triumfătoare și ne-a povestit cum le-a spus că ea nu are nimic de care să-i fie rușine. A vorbit cu mândrie de activitatea ei în Parlament. Nu avea ce vină să-i găsească, căci votase împotriva legii capitulării americane și împotriva legii protecției familiei, pe care noul guvern le repudia acum.

— Le-am spus că, dacă ar avea puțin bun-simț, mi-ar ridica o statuie de aur, dar știm cu toții că așa ceva n-are să se întâmple vreodată. Și i-am spus anchetatorului meu – apropo, nu era cleric – că eu sunt musulmană dinainte de nașterea lui, că așa putea să-i fiu mamă.

— Și? am întrebat eu.

— Așa că scutește-mă, nu-mi mai predica mie despre religie. Și să nu-ți imaginezi vreo clipă că așa crede în hainele astea pe care ne forțați să le purtăm, de parcă dacă mă acopăr cu totul o să fiu mai credincioasă.

— Și el ce a răspuns, mamă?

— O, el nu era ca ceilalți, poate că în sufletul lui e împotriva guvernului. A râs și mi-a spus: „Știu că sunteți o bună musulmană și mai știu că nu credeți ce spuneți“, dar eu i-am răspuns: „ba chiar cred din tot sufletul și dacă ai să vii la mine acasă să bem o cafea am să-ți explic și dumitale“.

Înainte de a pleca i-a spus anchetatorului că tatăl ei avea obiceiul să joace cărți și să bea, dar era un musulman mai bun

decât mulți dintre conducătorii noștri de acum, pentru că practica principiul de bază al islamismului, grija față de alții, lucru care nu se poate spune despre ei.

În ziua aceea a fost atât de emoționată, de parcă și-ar fi descoperit o putere ascunsă. Da, nu avea nevoie de un mijlocitor între ea și lume. Ajunsese să-și dea seama de asta un pic cam târziu totuși, pentru că, pe când îi povestea întâmplarea lui Bijan, începuse deja să o condimenteze cu acuzații împotriva tatei, pe care îl acuza că o pârâse cu rea intenție autorităților cu care el devenise apropiat.

— Închipuie-ți că acest om care a pretins toată viața că nu se va pleca dinaintea șahului se înhăitează acum cu oamenii ăștia, doar pentru că trebuie să o întrețină pe târfa aia pe care o numește soția lui.

Am călătorit prima dată în Statele Unite și în Europa pentru o conferință de câteva zile, în 1989, înainte de Anul Nou. Aveam la vremea aceea copii și propria noastră casă, soțul meu avea o slujbă care-i plăcea, iar eu devenisem un critic literar cunoscut în Iran. Timp de aproape douăzeci de ani, de la începutul anilor 1980 până când am plecat, în vara lui 1997, studiasem și scrisesem despre literatura persană. Încă din copilărie îl văzusem pe tata pendulând înăuntrul și în afara literaturii, recurgând la povești din *Șah-Namè* și din literatura clasică pentru a ne ajuta să cunoaștem Iranul și asta devenise acum o a doua natură pentru mine. Am studiat literatura și poezia modernă pentru a găsi indicii despre cum confruntăm sau eludăm realitatea, despre cum ne folosim experiența și o prefacem în limbaj, nu ca să ne exprimăm, ci să ne ascundem. Atunci, ca și acum, eram convinsă că prin studierea literaturii

contemporane iraniene aş putea ajunge să înţeleg întâmplările politice şi sociale.

Dar apoi, dintr-odată, am simţit că nu îmi mai era suficient să fiu critic literar. Dat fiind climatul politic, era mai uşor să scrii eseuri şi articole corecte din punct de vedere academic şi astfel să îţi câştigi respect în rândul elitei intelectuale. Dar deveneam tot mai răutăcioasă în scrierile mele. Îmi aduc aminte cât de emoţionată eram de micile bucăţele de adevăr descoperite, pe care le adunam cu băgare de seamă şi le duceam acasă, în cuibul meu. Dar forma era greşită: părea că există ceva artificial, ceva născocit despre aceste idei înflăcărâte, îmblânzite şi făcute să adere la un limbaj mai sobru. Am început să scriu despre Vladimir Nabokov, în parte datorită entuziasmului studenţilor mei pentru scrierile lui. Se părea că şi eu aveam aceleaşi obsesii ca şi el: o preocupare pentru exil, o credinţă statornică în lumea transferabilă a imaginaţiei, în puterea subversivă a literaturii, credinţa că e posibil să transformi, prin intermediul literaturii, suferinţa într-o frumuseţe trainică.

În romanele lui există multe dintre lucrurile considerate periculoase de o mentalitate totalitară: respectul pentru individ, dragostea senzuală, înţelegerea relaţiei complicate dintre victimă şi agresor. Nabokov a înţeles că poţi să preiei controlul asupra realităţii prin imaginaţie.

Cartea mea *Anti-Terra* a fost publicată în 1994 şi, câteva luni mai târziu, am renunţat la postul meu de la universitate. Îmi plăcea să predau, dar cu cât cursurile mele deveneau mai cunoscute, cu atât autorităţile universitare îmi îngreunau activitatea. Creasem un program special de conferinţe, la care invitam scriitori, cineaşti şi artişti bine cunoscuţi să vorbească

și să interacționeze cu studenții. Primul vorbitor a fost faimosul regizor Abbas Kiarostami, care ținea prima conferință publică de la izbucnirea revoluției. Unul din studenții mei, domnul Forsati, șeful Asociației Studenților Islamici și un mare iubitor de film, mă ajutase să realizăm această serie de conferințe. Sute de studenți au venit în marele amfiteatru să-l audă vorbind. Ultima conferință l-a avut ca invitat pe Bahram Beyzaii, un alt regizor faimos, dar controversat, care era revoltător de sincer în critica pe care o făcea regimului. La începutul revoluției, scrisese o piesă extrem de populară și bine primită de critică despre moartea ultimului conducător al Imperiului Persan, Yazdegerd, care a fost ucis de un morar chiar înainte de invazia arabilor. După conferința lui Beyzaii, pe când coboram scările cu domnul Forsati, mi-a spus:

— Ar trebui să știți că aceste întruniri nu vor mai putea avea loc. Beyzaii le-a pus capac. Administrația consideră că au devenit prea subversive politic.

La cursurile mele au început să vină studenți de la alte universități. Îi lăsam să participe pentru că eram conștientă că există prea puține locuri în Teheran unde să aibă loc dezbateri deschise despre literatură. Cum aș fi putut refuza pe cineva care dorea își petrece timpul liber discutând despre *Tom Jones* și *La răscruce de vânturi*? Dar decanul facultății era mai puțin îngăduitor. A hotărât să interzică accesul tuturor celor din afară și a instituit o nouă regulă, prin care oricine voia să mă viziteze trebuia să obțină o permisiune de la biroul lui. În fiecare zi apăreau noi reguli și opreliști. Mă ademeneau mai întâi, ca apoi să-mi restrângă activitatea. La un moment dat, simțeam că îmi petrec mai mult timp luptându-mă decât făcându-mi treaba. Mi-am dat demisia, dar nu mi-a fost acceptată timp de doi ani. Nu

ar fi avut nici o problemă să mă dea afară, dar cine mă credeam eu ca să îmi dau demisia? Cel puțin așa interpretam eu ce se întâmpla. În următorii doi ani am ținut un curs particular pentru șapte dintre studentele mele preferate și pentru un student băiat, căruia nu puteam să-i negăm drepturile.

Ne-a luat mult timp mie și soțului meu să luăm hotărârea să plecăm din Iran. Luni întregi am întors pe toate părțile problemele despre viitorul nostru, despre viitorul copiilor și despre cum am putea să ne slujim cel mai bine patria – astfel de discuții erau obișnuite printre prietenii, familia și cunoscuții noștri. Tot timpul cât am stat în America – îmi amintea soțul meu – am visat că ne vom întoarce. Eu îmi doream pentru copiii mei să aibă posibilitatea să facă aceleași alegeri pe care le-am făcut noi, să vadă lumea și să ia propriile decizii. Mai voiam și să fiu scriitoare și profesoară, ceva ce mi se părea absolut necesar ca să supraviețuiesc. Slujba lui Bijan nu avea legătură directă cu regimul. Era partener la o firmă de arhitectură împreună cu un grup de colegi pe care-i respecta și-i plăcea foarte mult, iar firma primise niște proiecte interesante care-l făceau să se simtă dorit și apreciat. Pe lângă asta, îi tot aminteam eu, avea avantajul să fie bărbat. El încerca să nu facă mare caz de asta și ne aducea aminte cum ne-am sustras noi legilor regimului, dând exemplul propriei sale experiențe.

Asta nu însemna că Bijan nu era de acord cu mine. De când m-am întors la Teheran, m-am simțit oarecum nelalocul meu, niciodată pe de-a întregul acasă, iar asta se datora pe undeva și faptului că sunt femeie, și înclinațiilor mele. El, pe de altă parte, se simțea pe deplin acasă și, cu toată dăruirea pe care o pune în fiecare proiect, își realiza visul de a avea un cămin stabil – o aspirație către care tânjise de când a părăsit Iranul la vârsta de

șaptesprezece ani. La optsprezece ani după întoarcerea noastră, își crease un cămin, aproape ca o insulă, populată de familie, prieteni și colegi. Era foarte dureros să părăsească acest cămin.

Într-o noapte, Bijan a fost oprit de miliția revoluționară, în timp ce se întorcea acasă cu mașina de la o petrecere. Ei l-au învinuit că băuse, ceea ce era adevărat, deși el a negat. A fost dus la sediul comitetului revoluționar, unde a rămas toată noaptea într-o celulă cu drogați și alți tineri arestați pentru petreceri și delictе de acest fel. Dimineața a fost dus la șeful comitetului împreună cu alți tovarăși de celulă. Deținuții de aici erau de obicei duși la tribunal cu un microbuz, dar ofițerul de serviciu i-a spus discret lui Bijan că ar putea merge cu autobuzul sau cu taxiul, caz în care ar putea trece și pe acasă – o aluzie voalată că ar putea scăpa cu o șpagă corespunzătoare. În taxi, ofițerul i-a amintit că va trebui să facă o analiză de sânge și că, dacă dorește ar putea să cheme pe cineva, vreun membru de familie, să vină să-l ia mai târziu. Bijan a priceput aluzia. Ofițerul și-a primit șpaga și un șofer de la biroul lui Bijan a făcut analiza de sânge și a scăpat. Bineînțeles că nu toată lumea era la fel de norocoasă. Avea prieteni care fuseseră forțați să spele closete în pușcărie, sau bătuti și amendați. Știam de două cazuri diferite în care niște tineri care încercaseră să scape de raidurile armate din timpul unei petreceri își găsiseră moartea căzând pe fereastră sau pe scara de incendiu.

Când mă plângeam că devenim complici și acceptăm în tăcere toate acestea, Bijan îmi arăta că nu toți iranienii cedau în fața abuzurilor regimului. Oamenii acceptau regulile de formă și continuau să le încalce, așa cum făceau și oficialii și funcționarii guvernamentali. Era o sfidare căreia guvernul nu avea cum să-i pună capăt. Aceste acte de nesupunere aveau o

năstrușnicie pe care o apreciam, cu oarecare rezerve: eram deranjată de această formă de nesupunere pentru că implica o înțelegere tacită între regim și oameni. Iar mie mi se părea periculos să cedezi la acest tip de complicitate. E important nu numai să încalci regulile, dar să și faci cunoscut public că ai dreptul la asta.

— Mama nu ne dădea voie să facem o mulțime de lucruri, i-am spus eu. Dar noi le făceam oricum, simțeam că eram îndreptățiți să o mințim și nu ne simțeam prost. (Deși ne simțeam.) Pentru că se purta dictatorial. Și crezi că asta făcea ca minciuna să fie în regulă? Asta e o boală a societății noastre, felul în care victimele devin complice în actele întreprinse împotriva lor. Pentru că, orice justificare am găsi, eu și cu tine mințim și înșelăm, atâta timp cât le facem jocul, și ni se pare în regulă să procedăm așa, ceea ce e și mai rău.

Acest obicei de a ne preface că cedăm în fața regimului dădea naștere în noi toți unei anumite delăsări morale, unei leneviri spirituale. O vedeai la cunoștințele noastre de sex masculin care spuneau cu o strâmbătură batjocoritoare:

— Și de ce să facem atâta tevatură pentru o bucată de pânză?

Neînțelegând mai întâi de toate că vălul nu era o simplă bucată de pânză, pentru mulți bărbați și femei căpătaseră o anumită semnificație spirituală și, pe deasupra, asta nu se referea la ce simțeam eu față de bucata respectivă de pânză, deși ar fi trebuit să fiu liberă să îmi exprim sentimentele. Asta se referea la libertatea alegerii. Nici un regim, nici o autoritate nu avea dreptul să-i spună unei femei cum să se raporteze la Dumnezeu.

Shahrnush Parsipur a scris despre felul în care, atunci când a fost în închisoare, a primit indicații cum să se roage de la gardianul ei. I-a răspuns că se va ruga fără vâl pentru că are credința că Dumnezeu nu are gen, dar dacă cumva ar fi avut, atunci ar fi fost femeie, așa că nu avea nevoie să se ascundă de el prin vâl. Parsipur nu avea nici o afiliere politică și totuși era ținută în pușcărie și suferea pedepse îngrozitoare pentru că refuza să cedeze înaintea autorităților. Cred că, asemenea lui John Locke, ea trebuie să fi fost convinsă că orice autoritate reprezintă o greșeală. Dar acum, bărbați laici, luminați ne dojeneau pentru că deveneam enervante refuzând să purtăm vâlul obligatoriu. Și erau foarte bucuroși să se folosească de legile locului ca să-și ia o a doua nevastă tânără sau să divorțeze de nevastă fără consimțământul ei. O problemă a unui astfel de regim era că oferea atât de multe tentații care sfidau rațiunea.

În cele din urmă, atât Bijan cât și eu aveam motivațiile noastre. Dar decizia de a pleca sau de a rămâne la Teheran era foarte personală și indiferent ce am fi ales aveam un preț de plătit. Eu aveam norocul să am o profesie liberală. Puteam preda și scrie oriunde aș fi trăit. Mă simțeam vinovată însă față de părinți. Nu voiam să-i părăsesc. Atâția din generația lor fuseseră lăsați de izbeliște, fără nimeni care să aibă grijă de ei. Tata se recăsătorise, dar

mama?

Am discutat de multe ori cu tata ideea plecării. El spunea că ar putea fi spre binele nostru să plecăm, cel puțin pentru câțiva ani. Eu i-am zis că o să-i duc lipsa.

Eu cu Negar, tata și Dara, la începutul anilor 1990

— Și eu mi-am părăsit tatăl când aveam optsprezece ani, a spus el. Așa stau lucrurile pe lumea asta. Trebuie să vă gândiți la voi.

Și mi-a spus că de la o vreme se tot gândește dacă nu ar fi bine să plece și el din Iran.

Într-o dimineață, când era aproape sigur că vom pleca, m-am dus în apartamentul mamei. Ea era în bucătărie. Am dat ocol încăperii, uitându-mă la fotografii: Negar, cu rochia ei roșie, stând lângă un copac, Dara, cu obrajii durdulii ca de bebeluș, cu privirea lui șmecherească, Mohammad și cu mine, îmbrăcați în alb și negru, pe când eu aveam vreo șapte ani, iar el doi. Mama a adus cafea și biscuiți. Eu am început să-i povestesc despre ultima mea călătorie în SUA. I-am spus că mi s-a oferit o catedră pentru doi ani la Școala de Studii Internaționale Avansate de la Universitatea Johns Hopkins. A urmat o pauză, apoi mi-a zis:

— Ei, asta-i o veste bună!

Și mi-a amintit de vremea când m-a dus în Anglia.

— De ce să nu aibă și copiii tăi aceeași șansă? Și nu e ca și cum ai pleca de tot.

— N-aș vrea să rămâi singură. De ce nu vii cu noi?

— Aici e casa mea, a răspuns ea zâmbind sarcastic. Și oricum, eu nu pot pleca nicăieri. Domnul acela, tatăl tău, a avut grijă de asta.

Problema plecării ei din țară se mai pusese și altă dată. Mohammad și Shahrân plecaseră cu aproape zece ani în urmă și o rugaseră să meargă să-i viziteze în Anglia. Indiferent de scuza pe care o invoca, mama nu uita niciodată să amintească de responsabilitățile tatei, spunându-ne că din pricină că nu divorțaseră niciodată în fapt, ea nu putea pleca din țară fără consimțământul lui în fața unui notar.

— Iar eu nu am să-l rog niciodată nimic, chiar dacă voi fi în pragul morții. E tragic că eu, care am votat împotriva legii pentru protecția familiei tocmai din pricina acestei opreliști – ca femeia să aibă nevoie de consimțământul soțului – să fiu supusă la o astfel de umilință.

Și vorbea cu atâta convingere, că am crezut-o. Dar mai târziu am descoperit că divorțul lor fusese trecut pe certificatul ei de naștere: ea era de fapt o femeie liberă.

— Și, oricum, am jurat că nu o să cer nimic de la regimul acesta, spunea ea alteori, așa că nu o să mă milogesc pentru pașaport, chiar dacă asta ar însemna să nu-mi mai văd niciodată iubiții copii și nepoți.

— Dar mamă, încercam eu să o fac să gândească logic, e dreptul tău să ai un pașaport. Nu te vei milogi. Vei cere doar ce ți se cuvine.

Astfel de dispute se terminau fie cu un refuz categoric, fie cu vreo aluzie vagă la te miri ce avea de făcut, poate că va merge când îşi va termina treburile. De data asta eram disperată. Credeam că dacă aş determina-o să vină să ne vadă, pe noi sau pe fratele meu, ne-ar fi mai bine tuturor. În cele din urmă s-a învoit să se mai gândească după ce „va rezolva mai întâi nişte treburi foarte importante“.

— Asta e țara mea, ne spunea ea seriosă – lăsându-ne impresia că avea treburi politice foarte delicate care o împiedicau să plece din Iran. Într-un anume fel, țara asta e la fel de importantă pentru mine ca și propriii copii. Am și eu îndatoririle mele patriotice.

O vreme, mama a fost foarte entuziasmată de plecarea noastră. Nu contenea să le vorbească și altora despre ea. Uneori se întorcea spre mine și mă întreba:

— La ce universitatea ziceai că ai fost acceptată?

— Johns Hopkins, mami!

— Da, asta e, o auzeam spunând la telefon, nu, nu la spital, e o universitate, una foarte bună, are o catedră acolo.

După ce a lăsat receptorul jos, s-a întors spre mine:

— Ce catedră spuneai că e? întreba ea secreteasă. Ai să te întorci curând, poate peste doi ani. Ascultă-mă pe mine, Ahmad Agha a trecut ieri pe aici și mi-a spus că lumea din bazare e foarte, foarte nemulțumită de regimul acesta. Da, ai să te întorci. Regimul ăsta o să se termine în doi ani.

De parcă clericii și-ar fi făcut bagajele și ar fi spus: „Ei bine, noi ne ducem de-acum. Poate ne mai vedem, poate nu!“.

— Ai să te poți întoarce în doi ani, nu?

— Da, mamă, îi răspundeam eu disperată.

Odată am izbucnit în plâns.

— De ce plângi, m-a întrebat ea. Biata Azi, să te muți mereu dintr-un loc într-altul! Să nu te bucuri niciodată de viață, să nu ai un cămin al tău!

M-a îndemnat să povestesc lumii ce se întâmplă în Iran.

— Să-ți faci datoria patriotică. Eu am să-ți trimit informații, mi-a spus ea pe un ton confidențial. N-o să putem vorbi deschis la telefon, desigur, dar găsim noi un cod. Dacă am să-ți spun „Agha e bolnav“ ai să știi că mă refer la regim.

Pe măsură ce trecea timpul și noi începeam să împachetăm și să ne pregătim, devenea tot mai îngrijorată și mai puțin entuziasmată. Câteodată nu mai vorbea cu mine, fără nici un motiv anume, sau se plângea că avea să fie lăsată de izbeliște încă o dată, o femeie singură în apartamentul acela atât de mare. Eu îi reaminteam că soacra lui Mohammad locuia deasupra, în apartamentul lui și că, din grijă pentru ea, noi închiriaserăm apartamentul nostru unui coleg al lui Bijan.

— Ce-am să mă fac când ai să pleci și eu am să rămân la cheremul aceluia domn, tatăl tău?

— Mami, Pari e avocatul meu și nu vei duce lipsă de nimic.

— Atunci, te rog să-mi aduci actele de proprietate ale terenurilor înainte de a pleca. Pot să-ți cer măcar atâta lucru?

— Sigur că da! răspundeam eu, știind că nu voi avea curajul să-i cer tatei acele acte.

— Ei, mi-aduc aminte de anii aceia când erai tu mică, spunea ea și i se frângea vocea, și locuiam în casa aia umedă din Lancaster, cât ți-era de frică. Câte ore nu stăteam eu ca să-ți caut cuvintele în dicționar. Și-acum... urma ea cu voce tot mai stinsă.

Pe măsură ce se apropia plecarea noastră, mă străduiam cu disperare să petrec cât mai mult timp cu ea. Ore în șir stăteam în salon, încercând să scot cât mai multe povești de la ea. Mergeam prin cameră întrebând-o despre fotografii.

— Mami, cine e aici? A, ia uită-te la tine și la mătușa Mina! Ai și alte fotografii cu Saifi după ce v-ați căsătorit?

Răspundea superficial, și când o întrebam despre bunica sau despre Saifi îmi repeta aproape cuvânt cu cuvânt același povești pe care le spunea mereu.

Într-o dimineață a scos o valijoară cu fotografii vechi și le-am împrăștiat pe jos. Îi auzeam pe Negar și pe Dara râzând pe balcon. Glasvandul era deschis și ei jucau un joc prostesc cu cuvinte. Din când în când, unul din ei spunea ceva stupid și amândoi izbucneau în hohote de râs. Mama nu s-a așezat pe jos lângă mine. Pe când eu luam la rând fotografiile din valiză, ea intra și ieșea din cameră, aruncând din când în când câte un comentariu despre vreo fotografie. Am pus deoparte câteva fotografii. Îmi dădeam seama că nu era cu puțință să păstrez momentul acela: copiii afară pe balcon, mama aproape împăcată cu mine, o senzație de bine și de apropiere cum nu mai simțisem de zeci de ani.

— Negar, Dara, i-a strigat ea intrând cu o tavă în mână. Cafeaua și ciocolata vă așteaptă.

— Mamă, eram gata să-i spun, nu le da cafea, sunt prea mici! Dar știam că îmi va răspunde:

— Tu, din toată lumea, nu trebuie să-mi spui mie ce e bun și ce nu e bun pentru copii!

Trecutul ei începuse să mă obsedeze. Voiam să o cunosc, să descopăr ce anume o făcuse să fie atât de distantă față de noi și totuși atât de aproape și de vulnerabilă. Era greu să comunic cu

ea, să vorbim. Nu-mi găseam niciodată cuvintele potrivite. Nu-i puteam spune:

— Mami, înțeleg de ce simți tu în felul acesta și îți sunt recunoscătoare pentru ce ai făcut la Lancaster și pentru alte lucruri, dar îl iubesc și pe tata.

Nu-i puteam spune că cel mai mult îmi doream ca ea să mă iubească. Îmi doream să mă atingă, nu din milă, ci pentru că așa ar fi vrut să facă.

— Dar tu ce-ți dorești, mami? aș fi vrut să o întreb, însă atâtea lucruri au rămas nespuse.

Acele ultime luni petrecute la Teheran înainte de a pleca au căpătat amprenta nostalgiei, de parcă prezentul se topise deja în trecut. Îmi aduc aminte că într-o dimineață mă chemase jos la o cafea. Când am ajuns, am găsit-o în bucătărie și mi-a spus să mă duc în salon cât termină ea de făcut cafeaua. Așteptând-o, m-am uitat în jur și am băgat de seamă anumite schimbări cărora nu le dădusem prea mare atenție până atunci. Ei îi plăcuse întotdeauna să aibă o încăpere mai mică unde să-și primească musafirii ocazionali. La început mutase totul în dormitorul ei și transformase în salonaș camera alăturată, care fusese dormitorul tatei. Apoi își mutase patul în salonașul cel nou, folosindu-l ca divan în timpul zilei și ca pat noaptea. Dar acum locuia practic tot timpul în camera aceea. Și fotografiile de pe pereți suferiseră o transformare. De când mi-aduc eu aminte, avea pe pereți poze cu noi patru împreună – și una cu tata în costumul lui de primar cu colan și cheie. Mai erau și alte fotografii cu noi, un portret tipic de familie cu fratele meu încă adolescent. Fotograful se străduise să ne scoată mai frumoși și

îmi făcuse ochii atât de deschiși, încât păreau verzi. Dar acum am văzut că mama scosese toate fotografiile în care apărea tata.

Încăperea era plină de fotografii ale copiilor și nepoților. Lângă instantaneele color cu Negar, Dara și Sanam, am băgat de seamă o fotografie alb-negru. În ea era o mireasă tânără și serioasă, alături de mirele ei zâmbitor, cu părul deschis la culoare. Mama cu Saifi. Pe noptieră ținea două cărți, amândouă din biblioteca mea. Erau printre cărțile preferate ale copilăriei mele. Una era o carte de care fusesem îndrăgostită pe la unsprezece ani. Mi-o făcuse cadou Layla de ziua mea și mă lăudam că o citisem de douăsprezece ori. Se numea *Desirée*. Scrisă sub forma unui jurnal, era o versiune romanțioasă a vieții lui Bernardine Eugénie Désirée Clary, fiica unui negustor bogat din Marsilia prieten cu Napoleon. Se pare că Napoleon fusese logodit cu ea când era încă sărac și a trădat-o mai târziu când s-a însurat cu Josephine. Ea s-a măritat în cele din urmă cu unul dintre generalii lui și a devenit mai apoi regina Suediei. Cartea conținea fotografii din filmul cu Jean Simmons, Marlon Brando și Merle Oberon și nu e de mirare că mie mi-au rămas în minte pentru totdeauna ca imagini ale personajelor istorice. Prima frază suna cam așa: „Cred că femeile cu un piept proeminent sunt mai atrăgătoare, așa că mâine am de gând să mi-l îndes pe al meu cu batiste“. Mama alesese această carte împreună cu o altă preferată a copilăriei mele, *Coliba unchiului Tom*, și le citea ca și cum ar fi fost cărți de istorie adevărată. Am început să-i spun că aceste cărți sunt romane – ceea ce era evident –, dar ea era atât de neclintită în credința ei, că am renunțat. I-am povestit despre Harriet Beecher Stowe și despre alte femei asemenea ei care au luptat pentru drepturile femeilor și împotriva sclaviei și cum credeam că lupta acestor

femei se aseamăna atît de mult cu a noastră. I-am povestit și cum, atunci cînd m-am dus prima dată la Paris, am încercat să identific podul unde viitorul soț al lui Desirée a găsit-o în pragul sinuciderii după ce descoperise că Napoleon avea să se căsătorească cu Josephine.

I-am spus că aveam de gînd să scriu o carte pe care să i-o dedic ei.

— Și cum ai s-o intitulezi? m-a întrebat ea.

— *Femei nerușinate*.

— Și tu crezi că o să-mi placă o carte cu un astfel de titlu?

— Nu, mamă, ce vreau să spun e că îmi amintesc că tu și mătușa Mina ne-ați povestit că se spunea că dacă le înveți pe femei să citească și să scrie asta le va face să se ocupe de lucruri lumesti și le va încuraja să scrie scrisori de dragoste bărbaților și să fie nerușinate. Vreau să scriu o carte despre asta și despre cîtă frică le este unora să le educe pe femei.

I-am povestit de o scriere a lui Shahrnush Parsipur, a cărei acțiune se petrecea spre sfârșitul secolului al XIX-lea. Într-o zi, tatăl eroinei, un *adib*, sau poet cărturar, mergea pe drum, cufundat în gînduri, fără să ia seamă la lumea din jur, cînd este trîntit de un străin călare, probabil un englez. Străinul impertinent, mînios pe neatenția *adib*-ului, îl biciuiește peste față. Întîmplarea stârnește un mare scandal. Se hotărăște apoi ca străinul să se ducă acasă la cărturar ca să-i ceară iertare. Această simplă confruntare este probabil doar o notă de subsol în viața englezului, dar îi transformă cărturarului viața pe veci. Schimbarea apare la început doar prin mici detalii. La vremea aceea puține case persane aveau scaune și alte mobile; chiar și cei înstăriți stăteau așezați pe podelele acoperite cu covoare, sprijiniți de perne mari. Ca să-l primească cum se cuvine pe

străin, cărturarul a trebuit să împrumute mobilă occidentală. Acesta este primul semn al invaziei străine. Englezul mai încalcă o regulă. În cele mai multe case persane se păstrează și acum obiceiul să te descâlți când intri în casă. Neștiind sau neluând în seamă acest obicei, străinul a intrat cu cizmele în picioare. Astfel, gestul lui de scuză se transformă într-o dovadă de superioritate. Cel mai important rezultat al acestei întâlniri este că acel cărturar a descoperit plin de uimire că pământul este rotund. Înainte de această întâmplare, el aflase vag despre asta, dar preferase să nu-i dea atenție. Timp de câteva zile, el se gândește la ce înseamnă această descoperire pentru el. Dându-și seama instinctiv de legătura între prezența străinului, forma rotundă a pământului și viitoarele schimbări și răsturnări, el afirmă în cele din urmă: da, pământul este rotund; femeile vor începe să gândească și, de îndată ce vor începe să gândească, vor deveni nerușinate.

— Asta vreau să spun când mă refer la femei nerușinate, i-am zis mamei, femei ca tine, ca Ameh Hamdam, profesoara ta, Ozra Khanoom, cum s-au luptat ca să învețe. Vreau să scriu despre asta și despre femeile imaginare din literatura noastră.

Nu am vrut însă să-i spun că voiam să scriu și despre femeile încăpățânate ca Rudabeh, Vis, Forugh, Alam Taj, femei care continuau să-și asume riscul de a... cum să mă exprim mai bine? Femei cărora nu le este frică să fie senzuale? Voiam să o întreb dacă există vreo nepotrivire flagrantă între a fi o femeie învățată – doctor, să zicem – și a fi o femeie căreia să-i placă să danseze?

— Eu am vrut întotdeauna ca tu să înveți, a spus ea urmându-și firul propriului gând. Folositoare țării tale. Asta cel puțin am realizat! Părintele care își disciplinează copilul este

întotdeauna neplăcut. Doar cu cei indulgenți vrei să ai de-a face.

Ar fi trebuit să-i spun:

— Da, asta mi-ai oferit, ne-ai educat, și ție îți datorez ceea ce sunt acum. Ai vrut să împlinesc eu toate visurile tale.

Ar fi trebuit să recunosc asta, dar era un pic cam târziu.

Mi-ar fi plăcut să cred că din ziua aceea așa ar fi trebuit să arate relația noastră. Dar a doua zi sau în ziua următoare, am revenit la comportamentul nostru obișnuit. Deschidea ușa bucătăriei și mă insulta cu voce tare, în timp ce musafirii mei încercau să-și continue discuția în salon ca și când nu ar fi auzit-o. După ce m-a prins vorbind cu tata la telefon, mi-a cerut pentru a nu știu câta oară actele terenurilor pe care le avea în proprietate împreună cu el, iar eu am tăcut din gură. Apoi mi-a reamintit că oricum nu se aștepta la prea mult din partea mea, căci eu aveam aceleași gene putrede.

Într-o bună zi, cam cu o săptămână înainte de a pleca din Iran, a venit sus, în apartamentul nostru. Spunea că are ceva să-mi arate. Părea supărată și mi-a întins un dosar mare ticsit.

— Nu ți-a trecut niciodată prin cap să-mi arăți și mie astea?

Avea toate articolele mele, chiar și o copie xerox a prefetei pe care o scrisesem la o traducere în persană a cărții lui Richard Wright, *American Hunger*¹. Avea înrămate chiar și scrisori și poeme de-ale studenților mei. „Alea pe care le-ai aruncat tu.“ Copiile pe care le am acum la articolele mele din Iran provin majoritatea din dosarul pe care mi l-a dat ea atunci.

— Și cartea asta a ta despre rusul acela, a spus ea, nu înțeleg. Nu înțeleg de ce trebuie să scrii despre el. Dar sunt mulțumită că faci ceea ce faci. Asta e ultima mea contribuție. Bani nu mai am, din pricina aceluia domn și a concubinei lui, dar sunt

bucuroasă că le-am lăsat copiilor mei ceva ce nimeni nu le poate lua.

În ultima dimineață, când a venit la garaj în capotul ei verde spălăcit, ca să-și ia rămas-bun, arăta supărată și abia ne-a răspuns la salut. Când am încercat să o sărut de plecare, a întors capul. A îndeplinit toate ritualurile de rămas-bun care asigurau o călătorie liniștită, aducându-și – așa cum făcea în astfel de ocazii – un vas mic cu apă cu o singură floare în el și Coranul. A vărsat apă în urma noastră să ne poate noroc. Dar ce-mi duc aminte cel mai bine este amărăciunea și durerea ce i se citeau pe chip.

Pe măsură ce mașina se îndepărta, m-am străduit să mi-o reimaginez – un truc pe care îl învățasem când eram foarte mică – te uiți la o imagine, închizi ochii și ți-o reînchipui, apoi deschizi ochii și te uiți din nou. Așa că m-am întors și m-am uitat din nou la ea, în capotul ei verde spălăcit, în umbra garajului întunecat, și am fost uimită să văd cât de bătrână arăta, cu pete pe față, cu părul cărunt încă frumos, cu pomeții înalți și cu ochii lipsiți de sclipire... Bătrânețea părinților noștri ne uimește în același fel cum o face trecerea copiilor noștri la maturitate, dar fără aceeași bucurie, doar cu tristețe. M-am gândit dintr-odată cât de vulnerabilă și singură este. Apoi mi-a venit un gând care mi s-a înrădăcinat în minte. O să o pierd curând, m-am gândit, dar o pierdere presupune posesiune. Ea și tata mi-au oferit amândoi ceva de pierdut. Îmi părea rău de ea – nu în aceeași măsură de tata, care își îndeplinise visul, chiar și cam frânt. Dar mi-a fost milă de ea, pentru că nu a avut nimic de pierdut, pe mama ei o pierduse prea devreme și, odată cu plecarea tatei, își pierduse ce mai rămăsese din căminul ei.

Gândul acesta mi-a stăruit într-un colțișor al minții timp de cinci ani, când a prins brusc formă după moartea ei.

Plecaserăm puțin mai devreme decât era nevoie. Tata ne aștepta la aeroport să ne conducă și să ne ajute cu bagajele. Cunoștea lumea de la vamă în cazul în care se ivea ceva, iar mie îmi era mereu teamă că s-ar putea întâmpla ceva. Dar nu a fost cazul, nu ne-a deranjat nimeni. Mă gândeam că toată viața mi-a fost frică de moartea tatei, iar acum probabil că era ultima dată când aveam să-l văd.

Tata îmi lăsase moștenire poveștile, căsuța mea mobilă. Cu mama lucrurile erau mai complicate. Eu mi-am realizat cărțile, vocația și chiar familia datorită ei și în ciuda ei. Ironia făcea că până la urmă am ajuns ce voia ea să fiu, sau mai degrabă ce voise ea să devină: o femeie mulțumită de familia și de profesia ei. Fiica mea, Negar, a devenit ceea ce visase mama: a mers la facultatea de medicină și învață să ajungă doctoriță.

— Mami, mi-a spus ea, eu o să fiu prima femeie din familia noastră care se va face doctor. Tare i-ar mai fi plăcut asta lui Maman Nessi.

Oamenii au nevoie să fie acceptați pentru ceea ce sunt, au nevoie să fie percepuți și iubiți așa cum sunt, ca să se poată împlini pe de-a-ntregul. Dar pe ea cum să o considerăm? Păcatele și calitățile tatei erau concrete și specifice. Puteam să-l iubim, să ne înfuriem pe el, și să-l acceptăm ca atare. Dar nu puteam face la fel și cu mama. Era ca și când s-ar fi uitat în oglindă și nu ar fi văzut nimic acolo. Ea ne prefăcea pe noi în oglinzi, disperată să găsească o imagine pe care nu o vedea. Uneori mă surprindeam uitându-mă în oglindă și văzând chipul mamei. Nu crezusem niciodată că semănăm cu ea, iar când lumea îmi spunea asta, negam vehement. Eu semăn cu tata, le

răspundeam mereu. Și totuși, pe măsură ce trecea timpul, auzeam tot mai des această remarcă de la fiica mea, de fapt, despre care prietenii spuneau că seamănă cu mine. Și nu că mă asemăn cu mama la culoarea pielii sau la forma ochilor, ci mult mai mult decât atât. Era o expresie, o aluzie fantomatică, de parcă mi-ar fi trecut o umbră pe chip. Era acolo, în oglindă, nu bună și generoasă, ci rece și stăruitoare.

Când am plecat, am luat cu mine o bucată de pânză verde aproape deșirată, cu litere înflorate de pe vremea șahului Mozafaredin, rege din dinastia Qajar. Aparținuse mamei mele, descendentă a acestui șah și se destrăma la fiecare atingere. Mai mult decât alte pânzeturile vechi pe care mi le dăruise, această bucată de țesătură rarită îmi amintea de bunica, pe care nu o cunoscusem niciodată. Dădusem iama și într-o valiză veche din cămară și luasem de acolo toate fotografiile vechi. Când ne-am găsit în cele din urmă locul în noua noastră viață din SUA, mi-am luat obiceiul să le scot și să mă uit la ele timp îndelungat. Îmi întipăream în minte fiecare gest, chiar și pantofii pe care-i purta, forma cerceilor, felul în care se lăsa pe spate în anumite fotografii.

Acum câțiva ani, colegul lui Bijan care stătea cu chirie în apartamentul nostru din Teheran ne-a povestit, în timpul unei vizite la Washington, că mama îl invita împreună cu familia la cafea.

— Era interesant, ne-a spus el. Nezhat Khanoom ne povestea despre primul ei soț și despre familia ei, cât de bun fusese tatăl său, care o iubea pe ea mai mult decât pe ceilalți copii ai lui. Dar era ciudat că tot insista să ne spună: „Să nu care cumva să credeți dacă vă spune cineva că mama mea vitregă nu se purta

frumos cu mine. Ea mă iubea ca pe propria ei fiică și se purta foarte frumos cu mine“.

Ea se adresa de fapt unei voci din capul ei. Acum că tata o părăsise, avea nevoie să-și completeze vechea mitologie. Avea nevoie să știe că era iubită dacă nu de cei vii, măcar de cei morți. Voisem întotdeauna să știu ce o făcuse pe mama să nu mai danseze după acel prim dans cu Saifi. Și am aflat: ea nu s-a desprins de imaginea acelui prim dans, așa cum nu s-a desprins niciodată la Saifi. Și cum îi spunea mătușa Mina? „Lasă, Nezhat, desprinde-te de asta!“ Primul lucru pe care trebuie să-l faci atunci când dansezi este să te desprinzi, dar ea nu a făcut asta niciodată.

Dar și eu am fost nevoită să mă desprind, să mă desprind ea, să încetez să-i țin piept de fiecare dată. Și am dat să mă întorc spre prietenul lui Bijan, așa cum făcusem de atâtea alte ori, și să-i spun: „Nu, nu e cum v-a spus ea, fantasma ca de obicei“. Dar nu am spus nimic. Începusem să cred că poate în stadiul acesta singurul mod în care putea să supraviețuiască era să se întoarcă în trecutul pe care îl iubea, ca să rearanjeze și să reformuleze lumea după bunul ei plac, de data asta după voia ei. Las-o să trăiască în lumea asta în care tatăl ei e bun cu ea, unde mama vitregă se poartă ca o mamă adevărată, unde sora ei îi este prietenă și unde soțul ei dansează veșnic cu ea. Și se învârtesc și se rotesc într-o casă care nu mai există.

1. *American Hunger*, continuarea autobiografiei *Black Boy* a scriitorului de culoare Richard Wright (1908–1960), cunoscut pentru abordarea temelor rasiale.

Capitolul 30

Ultimul dans

Când a murit mama, pe 2 ianuarie 2003, tocmai scriam capitolul de „Mulțumiri“ al ultimei mele cărți. O dedicasem deja părinților și familiei mele și în mod convențional recunoscusem respectuos încurajarea și entuziasmul mamei pentru strădaniile mele. Acum simțeam că trebuia să schimb totul. Cum puteam să-i mulțumesc mamei? Dacă aș fi fost întrebată, ce-aș fi putut spune cu adevărat despre ea?

Luni de zile înaintea morții ei, o jeleam de parcă murise deja. Prietena mea Pari mă sunase într-o zi de la Teheran ca să-mi spună că mama fusese dusă la spital. Tonul pe care mă anunțase Pari sunase deliberat dezinvolt.

— Acum totul este în regulă, mi-a spus ea. Doamna Nafisi și-a revenit, le invită pe surori să bea cafea turcească cu ea și să mănânce bomboane de ciocolată. Poți să crezi că a trebuit să-i aducem filtrul de cafea și ceștile la spital, căci altfel ne-a amenințat că nu stă acolo?

Asta nu m-a consolată însă. De îndată ce am pus jos receptorul, am gândit: „O să moară!“. Câteva zile am umblat plângând prin casă, uitându-mă la fotografiile vechi pe care le adusesem cu mine de la Teheran. Familia mea s-a alarmat. Mergeau în vârful picioarelor în jurul meu și nu pomeneau

nimic de orele petrecute singură în pat, sprijinită de perne, înconjurată de fotografii împrăștiate în jur, în timp ce, cu lupa în mână, mă tot uitam la vechile fotografii alb-negru ale mamei.

Așa te ajunge din urmă trecutul, nu treptat, ci ca un pumnal, întotdeauna pe neașteptate. Și totul revine pe bucățele. Și te străduiești să le pui cap la cap, dar îl poți înțelege cu adevărat doar dacă accepți că e irecuperabil și fragmentar.

În ziua aceea am plâns moartea mamei, deși nu murise încă și aveam să sun sau să fiu sunată zilnic de la Teheran ca să primesc vești despre starea ei în spital. După ce i s-au făcut radiografii, a fost trimisă acasă. Stătea cineva cu ea zi și noapte. În zilele de pe urmă a fost mutată acasă la Tahmineh, fosta doică a copiilor mei, care era acum o bună prietenă a noastră. Eu vorbeam cu tot felul de oameni și cu toții încercau să mă liniștească. Făceam propuneri imposibile: să mă întorc eu acasă, să-i fac rost de un pașaport și să o aduc la Washington DC. Când vorbeam cu ea la telefon, uneori mă recunoștea, alteori nu știa cu cine vorbește.

De îndată ce noi am plecat de la Teheran, i-a dispărut toată ranchiuna și amărăciunea. La telefon, mă copleșea cu dragostea pe care nu mi-o putuse arăta cât am fost acasă.

— Deși sunt singură și îmi este tare dor de copiii și nepoții mei, spunea ea, îmi pare atât de bine că nu sunteți nici unul aici. Sunt mândră că am crescut doi copii sânguincioși, cu principii sănătoase.

— Te-am ascultat mai serile trecute (era vorba de vreun interviu pe care îl dădusem la Vocea Americii sau la BBC), spunea cu voce joasă și pe un ton conspirativ, urmând: Să știi că se aude ce spui. Înțelegi?

— Da, mami.

— Să spui mereu adevărul. Eu mi-am învățat copiii să nu mintă niciodată.

— Curând o să am vești pentru tine, spunea ea mai departe, persoana aia, ți-aduci aminte, nu?

Eram sigură că, dacă ne asculta cineva, și-ar fi dat seama că „persoana aia“ era regimul.

— Știi despre cine vorbesc, nu?

— Da, mami!

— Ei bine, e foarte, foarte bolnavă.

— Nu mai spune!?!

— Da, prietena mea zice că nu mai e nici o speranță. Dar ce face Dara? schimba ea tonul brusc. Spune-i că eu îi hrănesc păsărelele. Acum că e singur acolo, să nu-i faceți rău bietului copil.

Și la sfârșitul fiecărei convorbiri mă întreba:

— Și ce să vă trimit? Nuci? Aveți nevoie de ceva?

Uneori, câte un oaspete de la Teheran îmi aducea nuci sau cireșe confiate sau vreun mic medalion de aur pentru copii.

Când am vorbit de data asta cu ea la spital, mi s-a părut altfel. S-a plâns puțin, dar a uitat să mă întrebe ce voiam să-mi trimită.

— Mami, să-i ascuți pe doctori!

— Să-i spui lui Dara că-i hrănesc păsările. Să nu-i faceți rău lui Dara, bietul băiat, rămas singur, nici unul dintre voi nu-l apreciază, spunea ea. Sunt eu singură, da, dar sunt mândră că am doi copiii, așa ca voi, educați, cu principii înalte. Sunt bucuroasă că nu ați cedat niciodată.

— Te rog să-mi trimiți niște cireșe confiate, i-am spus eu.

— Și nuci?

— Da, da, și nuci. Tare-mi mai plac nucile!

Ultima dată când am vorbit cu ea, era mai slăbită, dar avea o voce mai sprintenă. Părea atât de fericită să mă audă.

— Azi, tu ești? a întrebat.

— Da, mamă, eu sunt. Mami mi-e dor de tine! Îți datorez atât de mult!

— Ce? a întrebat ea.

— Îți datorez atât de mult. Ai venit cu mine la Lancaster și n-ai dormit noaptea.

Dar ea nu mă mai asculta.

— Ce-ai vrea să-ți trimit? m-a întrebat. Mai ai nuci?

— Da, mamă, da, te rog...

Puteam oare să-i spun: „Te rog, mamă, să nu mori?”. Dar vocea i s-a stins, nu mai avea nevoie de un astfel de semn de recunoștință. De câte ori o sunam altă dată, vorbea atât de mult, că mi-aș fi dorit să nu mai vorbească, iar acum, când aș fi vrut să mai vorbească nu mai putea. Trebuie să fi fost atât de singură și acum nu mai avea nevoie de noi.

Ningea în ziua când am aflat vestea morții ei. Eram singură și așteptam o prietenă să mă ia ca să mergem la lucru, când a sunat telefonul. După ce am închis nu am făcut nimic. Îmi imaginam moartea ei atâtea luni la rând, dar acum nu mă puteam gândi la ea. Ce spusese Desirée, eroina preferată a copilăriei mele? Nu e nici o mângâiere când ți se spune că moartea bate la ușa oricui. Și m-am gândit că va muri și tata.

De ce nu le acordăm mai multă atenție celor pe care îi iubim? De ce nu-i întrebăm mai multe despre fiecare amănunt oricât de mărunț, despre copilăria lor, despre ce simt, ce visează și, dacă sunt obosiți sau nu vor să vorbească, de ce nu

insistăm? De ce nu păstrăm fiecare fotografie, de ce nu ne luăm notițe, de ce nu-i întrebăm pe alții despre ce știu, pe cei care au fost acolo înaintea noastră, cei care cunosc lucrurile pe care noi nu le știm?

Eram copleșită de teama irațională că trebuia să spun altora despre moartea mamei. Nu am vrut nici măcar să-i spun fratelui meu de la Londra sau soțului meu și copiilor. Trebuia să aflu anumite lucruri înainte de a mă simți în stare să-i recunosc moartea.

Apoi erau acei locuitori invizibili ai trecutului pe care și-l închipuia ea, pentru a căror pierdere ne făcea oarecum răspunzători pe noi. Era inevitabil ca ei să iasă la suprafață, ca niște năluci care fuseseră ținute în frâu atâtea zeci de ani; ei vor pretinde să afle propria lor poveste, așa cum și eu o voiam pe a mea. Și acum, de câte ori încercam să scriu „mulțumirile“ pentru cartea mea, începând cu „și mamei mele, Nezhat“, acele năluci ieșeau din întuneric și mă ațâțau:

— Și ce-ai de spus despre mama ta, Nezhat? Haide, spune-ne adevărul, măcar acum.

A murit oare așa cum a trăit? Cufundată în iluziile ei? Acele iluzii care fuseseră atât de distructive i-au venit în ajutor în cele din urmă. Pari mi-a povestit că aproape de sfârșit i-au spus că regimul căzuse și că în curând eu mă voi întoarce acasă cu familia. Mama întrebase despre anumiți oameni din guvern. Voia să știe ce se întâmplase cu Rafsanjani, fostul președinte, și cu conducătorul suprem, ayatollahul Khomeini. I-au spus că amândoi așteptau să fie judecați. Ei i-au spus că totul se va sfârși cu bine, așa cum a zis ea că o să fie. Auzind toate acestea m-am gândit: cel puțin la sfârșit a refuzat să accepte ceea ce nu dorea, rezistând în continuare la „nedorite“.

În săptămânile de după moartea ei, obișnuiam să mă duc în dormitor, să împrăstii fotografiile ei în jurul meu și să le studiez cu lupa, ceea ce îi îngrijora pe cei din familie, deși pentru mine era ciudat de liniștitor. Într-o seară, Negar și Dara au venit lângă mine. Îmi amintesc neliniștea din ochii lor, care înăbușea tonul vesel al vocilor cu care încercau să mă facă să merg cu ei jos să mă uit la *Seinfeld*, așa cum făceam de obicei. Nereușind să mă convingă, s-au așezat pe marginea patului și au început să ia fotografiile una câte una, minunându-se cât de tânără și cât de altfel arăta Maman Nessi. Dara ne-a spus că îi era dor să hrănească păsărelele cu ea, deși asta fusese ideea ei și că el o făcea doar ca să-i facă pe plac.

— Și mai mult decât a hrănit păsărelele, Maman Nessi m-a hrănit pe mine cu ciocolată și bomboane.

— Asta pentru că tu erai preferatul ei, a spus Negar. Eu eram preferata lui Babaii, el îmi zicea „micuța Azi“ și-mi spunea povești din *Şah-Namè* și planta flori în grădină cu mine. Și Maman Nessi ne spunea povești. Multe erau basme, dar cea care îmi plăcea cel mai mult era despre cum l-a cunoscut ea pe Saifi.

Negar m-a întrebat dacă îmi amintesc cum tot repeta mama povestea aia, descriindu-ne ce haine frumoase avea și cum dansase ea cu Saifi.

— Dând ocol peste ocol prin încăpere, a spus Negar mimând cu brațele.

Sigur că îmi aminteam. Și încă o dată am încercat să reînvii acel ton al vocii mamei, care părea că vine dintr-un loc îndepărtat, pe când repeta povestea acelei zile minunate, acum la fel de încremenită în timp ca și basmele pe care îi plăcea să le spună copiilor mei:

— L-am întâlnit la nunta unchiului meu, aveam doar nouăsprezece ani și eram foarte frumoasă. Au fost două ceremonii, una pe la mijlocul dimineții, când am purtat rochia mea de *crêpe-de-chine*, și alta seara, când am purtat o rochie de satin. Saifi era foarte chipeș, fiul prim-ministrului și descendent al regilor Qajar, ca și mine. El se tot uita la mine, dar cât timp tata era de față nu îndrăznea să se apropie. N-a îndrăznit nici un alt bărbat, cu excepția unchiului meu, căruia i-am acordat primul dans. De îndată ce a plecat tata, Saifi m-a invitat la dans, de patru ori la rând, până când unchiul meu a început să se uite urât la noi. A doua zi, el a venit cu familia lui la noi acasă ca să-mi ceară mâna...

Capitolul 31

Pericolele dragostei

Când am plecat de la Teheran, am încercat să păstrez imaginea tatei la aeroport, rămas acolo, uitându-se după noi cum așteptam la rând ca să trecem dincolo. M-am gândit că nu o să-l mai văd niciodată. Mi-a fost tare dor de el cât timp ne-am aflat în America, în Potomac, Maryland, dar el era cel care ne suna și ne lăsa mesaje pe robot și, din tonul lui, mai degrabă decât din voce, îmi dădeam seama că era supărat. „Voiam doar să-ți aud vocea“, spune. Sau „E ziua lui Negar“. Sau „Te aud tot timpul la Vocea Americii și la BBC, dar nu te pot auzi niciodată la telefon“. Când mi-a apărut cartea *Citind Lolita în Teheran*, nu i-am trimis-o de la început. „Am auzit despre cartea ta“, spunea el într-un mesaj telefonic. „Pare-se că tatăl tău e ultimul care să afle asta.“ Vocea lui îmi frângea inima, dar tot nu puteam să-i răspund cum se cuvenea.

Din când în când îl sunam înapoi – cum el mă suna în principal de la birou, îl sunam și eu tot acolo. Vorbeam îndelung și, auzindu-i vocea, îmi era dor de el și-i promiteam că am să-i scriu. Îi spuneam că aveam să-i trimit articole despre cartea mea. Uneori îmi trimitea câte un fax, rugându-mă să mă port frumos cu soția lui, spunând că el chiar o iubește și că

întotdeauna a fost convins că și eu o iubesc și că suntem prietene. După astfel de mesaje îl sunam de obicei.

— Chiar ești fericit? îl întrebam plină de îngrijorare.

Și chiar l-am văzut pentru ultima oară, în vara anului 2003, când ne-am dus cu toții la Londra pentru o reuniune de familie. Shahrân și fratele meu, Mohammad, divorțaseră, iar Mohammad se căsătorise cu o altă fe-meie minunată, Georgie. Am rămas prieteni cu toții, și Shahrân locuia și ea în Londra. În vara aceea tata arăta foarte slăbit. Chiar și așa, era foarte spilcuit, vioi și fermecător, dar arăta destul de vulnerabil. Când ne-am întâlnit, am izbucnit amândoi în lacrimi și, în următoarele șase zile, ori de câte ori stăteam de vorbă, la un moment dat începeau să-i dea lacrimile. Țineam cu tot dinadinsul să mă asigur că e fericit, chiar dacă el îmi explica asta de fiecare dată când vorbeam. Părea atât de neliniștit. Spunea că are nevoie să vândă din terenuri. Îi promisese lui Shahrân că va avea grijă de ea. Spunea că este convins că noi ne descurcăm bine, avem o situație materială bună, familii iubitoare, dar că ea, Shahrân, nu avea pe nimeni. În afară de mama ei care murise de curând, nimeni nu se purtase cu ea cum merita, și nici măcar mama ei, care îl iubise mai mult pe fiul ei – un om care nu a avut niciodată grijă de ea. Dacă nu aș fi cunoscut vorbele astea atât de bine, dacă nu le-ar fi repetat aproape toată viața lui cu mama, poate l-aș fi crezut. Mai spunea și că vrea să plece din Iran, să-și petreacă ultimii ani alături de noi. Ceea ce eu și cu fratele meu l-am încurajat amândoi. Când a plecat, Mohammad mi-a spus că va declanșa formalitățile de a-l aduce în Anglia, mai întâi pe el, apoi pe soția lui.

Tata cu Sina, fiul lui Mohammad în 2002

Ne aflam în Finsbury Park, fratele meu se juca cu fiul lui, iar eu mă plimbam cu tata în jurul lacului.

— Eu n-am fost afemeiat, să știi. Singurele dăți când am înșelat-o cu adevărat pe mama ta a fost cu Ziba și cu Shahin. Mama ta era o femeie cu suflet bun și de aceea a fost atât de greu să o părăsesc. Am încercat, am încercat orice, dar o pierdusem... tot ce era important pentru ea se petrecuse înainte de a ne întâlni noi doi.

În toamna anului 2004, fratele meu și Georgie aranjaseră să-și petreacă vacanța de Crăciun cu noi. Voiau să mergem cu toții

la New Orleans. Dintr-odată, în noiembrie, m-a sunat Mohammad să-mi spună că trebuiseră să anuleze călătoria pentru că tata era bolnav, făcuse atac de cord. El pleca imediat la Teheran. Spre deosebire de boala mamei, la început am primit vestea cu calm. Toată viața mi-a fost teamă că-l pierd. Simțeam că teama asta mă proteja, de parcă dorința de a-l ține permanent în viață arunca o vrajă în jurul lui, scăpându-l de moarte. Până în ziua când a ajuns la spital, s-a dus la serviciu în fiecare zi și uneori mergea la Marea Caspică și de câte două ori pe săptămână ca să vândă terenurile, așa cum dorea soția lui. Se lupta sau încerca să convingă comitetele revoluționare, localnicii care puseseră stăpânire pe pământul acela după revoluție, clericii locali și oricine ar fi putut fi mituit sau convins să treacă de partea lui. Ultimul său jurnal e plin de însemnări despre temerile lui privind acest pământ. Există o însemnare despre Mohammad și Georgie și despre mama ei care venise în vizită la Teheran, și o alta plină de speranță scrisă cu o mână tremurândă despre cum Mohammad și cu mine voiam ca el să plece din Iran și să locuiască la Mahammad la Londra. Scria că asta era ceea ce-și dorea cel mai mult în viață. Și așa cum scria și în jurnalele sale din închisoare, se întreba încotro se îndreaptă țara sa.

L-am sunat la spital.

— Alo, tată!

— Tu ești, Mohammad?

— Nu, sunt eu, Azi.

— A, Azi, tocmai citeam cartea ta. Am citit deja o sută cincizeci de pagini. (*Anti-Terra și Citind Lolita în Teheran*, notase el în capul unei pagini din jurnal.)

Spunea că se simte mai bine. Că o să se întoarcă în curând acasă. Și, da, de îndată ce doctorii îi vor permite, o să vină la Londra.

La câteva zile după ce tata a ieșit din spital, fratele meu s-a întors la Londra ca să pregătească sosirea lui. Casa lor avea multe trepte. Au vândut-o și au cumpărat alta, la rezezeală și cu o oarecare pierdere bănească, doar să fie comod pentru el. Mohammad m-a sunat să-mi spună că tata va ajunge la ei în ianuarie și să-mi aranjez și eu să vin la Londra. Aveam o mulțime de lucruri de făcut și îmi amintesc că îmi tot spuneam că mi-ar fi plăcut să merg altă dată, poate peste două luni, cum să merg la Londra când am atâta de lucru? Am vorbit cu tata la telefon și mi-a spus că se simte mai bine.

— Ne vedem curând, mi-a spus el.

Peste două zile, Mohammad m-a sunat din nou. A doua zi după ce doctorul i-a spus că era suficient de bine ca să poată călători la Londra, tata a murit.

Ultimele zile și clipe ale mamei îmi fuseseră relatate amănunțit de către prieteni buni. Nu am auzit nimic despre felul cum și-a petrecut tata ultimele ore. Tot timpul cât a fost bolnav, a fost îngrijit de unchiul și de vărul meu care erau amândoi doctori. Ei îmi trimiseseră rapoartele medicale și diagnosticele. Tata mersese la lucru chiar și după ce a ieșit din spital. Unchiul meu spunea că stresul și drumurile la Marea Caspică îi înrăutățiseră sănătatea, dar că cel puțin nu suferise prea mult timp. El întotdeauna își dorise să nu aibă vreo boală care să dea bătăi de cap altora. Așa era el. Poate că a murit pentru că nu a vrut să-i încurce planurile fiicei sale.

După ce a ieșit din spital a stat într-o cameră separată pentru că nu a vrut să o deranjeze pe soția lui. S-a simțit rău pe la

miezul nopții, dar a trecut ceva timp până când l-a descoperit Shahin. La șase dimineața a fost declarat mort.

Mă tot gândesc la orele și la zilele acelea și încerc să-mi închipui ce a simțit. S-o fi temut, așa cum sugera într-unul din pasajele din ultimul lui jurnal, unde se plângea de pierderi de memorie, că draga de Shahin îl va presa să vândă pământul sau că îi era frică de moarte? Să fi fost împăcat, așa cum declarase de atâtea ori și chiar în poemul pe care și-l compusese pentru propria lui piatră de mormânt?

Mi s-a spus de mai multe ori că nu e vina mea că nu am fost prezentă când mi-au murit părinții. Nu e o consolare. Nu mă simt mai bine pentru că, de fapt, nu mi-am văzut părinții din cauza situației politice și nici nu mă mângâie faptul că alte fiice au avut mai mult de suferit – asemenea copiilor fostei mele directoare de la vechea școală, care fuseseră plecați când mama lor, înfășurată într-un sac, a fost spânzurată sau împușcată. Blestemate să fie regimurile totalitariste care-și țin cetățenii de baierile inimii! Revoluția m-a învățat să nu mă consolez cu nenorocirile altora și nici să fiu recunoscătoare că alții au suferit mai mult. Durerea și pierderea, asemenea dragostei și bucuriei, sunt unice și personale, nu pot fi modificate comparându-le cu ale altora.

Până la urmă tot m-am dus la Londra. Mohammad și Georgia mi-au dat dormitorul tatei din noua lor casă. Era singura încăpere complet mobilată din toată casa, încă mai aveau cutii nedespachetate în salon. Era o cameră mică la etajul întâi, cu un scrin, o vază de flori și o fereastră care dădea spre o mică grădină. Patul ocupa cea mai mare parte din dormitor.

— Ei, uite, acum noi am rămas cei bătrâni, mi-a spus fratele meu, la aeroport, când ne-am luat rămas-bun.

După moartea tatei, Mohammad s-a întors la Teheran ca să participe la înmormântare și la celelalte ceremonii. M-a sunat să-mi spună că era de datoria noastră să păstrăm o relație prietenească și cordială cu Shahin Khanoom. La urma urmei, tata o iubise și se așteptase ca noi să-i arătăm toată considerația. Am sunat-o și i-am transmis condoleanțele mele și am vorbit îndelung. Ea mi-a povestit cum, în ultimele lui clipe, el o ținuse de mână și-i spusese cât de mult o iubea și cât îi mulțumea pentru tot ce făcuse pentru el. Am rugat-o, de asemenea, să îi dea lui Mohammad copii ale poemelor lui, dintre cele pe care nu le aveam, mai ales cele dedicate mamei, și câteva dintre tablourile pictate de el – acestea îi fuseseră date lui după moartea mamei și reprezentau portrete ale mamei, ale lui Mohammad și ale mele. Mi-a promis că așa va face. Peste câteva zile, m-a sunat ea, neobișnuit de blândă și împăciuitoare. Avea nevoie de o copie a certificatului meu de naștere pentru a obține pensie de pe urma tatei. I-am cerut din nou să ne dea poemele și câteva dintre picturile sale. I-am cerut și câteva amintiri personale. De îndată ce a primit certificatul meu de naștere, mi-a trimis ochelarii lui, două cravate și o curea. A refuzat să ne dea copii ale poemelor lui sau picturile. Meschinăria acestui gest m-a făcut să rup orice legătură cu ea, oricât de slabă ar fi fost.

La prima mea confruntare serioasă cu mama, cu multe decenii în urmă, când, pe la vârsta de patru ani, mi-am dat seama instinctiv și cu oarecare disperare că nu aveam puterea nici măcar să-mi mut patul în locul preferat din cameră, tata m-a învățat să-mi țin cumpătul transportându-mă către cealaltă lume, unde nimeni nu poate să-mi ia nimic din ce îmi aparține.

După revoluția islamică, am ajuns să înțeleg fragilitatea existenței noastre lumești, ușurința cu care tot ceea ce crezi că e căminul tău, tot ceea ce-ți conferă identitate, sentimentul de conștiință de sine și de apartenență îți *pot* fi luate. Am învățat că ce-mi dăruise tata prin poveștile sale era un mod de a îmi crea un cămin care să nu depindă de geografie sau naționalitate sau de nimic altceva ce mi-ar putea răpi cineva. Aceste povești nu puteau să mă ferească de durerea pe care o simțeam la pierderea părinților; nu mă consolau și nici nu mă împăcau. Doar după moartea lor am ajuns să-mi dau seama că, în felul lor, amândoi îmi dăduseră un cămin mobil care păstrează amintirile și reprezintă o rezistență nesfârșită împotriva tiraniei omului și a timpului.

Mulțumiri

Această carte este dedicată memoriei părinților mei, Nezhat și Ahmad Nafisi – cu dragoste și recunoștință. Aș dori să mulțumesc lui Mohammad, un frate plin de considerație, meticulozitate și generozitate, care nu poartă nici o răspundere pentru conținutul acestei cărți; soțului meu, Bijan Naderi, cel mai bun prieten și critic; copiilor mei, Negar și Dara Naderi, pentru dragostea, răbdarea și sprijinul lor, pentru poveștile pe care le-am depănat împreună și pentru că au făcut posibilă imaginarea imposibilului, lui Bryce Nafisi Naderi pentru numeroasele ore de tovărășie minunată.

Aș dori de asemenea să mulțumesc dragei mele nepoate și lui Sanam Banoo Nafisi, nepotul meu, cărora le-am împărtășit atâtea povești; lui Sina Nafisi – noul povestitor din familia noastră – și bunei mele prietene și cumnate Georgiana Perry-Crooke (amintindu-mi mereu camera cu flori). Și lui Shahrn Tabari, care a citit manuscrisul cu grija și entuziasmul ei obișnuite. Îi sunt recunoscătoare pentru înțelegerea și sugestiile ei, precum și pentru prietenia și dragostea ei.

Apoi mai sunt și alți membri ai familiei noastre al căror sprijin a ușurat scrierea acestei cărți: bunii mei prieteni și rude prin alianță Mani și Q Aghazadeh, Taraneh Shamszad și în amintirea iubitului nostru prieten Mohammad Shamszad, mulțumiri pentru generozitate, bunătate și curiozitate. Vărului

meu Hamid Naficy, care a citit o primă variantă a manuscrisului, pentru timpul și observațiile lui minunate. Și bunului nostru prieten „Faryar“.

Aș dori să le mulțumesc pentru afecțiunea, sprijinul și minunata lor companie și conversație: lui Joanne Leedom Ackerman, lui Ladan Boroumand și vărului meu Abdi Naficy (pentru că m-a făcut să mă simt ca și cum aș fi fost la Paris, indiferent unde m-aș fi aflat), lui Farah Ebrahimi, unchiului și mătușii mele Reza și Ashraf Naficy, verilor mei Nader și Koroush Naficy, Samantha Power, Alberto Manguel, „Pari“, Sophie Benini Pietromarche, Jacki Lyden, Haideh Daraghani, Stephen Barclay și oamenilor minunați de la Agenția Steven Barclay, inclusiv lui Milo, cel mai nou membru al lor.

Adresez mulțumiri prietenilor, colegilor și instituțiilor care m-au ajutat să fac cercetarea pentru materialul documentar: Fundației pentru studii iraniene și bunei mele prietene Mahnaz Afkhami, pentru sprijinul ei și pentru că mi-a facilitat accesul la dosarele și la biblioteca Fundației. Prietenului și colegului meu Hormoz Hekmat, redactorul-șef al publicației *Iran Nameh*, care mi-a oferit cu generozitate timpul și sursele sale documentare, punându-mi la dispoziție cărți, informații valoroase și ajutor în stabilirea cronologiei. Îi sunt de asemenea recunoscătoare prietenei mele Azar Ashraf, asistent al colecțiilor speciale de la Biblioteca Universității Princeton, pentru că mi-a pus la dispoziție documente și alte surse.

Massumeh Farhad, curatoare la Galeriile Freer și Sackler de la Muzeul Smithsonian, a fost, ca de obicei, nu numai generoasă cu prietenia, observațiile și sprijinul său, dar mi-a facilitat accesul și la minunatele arhive fotografice ale vechiului Teheran și perioadei Qajar. Îi sunt recunoscătoare atât ei, cât și

bunei mele prietene Roya Boroumand pentru că mi-au reamintit încă o dată că stilul și conținutul sunt inseparabile. Aș dori să le mulțumesc lui Roya și Fundației Boroumand pentru Promovarea Democrației în Iran pentru că mi-au oferit informații despre tragedia de la cinematograful Rex din Abadan.

Haleh Esfandiari mi-a oferit cu generozitate informații și contacte referitoare la Saifi și la tinerețea mamei. Fanny Esfandiari este „australianca drăguță“ din povestea mea.

Îi mulțumesc lui Majid Nafisi pentru citatele din eseul lui „Dragostea și revoluția“, publicat la 3 ianuarie 2008 (la <http://www.iranian.com/main/2008/love-and-revolution>) și pentru copia textului testamentului răposatei sale soții Ezatt Tabiiian, tradus din cartea sa în persană *raftam golat bechinam* (Stockholm, Suedia: Editura Baran, 2000).

Lui Mansoureh Pirina, biograful lui Farokhrou Parsay, pentru fotografia dr. Parsay și informații despre ea.

Traducerea poemelor din *Şah-Namè* de Firdoûsi este făcută de Dick Davis, neasemuitul interpret și traducător al unora dintre cele mai bune lucrări de literatură clasică persană. Traducere poemelor de Forugh Farrokhzād este luată din biografia scriitoarei de Michael Hillmann, *A Lonely Woman*. Memoriile lui Said Nafisi sunt extrase din lucrarea *Bih Rivayat-i Said Nafisi: Khatirat-i Siyasi, Adabi, Javnani*. Îi sunt recunoscătoare lui Baqer Moin pentru informațiile despre revoluția islamică găsite în cartea lui *Khomeini: Life of the Ayatollah*.

Aș dori să mulțumesc și: Bibliotecii SAIS Mason de la Universitatea Johns Hopkins, Bibliotecii Gelman de la Universitatea George Washington – SAIS, Bibliotecii Publice DC

(filiala West End), Politică și proză, și celor de la Bridgestreet Books.

Agentă mea, Sarah Chalfant, a fost o prietenă nemaipomenită și un sfătuitor înțelept încă de la prima noastră discuție despre Henry James. Am beneficiat foarte mult de atașamentul nețărnut al Sarei și al celorlalți colegi ai ei de la Wylie Agency față de elementul esențial al unei cărți: calitatea ei.

Aș dori să îmi exprim încă o dată recunoștința față de Johns Hopkins – SAIS pentru că mi-a lăsat spațiul și timpul să lucrez la această carte și la alte proiecte de la SAIS. Mulțumiri speciale pentru decanul Jessica Einhorn și Tom Keaney, fostul director al Institutului de Politică Externă, precum și pentru directorul actual, Ted Baker. Bursa de la Fundația Smith Richardson a făcut posibilă scrierea acestei cărți cât timp am lucrat la Johns Hopkins – SAIS. Le sunt recunoscătoare pentru generozitatea lor.

Leila Austin a început să lucreze cu mine, mai întâi ca asistentă a mea, dar în ultimii trei ani relația noastră s-a transformat într-o prietenie scumpă și o colaborare valoroasă. S-a străduit din răspuțeri să-mi creeze condițiile să scriu, ferindu-mă de intruziunile nu numai ale celor din afară, dar și de cele produse de mine însămi. Ea m-a ajutat în diverse momente cu documentarea pentru această carte, precum și cu glosarul și cronologia, îndeplinind aceste sarcini cu aceeași curiozitate intelectuală și integritate personală cu care a dus la bun sfârșit orice altceva.

La Random House, Kate Medina a sprijinit apariția cărții și a fost alături cu grație, atenție și răbdare, la bine și la rău. Sunt foarte recunoscătoare să știu că lucrarea mea se află pe mâini

atât de bune. Îi mulțumesc și lui Millicent Bennet pentru sprijinul acordat la orice oră din zi și din noapte și pentru răbdarea arătată unui autor îndărătnic, ce nu a vrut să-i dea manuscrisul în diverse stadii. Rareori apreciem munca și dăruirea unor oameni aflați în spatele scenei, care fac posibilă apariția oricărei mici cărți. Aș dori să mulțumesc în mod deosebit redactoarei mele, Gina Centrello, și minunatului personal de la Random House: Tom Perry, Sally Marvin, London King, Benjamin Dreyer, Vincent La Scala, Carol Schneider, Sanyu Dillon, Avideh Bashirrad, Claire Tisne, Rachel Bernstein, Elizabeth Paulson, Debbie Arnoff, Ana Bauer, Gene Mydlowski, Laura Goldin, Deborah Foley, Richard Elman, Barbara Bacham, Maria Braeckel, Frankie Jones, Rachel Omansky, Kate Norris, Allison Merrill, Jilian Schiavi, Jennifer Smith și Carol Poticny.

Joy de Menil a fost atât un editor ideal, cât și o bună prietenă în anii aceia grei. Nu pot să-mi exprim îndeajuns recunoștința pentru sprijinul și devoțiunea ei, pentru observațiile și sugestiile inestimabile. Am să sărbătoresc întotdeauna și am să asociez nașterea acestei cărți cu nașterea fiicei lui Joy, minunata Cecily Louise Reed.

Printre amintirile cele mai scumpe legate de scrierea cărții sunt perioadele petrecute ca scriitor rezident la Academia americană din Roma în primăvara și în vara anului 2005, precum și la Corporația Yaddo în iunie 2007. Aș dori să-mi exprim gratitudinea față de aceste două mari instituții și față de spiritele lor ocrotitoare. În cele din urmă, o mare parte a acestei cărți a fost scrisă în diverse locuri din orașul meu de reședință, Washington DC. Aș dori să mulțumesc celor mai des frecventate: Colecția Phillips și Galeria Națională de Artă și

cafenele lor, Cafe Soho, Starbucks on the Waterfront, Barnes & Noble din Georgetown și the Borders on 18th și L.

Recomandări de lectură

Cărțile de mai jos sunt o selecție de opere literare (traduse în limba engleză) menționate în cartea mea sau strâns legate de conținutul ei:

Poezie

Simin Behbahani, *A Cup of Sin, Selected Poems* (traducere de Farzaneh Milani și Kaveh Safa)

Forugh Farrokhzād, *Sin: Selected Poems of Forugh Farrokhzād* (traducere de Sholeh Wolpe) și *Bride of Acacias: Selected Poems of Forugh Farrokhzād* (seria Modern Persian Literature)

Fakhredin Gorgani, *Vis and Ranin* (traducere de Dick Davis)

Abolqasem Firdoūsi, *Shahnameh: The Persian Book of Kings* (traducere de Dick Davis)

Hafez

Majid Naficy, *Muddy Shoes*

Rubaiyat de Omar Khayyam (traducere de Edward Fitzgerald)

Rumi

Saadi (traducere de Ralph Waldo Emerson)

Sohrab Sepehri, *The Lover Is Always Alone* (traducere de Karim Emami)

Ahmad Shamlu, *The Love Poems of Shamlu* (traducere de Firoozeh Papin-Matin și Arthur Lane)

Ficțiune

Simin Daneshvar, *Suvashun* (traducere de M. Ghanounparvar)

Houshang Golshiri, *The Prince* (traducere de James Buchan)

Sadegh Hedayat, *The Blind Owl*

Manucehr Irani (pseudonimul lui Golshiri), *King of the Benighted* (traducere de Abbas Milani)

Shahrnush Parsipur, *Women without men* (traducere de Kamran Talattof și Jocelyn Sharlet)

Iradj Pezshkzad, *My Uncle Napoleon* (traducere de Dick Davis)

Strange Times, My Dear, The PEN Anthology of Contemporary Iranian Literature (editată de Nahid Mozaffari și Ahmad Karimi Hakkak)

Goli Taraghi, *A Mansion in the Sky* (traducere de Rafidoun Farrokh Obeyd-e Zakani), *Ethics of the Aristocrats and Other Satirical Works*

Nonficțiune

Abbas Amanat (ed.), *Crowning Anguish: Diary of Taj al-Saltana*

Paul Auster, *The Invention of Solitude*

Najmieh Batmanglij, *From Persia to Napa: Wine at the Persian Table*

Edmund Gosse, *Father and Son*

Michael Hillmann, *A Lonely Woman: Forugh Farrokhzād and Her Poetry*

Nigel Nicholson, *Portrait of a Marriage*

Lorna Sage, *Bad Blood*

Leon Wieseltier, *Kaddish*

Momente din istoria Iranului în secolul XX

Următoarele date reprezintă momente din istoria Iranului care formează fundalul acestei cărți.

1905 – 1911: Regele Qajar Mozafaredin semnează Carta Constituțională – prima de acest fel din Orientul Mijlociu – ca urmare a protestelor masive împotriva sistemului monarhic despotic. Protestele sunt conduse de membri nemulțumiți ai clerului, negustori din bazar și de intelectuali iranieni, inclusiv de către femei. Constituția care rezultă din acest proces limitează puterile șahului, ceea ce duce la crearea Parlamentului și îl plasează oficial pe șah sub domnia legii. În 1909, șeicul Fazlollah Noori, un cleric conservator care contesta aceste reforme, este spânzurat pentru că se împotriva reducerii constituționale a autorității clerului. Mai târziu este considerat martir de către ayatollahul Khomeini și de clericii conservatori.

1921: Pe fundalul instabilității politice interne, al declinului economic și al amestecului străin în problemele interne ale Iranului, un colonel din Brigada Persană de Cazaci pregătită de ruși, pe nume Reza Khan, inițiază o lovitură de stat împotriva

dinastiei Qajar. Devine comandantul armatei și ministru de război sub noul prim-ministru Sayyid Zia od-Din Tabatabai.

1925: Reza Khan este încoronat ca Șah Reza Pahlavi, fondator al dinastiei Pahlavi. În cei șaisprezece ani de domnie autoritară, acordă atenție în primul rând creării unui guvern central puternic, întărește integritatea teritorială și independența Iranului, înființând instituțiile administrative, juridice și educaționale necesare pentru modernizarea Iranului. Este considerat un adept al occidentalizării și ia măsuri drastice împotriva clerului și a oricăror aspecte ale societății iraniene pe care le consideră „înapoiate“.

1935: În timpul domniei șahului Reza, numele țării este schimbat oficial din Persia în Iran. Din dorința de a moderniza rapid Iranul, emite un decret guvernamental în 1936 prin care interzice purtarea vălului în public – una din cele câteva acțiuni împotriva ordinilor religioase. Acest decret este revocat în 1941, ca urmare a presiunii publice. Este înființată prima universitate de tip occidental.

1941: Deși competitori tradiționali în Iran, britanicii și rușii își unesc forțele în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și ocupă țara pentru a preveni influența germană asupra resurselor petroliere ale Iranului. Șahul Reza, a cărui neîncredere față de ruși și britanici l-a apropiat mai mult de nemți, este nevoit să abdice în favoarea fiului său, Mohammad Reza Pahlavi. Este exilat la Johannesburg, unde moare în 1944.

1943: Iranul declară război Germaniei, ceea ce îndreptățește țara să devină membru al Organizației Națiunilor Unite. Președintele SUA Franklin D. Roosevelt, prim-ministrul britanic Winston Churchill și secretarul general rus Iosif Stalin vin cu

toții la Teheran, reconfirmându-i șahului respectarea independenței Iranului.

1945 – 1946: Deși Declarația Tripartită de la Teheran din 1943, semnată de Puterile Aliate, garanta independența teritorială a Iranului la sfârșitul războiului, rușii refuză în 1945 să se retragă de la granița de nord a țării, inițiind o rezistență care duce la crearea a două mișcări separatiste în regiunile nordice ale Azerbaidjanului și Kurdistanului. Aceste administrații prosovietice sunt înlăturate în 1946 ca urmare a presiunilor făcute de Consiliul de Securitate ale ONU și de SUA. Saham Soltan (tatăl lui Saifi) îndeplinește pentru o scurtă perioadă funcția de prim-ministru, la începutul anului 1945.

1951 – 1953: Mohammad Mossadegh devine prim-ministru și naționalizează cu succes industria petrolieră, în ciuda protestelor britanicilor. Mossadegh are neînțelegeri cu șahul și este înlăturat de la putere în 1952, dar este repus în funcție datorită popularității sale covârșitoare. Mossadegh îl forțează, la rândul său, pe șah să plece într-un scurt exil la Roma în 1953. În toamna aceluiași an, Mossadegh este înlăturat printr-o lovitură condusă de CIA, și șahul revine la putere.

1961: Tatăl autoarei devine primar al Teheranului.

1962: Ca parte a unor largi reforme sociale și economice din programul său, Revoluția Albă, șahul anunță o lege care cuprinde o reformă agrară, acordarea dreptului la vot pentru femei și a dreptului nemusulmanilor de a fi aleși în parlament.

1963: Hassan Ali Mansour este numit prim-ministru. Mama autoarei este una dintre cele șase femei alese în Parlament, ca rezultat al reformelor Revoluției Albe care, pentru prima dată în istoria Iranului, permitea femeilor o participare cât mai mare la viața politică și administrativă. Directoarea școlii unde

învățase autoarea, doamna Parsay, devine senator și apoi este numită ministru al educației. În cadrul unei puternice rezistențe a clericilor împotriva Revoluției Albe, ayatollahul Khomeini instigă la proteste împotriva caracterului laic al reformelor guvernului. Khomeini este arestat în urma acestor proteste care ajung să fie cunoscute drept revolta de la 5 iunie. Tatăl autoarei este arestat în luna decembrie.

1964: Legea capitulării prevede imunitate diplomatică pe teritoriul Iranului pentru soldații americani. Aceasta stârnește puternice sentimente naționaliste și antiguvernamentale. Ayatollahul Khomeini, care este arestat, este trimis în exil. În cele din urmă el își stabilește domiciliul în țara învecinată, Irak.

1965: Prim-ministrul Mansour este arestat în timp ce se îndrepta spre Parlament.

1967: Este promovată legea protejării familiei, care acordă o mai mare libertate femeilor și le dă controlul legal asupra copiilor. Procesul tatălui autoarei durează din septembrie până în noiembrie. El este absolvit de toate învinuirile.

Farokhrou Parsay este numită ministru al educației. Ea și-a dedicat viața și cariera promovării egalității de gen în Iran. După ce a absolvit medicina, a predat biologie la Școala de fete Jeanne d'Arc din Teheran. În 1963 este aleasă în Parlament și începe să lupte pentru dreptul femeii la vot și încurajează legislația care îmbunătățește legislația referitoare la femei și familie. În 1965 este numită ministru adjunct al educației, iar în 1968 devine prima femeie care ocupă un post în guvern ca ministru al educației. Farokhrou Parsay a fost executată în 1980 de către Republica Islamică.

1971: Monarhia iraniană sărbătorește cu mare fast cea de a 2500-a aniversare a creării Imperiului Persan de către Cyrus cel

Mare. Festivitățile de la Persepolis, care au fost planificate timp de zece ani și au costat aproape 120 milioane de dolari, au atras atenția internațională prin participarea a numeroși demnitari și personalități regale din toată lumea. Aceasta a stârnit critica aspră atât pe plan local, cât și internațional.

1975: Șahul anunță oficial crearea unui sistem unipartit prin partidul Rastakhiz (Renașterea). Totuși, această încercare de a unifica țara sub forma unei conduceri mai participative nu este primită cu prea mare entuziasm public. De fapt, pe măsură ce devenea mai liberal din punct de vedere social, Iranul se închidea tot mai mult pe plan politic, ceea ce a dus la alienarea clasei de mijloc.

1976: Șahul schimbă calendarul solar iranian de la cel islamic, început la plecarea profetului Mahomed de la Mecca la Medina (Hijra), la cel preislamic, început la crearea Imperiului Persan în 558 î.e.n. Această încercare de a scoate în evidență trecutul preislamic stârnește și mai tare mânia clerului împotriva monarhiei. Mahnaz Afkhami devine ministru pentru problemele femeilor. Activitatea ei de promovare a drepturilor femeii a început în 1970, când a condus Organizația Femeilor din Iran (WOI), când a luptat pentru revizuirea legii protejării familiei. În 1976 a fost numită ministru pentru problemele femeilor, funcție deținută până la Revoluția Islamice din 1978. În acest interval, au fost dobândite drepturi precum plată egală pentru muncă egală, jumătate de normă cu plată integrală pentru mamele cu copii mici, crearea unor centre de îngrijire a copiilor în cadrul locurilor de muncă. În 1978 i s-a cerut să conducă un comitet care monitoriza activitatea pentru participarea deplină a femeilor în conformitate cu Planul Național de Acțiune.

1977: Președintele SUA Jimmy Carter înființează în cadrul Departamentului de Stat al SUA un birou pentru drepturile omului, stârnind un val de reclamații referitoare la drepturile omului împotriva guvernului iranian. Șahul face o vizită oficială de stat în SUA și este întâmpinat de proteste și demonstrații. Autoarea se află printre protestatari.

1978: Puternica opoziție internă împotriva șahului creează tulburări în toată țara, pregătind terenul pentru Revoluția Islamică. În luna august, cinematograful Rex din Abadan este incendiat de susținătorii lui Khomeini. În incendiu își pierde viața 430 de oameni. Incendiul este în mod fals pus în seama poliției secrete a șahului, SAVAK. Această învinuire falsă pentru incident sporește și mai tare reacția publică împotriva monarhiei, pregătind terenul pentru o revoltă a clerului care este sprijinită de o mare parte a intelectualității laice. Irakul îl expulzează pe Khomeini, care se mută la Paris, unde continuă să atragă atenția internațională pentru mesajul său revoluționar împotriva regimului.

1979: Ca răspuns la protestele tot mai puternice, șahul părăsește Iranul, numindu-l prim-ministru pe Shahpoor Bakhtiar. Totuși acesta nu reușește până la urmă să țină situația sub control. Khomeini sosește în Iran în luna februarie și declanșează Revoluția Islamică, înlocuind o monarhie de 2.500 de ani printr-o republică islamică condusă de ayatollah. Se reinstituie legea islamică *sharia*, se revocă legea protejării familiei și se interzic influențele occidentale. Republica Islamică este proclamată pe 1 aprilie. Bakhtiar fuge și este în cele din urmă asasinat la Paris, în 1991. Închisoarea Evin este ocupată de revoluționari. Încălcând legea capitulației care conferea imunitate diplomatică, personalul diplomatic al Ambasadei SUA

este luat ostatic în noiembrie, stârnind indignare pe plan internațional, dar ostaticii nu vor fi eliberați decât în 1981.

1980 – 1988: În septembrie 1980, forțele irakiene conduse de Președintele Saddam Hussein invadează o porțiune din Iranul de vest în încercarea de pune stăpânire pe provincia Khuzistan, producătoare de petrol, și de a controla ambele maluri ale fluviului Shatt al Arab, de la granița dintre cele două țări. După o scurtă ocupație iraniană a orașului Khorramshahr, forțele irakiene sunt împinse înapoi spre graniță în 1982, după care ambele națiuni lansează atacuri aeriene și bombardamente sporadice împotriva orașelor și instalațiilor militare și petrolifere ale celeilalte țări. După opt ani de război, în 1988 Irakul acceptă condițiile de încetare a războiului puse de Iran: retragerea trupelor irakiene din teritoriul iranian ocupat, împărțirea suveranității asupra fluviului Shatt al Arab și un schimb de prizonieri de război.

1989: Ayatollahul Khomeini moare la un an după încheierea războiului iraniano-irakian.

Glosar

AHEMENIZII se referă la Imperiul Ahemenid (550 – 330 î.e.n.), primul imperiu persan ce a cuprins porțiuni însemnate din Iranul cel Mare. Începută de Cyrus cel Mare, era ahemenidă este considerată o perioadă relativ liniștită a istoriei Orientului Mijlociu, datorită amestecului diferitelor culturi de pe trei continente și diverselor credințe și practici religioase. Sub conducerea lui Cyrus și a lui Darius cel Mare, ahemenizii au devenit faimoși și pentru capacitatea lor progresistă de planificare și organizare pe plan administrativ și militar, ca și pentru concepția umanistă de spre lume.

ADIB, cuvânt persan care înseamnă om de litere, poet-cărturar, învățat.

AMEH, mătușă pe linie paternă, în limba persană.

AMU, unchi pe linie paternă, în limba persană.

BAHA'I, adept al religiei Bahá'u'lla și Baha'i, apărute în Persia în secolul al XIX-lea, care pune accentul pe unitatea spirituală a universului. Pornind de la ideea că, de-a lungul istoriei, între religiile majore ale lumii a existat un dialog permanent, religia Baha'i crede că toți mesagerii divini ai credinței religioase sunt legați între ei și pun în evidență, în cele din urmă, evoluția umanității. Această sectă, desprinsă din islamul șiiit, este persecutată în Republica Islamică, în principal din cauză că susține că Bahá'u'lláh este personificarea

„imamului ascuns“, ceea ce este considerat o erezie în šiismul conformist.

BAHMAN, cea de a unsprezecea lună a anului din calendarul solar persan.

BAZAARI reprezintă un grup social iranian alcătuit din negustori, ghilde și artizani care se ocupă cu meserii tradiționale din arealul bazarului (piață). Acest grup a fost asociat de-a lungul istoriei cu clerul, mai ales prin căsătorii în cadrul aceleiași caste. Bazaarii au fost participanții cei mai importanți la Revoluția islamică.

CHADOR este un veșmânt exterior sau o pelerină deschisă purtată de unele femei iraniene în spații publice. Făcut dintr-un semicerc de material lung până în pământ și deschis în față, chador-ul se pune peste cap și se ține închis în față cu mâinile.

ISFAHAN este capitala provinciei Isfahan și al treilea oraș ca mărime al Iranului, aflat la aproximativ 340 km de Teheran. Capitală istorică a Iranului timp de două sute de ani, a devenit faimos pentru frumoasa sa arhitectură islamică, cu numeroase poduri acoperite, palate, moschee și minarete. Face parte din Patrimoniul Mondial UNESCO.

ÎNCHISOAREA EVIN este o temniță din Teheran renumită pentru secția deținuților politici. Numeroși deținuți politici notorii au fost închiși la Evin înainte și după revoluție.

HAGI AGHA este un titlu acordat unui bărbat (Agha) care a făcut un pelerinaj la Mecca (Haji).

HAMEDAN este capitala provinciei iraniene Hamedan, construită între 3000 și 1100 î.Hr., considerată a fi printre cele mai vechi orașe din Iran și din lume.

IRAN-E JAVAN (CLUBUL TÂNĂRUL IRAN), un grup politic alcătuit mai ales din scriitori și intelectuali, înființat în 1921 în

scopul de a democratiza Iranul. Prima publicație oficială a organizației era ziarul *Ayandeh* (*Viitorul*), care cuprindea manifestul grupului, ce exprima nevoia imperioasă de „unitate națională“ a Iranului, mai ales în privința limbii naționale.

JAN, termen de alint, urmat de numele propriu, cu înțelesul de „dragul meu/draga mea“. Forma colocvială este *joon*.

JIMOCRAȚIE se referă la perioada cât a fost președinte Jimmy Carter și la schimbările pe care le-a adus în politica externă a SUA, care aveau să influențeze inevitabil concepția Iranului despre drepturile omului pe plan intern și extern.

KARBALA, localitate în Irak, la aproape 100 km sud-vest de Bagdad, considerată de musulmanii șiiți drept unul din orașele cele mai sfinte din lumea islamică, după Mecca, Medina, Ierusalim și Najaf. Este locul bătăliei de la Karbala, unde a fost martirizat Hussein, cel de al doilea imam al šiismului. *Muharram* reprezintă comemorarea acestei tragedii.

KHAN, formulă de adresare echivalentă cu domnul.

KHANDANYHA, publicație săptămânală de analiză politică critică, fondată în 1940 de Ali Asghar Amirani. Cea mai mare parte a conținutului său era alcătuită din extrase și selecții de articole străine și persane, precum și din comentarii ale lui Amirani, cu o mare priză la numeroși intelectuali din Iran.

KHANOOM, formulă de adresare echivalentă cu doamnă.

MAKTAB, încăpere mică și aglomerată folosită ca școală elementare, unde băieții erau învățați să recite și să citească Coranul, de obicei de către profesori mai puțin calificați sau de către clerici de rang mic.

MULLAH, titlu acordat de obicei unui cleric islamic local sau unui conducător de moschee în Iran. Poate fi folosit și ca

adresare jignitoare pentru clerici islamici mai puțin educați, dar foarte experimentați din ierarhia clericală.

NOROOZ, sărbătoare tradițională persană/iraniană a Anului Nou, ce marchează prima zi a primăverii și începutul calendarului persan. Această sărbătoare datează dinainte islamului și începe din ziua echinocțiului de primăvară, de obicei în jurul datei de 21 martie.

OMID IRAN revistă iraniană faimoasă în anii 1960.

PAHLAVI se referă la dinastia Pahlavi, care a condus națiunea imperială a Iranului de la încoronarea Șahului Reza Pahlavi până la răsturnarea fiului său, Mohammad Reza Pahlavi, în timpul Revoluției Islamice din 1979. Șahul Reza a produs o modernizare pe scală largă, cu reforme și centralizarea guvernării. Șahul Mohammad Reza a continuat această politică reformistă în timp ce a alcătuit o armată puternică și a întreținut relații prietenești cu Occidentul în timpul Războiului Rece. Răsturnarea dinastiei Pahlavi marchează sfârșitul tradiției străvechi a monarhiei iraniene. Pentru mai multe informații, consultați capitolul „Momente din istoria Iranului în secolul XX“.

PASSUR, un joc de cărți iranian cu patru jucători.

QAJAR se referă la dinastia Qajar, care a domnit în Iran din 1794 până în 1945. Unul dintre evenimentele cele mai importante ale acestei epoci a fost Revoluția Constituțională, care a adus, cu anumite limite, libertatea presei, libertatea de exprimare și de asociere, siguranța vieții și a proprietății, marcând sfârșitul epocii medievale în Persia. În urma ocupației Persiei în timpul Primului Război Mondial, domnia șahului Soltan Ahmad s-a încheiat cu sosirea noului șah, Reza Pahlavi,

în 1925, când s-a declarat că domnia dinastiei Qajar a luat sfârșit.

ÎNCHISOAREA QASR din Teheran, una dintre cele mai vechi închisori politice și prima în care deținuții au obținut drepturi legale.

RAMADAN, perioadă de post religios din timpul celei de a noua luni din calendarul lunar islamic, când se crede că îngerului Gabriel i s-a arătat Coranul pentru a-l duce profetului Mohammad. În timpul Ramadanului, musulmanii nu mănâncă și nu beau nimic din zorii zilei la apusul soarelui, pentru însușirea răbdării, spiritului de sacrificiu și umilinței. Este și o perioadă de rugăciuni intense și adorare a lui Dumnezeu pentru iertarea păcatelor trecute și îndrumare pentru viitor.

RASTKHIZ, Partidul Renașterii, înființat la 2 martie 1975 de către Mohammad Reza Pahlavi drept un nou partid politic unic, la care li s-a cerut să adere tuturor iranienilor. Prin aceasta s-a încercat să se tempereze populația prin acordarea unei forme limitate de participare la viața politică. Acest sistem unipartit a fost de scurtă durată, sfârșindu-se în 1978, pe măsură ce Revoluția Iraniană câștiga teren. În prezent partidul Rastakhiz funcționează în exil ca un partid monarhist iranian ce se opune Republicii Islamice.

SAFAVID, dinastie șiiată iraniană care a domnit în Persia de la începutul anilor 1500 până în 1722. În această perioadă, safavizii au impus islamul șiiat ca religie oficială în imperiu – unul din numeroasele lor eforturi de a unifica Iranul, atât de divers în vremea aceea.

SEFID RUD, unul dintre brațele principale ale fluviului Rajan, care trece prin Garmsar, Iran. Numele este dat și ariei din jurul fluviului.

SEPID SEYAH, publicație importantă din Iran, existentă de la mijlocul anilor 1960.

SHAYKHI, sectă islamică din Iran, care a funcționat din 1826 până la începutul anilor 1900. Conduasă de Ahaykh Ahmad al-Asa'I, a dus o oarecare înnoire a gândirii šiite, punând la îndoială natura autorității religioase și a noțiunii de ocultatie a ultimului imam šiit, o idee centrală a šiismului.

ȘIISM, cea de a doua cea mai mare ramură a islamismului, care diferă de secta sunniților prin faptul că respinge autoritatea primilor trei califi (conducători). Șiiții cred că familia și descendenții profetului (cunoscuți sub numele de imami) sunt adevărații lui urmași. Această distincție a dus la deosebiri spirituale, cum ar fi venerarea de către šiiți a imamilor ca fiind lipsiți de păcate și diverse relatări despre viața profetului și alte tradiții. Cea mai numeroasă ramură a šiismului, Imamiyya, dominantă în Iran, aderă la ideea de ocultatie care se referă la dispariția personajului mesianic Mahdi, un imam despre care se spune că se va reîntoarce în Ziua Judecății pentru a aduce dreptatea pe lume.

SUNNISM, cea mai mare grupare a islamului, însemnând „principiu“ sau „cale“. Sunniții cred că primii patru califi ai comunității musulmane sunt urmașii de drept ai lui Mahomed și susțin că sunt necesare alegerea unor conducători, din cauză că Dumnezeu nu a desemnat conducătorii următori ai comunității musulmane. Prin urmare, sunniții recunosc patru tradiții legale majore: Maliki, Shaf'i, Hanafi și Hanbali.

PARTIDUL TUDEH, partid comunist iranian format în 1941, cu legături strânse cu Uniunea Sovietică.

TUMAN, moneda din Iran până în 1932. Deși în 1932 a fost înlocuită de rial la rata de 10 riali = 1 tuman, mulți iranieni

folosesc încă termenul de *tuman* în tranzacțiile de zi cu zi.

ZAYANDEH RUD, unul din cele mai importante fluvii din podișul central din Iran, din regiunea Isfahan.

ZOORKHANEH, școală tradițională iraniană cu legături istorice care pregătește „pahlavani” (bărbați miloși cu o mare putere fizică și morală). Cursurile de pregătire rituală suntacompaniate de tobe și scandări ritmate din epopeea *Şah-Namè* de Firdoûsi, în care se povestesc legende despre regi și războinici din Persia antică. În mod tradițional, femeilor li se interzice participarea la evenimente sportive.

ZOROASTRISMUL, religia inițială a persanilor, bazată pe filozofia și învățămintele profetului Zoroastru, care concepea universul drept o luptă cosmică dintre adevăr și minciună. Filozofia sa religioasă se centra în jurul ideii că scopul omenirii, asemenea celui al tuturor celorlalte creaturi, este să susțină *aşa* (o combinație de creație, existență și liberă voință). Pentru specia umană, acesta se poate realiza prin participarea activă la viață și propagarea de gânduri, cuvinte și fapte bune. A reprezentat cândva religia dominantă a unei însemnate părți a Iranului celui Mare până la cucerirea arabă și instaurarea islamismului; numărul zoroastrienilor a scăzut în prezent până la aproape 200.000 de adepți în întreaga lume.

Mulțumiri pentru dreptul de reproducere

Sunt recunoscătoare următorilor pentru permisiunea de a reproduce material publicat anterior:

The Belknap Press of Harvard University Press: Mottoul pentru Partea a II-a, „Prose Fragment 22“ (Rev 91) din *The Letters of Emily Dickinson*, Thomas H. Johnson, ed., p.951, Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press, copyright © 1958, 1986, Președintele și corpul profesoral de la Harvard College; 1914, 1924, 1932, 1942 de Martha Dickinson Bianchi; 1952 de Alfred Leete Hampson; 1960 de Mary L. Hampson, reprodus cu permisiunea editurii.

The Belknap Press of Harvard University Press and the Trustees of Amherst College: Mottoul pentru Partea a III-a din *The Poems of Emily Dickinson*, Thomas H. Johnson, ed., Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press, copyright © 1951, 1955, 1979, 1983, Președintele și corpul profesoral de la Harvard College. Reprodus cu permisiunea editurii și a Conducerii Amherst College.

Farrar, Straus & Giroux, LLC,: Fragment din „A Part of Speech“ din *A Part of Speech* de Joseph Brodsky, copyright traducere © 1980 Farrar Straus & Giroux LLC., reprodus cu permisiunea Farrar Straus & Giroux LLC.

Editurii Mage: citatele din Forugh Farrokhzād de la pp. 168-169 și 181-182 sunt în *A Lonely Woman: Forugh Farrokhzād and*

Her Poetry de Michael C. Hillman, o ediție originală a editurii Mage și Three Continent Press, 1987, reprodus cu permisiunea lor.

Majid Naficy: citate din eseul intitulat „Love and the Revolution“ de Majid Naficy (Los Angeles: Beyond Baroque Books, 1999), reprodus cu permisiunea lui.

Mehriran Publishing Co. Ltd.: fotografia de la p. 90 cu directoarea Parsay este reprodusă din *Lady Minister: Farokhrou Parsay, Dughter of Freedom: A Biography and Memoir* de Mansoureh Pirnia (North Potomac, MD: Mehriran Publishing Co.Ltd.). Mehriran Publishing Co.Ltd. este singurul deținător al acestei fotografii. Folosită cu permisiunea lor.

Viking Penguin, a division of Penguin Group (SUA) Inc.: fragmente din *Shahnameh: The Persan Book of Kings* de Abolqasem Ferdowsi, prefață de Azar Nafisi, traducere de Dick Davis, copyright © 1997, 2000, 2004, Mage Publishers, Inc., folosite cu permisiunea Viking Penguin, divizie a Penguin Group (USA) Inc.

The Washington Post: „Smell of a Frame-up“ de Alfred Friendly din *The Washington Post*, 6 iulie 1966 © The Washington Post. Reprodus cu permisiunea lor.

Toate ilustrațiile aparțin autoarei, cu excepția celor cărora li se specifică altă apartenență.